

Uitwerking mogelijke natuurmaatregelen omgeving Natura 2000-gebieden

Gelderse Maatregelen Stikstof

Koepeldocument

12 juni 2023

Verantwoording

Titel	Uitwerking mogelijke natuurmaatregelen omgeving Natura 2000-gebieden - Gelderse Maatregelen Stikstof – koepeldocument.
Opdrachtgever	Provincie Gelderland
Projectleider	Niels Bronsgeest
Auteur(s)	Luc Bruinsma, Willem Capel, Mirjam Hulsbos-Bloemers, Wendy Liefting, Linda van der Toorn, Adrie van Hooff
Tweede lezer	Niels Bronsgeest, Elza van der Meer, Marloes Fröhling
Kaartmateriaal	Johnny Boers, Marc Jansen
Foto's	Luc Bruinsma
Projectnummer	1284565
Aantal pagina's	130
Datum	12 juni 2023
Handtekening	Ontbreekt in verband met digitale verwerking. Dit rapport is aantoonbaar vrijgegeven.

Colofon

TAUW bv
Handelskade 37
Postbus 133
7400 AC Deventer
T +31 57 06 99 91 1
E info.deventer@tauw.com

Voorwoord door provincie Gelderland

De provincie Gelderland heeft voor de stikstofgevoelige Natura2000-gebieden in Gelderland laten onderzoeken welke maatregelen in de omgeving van deze gebieden kunnen bijdragen aan robuust systeemherstel. Dit onderzoek valt onder de aanpak van de stikstofproblematiek door de provincie: de Gelderse Maatregelen Stikstof (GMS) en levert een bouwsteen 'natuur' voor de ontwikkeling van overgangsgebieden¹. Dit zijn (agrarische) gebieden in de directe omgeving van Natura 2000-gebieden die een bijdrage kunnen leveren aan de staat van instandhouding, robuust systeemherstel en aan stikstofreductie.

In het kader van dit onderzoek is als eerste het voorliggende koepeldocument opgesteld. Hierin is een basis-systeemanalyse voor de Natura 2000-gebieden uitgewerkt, onderverdeeld naar de Veluwe, Rijntakken en de Achterhoek. Ook de methode van onderzoek wordt toegelicht. Verder bevat het rapport een verkenning van drie scenario's voor de omvang van de (te onderzoeken) deelgebieden. Op basis van deze verkenning hebben de partners bij het onderzoek gekozen voor het scenario "basis plus". Dit scenario bakent een onderzoeksgebied rondom een Natura 2000-gebied af waarbij de Natura 2000-gebiedsdoelen worden ingebed in de landschappelijke context (kernopgaven) en de context van de landelijk geformuleerde doelen voor Natura 2000. Daardoor worden ook gebieden die soms op redelijke afstand van een Natura 2000-gebied liggen in het onderzoek meegenomen. Vervolgens zijn op basis van dit scenario onderzoeken uitgevoerd voor 12 deelgebieden: 6 gebiedsdelen Veluwe, 4 gebiedsdelen in de Rijntakken en 2 gebiedsdelen in de Achterhoek.

Deze maatregelen in de 12 deelrapporten zien wij als aanvullend op de maatregelen die noodzakelijk zijn voor het realiseren van de doelen per Natura2000 gebied. De noodzakelijke maatregelen staan in het (wettelijk verplichte) beheerplan voor het Natura 2000-gebied.

Het onderzoek is uitgevoerd door TAUW en door de provincie begeleid samen met vertegenwoordigers van terreinbeherende organisaties en waterschappen. Daarnaast heeft afstemming plaatsgevonden met kennisdragers van deze organisaties in de vorm van schetssessies en een reviewmoment. Medewerking aan het proces wil niet zeggen dat deze organisaties de (gehele) inhoud van het rapport onderschrijven.

Tot slot: De provincie ziet dit rapport als een kennisdocument met feitelijke informatie - het heeft geen beleidsstatus. De informatie wordt gebruikt bij het opstellen van het programma Vitaal Landelijk Gebied Gelderland (VLGG) en in de gebiedsprocessen die daarop volgen.

¹ Naast de bouwsteen 'natuur' werkt de provincie ook aan andere bouwstenen, waaronder voor de landbouw: onderzoek naar perspectief voor de landbouw in Gelderland (door bureau DLV Advies).

Inhoud

Deel I - ALGEMEEN DEEL.....	7
1 Inleiding	8
1.1 Aanleiding van het project.....	8
1.2 De projectopdracht.....	9
1.3 Doel en inhoud koepeldocument / leeswijzer.....	10
1.4 Doorijk: doel en inhoud deelgebiedrapportages.....	11
2 Achtergrond en uitgangspunten onderzoek	13
2.1 Achtergrond Natura 2000-doelen in relatie tot robuust systeemherstel.....	13
2.2 Robuust systeemherstel op basis van bestaande natuurwaarden.....	13
2.3 Toepassing OBN-aangrijpingspunten in dit onderzoek.....	17
2.4 Regionale analyses als basis voor deelgebiedsuitwerkingen	21
2.5 Samenvatting uitgangspunten.....	22
3 Aanpak regionale systeemanalyses.....	23
3.1 De abiotische structuur	23
3.2 De biotische structuur	26
3.3 De ruimtelijke structuur op basis van grondgebruik	30
3.4 Onderzoeksgebieden op basis van OBN-aangrijpingspunten	30
3.4.1 Optimalisatie hydrologisch systeem.....	30
3.4.2 Optimalisatie van ruimtelijke factoren: Vergroten van areaal, connectiviteit, dynamiek en diversiteit en herstel van biotische waarden en versterken van de weerbaarheid tegen exoten	33
3.4.3 Verminderen van chemische stoffen via lucht.....	33
3.5 Scenario's voor ruimtelijke afbakening van onderzoeksgebieden	34
Deel II - ROBUUST SYSTEEMHERSTEL OP CLUSTERNIVEAU	35
4 Robuust systeemherstel Cluster Veluwe.....	36
4.1 Doelen.....	36
4.2 Abiotische structuur.....	36
4.2.1 Ontstaansgeschiedenis.....	37
4.2.2 Geomorfologie.....	38
4.2.3 Geohydrologie.....	39
4.2.4 Oppervlaktewatersysteem.....	42

4.3	Biotische structuur.....	43
4.4	Ruimtelijke structuur / grondgebruik.....	51
4.5	Knelpunten op basis van OBN-aangrijpingspunten	52
4.6	Onderzoeksgebieden op basis van OBN-aangrijpingspunten	52
4.6.1	Optimalisatie hydrologisch systeem.....	52
4.6.2	Optimaliseren van ruimtelijke factoren: Vergroten van areaal, connectiviteit, dynamiek en diversiteit en herstel van biotische waarden en versterken van de weerbaarheid tegen exoten.....	56
4.6.3	Overige aangrijpingspunten	59
5	Robuust systeemherstel cluster Rijntakken.....	60
5.1	Doelen.....	60
5.2	Abiotische structuur.....	61
5.2.1	Ontstaansgeschiedenis.....	63
5.2.2	Geomorfologie.....	63
5.2.3	Geohydrologie.....	65
5.2.4	Oppervlaktewatersysteem.....	69
5.2.5	Stuwwallen Nijmegen (Bruuk en Sint Jansberg).....	72
5.3	Biotische structuur.....	73
5.4	Ruimtelijke structuur / grondgebruik.....	82
5.5	Knelpunten op basis van OBN-aangrijpingspunten	82
5.6	Onderzoeksgebieden op basis van OBN-aangrijpingspunten	83
5.6.1	Afbakening onderzoeksgebied.....	83
5.6.2	Optimalisatie hydrologisch systeem.....	84
5.6.3	Optimaliseren van ruimtelijke factoren: Vergroten van areaal, connectiviteit, dynamiek en diversiteit en herstel van biotische waarden en versterken van de weerbaarheid tegen exoten.....	90
5.6.4	Overige aangrijpingspunten	93
6	Robuust systeemherstel cluster Achterhoek	94
6.1	Doelen.....	94
6.2	Abiotische structuur.....	94
6.2.1	Ontstaansgeschiedenis.....	95
6.2.2	Geomorfologie.....	96
6.2.3	Geohydrologie.....	98

6.2.4	Oppervlaktewatersysteem.....	102
6.3	Biotische structuur.....	104
6.4	Ruimtelijke structuur / grondgebruik.....	111
6.5	Knelpunten op basis van OBN-aangrijpingspunten	112
6.6	Onderzoeksgebieden op basis van OBN-aangrijpingspunten	112
6.6.1	Optimalisatie hydrologisch systeem.....	112
6.6.2	Optimaliseren van ruimtelijke factoren: Vergroten van areaal, connectiviteit, dynamiek en diversiteit en herstel van biotische waarden en versterken van de weerbaarheid tegen exoten.....	117
6.6.3	Overige aangrijpingspunten	119
7	Scenario's voor ruimtelijke afbakening van onderzoeksgebieden.....	120
7.1	Onderzoeksgebieden basis.....	121
7.2	Onderzoeksgebieden basis+.....	122
7.3	Onderzoeksgebieden basis++	124
7.4	Keuze scenario Basis+.....	124
Deel III – ROBUUST SYSTEEMHERSTEL: WERKWIJZE DEELGEBIEDUITWERKINGEN.....		125
8	Aanpak deelgebiedsuitwerkingen.....	126
8.1	Verdieping van systeemanalyses.....	126
8.2	Uitwerking van maatregelpakketten	127
9	Literatuur	129
Bijlage 1	Kaartenbijlage GMS-koepeldocument	
Bijlage 2	Onderbouwing actuele biotische waarden	
Bijlage 3	Overzichtskaarten scenario's A0+ formaat	

Deel I - ALGEMEEN DEEL

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het project

De provincie Gelderland werkt sinds medio 2019 met prioriteit aan de 'Gelderse Maatregelen Stikstof' (GMS) in samenwerking met de Gelderse partners uit de sectoren mobiliteit, industrie, bouw, landbouw, natuur, waterschappen en gemeentelijke regio's.

Het totale GMS-maatregelenpakket bevat:

- Bronmaatregelen gericht op de afname van stikstofemissie en -depositie
- Natuurmaatregelen in de Natura 2000-gebieden
- Mogelijke maatregelen in de aangrenzende 'overgangsgebieden' aanvullend op de natuurmaatregelen uit de beheerplannen

De uitwerking van de maatregelen vindt ook plaats langs deze drie sporen. Deze studie focust op mogelijke maatregelen in de aangrenzende 'overgangsgebieden' aanvullend op de Natura 2000-beheerplannen. Bronmaatregelen en natuurmaatregelen in de Natura 2000-gebieden zelf worden in andere trajecten uitgewerkt en komen derhalve in dit koepeldocument niet aan bod.

De natuurmaatregelen in de Natura 2000-gebieden richten zich primair op de condities die nodig zijn voor een landelijke gunstige staat van instandhouding conform de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) in de stikstofgevoelige Gelderse Natura 2000-gebieden. Eind 2020 heeft de provincie hiervoor met de Gelderse partners het Uitvoeringsprogramma Natuur uitgewerkt als onderdeel van GMS. Hierbij zet de provincie in op robuust systeemherstel van de Gelderse stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Onder systeemherstel wordt verstaan dat de betreffende natuurgebieden robuuster en veerkrachtiger worden, waardoor ze minder gevoelig zijn voor externe beïnvloeding en klimaatverandering.

Vanuit het Rijk is budget beschikbaar in het kader van de landelijke structurele aanpak stikstof. De aanpak richt zich op de uitvoering van bron- en natuurmaatregelen in de periode van 2021 tot en met 2030. De nadere concretisering van maatregelen op gebiedsniveau, waaronder die in overgangsgebieden, is gewenst om:

- Een goede inhoudelijke basis te leggen voor het gewenste robuust systeemherstel
- Een objectieve inhoudelijke basis te leggen voor toekomstige gebiedsprocessen
- Een objectieve onderbouwing aan te leveren voor de aanvraag van middelen bij het Rijk (SPUK-aanvraag²)

In de uitvoeringsagenda GMS zijn de uitgangspunten voor de maatregelen in de overgangsgebieden beschreven. Overgangsgebieden zijn daarbij gedefinieerd als gebieden in de omgeving van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, waar functies met bijbehorend grondgebruik van grote invloed kunnen zijn op natuurkwaliteit. Deze gebieden zijn doorgaans vooral agrarisch in gebruik, maar er is ook sprake van andere functies zoals wonen, natuur,

² Specifieke Uitkering Programma Natuur.

recreatie en soms industrie³. In deze studie wordt verder niet de term 'overgangsgebieden' gehanteerd maar 'onderzoeksgebied'. Zo wordt duidelijk dat het hier gaat om een verkenning van mogelijke maatregelen in gebieden rond de Natura 2000-gebieden, waarvan de grenzen niet op voorhand al vaststaan.

1.2 De projectopdracht

De uitwerking van maatregelen in onderzoeksgebieden rondom de Natura 2000-gebieden vormt het onderwerp van een onderzoek uitgevoerd door TAUW. Het onderzoek is begeleid door de provincie Gelderland, waterschap Vallei en Veluwe (namens Rivierenland, Vallei en Veluwe en Rijn en IJssel) en Natuur en Milieu Gelderland (namens de TBO's).

Doel van de opdracht is het uitwerken van mogelijke maatregelen binnen het gedefinieerde onderzoeksgebied rondom stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden op basis van een systeemanalyse. De opdracht richt zich op het in beeld krijgen van kansen en knelpunten, om vervolgens via specifieke hydrologische en ecologische maatregelen een belangrijke bijdrage te kunnen leveren aan robuust systeemherstel ten behoeve van aangewezen Natura 2000-doelen, een gunstige staat van instandhouding van VHR-doelen en basiskwaliteit van de natuur binnen het gehele onderzoeksgebied.

De systeemanalyse brengt in kaart hoe het landschappelijk-ecologisch systeem in het onderzoeksgebied zich verhoudt tot het systeem in het in- of aanliggende Natura 2000-gebied, waar kansen en knelpunten liggen en welke aangrijpingspunten er zijn voor robuust systeemherstel. Daarbij worden in ieder geval de zes aangrijpingspunten uit de Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (OBN)-systematiek voor ecologisch assessment⁴ behandeld, te weten: optimalisatie hydrologische systeem, vergroten dynamiek en diversiteit, vergoten areaal en connectiviteit, verminderen input nutriënten en chemische stoffen en herstel van schade, herstel van biotische kwaliteit en aanpak exoten. Bij het uitwerken van de maatregelen voor robuust systeemherstel is ook aandacht voor de samenhang met andere opgaven binnen het betreffende onderzoeksgebied, waaronder bijvoorbeeld waterkwaliteit (Kader Richtlijn Water; hierna: 'KRW'), biodiversiteit en energietransitie- en klimaatopgaves. De uiteindelijke omvang van het onderzoeksgebied is maatwerk, afhankelijk van de impact van het gebied op robuust systeemherstel van het Natura 2000-gebied en het behalen van VHR-doelen.

Daarnaast is er aandacht voor de bijdrage op systeemniveau. Vanuit de analyse van het systeem en de knelpunten kan naar voren komen dat ook regionale maatregelen nodig zijn of bijvoorbeeld verbindingen met andere natuurgebieden op grotere afstand. In het kader van deze opdracht worden deze knelpunten en mogelijke oplossingen wel benoemd. De uitwerking hiervan is echter minder gedetailleerd.

³ De maatregelen voor de industrie in de onderzoeksgebieden worden op dit moment verder verkend samen met de belangenorganisaties van de keramische industrie, papier- en kartonnage en metaalverwerkende industrie.

⁴ Martens, S. en H. ten Holt, 2020. Ecologisch assessment van de landschappen van Nederland. Analyse door het Kennisnetwerk OBN. Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren (VBNE). Rapport nr. 2020/OBN238.

Het onderzoek richt zich op de volgende gebiedsclusters van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en daarbij onderscheiden we binnen de clusters de volgende deelgebieden (in totaal 12 deelgebieden)::

Cluster Veluwe (Natura 2000-gebieden Veluwe / Landgoederen Brummen / Binnenveld):

1. Zuidwest Veluwe en Binnenveld
2. Gelderse Vallei (midden & noord)
3. Noordoost Veluwe
4. Zuidoost Veluwe en Landgoederen Brummen
5. Noord Veluwe en Agrarische Enclaves Noord Veluwe
6. Zuid Veluwe en Agrarische Enclaves Zuid Veluwe

Cluster Rijntakken (Natura 2000-gebieden Rijntakken / Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem / Lingegebied & Diefdijk Zuid / De Bruuk):

7. IJssel
8. Nederrijn, Waal (inclusief Loevestein) en Bovenrijn (inclusief Gelderse Poort en Rijnstrangen)
9. De Bruuk
10. Lingegebied en Diefdijk Zuid

Cluster Achterhoek (Natura 2000-gebieden Korenburgerveen / Bekendelle / Wooldse Veen / Willinks Weust / Stelkampsveld):

11. Winterswijk
12. Stelkampsveld

Vanuit de opdracht is breed gekeken naar mogelijke maatregelen voor robuust systeemherstel.

Het gaat om maatregelen die:

- Kunnen bijdragen aan aangewezen Natura 2000-doelen
- Kunnen bijdragen aan VHR-doelen en basiskwaliteit in de onderzoeksgebieden en het in/aanliggende Natura 2000-gebied

De in deze studie voorgestelde maatregelen zijn aanvullend op de (noodzakelijke) maatregelen die zijn uitgewerkt in de Natura 2000-beheerplannen.

1.3 Doel en inhoud koepeldocument / leeswijzer

Het koepeldocument heeft als doel om op basis van een inhoudelijke regionale systeemanalyse te komen tot onderzoeksgebieden voor de uitwerking van de 12 deelgebieden in de deelgebiedrapportages (zie paragraaf 1.4).

Het koepeldocument bestaat uit de volgende delen:

- I. Algemeen deel (hoofdstuk 1-3)
- II. Regionale analyses robuust systeemherstel op clusterniveau (hoofdstuk 4-7)
- III. Robuust systeemherstel: werkwijze deelgebieduitwerkingen (hoofdstuk 8)

Het algemene **deel I** omvat allereerst een algemene inleiding en beschrijving van de aanleiding en de projectopdracht. In hoofdstuk 2 wordt vervolgens ingegaan op de achtergronden en uitgangspunten van het project. Hoofdstuk 3 beschrijft de aanpak van de regionale analyses die in het koepeldocument (deel II) zijn opgenomen. De regionale analyses zijn uitgevoerd op basis van de aangrijpingspunten voor robuust systeemherstel volgens OBN. Daarmee vormen ze de inhoudelijke basis voor een uitwerking van scenario's voor de ruimtelijke afbakening van onderzoeksgebieden. Deze ruimtelijke afbakening is nodig om focus aan te brengen voor de nadere uitwerkingen van maatregelen op deelgebiedsniveau (in separate deelgebiedrapportages).

Deel II omvat de hiervoor genoemde regionale analyses voor de regionale clusters Veluwe (hoofdstuk 4), Rijntakken (hoofdstuk 5) en Achterhoek (hoofdstuk 6). Hoofdstuk 7 omvat ten slotte als resultaat de scenario-uitwerking voor de ruimtelijke afbakening van onderzoeksgebieden.

In **deel III** wordt ingegaan op de werkwijze die de basis vormt voor de uitwerking van de deelgebiedrapportages (hoofdstuk 8). Hoofdstuk 9 bevat de literatuurlijst.

1.4 Doorkijk: doel en inhoud deelgebiedrapportages

De regionale analyses uit het koepeldocument zijn, zoals hiervoor beschreven, een hulpmiddel bij het bepalen van de ruimtelijke afbakening van de onderzoeksgebieden. Daarnaast vormen zij ook het inhoudelijk vertrekpunt ('van grof naar fijn') voor de deelgebiedrapportages waarin de natuurgerichte maatregelen voor robuust systeemherstel worden uitgewerkt. In de deelgebiedrapportages wordt in de hydrologische en ecologische analyses en het benoemen van kansen en knelpunten een nadere verdieping aangebracht, wanneer dit nodig is, om tot een goed maatregelenpakket te komen. Dit omvat onder andere een beschrijving van de Natura 2000-soorten en habitats. De OBN-systematiek blijft ook in de deelgebiedrapportages het handvat voor de beschrijvingen. Aanvullend wordt ook gebruik gemaakt van het door WenR opgestelde beoordelingskader voor het bepalen van doelbereik in Natura 2000-gebieden (Bijlsma & Janssen, 2021). Met behulp van deze systematiek worden de actuele staat van instandhouding en het verwachte positieve effect door de maatregelen op landschapsniveau beschreven.

Relatie met andere gebiedsgerichte uitwerkingen

Vooruitlopend op en parallel aan voorliggende onderzoek, zijn op verschillende plekken in Gelderland studies uitgevoerd die betrekking hebben op de toekomst van het landelijk gebied en meer in het bijzonder ook op behoud en ontwikkeling van natuurwaarden. Waar mogelijk is rekening gehouden met dergelijke studies en heeft inhoudelijke afstemming plaatsgevonden. Volledige afstemming is echter niet altijd mogelijk geweest. Enerzijds door de faseverschillen tussen de verschillende planprocessen, anderzijds ook door verschillen in doelstelling, aanpak, ruimtelijke scope en abstractieniveau. In de meeste gevallen zullen in toekomstige gebiedsprocessen de verschillende studies naast elkaar gebruikt kunnen worden, waarbij deze vanuit hun eigen insteek aanvullende inzichten kunnen bieden.

Een goed voorbeeld zijn de herstelprogramma's voor de Veluwe, die in opdracht van de provincie Gelderland zijn opgesteld parallel aan voorliggende GMS-uitwerking. In deze herstelprogramma's ligt de focus meer op natuurherstel en maatregelen daarvoor binnen het Natura 2000-gebied Veluwe en minder op de onderzoeksgebieden daarbuiten. Met name in een aantal enclaves binnen het Natura 2000-gebied Veluwe is echter wel sprake van een overlap in de ruimtelijke scope van beide studies. Daarbij heeft de uitwerking in de herstelprogramma's plaatsgevonden op een gedetailleerder schaalniveau en in directere samenhang met de Natura-2000 gebiedsdoelstellingen voor de Veluwe.

Voorliggende studie richt zich op een hoger abstractieniveau op ruimere onderzoeksgebieden rond de Veluwe en op een bredere invulling van relevante natuurwaarden waarop het systeemherstel gericht is. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de aandacht voor natuurwaarden in de Gelderse Vallei en op de overgangen naar de grote rivieren zoals de Nederrijn en IJssel. Gevolg van de veel grotere onderzoeksgebieden en het bewust gekozen hogere abstractieniveau is dat in voorliggende studie niet alle details uit de herstelprogramma's terug (kunnen) komen. Zoals hiervoor beschreven betekent dit dat de resultaten van beide studies naast elkaar gebruikt kunnen worden en dat geen sprake is van conflicten tussen voorgestelde maatregelen. In de praktijk zal bij concrete ontwikkelingen het grotere detailniveau van de herstelprogramma's betekenen dat deze meer concrete handvatten geeft en dus voor kan gaan op de globalere GMS-uitwerking.

2 Achtergrond en uitgangspunten onderzoek

De uitwerking van natuurgerichte maatregelen vindt plaats op basis van een objectieve inhoudelijke studie, waarbij geen afweging van belangen plaatsvindt. Dat betekent dat in beginsel alle relevante natuurmaatregelen, die voortkomen uit de doelstellingen van GMS en bijdragen aan robuust systeemherstel, in de deelgebiedsuitwerkingen meegenomen worden. Ook als de maatregelen forse beperkingen mee kunnen brengen voor huidige gebruiksfuncties. Dergelijke beperkingen worden daarbij objectief besproken ten behoeve van latere besluitvorming.

2.1 Achtergrond Natura 2000-doelen in relatie tot robuust systeemherstel

Met betrekking tot het Natura 2000 zijn doelen geformuleerd op zowel nationale schaal als per Natura 2000-gebied. De Natura 2000-doelen op landelijk en op gebiedsniveau zijn in samenhang met elkaar geformuleerd. De landelijke doelen vormen het kader voor de formulering van instandhoudingsdoelen op gebiedsniveau. De gebiedsdoelen bij elkaar 'opgeteld', tezamen met een opgave buiten het Natura 2000-netwerk, hebben als som het landelijke doel (Ministerie van LNV, 2006). Hoewel in de vergunningverlening doorgaans de nadruk ligt op de gebiedsdoelen, is het voor de inhoudelijke analyse in voorliggend rapport van belang om ook de bredere context van de landelijke doelen mee te nemen.

Nederland is immers de verplichting aangegaan om op landelijk niveau ernaar te streven om de soorten en habitattypen in een gunstige staat van instandhouding te brengen. Met de Natura 2000-gebieden wordt een belangrijk deel van de oppervlakte van habitattypen en leefgebieden en soorten afgedekt. Ook buiten het Natura 2000-netwerk zijn gebieden in meer of mindere mate van betekenis voor het realiseren van het doel op landelijk niveau, en daarmee dus ook van belang voor robuust systeemherstel. Daarbij kan gedacht worden aan soorten die in belangrijke mate ook buiten de Natura 2000-gebieden voorkomen (zoals de kamsalamander), maar ook aan de bijdrage van groeiplaatsen van bijzondere vegetaties buiten het Natura 2000-netwerk (veelal wel in natuurgebieden binnen het NNN).

Behalve de instandhoudingsdoelstellingen die in de aanwijzingsbesluiten vast zijn gelegd, zijn per Natura 2000-gebied ook kernopgaven geformuleerd. Met name de kernopgaven die zich richten op de landschappelijke samenhang en interne compleetheid van het landschap, geven vaak ook al de gewenste relaties tussen het Natura 2000-gebied en de ruimere omgeving weer en zijn daarmee mede richtinggevend voor de opgaven voor robuust systeemherstel in de onderzoeksgebieden. De kernopgaven zijn beschreven in het overkoepelende doelendocument (Ministerie van LNV, 2006) en in de Natura 2000-beheerplannen.

2.2 Robuust systeemherstel op basis van bestaande natuurwaarden

Voor GMS vormt de stikstofproblematiek een belangrijke aanleiding. Deze is, althans in juridisch opzicht, vooral op de voorgrond getreden na het sneuvelen van het Programma Aanpak Stikstof (PAS). Onderliggend is echter sprake van een veel bredere en langduriger problematiek in de vorm van de structurele achteruitgang van biodiversiteit en natuurkwaliteit in Nederland. Reeds

lange tijd neemt het areaal natuur met een goede kwaliteit duidelijk af met name doordat herstel van voor natuur gunstige ruimtelijke en milieuecondities achterblijven.

Het is duidelijk dat de overmaat aan stikstofdepositie in veel natuurgebieden, zowel binnen Natura 2000 als daarbuiten, een belangrijke rol speelt bij de achteruitgang van natuurkwaliteit. Daarnaast is ook sprake van andere drukfactoren, die naast of in samenhang met stikstofdepositie een dominante rol spelen. Daarbij is van belang dat deze factoren niet beperkt zijn tot de Natura 2000-gebieden op zichzelf. De inbedding van de Natura 2000-gebieden in het nationale netwerk van natuurgebieden (zoals NNN) en de inbedding van de natuurgebieden in het landelijk gebied zijn ook belangrijk. Hoewel er nog steeds winst te behalen valt met het nemen van maatregelen voor natuurherstel in de natuurterreinen zelf, is voor robuust herstel van de natuur met name aanvullende aandacht nodig voor samenhangende maatregelen op landschapsniveau buiten de natuurterreinen. Dit gebeurt onder meer via aangrijpingspunt 1: 'Optimalisatie hydrologisch systeem', waarin onder andere de voor de natuur relevante intrekgebieden en kwelzones in beeld worden gebracht. In de rapportage 'Ecologisch assessment van de landschappen van Nederland, analyse door het Kennisnetwerk OBN' (Martens & Ten Holt, 2020), verder 'het OBN-rapport', zijn de belangrijkste knelpunten en daarmee samenhangende aangrijpingspunten voor robuust herstel op systeemniveau beschreven (zie figuur 2.1).

Onder andere op basis van het OBN-rapport wordt geconstateerd dat alle aangrijpingspunten voldoende op orde moeten zijn om van robuuste systemen voor natuur te kunnen spreken. De aanpak van robuust systeemherstel vraagt dus om een brede inhoudelijke benadering. Omdat zowel de inhoudelijke als ruimtelijke scope van de aangrijpingspunten voor systeemherstel sterk kunnen verschillen, is het lastig gebleken om op voorhand tot een eenduidige afbakening van relevante onderzoeksgebieden te komen. Vanwege de nog steeds optredende achteruitgang van biodiversiteit is ervoor gekozen om binnen de kaders van GMS de prioriteit te leggen bij robuust systeemherstel voor bestaande hoge kenmerkende natuurwaarden, zowel binnen Natura 2000 als binnen het NNN en 'natuurrijke' delen van het cultuurlandschap. Deze focus zal naar verwachting op overzienbare termijn de grootste winst opleveren in het keren van de negatieve trends voor de Gelderse natuur.

Figuur 2.1 Aangrijpingspunten voor robuust systeemherstel & meekoppeling van ecosysteemdiensten (Martens & Ten Holt, 2020)

Klimaatrobuust systeemherstel

Wereldwijd en dus ook in Gelderland is sprake van effecten door klimaatverandering. Met het oog hierop wordt verwacht dat in de komende decennia de problemen door lange droge perioden in de zomer toenemen, met als gevolg de verlaging van grondwaterstanden en het droogvallen van oppervlaktewateren. Het doel van robuust systeemherstel voor natuur is ook het versterken van de weerbaarheid tegen deze effecten. Door de invloed van klimaatverandering op het systeem is het van belang dat robuust systeemherstel ook klimaatrobuust is. Hieronder allereerst een beschrijving van wat er verandert in het klimaat en vervolgens uitleg over wat dit dan betekent voor het systeem en de verdrogingseffecten die optreden.

In Tabel 2.3 is voor een aantal parameters weergegeven hoe deze verandert in de (toekomstige) tijd. Voor de langjarig gemiddelde jaarneerslag (mm) voor De Bilt wordt door het KNMI rekening gehouden met 850 mm. Daarnaast zijn verschillende standaardperiodes vanuit het KNMI bepaald (1e vier kolommen met perioden) en is 2003 en 2018 weergegeven om zeer droge jaren te

bepalen. Tevens zijn de WH2050 en WH2085 voorspelling weergegeven (meest extreme scenario klimaatverandering; hoge wereldwijde temperatuurstijging én grote verandering in luchtstromingspatronen).

Tabel 2.3 – Verandering neerslag en temperatuur over de tijd voor station De Bilt ([link bron](#))

	1901 - 1930	1931-1960	1961-1990	1991-2020	2003	2018	WH 2050	WH 2085
Maximaal neerslagtekort (apr-sept in mm)	152	163	143	160	244	308	199	230
Totale jaarlijkse neerslag (mm)	766	765	820	912	648	647	931	949
Totale neerslag zomer (mm)	229	223	217	251	77	91	199	176
Totale neerslag winter (mm)	184	184	201	238	203	288	256	285
Temperatuur jaarlijks gem. (°C)	8,9	9,2	9,4	10,5	10,3	11,3	12,4	13,8
Temperatuur zomer gem. (°C)	15,4	16,2	16,0	17,3	18,8	18,8	19,2	20,6
Temperatuur winter gem. (°C)	2,8	2,4	2,7	3,9	2,4	3,8	6,2	7,6

In de winter neemt de totale neerslag toe, de verdamping is klein in de winter dus als de door het KNMI doorberekende klimaatsverandering doorzet neemt in theorie de grondwateraanvulling in de winter toe. Ook in de zomer neemt de neerslag toe, echter tegelijkertijd neemt het neerslagtekort ook toe; de grondwateraanvulling zal daarmee in de zomer afnemen. De afname van het neerslagtekort is groter dan de jaarlijkse toename in de neerslag. Dat betekent dat de jaarlijkse grondwateraanvulling af zal nemen en het droger gaat worden.

De grootste problemen ontstaan dan ook omdat het verschil tussen de seizoenen groter wordt. Als gevolg van klimaatverandering zullen de zomers droger worden en de winters steeds natter. Hierdoor ontstaat er in de winters meer kans op grote wateroverschotten (en wateroverlast) en in de zomers meer kans op watertekorten (en droogteschade). De huidige jaarbalans van gemiddelde neerslag en verdamping kent een neerslagoverschot tussen augustus en maart en een neerslagtekort tussen maart en augustus. De tekorten in het groeiseizoen van gemiddeld droge jaren, in huidig klimaat, kunnen nu nog worden aangevuld vanuit het grondwater welke in het winterhalfjaar wordt aangevuld. Als gevolg van het extremer worden van de neerslaghoeveelheden in de winter en daarmee de afvoer van water richting Noordzee, leidt dit niet tot meer beschikbaar water in het groeiseizoen, waardoor de watertekorten in de zomer zullen toenemen. De grondwaterstanden zullen door de ontwatering niet hoger worden, maar verder uitzakken in de zomer. Het neerslagtekort in de zomer wordt groter en door meer waterafvoer wordt dit niet gecompenseerd door de extra neerslag in de winter (Bron: feitenbeeld WRIJ). Daarnaast geldt ook dat neerslag meer in extremen plaats gaat vinden. Hierdoor is de neerslag minder effectief voor grondwateraanvulling; er wordt meer water afgevoerd en er kan minder water infiltreren.

Klimaatverandering heeft in potentie een grote impact op de natuur in Gelderland. Voor individuele soorten kan klimaatverandering er voor zorgen dat verspreidingsarealen opschuiven. Soorten met

een noordelijke verspreiding kunnen negatief reageren op de stijging van de temperatuur en lange droge perioden in de zomer. Zuidelijke soorten kunnen daarvan juist profiteren, maar daarvoor is het wel belangrijk dat deze nieuwe gebieden kunnen bereiken. Zeker wanneer de samenhang tussen natuurgebieden beperkt is en er veel barrières zijn, dan kan dit een probleem vormen. Hoewel de soortensamenstelling deels kan wijzigen, betekent dit niet automatisch dat geldende natuurdoelen op systeemniveau onhaalbaar worden. Veel van de kenmerkende natuurtypen die in Nederland voorkomen zijn in zeer vergelijkbare vorm ook in zuidelijker streken aanwezig. Daarbij is het wel van belang dat sprake is van robuuste systemen (veerkrachtig en heterogeen), waardoor de natuur de veranderingen door klimaatverandering op kan vangen. Op systeemniveau is natuur beter bestand tegen weersextremen en andere effecten van klimaatverandering, wanneer watersystemen robuust zijn, de connectiviteit tussen natuurgebieden sterker is en natuurgebieden meer gradiënten omvatten. Dergelijke thema's komen daarom ook sterk naar voren bij de uitwerking van de maatregelen in deze studie. De maatregelen dragen daarmee niet alleen bij aan natuurherstel op korte termijn, maar ook aan het adaptatievermogen van natuur in relatie tot klimaatverandering.

2.3 Toepassing OBN-aangrijpingspunten in dit onderzoek

De optimalisatie van hydrologische systemen (OBN-aangrijpingspunt 1) is voor veel natuurgebieden van belang. De decennialange verdroging van grote delen van Nederland heeft sterk bijgedragen aan een sluipende achteruitgang van natuurkwaliteit en een grotere gevoeligheid voor weersextremen. Daarnaast heeft ook de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater een duidelijke relatie met de natuurkwaliteit. Grondgebruik, zoals bemesting, kan leiden tot vermesting van het grondwater en daarmee een knelpunt opleveren voor natte voedselarme natuur. Duidelijk is dat zonder herstel van robuuste watersystemen (zowel grond- als oppervlaktewater) duurzaam behoud en herstel van natuurkwaliteit in veel gevallen onmogelijk is. Binnen de Natura 2000-gebieden en in de directe omgeving daarvan zijn de mogelijke maatregelen vaak al genomen of in uitvoering. Deze hebben zich echter veelal gericht op de instandhoudingsdoelstellingen voor de komende beheerperiode en minder op systeemherstel. In de onderzoeksgebieden richt de aandacht zich daarom op het functioneren van het grotere geheel op landschap-/systeemschaal.

Optimalisatie van de hydrologie heeft zowel betrekking op grondwater- als oppervlaktewatersystemen; Boven Slinge in het Natura 2000-gebied Bekendelle bij Winterswijk

Agrarisch natuurbeheer kan een belangrijke bijdrage leveren aan biodiversiteit; bloemrijk hooiland is onder meer van belang voor insecten en vogels

Ruimtelijke aspecten, zoals vergroten van areaal, connectiviteit, dynamiek en diversiteit en herstel van biotische kwaliteit en de aanpak van exoten (OBN-aangrijpingspunten 2, 3, 5 en 6) hebben onderling sterke verbanden en deels ook overlap. Het belang van deze factoren komt allereerst voort uit de omstandigheid dat in het verleden sprake is geweest van een sterke afname van het areaal natuurgebieden en een sterke toename van versnippering. Daarnaast zijn veel geleidelijke overgangen tussen ecosystemen en landschappen verdwenen en heeft verdere nivellering van de verscheidenheid (in ruimte en tijd) plaatsgevonden, bijvoorbeeld door het geheel of gedeeltelijk wegvallen van natuurlijke landschapsvormende processen en door intensivering van het landgebruik in de cultuurlandschappen. De overgangsgebieden spelen in potentie een grote rol in het herstel van connectiviteit en verloren gegane waardevolle gradiënten. Herstel van biotische kwaliteit en de aanpak van exoten zijn op landschapniveau veelal sterk verweven met de robuustheid van systemen en dus de factoren areaal, connectiviteit, dynamiek en diversiteit.

Voor grondgebonden fauna zoals de adder is connectiviteit tussen leefgebieden van belang

Robuuste ecosystemen zijn weerbaar, ook tegen negatieve effecten door invasieve exoten; watercrassula kan echter lokaal een bedreiging vormen zoals hier in een poel bij Zelhem

Het verminderen van stikstof en chemische stoffen via de lucht (OBN aangrijpingspunt 4) beperkt zich binnen deze studie tot het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Reden daarvoor is dat bronmaatregelen met betrekking tot het verminderen van stikstofemissies buiten de scope van het onderzoek vallen, hoewel het grote belang en de sterke verbondenheid met de natuurgerichte maatregelen in de studie evident zijn.

Op basis van het voorgaande worden de relevante aangrijpingspunten als volgt samengevat:

Optimalisatie hydrologie (OBN-aangrijpingspunt 1):

- Optimalisatie van het grondwatersysteem in kwalitatief en kwantitatief opzicht: voldoende hoge peilen, zoveel mogelijk water vasthouden en/of geleidelijk afvoeren, verminderen grondwateronttrekkingen en drainerende werking lokale ontwateringsmiddelen, herstel van inzijgings- en kwelsituaties, versterken natuurlijke grondwaterdynamiek, verbeteren grondwaterkwaliteit
- Optimalisatie van het oppervlaktewatersysteem in kwalitatief en kwantitatief opzicht: natuurgericht stuw- en peilbeheer, waar mogelijk natuurlijke peildynamiek, voorkomen onnatuurlijke piekafvoeren, verbeteren oppervlaktewaterkwaliteit, herstel natuurlijke beeklopen

Optimalisatie van ruimtelijke factoren: Vergroten areaal/dynamiek/diversiteit, verbeteren connectiviteit/kwaliteit, herstel van biotische kwaliteit en versterking van de weerbaarheid tegen exoten (OBN-aangrijpingspunten 2, 3, 5 en 6):

- Realiseren van robuuste sleutelgebieden/sleutelpopulaties, waar nodig door natuurontwikkeling / vergroten natuurareaal

- Vergroten van variatie, herstel van gradiënten, ruimte voor natuurlijke processen
- Realiseren van verbindingen tussen (onderdelen van) leefgebieden en sleutelgebieden/sleutelpopulaties
- Herstel en versterking van kleinschalige cultuurlandschappen, mede door groene en groenblauwe dooradering
- Natuurinclusief ruimtegebruik buiten natuur, inclusief extensievere vormen van agrarisch gebruik
- Anticiperen op exoten

Verminderen input nutriënten en chemische stoffen (OBN-aangrijpingspunt 4):

- Implementeren van bestrijdingsmiddelarme of -vrije zones
- Verbetering kwaliteit grond- en oppervlaktewater door vermindering milieubelasting
- Verbeteren bodemkwaliteit (biodiversiteit in de bodem) en verhogen biodiversiteit in het onderzoeksgebied (zodat er meer planten en dieren kunnen leven)

2.4 Regionale analyses als basis voor deelgebiedsuitwerkingen

Zoals hiervoor beschreven is ervoor gekozen om eerst de bestaande waardevolle natuurgebieden (biotische waardenkaart) op landschapsniveau te bepalen en vervolgens rondom deze gebieden op basis van de relevante aangrijpingspunten volgens OBN-systematiek de onderzoeksgebieden te bepalen. Daarvoor is uitgezoomd naar het niveau van de drie regionale clusters, zodat (op hoofdlijnen) in een oogopslag een goed beeld wordt verkregen van de relevante onderzoeksgebieden binnen de provincie. In deze regionale analyses wordt in de vorm van onderzoeksgebieden de inhoudelijke basis gelegd voor de verdere uitwerking in de deelgebiedrapportages.

Gebiedsoverstijgende thema's

Zoals beschreven in paragraaf 2.2 vormen bestaande natuurwaarden een belangrijk uitgangspunt voor de studie. Deze natuurwaarden zijn ontstaan als een resultante van oorspronkelijk aanwezige abiotische patronen en processen, natuurlijke verspreidingsarealen van flora en fauna, maar natuurlijk ook door de invloed van de mens. In sommige gevallen zijn ingrepen in het verleden zo groot geweest dat herstel van een meer natuurlijke situatie niet of althans niet volledig meer voorstelbaar is. De studie wordt in beginsel niet beperkt door de weging van gevolgen voor andere functies en belangen. Toch heeft om praktische redenen een eerste afbakening plaatsgevonden in het kader van reële uitvoerbaarheid op overzienbare termijn. Daarbij gaat het dan vooral om zaken die niet op regionaal/provinciaal of zelfs nationaal beïnvloed kunnen worden, of om zaken waarvan de consequenties niet op het schaalniveau van deze studie overzien kunnen worden. Daarbij valt dan concreet te denken aan voorbeelden zoals:

- De ligging van stedelijke gebieden, hoofdinfrastructuur en bijbehorende nutsvoorzieningen
- De ligging van grote rivieren en bedijkte rivierdalen, inclusief het afvoer- en peilregime in deze rivieren
- De ligging van grote open wateren en grote inpolderingen, inclusief het bijbehorende peilregime

Dergelijke functies kunnen een zeer grote invloed hebben op actuele natuurwaarden of potenties voor robuust systeemherstel. Waar dit van toepassing is wordt dit in de systeemanalyses geduid. Er worden echter geen concrete maatregelen voorgesteld die ingrijpen op dergelijke functies.

2.5 Samenvatting uitgangspunten

- Stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en bijbehorende doelen vormen de aanleiding en het vertrekpunt voor de studie. De belangrijkste waardevolle natuur (biotische natuurwaarden) is op regionale schaal geïnventariseerd en op landschapstypenniveau in beeld gebracht als basis voor de studie
- Robuust systeemherstel wordt toegespitst op duurzaam behoud en versterking van bestaande kenmerkende natuurwaarden. Op basis van de OBN-systeem wordt gekeken naar optimalisatie van alle ecologisch relevante aangrijpingspunten. Een relevante sleutel kan zijn het vergroten van areaal en diversiteit, waarbij abiotische potenties worden benut
- De relatie tussen landbouw en natuur vraagt nog specifieke aandacht. Toekomstperspectief voor een meer natuurinclusieve en duurzame landbouw (minder milieu- en natuurbelastend) is een randvoorwaarde voor het kunnen bereiken van de natuurdoelen. Dit is geen onderdeel van de scope van deze opdracht
- Uitwerking van natuurgerichte maatregelen vindt plaats op basis van een objectieve inhoudelijke studie, waarbij geen afweging van belangen plaatsvindt. Wel wordt duiding gegeven van nut/noodzaak van maatregelen en/of bestaande functies
- Regionale analyses in het koepeldocument vormen het inhoudelijk fundament voor de deelgebiedsuitwerkingen. Per relevant(e) aangrijpingspunt(en) worden onderzoeksgebieden bepaald die in de deelgebiedrapportages in meer detail worden uitgewerkt
- Op basis van de voorstellen over omvang, focus en prioritering voor onderzoeksgebied (een en ander op basis van de systeemanalyse en OBN-aangrijpingspunten) neemt de provincie in samenspraak met de begeleidingsgroep een beslissing over de ruimtelijke afbakening van onderzoeksgebieden. Dit vormt de basis voor de verdere uitwerking in de deelgebiedsrapportages

3 Aanpak regionale systeemanalyses

De regionale systeemanalyses per cluster zijn opgebouwd uit de volgende elementen:

- Het abiotisch systeem
- Het ecologisch (biotisch) systeem: gebieden met kenmerkende (hoge) natuurwaarden op landschapstypeniveau (inclusief abiotische kenmerken)
- De ruimtelijke structuur op basis van het grondgebruik
- Onderzoeksgebieden op basis van de OBN-aangrijpingspunten

3.1 De abiotische structuur

Voor het abiotische systeem is gebruik gemaakt van verschillende informatiebronnen om ondergrondopbouw en (geo)hydrologisch systeemgedrag te kunnen doorgronden. Hieronder volgt een korte opsomming van de gebruikte gegevens die gebruikt zijn om te komen tot de abiotische basiskaarten (zie bijlage 1, kaarten 13, 14 en 15). Het betreft hierbij provincie dekkende data, waarvan wij bewust zijn dat op deelgebiedsniveau vaak meer detail en betrouwbaardere informatie voorhanden is, welke in de uitwerking van de deelgebieden zal worden gebruikt.

- Grondwatertrappenkaart, in de kaart zijn alle grondwatertrappen gelijk aan of ondieper dan III weergegeven
- Kwel en wegzijging (Bron: Landelijk Hydrologisch Model), in de kaart zijn kwelfluxen groter dan 1 mm weergegeven
- Gradiënten (Bron: WenR), zie kader
- Basis Registratie Ondergrond: Geomorfologie 2019
- Isohypsen (Bron: Landelijk Hydrologisch Model)
- Leggergegevens van waterschappen (met daarin onder andere hoofdwatertgangen, KRW-watertgangen, stroomgebieden en detailontwatering)
- Bodem zandbanen en zanddieptekaart (Bron: 2010 Zandbanenkaart, provincie Gelderland)
- Spreidingslengtekaart voor een deel van de Veluwe (Bron: waterschap)
- Maaiveld (AHN2)

In de beschrijving van de abiotische structuur komen, waar relevant, de volgende onderwerpen aan bod:

- Ontstaansgeschiedenis
- Geomorfologie
- Geohydrologie
- Oppervlaktewatersysteem
- Rivierdynamiek

Gradiënten

Gradiënten zijn geleidelijke overgangen tussen uiteenlopende leefmilieus. Zulke overgangen kunnen bijvoorbeeld aanwezig zijn tussen uiteenlopende bodemtypen, tussen natte en droge gebieden, tussen voedselarme en voedselrijke gebieden, tussen dynamische en laag-dynamische situaties en combinaties daarvan. Stabiele gradiënten bieden veel variatie aan milieucondities en daarmee aan een grote rijkdom aan biodiversiteit. Binnen gradiëntrijke gebieden kan het risico van klimaat effecten worden gespreid, waarmee ook in dat opzicht robuustere systemen ontstaan. Daarom is het waar mogelijk benutten van natuurlijke gradiënten een belangrijke bouwsteen bij het bepalen van relevante onderzoeksgebieden voor natuurgerichte maatregelen binnen de opdracht.

Gradiënten op regionaal niveau worden macrogradiënten genoemd. Deze zijn hoofdzakelijk te vinden op de overgangen tussen fysisch-geografische regio's (zie onderstaand figuur). In Gelderland betreft dit met name de overgangen tussen de hogere zandgronden en enerzijds het rivierengebied en anderzijds de randmeerkust.

Figuur 3.1 Fysisch-geografische eenheden en landschappen (uit: Atlas van Nederland, deel 16 Landschap)

Waardevolle gradiënten komen echter ook op kleinere schaal voor op het niveau van landschappen of zelfs op standplaatsniveau. In het laatste geval is er sprake van microgradiënten.

Al in de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening (1966) zijn op basis van het werk van Chris van Leeuwen de belangrijkste gradiënten in Nederland aangegeven als indicatie voor de plekken met de meest bijzondere en waardevolle natuur. In deze kaart op hoofdlijnen (zie hieronder) zijn uitgestrekte voedselarme gebieden in groen weergegeven en zijn belangrijke gradiëntzones met zwarte lijnen weergegeven. Dit betreft de hiervoor genoemde macrogradiënten, maar bijvoorbeeld

ook de gradiënten langs beekdalen die de arme zandgronden doorsnijden. Verder zijn ook gebieden met concentraties van 'kleinere' gradiënten omcirkeld. Deze gebieden, die van oudsher ook bekend staan om hun rijke flora en fauna, liggen in Gelderland met name ter plaatse van het Oost-Nederlands plateau rond Winterswijk, in de Gelderse Vallei en in het Rijk van Nijmegen.

Figuur 3.2 Gradiëntrijke gebieden in Nederland (naar Van Leeuwen, 1965)

Intussen hebben op veel meer detailniveau uitwerkingen plaatsgevonden van gradiënten, bijvoorbeeld in de landschappelijke bodemkaarten en in het project 'gradiënten op de kaart' (WenR, Cormont et al., 2021). Met name deze laatste is gebruikt als basis voor de regionale analyses in voorliggend rapport.

3.2 De biotische structuur

Gebieden met kenmerkende hoge natuurwaarden vormen een belangrijke inhoudelijke basis voor het bepalen van mogelijkheden voor systeemherstel en voor het prioriteren daarvan. De grote hoeveelheid aan beschikbare gegevens maakt het noodzakelijk om op regionaal niveau keuzes te maken in het gebruik en de presentatie van de gegevens in aansluiting op het gewenste abstractieniveau. De majeure aangrijpingspunten voor systeemherstel richten zich op regionaal niveau op het optimaliseren van de hydrologie, op ruimtelijke aspecten zoals areaal en connectiviteit en op het verminderen van de input van nutriënten en chemische stoffen. Met name de eerste twee hebben een directe relatie met specifieke typen natuur, terwijl het laatste als meer generieke behoefte voor natuur kan worden beschouwd. De selectie van kenmerkende hoge natuurwaarden is daarom vooral afgestemd op hydrologie en op de genoemde ruimtelijke aspecten. Daarbij zijn zowel de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen als overige natuurdoelen, zoals de wezenlijke kenmerken en waarden van het NNN, KRW-doelen en aandachtsoorten (inclusief prioritaire soorten en gidssoorten) geclusterd op het niveau van landschapstypen conform de OBN-systematiek.

In het OBN-rapport zijn samenhangende landschapstypen gedefinieerd op basis van de abiotische opbouw, de kenmerkende natuurwaarden en het grondgebruik. Deze vormen de basis voor een uitwerking van ecologische kwaliteiten, prioritaire knelpunten, aangrijpingspunten voor robuust systeemherstel en de mogelijkheden voor meekoppelen van ecosysteemdiensten. De voor Gelderland relevante OBN-landschapstypen betreffen:

- Beekdallandschap
- Cultuurlandschap
- Droog zandlandschap
- Laagveenlandschap
- Nat zandlandschap
- Rivierenlandschap

De OBN-landschapstypen zijn in voorliggende studie vervolgens nader ingedeeld op basis van gebiedsspecifieke kenmerken (zie tabel 3.1). Per cluster heeft vervolgens een inventarisatie plaatsgevonden op basis van onder meer de Natura 2000-beheerplannen, natuurbeheerplannen en andere relevante beleidsinformatie, alsmede op basis van actuele verspreidingsgegevens van de laatste 10 jaar uit de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Op basis hiervan zijn natuurrijke landschapseenheden begrensd in de kaart 'biotische structuur'. Per landschapseenheid zijn de onderliggende natuurwaarden weergegeven in bijlage 2.

Tabel 3.1 Gehanteerde landschapstypen en -subtypen

Landschapstype	Subtype*	Kenschets
Droog zandlandschap	Boslandschap	Aaneengesloten bossen, met name op de stuwwallen en grotere dekzandruggen.
	Heidelandschap	Aaneengesloten droge heidevelden, met name op de Veluwe. Met name binnen dit type komen lokaal ook natte plekken en heischrale graslanden met een beperkte omvang voor, zoals vennen, natte heidefragmenten en leemputten. Deze kleinere elementen zijn niet als afzonderlijk landschapstype beschouwd.
	Zandverstuivingslandschap	Aaneengesloten open zandvlakten, stuifzandheiden en open bossen op stuifzandbodems, met name op de Veluwe.
Nat zandlandschap	Heidelandschap	Aaneengesloten vochtige tot natte heidevelden, inclusief vennen en andere natte laagten en slenken. Lokaal op de Veluwe, de Landgoederen Brummen en het Stelkampsveld. Natte heidefragmenten rond hoogvenen zoals het Korenburgerveen en Wooldse Veen zijn binnen het nat zandlandschap tot het subtype hoogveenlandschap gerekend.
	Broeklandschap	Kleinschalige, meestal kwelgevoede, natte terreinen met een afwisseling van natte schraallanden en broekbos. Deze zijn te vinden in de randzones van hoogvenen en in lage delen van het dekzandlandschap. Lokaal in randzones van de Veluwe, de Landgoederen Brummen, het Stelkampsveld, Korenburgerveen, Wooldse veen en Willinks Weust.
	Hoogveenlandschap	Komvenen met herstellend hoogveen en lokaal nog actief hoogveen. Een samenhangende veenkern met lagg en minerale rand. Met name Korenburgerveen en Wooldse Veen en in aangrenzende delen van Duitsland en Overijssel, waaronder het Zwillbrocker Venn en het Haaksbergerveen. Heideveentjes en zure vennen met beginnende hoogveenvorming zijn binnen het nat zandlandschap gerekend tot het subtype heidelandschap.
Beekdallandschap	Bos- en broeklandschap	Aaneengesloten alluviale bossen met overgangen naar drogere bossen op de beekdalflanken. Met name in de

Landschapstype	Subtype*	Kenschets
		Bekendelle. Kleinschalige, meestal kwelgevoede, natte terreinen met een afwisseling van natte beekdalhooilanden en broekbos. Brongebieden en sprengkoppen zijn gerekend tot subtypen binnen het nat zandlandschap respectievelijk droog zandlandschap.
Laagveenlandschap	Veenmoeras- en veenontginningslandschap	Kleinschalige afwisseling van nat kwelgevoed laagveenmoeras met schraallanden, trilveen, veenmosrietland en moerasbos. Het Natura 2000-gebied Binnenveld wordt in zijn geheel als beekdallandschap beschouwd. Hoofdzakelijk aan de Utrechtse zijde (Hel, Blauwe Hel) heeft het echter ook sterk het karakter van het laagveenlandschap.
Rivierenlandschap (buitendijks)	Uiterwaardenlandschap	Lage gronden in de buitendijkse delen van het gehele rivierengebied. Doorgaans op kleibodems. Rijntakken / Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem / Lingegebied & Diefdijk Zuid.
Cultuurlandschap	Kleinschalig landschap van de zandgronden en laagveengebieden	Hoofdzakelijk agrarisch gebruikte gebieden in alle overgangszones van de Natura 2000-gebieden op de zandgronden. Er kan zowel sprake zijn van oude ontginningen (broeklandschap, kampen-/hoevenlandschap, essenlandschap) als van jonge ontginningen (heide- en veenontginningenlandschap).
	Rivierenlandschap (binnendijks)	Hoofdzakelijk agrarisch gebruikte gebieden in alle binnendijkse overgangszones van de Natura 2000-gebieden in het rivierengebied. Er kan zowel sprake zijn van hoger gelegen oeverwallen als van lager gelegen komgebieden.

*) de subtypen kunnen ook in kleinschalige afwisseling gecombineerd voorkomen.

Kernopgaven vanuit de landelijke en gebiedsspecifieke Natura 2000-doelen zijn mede richtinggevend voor de invulling van robuust systeemherstel (zie paragraaf 2.1). In tabel 3.2 zijn de belangrijke kernopgaven met betrekking tot landschappelijke samenhang en interne compleetheid weergegeven, zoals die zijn opgenomen in het doelendocument (Ministerie van LNV, 2006) en de Natura 2000-beheerplannen. Deze vormen een handvat voor de regionale analyses. In de deelgebiedsuitwerkingen zal uitgebreider worden ingegaan op de overige kernopgaven die gerelateerd zijn aan de individuele instandhoudingsdoelstellingen.

Tabel 3.2 Natura 2000-kernopgaven op landschapsniveau

Natura 2000-landschap	Kernopgave landschappelijke samenhang en interne compleetheid
Hogere zandgronden (Veluwe, Willinks Weust, Sint-Jansberg)	Vergroten van interne samenhang van gebieden door herstel van evenwichtige verdeling van open en gesloten met meer geleidelijke overgangen van zandverstuivingen, heide, vennen, graslanden en bos. Versterken van het ruimtelijk netwerk van bos, heide- of stuifzandgebieden, waarbij tussenliggende gebieden gebruikt kunnen worden als stapstenen, met name voor soorten als reptielen en vlinders. Versterken van overgangen van droge naar natte gebieden, zoals beekdalen en herstel van vennen op landschapsschaal.
Hoogvenen (Korenburgerveen, Wooldse Veen)	Voor herstel en kwaliteitsverbetering van de resten hoogveenlandschap is een belangrijke randvoorwaarde dat de hydrologie (zowel intern als extern) op orde komt. Vorming van functionerende hoogvenen door kwaliteitsverbetering hoogveenresten en herstel randzones én vergroting van de interne en externe samenhang ten behoeve van fauna. Herstel keten van komvenen langs de Duitse grens.
Beekdalen (Binnenveld, Landgoederen Brummen, Stelkampsveld, Bekendelle, Bruuk)	Versterken van de functionele samenhang van de Natura 2000-gebieden met hun omgeving ten behoeve van duurzame instandhouding en ter vergroting van de algemene biodiversiteit. Onder andere door herstel natuurlijke waterstromen en waterstanden, zowel grondwater als oppervlaktewater van goede kwaliteit, en op termijn herstel van overstromingsdynamiek. Binnen de Natura 2000-gebieden herstel van gradiënten en mozaïeken van verschillende onderdelen met name ten behoeve van kalkmoerassen, blauwgraslanden en vochtige alluviale bossen.
Rivierengebied (Rijntakken, Loevestein, Pompveld en Kornsche Boezem, Lingegebied en Diefdijk Zuid)	Versterken van landschappelijke samenhang binnen het rivierengebied en met omgeving door herstel van ecologische relaties tussen binnendijkse en buitendijkse gebieden en het verbinden van: <ul style="list-style-type: none"> • Leefgebieden van amfibieën • Leefgebieden van vissen • Binnen- en buitendijkse bossen • Met moerassystemen op de Natte As • Met hogere zandgronden en beeksystemen Verder ook het behoud van huidige slaapplekken en foerageergebieden van vogels in komgronden, behoud en herstel binnen uiterwaarden van afwisseling tussen grootschalige én open gebieden met kleinschalige én half open gebieden en herstel van evenwichtige verdeling met laaggelegen uiterwaarden (rietmoerassen en vochtige alluviale bossen) met hooggelegen uiterwaarden (met droge hardhoutoobossen) met nevengeulen en met diepe plassen bij voorkeur door herstel van erosie en sedimentatieprocessen. <p>Ten slotte ook het herstel van rivierdelta's én zoetwatergetijdengebied met voldoende doorstroming en overstromingsdynamiek én met doorgaande verbinding naar Europese achterland voor trekvissen.</p>

3.3 De ruimtelijke structuur op basis van grondgebruik

De actuele ruimtelijke structuur geeft handvatten voor het bepalen van knelpunten en kansen op systeem-/landschapsniveau. Bij de inventarisatie van de actuele ruimtelijke structuur is onderscheid gemaakt in:

- Bestaande bos- en natuurgebieden binnen Natura 2000-areaal en het NNN
- Rivieren, beken en andere grotere oppervlaktewateren
- Intensieve vormen van grondgebruik, zoals stedelijk gebied, industriegebieden, verblijfsrecreatie, intensieve dagrecreatie en hoofdinfrastructuur
- Aanwezigheid agrarische sector

3.4 Onderzoeksgebieden op basis van OBN-aangrijpingspunten

Zoals eerder beschreven worden de volgende aangrijpingspunten op regionaal niveau beschouwd als belangrijk voor de studie:

- Optimalisatie van hydrologische systemen inclusief verminderde belasting van het hydrologisch systeem met nutriënten en chemische stoffen (OBN-aangrijpingspunt 1)
- Optimalisatie van ruimtelijke factoren: Vergroten van areaal, connectiviteit, dynamiek en diversiteit en herstel van biotische waarden en versterken van de weerbaarheid tegen exoten (aangrijpingspunt 2/3/5/6)
- Verminderen van chemische stoffen (via de lucht, aangrijpingspunt 4)

Per aangrijpingspunt worden onderzoeksgebieden gedefinieerd. Deze vormen de inhoudelijke basis voor de uiteindelijke keuzes voor de uitwerking van maatregelen in de deelgebiedrapportages.

3.4.1 Optimalisatie hydrologisch systeem

Voor robuust systeemherstel conform aangrijpingspunt 1 van het OBN-rapport zijn de hydrologische systemen per waardevol landschapseenheid in beeld gebracht op grond van de volgende aanpak. Hierbij is allereerst gekeken of een gebied een hydrologische relatie heeft via grondwater, kwel of oppervlaktewater. Vervolgens zijn per hydrologische relatie de daarvoor relevante sturingsknoppen uit de OBN-rapportage uitgewerkt. In deze studie leiden enkele van deze stuurknoppen tot dubbelingen. Hieronder is per aspect aangegeven welke stuurknoppen zijn uitgewerkt (weergegeven met √) en welke niet (weergegeven met X).

Grondwater

Op het moment dat een grondwaterrelatie is tussen de aanwezige soorten en het hydrologisch systeem (punt 1 in bovenstaande opsomming) is er een beïnvloedingszone begrensd om het betreffende gebied op basis van drie keer de spreidingslengte (veel gehanteerde hydrologische begrenzing om beïnvloeding vast te kunnen stellen). Dit is een ruim begrensde maat, omdat er in de praktijk veelal wordt uitgegaan van de 5 cm verandering in grondwaterstand of 0,1/0,2 mm kwelverandering. Tevens wordt opgemerkt dat in de gebruikte parameters (welke hieronder zijn opgesomd) onzekerheden zitten en richtinggevend zijn. Tijdens de uitwerking van de deelgebieden zal de hydrologische beïnvloedingszones op basis van lokale informatie worden

geverifieerd en waar nodig aangescherpt. De volgende uitgangspunten zijn gehanteerd om deze spreidingslengte⁵ te kunnen bepalen:

- De kD is bepaald op basis van de appelboorfunctie in REGIS II.2
- Wanneer het om een freatisch systeem gaat is de weerstand bepaald op basis van de slootafstand
- De spreidingslengte is indicatief bepaald op basis van een representatief punt in het gebied; de volgende klassen (in meters) zijn gehanteerd: 50, 100, 250, 500, 750, 1.000, 1.500, 2.000, 2.500, 3.000, 4.000, 5.000, 6.000, 7.000, 8.000, 9.000

Stuurknoppen:

- X **Vernatting** kan op verschillende wijze gerealiseerd worden, het belangrijkste hierbij is het aanpassen van peilen en verondiepen van aanwezige detailontwatering. Dit wordt reeds uitgewerkt in andere aspecten en het aspect vernatting wordt daarom niet verder uitgewerkt
- ✓ **Verondiepen van de beeklopen / verhogen van de drainagebasis**, dit betreft het verondiepen en dempen van beken, detailontwatering en drainage
- ✓ **Stuw- en peilbeheer en peildynamiek**. Voor grondwater betreft dit vooral het verhogen van peilen van het aanwezige oppervlaktewater. Ook het verminderen van de dynamiek (minder uitzakken van peilen) kan bijdragen aan het verhogen van grondwaterstanden
- ✓ **Verminderen van grondwateronttrekkingen**: onttrekkingen hebben een verlagend effect op de grondwaterstanden. De uitstraling van dit effect is afhankelijk van bodemopbouw en diepte en grootte van de onttrekking

Kwel

Wanneer de aanwezige soorten kwelafhankelijk zijn kan zowel een kwantitatieve (aangrijpingspunt 1) als een kwalitatieve (aangrijpingspunt 4) relatie zijn met het intrekgebied van deze kwel. Op basis van de isohypsenkaart en deskundigenoordeel zijn indicatieve intrekgebieden ingetekend voor deze gebieden. Aanbevolen wordt om deze met een grondwatermodel (backward tracing) nauwkeuriger in beeld te brengen.

Stuurknoppen:

- ✓ **Herstel en benutting kwelstromen**: deze knop gaat vooral over ingrepen in het intrek- en inzigggebied zodanig dat aanwezige kwel versterkt wordt en niet afgevangen wordt door ontwatering in het intrekgebied en beïnvloedingsgebied
- ✓ **Herstel inzigggebied / vergroten van de grondwateraanvulling**; deze knop gaat vooral over het inzigggebied zodanig dat er meer grondwater infiltreert waardoor kwel versterkt wordt. Dit is nagenoeg dezelfde knop als herstel kwelstromen wordt deze uitgewerkt onder bovenstaande knop
- ✓ **Verbeteren kwaliteit grondwater**: het gaat hier over ingrepen in het intrekgebied die een positief effect hebben op de waterkwaliteit van de aanwezige kwelstromen. In veel gevallen kan gestuurd worden door de route van nutriënten vanaf het maaiveld te beïnvloeden
- ✓ **Verminderen van grondwateronttrekkingen**: onttrekkingen die zich bevinden in een intrekgebied kunnen een verlagend effect hebben op aanwezige kwelstromen

⁵ De spreidingslengte is een maat voor de ruimtelijke doorwerking van hydrologische ingrepen. Hierdoor heeft de spreidingslengte een algemene toepassing voor de bepaling van hydrologische bufferzones rondom verdrogingsgevoelige natuurgebieden.

Beregening

Bij beregening uit grondwater wordt grondwater onttrokken. Dit leidt tot een lokale verlaging van de grondwaterstand. Hoe groot de verlaging is en of dit waarneembaar is, is niet altijd duidelijk en verschilt per locatie. Beregening wordt toegepast op agrarische percelen en op particuliere percelen. De hoeveelheid grondwater wat hiervoor wordt onttrokken is niet goed in beeld. Een deel van de onttrekkingen is in beeld omdat hier een melding voor is gedaan of een vergunning voor is verleent. Bij deze onttrekkingen is de locatie bekend en is veelal de maximale capaciteit van de onttrekking (pomp) geregistreerd. Dit betekent nog niet dat het bekend is hoeveel grondwater er hier daadwerkelijk onttrokken wordt. Daarnaast zijn niet alle onttrekkingen in beeld. In stedelijk gebied kunnen particulieren in de zomer hun tuin sproeien. Hiervoor wordt drinkwater gebruikt, maar particulieren hebben vaak ook kleine grondwaterpompen in hun tuin. Deze staan nergens geregistreerd. Op de totale waterbalans zijn de onttrekkingen voor beregening vaak maar een kleine post. Het totale waterverbruik in droge warme zomerperioden kan echter lokaal wel degelijk van belang zijn.

Het totale effect van beregening op de grondwaterstanden is per gebied verschillend. Met name in droge warme perioden kan beregening invloed hebben op de grondwaterstanden. Door klimaatverandering wordt de behoefte aan beregening (zowel agrarisch als particulier) steeds groter (en neemt het aantal beregeningsinstallaties toe, waardoor ook het cumulatieve effect toe neemt). Deze extra onttrekkingen in de zomer worden niet gecompenseerd door extra infiltratie in de zomer. Het is niet bekend hoe groot het effect van beregening precies is, maar de verwachting is dat met het voorkomen van meer en langere droge periode het effect lokaal een belangrijke rol kan spelen of gaan spelen. Bij meerdere droge zomers op een rij stapelt het effect zich op en wordt het steeds meer een factor om rekening mee te houden. Voor het kwantificeren van het effect ontbreekt het op dit moment aan gegevens.

Waterschap Vallei en Veluwe heeft voor haar gebied samen met TAUW een modelstudie uitgevoerd om een beeld te krijgen van de invloed van beregening. Voor deze studie zijn veel aannames gedaan omdat het aan gegevens ontbreekt. Deze studie geeft dan ook vooral een indicatie. Het liet zien dat beregening jaargemiddeld een bescheiden post is op de waterbalans; circa 1%. Maar bij een systeem wat onder druk staat door verdroging kan 1% meer watervraag wel een verschil maken, en het beeld bestaat dat het in de zomer lokaal wel kan zorgen voor extra verdroging, vooral wanneer meerdere droge zomers elkaar opvolgen en het niet meer lukt om de verdroging in de zomer te compenseren met (extra) infiltratie in de winter.

Oppervlaktewater

Wanneer het oppervlaktewatersysteem sturend is voor het voorkomen van bepaalde vegetaties en habitattypen en er zijn soorten in het gebied zijn die afhankelijk zijn van oppervlaktewater is er ook een intrekgebied vanuit oppervlaktewater bepaald. Voor de begrenzing van deze intrekgebieden is gekeken naar bestaande (bovenstroomse) beekdalen en afwaterende eenheden (in dit koppeldocument globaal begrensd, vraagt in deelstudies nauwkeuriger begrenzing).

Stuurknoppen:

- √ **Herstel van beeklopen:** deze knop gaat herstel van genormaliseerde en te diep ingesneden beeklopen. Onder grondwater wordt vooral het vernattende effect beschreven. Onder deze knop wordt het effect op de beek zelf beschouwd. Door herstel van beeklopen nemen piekafvoeren af en wordt een natuurlijker peildynamiek gerealiseerd. In de nadere uitwerking wordt deze stuurknop verder uitgewerkt. Peildynamiek en piekafvoer volgen en worden daarom niet verder uitgewerkt
- X **Peildynamiek;** zoals hierboven beschreven volgt een meer natuurlijke peildynamiek uit herstel van beeklopen. Deze knop wordt daarom onder herstel van beeklopen meegenomen
- X **Voorkomen van (on)natuurlijke piekafvoer:** zoals hierboven beschreven volgt een meer natuurlijke peildynamiek uit herstel van beeklopen. Deze knop wordt daarom onder herstel van beeklopen meegenomen
- √ **Verbeteren kwaliteit van oppervlaktewater:** op het moment dat oppervlaktewater en de kwaliteit daarvan relevant is voor de onderzoeksgebieden is dit een mogelijk sturingsknop

3.4.2 Optimalisatie van ruimtelijke factoren: Vergroten van areaal, connectiviteit, dynamiek en diversiteit en herstel van biotische waarden en versterken van de weerbaarheid tegen exoten

Op macroniveau betreft het:

- Macrogradiënten op regionaal schaal van hoog, droog en mineraalarm naar laag, nat en mineraalrijk. Dit geldt met name om de verbindingen tussen de rivierdalen en randmeren en de aangrenzende stuwwallen en dekzandgebieden te realiseren, om ruimte te bieden aan natuurlijke processen, variatie en diversiteit te vergroten
- Terrestrische verbindingen: veelal bestaat dit uit een combinatie van droog en nat ten behoeve van soorten van broek- en heidelandschappen en rijke cultuurlandschappen. Het realiseren van samenhangende minimum arealen is in belangrijke mate gebaseerd op vereisten vanuit duurzame netwerken voor sleutelpopulaties van kenmerkende soorten
- Aquatische verbindingen: het betreft hierbij vooral aquatische soorten (onder andere vissen). Hiervoor zijn alle KRW-waterlichamen geselecteerd, maar is ook aandacht nodig voor bijvoorbeeld beken en sprengen die geen KRW-waterlichaam zijn
- Herstel van biotische waarden en weerbaarheid van exoten zijn doorgaans sterk verweven met de hiervoor beschreven aspecten, maar kunnen ook zelfstandige aandachtspunten vormen

3.4.3 Verminderen van chemische stoffen via lucht

De toepassing van chemische stoffen (4^e aangrijpingspunt / drukfactor OBN-systematiek) zoals gewasbeschermingsmiddelen is bedoeld om gewassen te beschermen tegen ziekten en plagen, om zo een economisch optimale groei te kunnen realiseren. Voordat een middel wordt toegelaten is het getest en beoordeeld op effectiviteit en schadelijkheid. Hoewel bij de beoordeling in Europees beleid vastgestelde veiligheidsnormen in acht worden genomen, betekent het niet dat neveneffecten op het leven in bodem, lucht en water (oppervlakte- en grondwater) in de nabijheid van de locatie waar het middel wordt gebruikt, zijn uitgesloten. Sterker nog, neveneffecten zijn er, maar verschillen tussen de verschillende middelen. Het gaat hierbij ook om cumulatieve effecten van meerdere stoffen samen en van langjarig gebruik (stapeling).

De wijze waarop middelen worden gebruikt, bepaalt in belangrijke mate de verspreiding naar de omgeving (via water en lucht). De gebruikswijze in de landbouw is de afgelopen decennia verbeterd waardoor de verspreiding door de lucht en de afspoeling naar het (oppervlakte)water zijn afgenomen. Uit onderzoek blijkt dat er naast landbouw meer bronnen zijn van waaruit middelen zich verspreiden, bijvoorbeeld van sportvelden, golfterreinen of tuinen. Door drift en verdamping van middelen komen zij -in (zeer) lage concentraties- voor op grotere afstanden van de locatie waar middelen worden gebruikt. De effecten van deze middelen op ecosystemen en robuust systeemherstel zijn punt van onderzoek.

In de rapportages van de deelgebieden kunnen onder andere maatregelen worden opgenomen zoals die zijn beschreven in het programma Duurzaam Agrarisch Waterbeheer en het 7e Nitraat Actieprogramma. Verder zijn verbetering van de bodemkwaliteit (biodiversiteit in de bodem) en verhogen van biodiversiteit in het onderzoeksgebied (zodat meer planten en dieren er kunnen leven) in algemene zin van belang.

3.5 Scenario's voor ruimtelijke afbakening van onderzoeksgebieden

Na de inhoudelijke regionale systeemanalyse, wordt een drietal scenario's voor afbakening van de onderzoeksgebieden uitgewerkt. Deze dienen als hulpmiddel bij de beleidsmatige afbakening van de ruimtelijke onderzoeksgebieden voor de deelgebiedrapportages.

Zoals in paragraaf 2.1 is beschreven kunnen de Natura 2000-doelen op verschillende schaal- en ambitieniveaus worden geïnterpreteerd. De afbakening van de onderzoeksgebieden is afhankelijk van deze interpretaties van de te bereiken doelen. De onderscheiden scenario's zijn:

- **Basis:** Doelstelling van dit scenario is robuust systeemherstel dat zich uitsluitend richt op het bereiken van de gebiedsspecifieke instandhoudingsdoelstellingen voor habitats en soorten per Natura 2000-gebied. Deze benadering is het minst gericht op het functioneren van complete ecosystemen op landschapsschaal en is deels overlappend met hetgeen al in de Natura 2000-beheerplannen geagendeerd wordt
- **Basis+:** Doelstelling van dit scenario is robuust systeemherstel dat zich ook richt op het bereiken van de gebiedsspecifieke instandhoudingsdoelstellingen, maar dan binnen de bredere context van de landelijke Natura 2000-doelstellingen en de Natura 2000-kernkwaliteiten op landschapniveau. Deze benadering is gericht op het functioneren van complete ecosystemen op landschapsschaal
- **Basis++:** Doelstelling van dit scenario is robuust systeemherstel dat zich zowel richt op het verbrede ambitieniveau voor Natura 2000, maar ook op een optimale samenhang daarvan met het NNN en natuurrijke cultuurlandschappen op regionale schaal

Deel II - ROBUUST SYSTEEMHERSTEL OP CLUSTERNIVEAU

4 Robuust systeemherstel Cluster Veluwe

4.1 Doelen

Vanuit de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn is de Veluwe aangewezen als Natura 2000-gebied. Voor een duurzame staat van instandhouding van dit stikstofgevoelige gebied wordt ingezet op robuust systeem herstel. Hiervoor zijn, naast maatregelen in het natuurgebied (die worden uitgewerkt in de Natura 2000-beheerplannen en herstelprogramma's voor de Veluwe), ook maatregelen buiten het natuurgebied noodzakelijk. Voor het gebied is een kernopgave geformuleerd voor onder andere het versterken van het ruimtelijke netwerk van bos, heide of stuifzandgebieden, waarbij tussenliggende gebieden gebruikt kunnen worden als stapstenen, met name voor soorten als reptielen en vlinders. Een ander belangrijk onderdeel van de kernopgaven is het versterken van overgangen van droge naar natte gebieden, zoals beekdalen, en herstel van vennen op landschapsschaal.

Op korte afstand, in lager gelegen delen, liggen ecologische relaties met Natura 2000-gebieden Binnenveld en Landgoederen Brummen. Deze zijn beide aangewezen als Habitatrichtlijngebied. Ook voor deze gebieden zijn kernopgaven geformuleerd. Voor het Binnenveld betreft dit herstel kwaliteit en uitbreiding van kalkmoerassen, overgangs- en trilvenen en blauwgraslanden. Voor Landgoederen Brummen zijn kernopgaven geformuleerd voor versterking van de functionele samenhang van de Natura 2000-gebieden met hun omgeving, ten behoeve van duurzame instandhouding en ter vergroting van de algemene biodiversiteit. Onder andere door herstel van natuurlijke waterstromen en -standen, en herstel van gradiënten en mozaïeken van verschillende onderdelen, met name kalkmoerassen, blauwgraslanden en vochtige alluviale bossen.

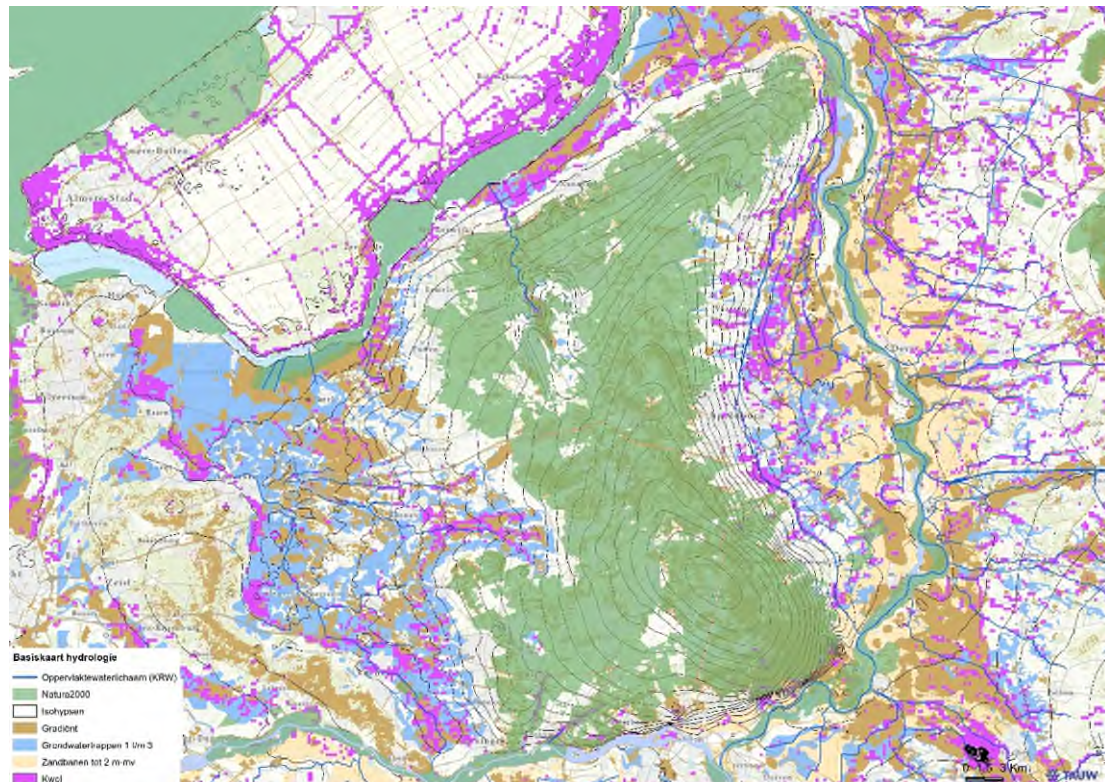
Juist voor de natuurdoelen, zowel de instandhoudingsdoelen als de kernopgaven, zijn de randzones van Natura 2000-gebieden zeer relevant. Soorten zoals grauwe klauwier en roodborsttapuit foerageren buiten de Natura 2000-begrenzing van de Veluwe. Ook kenmerkt het Veluwemassief zich door overwegend droge typen, zoals droge heiden, stuifzanden en bossen. Lokaal zijn er kleine oppervlakten natte heiden aanwezig, terwijl in randzones zoals het Groene Valleilint of bij Landgoederen Brummen grote kansen liggen voor uitbreiding en versterking van deze natte habitattypen in samenhang met de Veluwe. In het kader van de landelijke staat van instandhouding vragen bijvoorbeeld natte heide en schraalland, vennen en beekbegeleidende bossen om uitbreiding en versterking, zowel binnen als buiten Natura 2000.

Voor robuust systeemherstel zijn daarom zowel de Natura 2000-gebieden als de onderlinge relaties en relaties met nattere en mineraalrijkere natuur gebieden in de omgeving van belang. Daarnaast is de inbedding van deze samenhangende natuurgebieden in de waardevolle, veelal kleinschalige, cultuurlandschappen van belang. Verzachting van de nu veelal harde 'klinische' grenzen tussen natuur en zeer intensieve landbouw is daarmee ook een belangrijk aandachtspunt om tot een robuust systeem te komen.

4.2 Abiotische structuur

In deze paragraaf wordt de abiotiek van het cluster Veluwe beschreven. Hierbij wordt ingegaan op de ontstaansgeschiedenis, de geomorfologie, de geohydrologie en het oppervlaktewatersysteem.

Een belangrijke onderlegger bij de abiotische beschrijving is de abiotische basiskaart (figuur 4.1). In deze kaart zijn een aantal belangrijke abiotische aspecten op regionale schaal weergegeven zoals kwel (>1 mm), hoge grondwaterstanden (grondwatertrappen ondieper dan trap 3), isohypsen, de belangrijkste (KRW) watergangen en de belangrijkste macro- en microgradiënten.

Figuur 4.1 Abiotische basiskaart voor het gebied de Veluwe (zie ook bijlage 1, kaart 15)⁶

4.2.1 Ontstaansgeschiedenis

Grote delen van de Veluwe zijn circa 150.000 jaar geleden ontstaan in de voorlaatste ijstijd, het Saalien. Voorafgaand aan de toenmalige ijsbedekking hadden grote rivieren daar dikke lagen zand en grind met dunnere lagen klei afgezet. Deze afzettingen zijn gevormd door de Rijn en Maas, maar ook door rivieren vanuit het oosten. Toen in het Saalien het ijs tot dit deel van Nederland oprukte werden deze rivierafzettingen opgestuwd in hoge stuwwallen, zoals op de Veluwe en sleepten diepe (tot meer dan 100 m) glaciële bekkens uit (onder andere IJsseldal en Gelderse Vallei).

In het Zuiden van de Veluwe, omgeving Renkum, ontstond aan de voorkant van het ijs een grote sandrvlakte (spoelzandvlakte) door sediment wat werd meegevoerd met het smeltwater. Ter plaatse van de enclave Uddel-Elspeet ontstond in een lokale laagte een gletsjermeer, waarbij op de bodem een dikke laag klei is afgezet. Ook in de glaciële bekkens van het IJsseldal en Gelderse Vallei ontstonden eerst meren (met op de bodem kleiafzettingen), waarna vervolgens sediment

⁶ Voor alle kaarten in dit koepeldocument geldt dat een verwijzing naar de bijlage is opgenomen. In de bijlage kan worden ingezoomd op specifieke gebieden en is de legenda beter leesbaar.

werd afgezet door rivieren die sedimenten meenamen en insneden in de stuwwallen. In de warme periode (Eemien) steeg de zeespiegel en bereikte de zee de Gelderse Vallei, waardoor daar ook zeeklei werd afgezet.

In de laatste ijstijd (het Weichselien) kwamen de gletsjers niet tot in Nederland, maar was de bodem wel permanent bevroren (permafrost). Door de toen heersende harde winden werden lagen dekzand afgezet, met name aan de flanken van de Veluwe. In de laagten (IJsseldal en Gelderse Vallei) bleven zich sneeuwsmeltwater-beekjes (fluvio- en periglaciale afzettingen) verzamelen, gecombineerd met de dekzandruggen.

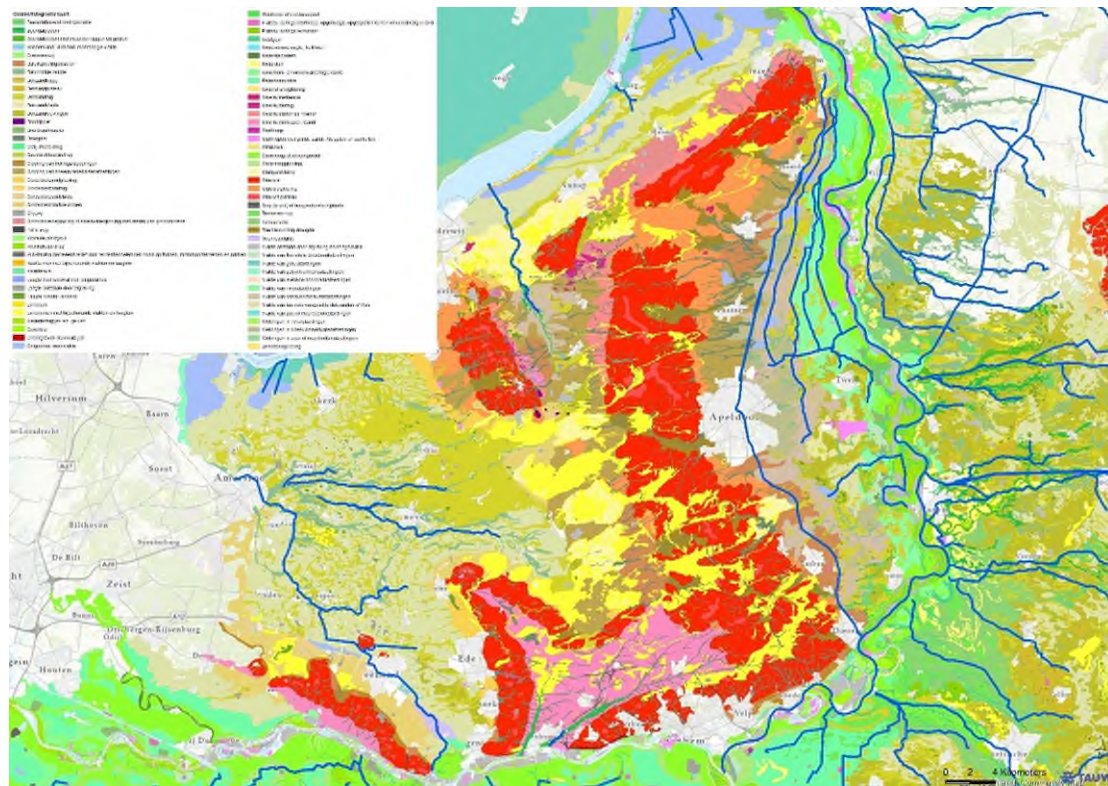
Toen het klimaat warmer werd, in het Holoceen (11.700 jaar geleden), raakte de Veluwe bebost. In de middeleeuwen zorgde de mens juist weer voor ontbossing. Grootschalige boskap voor de ijzerindustrie die veel houtskool gebruikte in combinatie met landbouwkundig gebruik leidde ertoe dat de wind in de Middeleeuwen vat kreeg op de arme zandgronden. Hierdoor ontstonden grote zandverstuivingen en werden er stuifduinen gevormd. Tegen het eind van de negentiende eeuw werd de Veluwe in grote delen bebost om stuifzanden tegen te gaan.

In het IJsseldal en Gelderse Vallei werden in het Holoceen beekdalafzettingen en rivierafzettingen gevormd. In laagten ontstond veenvorming. Vanaf eind vorige eeuw zijn de gebieden langzaam maar zeker steeds verder ontgonnen, waarbij de landbouw in de IJsselvallei en Gelderse Vallei een steeds prominenter rol is gaan vervullen, alsmede stedelijke uitbreidingen. Om geen natte voeten te krijgen is de ontwateringsstructuur sterk aangepast op deze functies. Natte laagtes zijn steeds verder ontwaterd en onttrokken aan de natuurfuncties. Ten behoeve van de industrie (papier en wasserijen) zijn met name aan de oostkant van de Veluwe sprengen gegraven. Tot slot zijn na de oorlog de Flevopolders aangelegd. Alhoewel deze inpoldering het landschap op de Veluwe niet heeft veranderd, heeft deze wel gezorgd voor een verlaging van de drainagebasis aan de noordwestkant van het Veluwesysteem.

4.2.2 Geomorfologie

De geomorfologie van het gehele Veluwesysteem en haar randen heeft een grote relatie met de ontstaansgeschiedenis zoals in de vorige paragraaf is beschreven. In figuur 4.2 is een plot uit de geomorfologische kaart opgenomen. Op hoofdlijnen worden daar de volgende gebieden onderscheiden:

- Het hogere Veluwemassief centraal op de Veluwe met onder andere stuwwallen, stuifzandvlaktes
- Naar de randen van de Veluwe veelal uitspoelingswaaiers en sneeuwsmeltwaterafzettingen en specifiek aan de zuidkant de sandrvlakte ten noorden van Arnhem
- Het IJsseldal en de Gelderse Vallei met voor ook veel dekzandwellingen en -ruggen gecombineerde met smeltwaterafzettingen en richting de IJssel overgaand in rivierafzettingen (kommen en oeverwalachtige vlakten)
- De ontgonnen veenvlaktes aan de noordwest kant van de Veluwe, op enkele plekken in de IJsselvallei en het Binnenveld

Figuur 4.2 Geomorfologische kaart Veluwe (zie ook bijlage 1, kaart 9)

4.2.3 Geohydrologie

Door de hoge ligging en de zandige bodem is het Veluwemassief een infiltratiegebied voor regenwater. Het regenwater infiltreert in de bodem en stroomt af naar de flanken van het gebied. Grofweg kan de Veluwe daarbij worden onderverdeeld in de vier hoofdflanken (noord, oost, zuid en west). Deze worden in het onderdeel Biotische structuur (paragraaf 4.2) nader toegelicht. De afstroming naar de flanken is zichtbaar in het isohypsenpatroon zoals opgenomen in figuur 4.1.

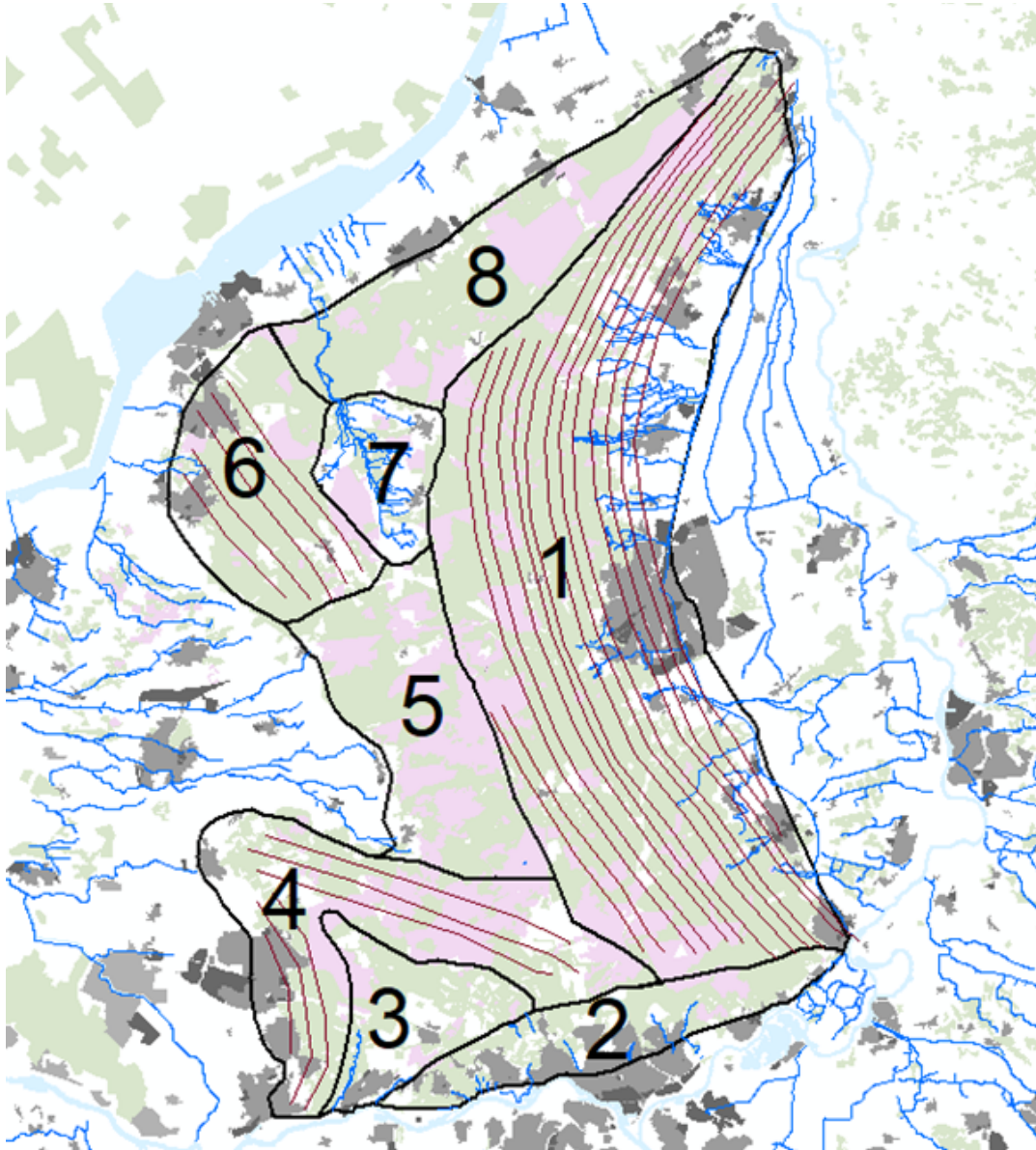
Vanaf de flanken stroomt het water via beken, via moerassige laagten of door de ondergrond af naar de omgeving. Het geïnfilteerde grondwater kwelt op in omliggende gebieden, zoals Landgoederen Brummen, het Binnenveld en langs de randmeren, maar soms ook direct aan de rand van de Veluwe, zoals bij het Wisselse Veen.

De Veluwe kent over het algemeen diepe grondwaterstanden. Wel zijn er in het topsysteem op een aantal plekken scheidende lagen aanwezig die ervoor zorgen dat lokaal natte situaties ontstaan met lokale zure en/of zwakgebufferde vennen. Deze hangen als schijngrondwaterspiegelsysteem boven het regionale Veluwesysteem. Uitzondering hierop vormt de enclave Uddel-Elspeet. In de ijstijd is in deze laagte een meer ontstaan die gevuld is met een laag klei. Daarboven op heeft zich vervolgens een laag zand van circa 10- 15 m dik (smeltwaterafzettingen) afgezet. De kleilaag is dusdanig ondoorlatend dat de hele enclave beschouwd kan worden als een schijngrondwaterspiegelsysteem.

Door de provincie Gelderland (in samenwerking met de waterschappen) is een analyse gemaakt van de (geo)hydrologische werking van het Veluwemassief. Daarbij is het massief op hoofdlijnen onderverdeeld in 8 gebieden, elk met een eigen specifieke hydrologische werking (zie figuur 4.3).

Kort samengevat:

- Deelgebied 1: Oostflank. Op de schuurvlakken van de stuwing zijn dunne weerstandsbiedende (leem)laagjes ontstaan die een barrière vormen voor grondwaterstroming. De sprengbeken liggen aan deze zijde hoog in het landschap
- Deelgebied 2: Zuidflank: Chaotisch systeem met een mix van zand en kleilagen. Diverse beeksystemen op basis van complexe geohydrologie, met beken die zeer hoog in het systeem ontspringen
- Deelgebied 3: De sandrvlakte, waarin de Renkumse en Heelsumse beek zijn ingesleten, waarbij beide beken voor de basisafvoer afhankelijk zijn van de opbolling in het Veluwemassief
- Deelgebied 4: De stuwwal Ede-Bennekom/Lunteren-Arnhem. Afstroming vanaf de stuwwal richting het Binnenveld (geen beken aanwezig en afstroming naar de sandrvlakte als voeding van de Renkumse en Heelsumse Beek
- Deelgebied 5: Het Otterlose Plateau. Ter hoogte van het Otterlose plateau, stroomt het grondwater via de ondergrond naar de Vallei. De Groote Valkse beek, Barneveldse en Lunterense beek ontspringen laag in dit systeem, pas in de Vallei. De klei en leemvlakken liggen hier meer horizontaal en hebben daarom geen grote hydrologische betekenis in de horizontale stroming
- Deelgebied 6: Stuwwal Putten-Ermelo: Stroming van grondwater in noordelijke richting parallel aan de aanwezige kleischotten. Effecten van inpoldering Flevopolders zal in dit systeem sterke effecten hebben
- Deelgebied 7: Enclave Uddel-Elspeet: Groot schijngrondwaterspiegelsysteem geïsoleerd functionerend van het Veluwesysteem door aanwezigheid van kleilaag
- Deelgebied 8: Dik zandpakket tot wel 240 m zonder stuwingsverschijnselen. De beken ontspringen in dit systeem laag, dicht bij de Randmeren met in deze zone veel kwelflux

Figuur 4.3 Verdeling van de stuwwal en haar flanken met elk haar eigen hydrologisch functioneren (bron: provincie Gelderland)

In de IJsselvallei en Gelderse Vallei bevindt zich een afwisseling van infiltratie (op de dekzandruggen) en lokale (laterale) kwel in de beekdalen. In sommige gebieden (bijvoorbeeld Empese en Tondense heide) ontstaat dan een afwisseling van infiltratie in de dekzandruggen met lokale kwel in de lokale laagten en beekdalen. Aldaar komt ook de diepere kwel vanuit de Veluwe richting de wortelzone. Of deze diepere kwel ook aan de oppervlakte voorkomt is afhankelijk van het voorkomen en verbreiding van de kleilagen in het IJsseldal en Gelderse Vallei (onder andere Eemklei en Kreftenheye kleien). Een combinatie van zowel regionale kwel als lokale infiltratie en kwel zorgt voor unieke gradiënten in zowel diepte van de grondwaterstand als de aanwezige grondwaterkwaliteit.

Het Veluwemassief is vanwege de grote onverzadigde zone een traag reagerend systeem op neerslag en verdamping, met als gevolg een meerjarige dynamiek van hogere en lagere waterstanden. Deze meerjarige dynamiek is ook merkbaar op de flanken van de Veluwe, maar hoe groter de afstand tot het Veluwemassief wordt, hoe meer de jaarlijkse dynamiek van neerslag en verdamping zichtbaar wordt in het grondwaterstandsverloop. Na enkele kilometers is deze meerjarige dynamiek niet meer merkbaar. Ten noordoosten van het Veluwemassief richting de IJssel ligt de polder van Nijbroek (onder andere veel rivierafzettingen). Hier wordt het grondwaterpeil sterk gereguleerd door de gehanteerde polderpeilen.

Een toename van het aantal onttrekkingen (drinkwater en industrie) op de Veluwe en de bebossing (veel naaldbout) hebben ertoe geleid dat de grondwaterstanden op de Veluwe zijn gedaald. In combinatie met de sterke landbouwkundige en stedelijk ontwatering in de omliggende gebieden en de aanleg van de Flevopolders, leidt dit tot een geringere 'opbolling' van het grondwater in het Veluwemassief en daardoor ook minder kweldruk naar de omgeving.

4.2.4 Oppervlaktewatersysteem

Aan de oostflank van de Veluwe zijn diverse sprengen en beken (gegraven) aanwezig die tot in het Veluwemassief reiken. Aan de westkant is dit niet het geval. Aldaar zijn de beken meer natuurlijk van aard. Een van de belangrijkste knelpunten is momenteel dat door het verder zakken van het grondwaterpeil op de Veluwe de watervoerendheid van de beken sterk onder druk staat. Een groot deel van de beken valt nu reeds in de zomer droog met veel gevolgen voor de aquatische ecologie.

Spreng bij Ugchelen

Verder bevinden zich in de IJsselvallei en Gelderse Vallei diverse beken die overtollige neerslagwater afvoeren. Soms zijn dit natuurlijke beken, maar veelal hangt hier een ontwateringstructuur aan vast die geënt is op de landbouwkundige en stedelijke ontwatering van

de gebieden, waarbij het peil middels stuwen wordt beheerst. Aan de noordoostkant van de Veluwe liggen een aantal weteringen met een stromingsrichting van zuid naar noord. Aldaar wordt een vast zomer- en winterpeil gehanteerd, waarbij op ook water wordt ingelaten vanuit de IJssel.

Overtollig water vanuit het schijngrondwaterspiegelsysteem op de enclave Uddel Elspeet wordt via de Stavendensche, Leuvenhumse en Hierdense beek afgevoerd naar de randmeren.

4.3 Biotische structuur

Deze paragraaf geeft een beschrijving van de concentraties van natuurwaarden van de Veluwe en de omliggende gebieden. Centraal hierin staan het functioneren van het systeem, de landschappelijke en ecologische kwaliteiten van de Veluwe en de omliggende landschappen, en de ruimtelijke samenhang tussen de gebieden met hoge natuurwaarden. Omdat natuurwaarden vaak in sterke mate samenhangen met het abiotisch systeem en het (historisch) grondgebruik, zoals oude bosgroeiplaatsen en historische akkercomplexen, worden relaties daarmee op hoofdlijnen beschreven.

Tot 1900 bestond een groot deel van de Veluwe uit uitgestrekte heide- en stuifzandgebieden en in beperkte mate uit bos. De Veluwe kenmerkt zich nu door een afwisseling van uitgestrekte bossen (zowel natuurlijke bossen als multifunctionele bossen), droge heidevelden en zandverstuivingen (open zandvlakten en stuifzandheiden). Plaatselijk komen in de droge heidevelden natte (onder andere Leemputten bij Staverden) of droge (onder andere Harskamp) heischrale graslanden, jeneverbesstruwelen, vennen, natte heide (Deelensche Veld) en kleine hoogveenkernen (Mosterdveen) voor. Deze natte plekken betreffen zonder uitzondering schijngrondwaterspiegelsystemen op slecht doorlatende klei-, leem- of inspoelingslagen. Begrazing is op de Veluwe een belangrijk sturend proces en toegepaste beheermaatregel, zowel in de bos- als heidegebieden. Op de oostelijke en zuidelijke flanken van de Veluwe ontspringen de (sprengen)beken, waar beekvegetaties en zeer plaatselijk bronbossen voorkomen. In het beekdal van de Hierdense en Staiverdense Beek zijn schraallanden aanwezig. De beekdalen fungeren plaatselijk als waardevolle ecologische verbinding tussen Veluwe en omliggend gebied, zoals de Hierdense beek. Rondom Landgoederen Brummen zorgen de beken vooral voor een drainerende werking en daarmee verdroging van de van oorsprong aanwezige grondwaterafhankelijke natuur. De beken en sprengen zijn zelf echter ook rijk aan kenmerkende natuurwaarden van schoon stromend water, zoals waterplantenvegetaties, vissen, macrofauna. Daarnaast is ook een soort als de ijsvogel in dit gebied sterk gebonden aan de beken.

Soorten van heischrale graslanden zoals valkruid, zijn in het droge heidelandschap sterk bedreigd

Structuurrijke heide en jeneverbessstruweel

Gradiënten

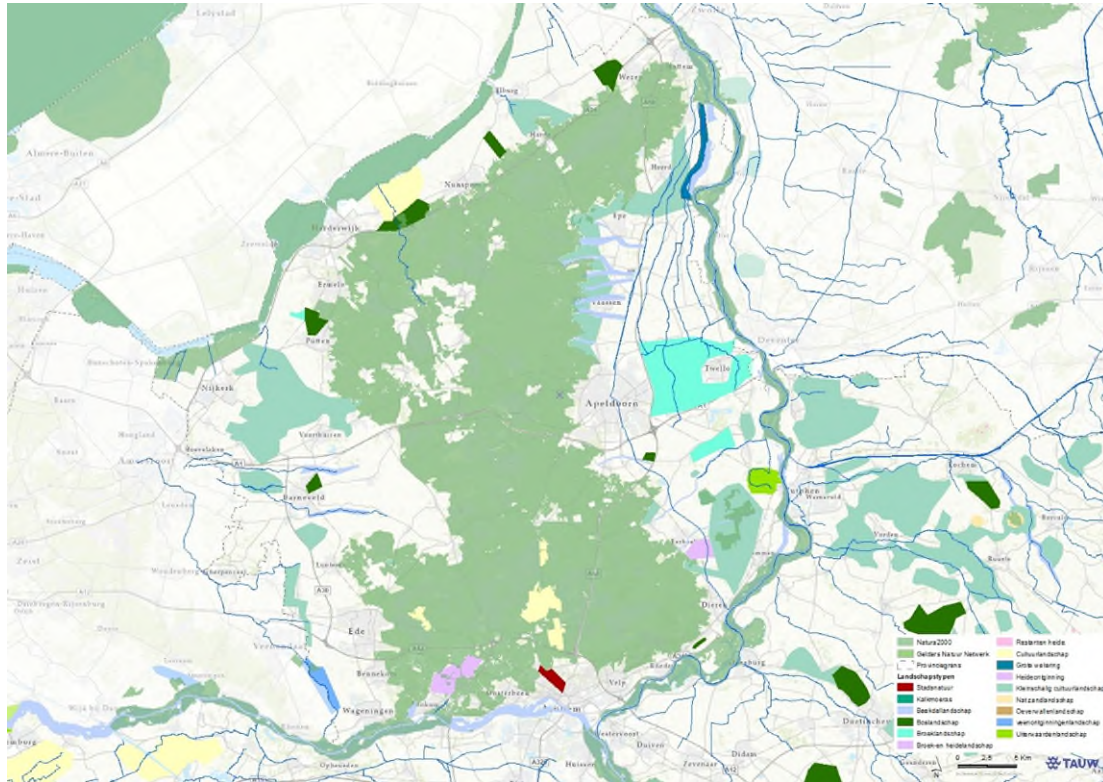
Eén van de belangrijkste ecologische kwaliteiten van de Veluwe is de aanwezigheid van gradiënten van droog en voedselarm naar voedselrijk (en nat). Dit uit zich op twee schaalniveaus:

- Op *macroniveau* is er sprake van gradiënten van de droge, hooggelegen en voedselarme stuwwal naar inliggende beekdalen en naar de laaggelegen omliggende gebieden met natte, voedselrijke omstandigheden. Deze gebieden worden gekenmerkt door broeklandschap (kleinschalige, meestal kwelgevoede, natte terreinen met een afwisseling van natte

schraallanden en broekbos), beekdalen en kleinschalig cultuurlandschap. Voorbeelden zijn het beekdal van de Hierdense Beek in de noordelijke enclave en de gradiënt van Zuidwest Veluwe naar het kleinschalig cultuur- en beekdallandschap, en rondom Landgoederen Brummen, en de gradiënt van de Noordwest Veluwe naar de randmeren via het kleinschalige cultuurlandschap in het Groene Valleilint, waarbij de uitstroomgebieden van de beken belangrijke verbindingen kunnen zijn en de Barneveldse Beek, waar op natte locaties langs de beek hooilandbeheer kan worden gevoerd en beekbegeleidend bos kan worden ontwikkeld. Het Groene Valleilint kenmerkt zich bovendien door aanwezigheid van concentraties van 'kleinere' gradiënten, wat zorgt voor een rijke flora en fauna

- *Meso- en microniveau*: Ook op kleine schaal is variatie aanwezig in abiotische omstandigheden, wat zorgt voor lokale gradiënten:
 - Plaatselijk is er sprake van leemhoudende bodems of ondoorlatende bodemlagen (keileem, ijzer, humus). Dit heeft geleid tot het ontstaan van natte plekken met hoge natuurwaarden in het hoog gelegen deel van het massief, in de vorm van natte heiden, vennen en leemputten. Ook buiten de Veluwe zorgen lemige en soms venige bodems lokaal voor hoge natuurwaarden, zoals de heidebebossing van het Appense Veld met waardevolle vennen en bijzondere flora
 - Van oudsher kent de Veluwe een aantal akkercomplexen, onder meer bij Renkum en Wageningen. Deels betreft het historische akkers, deels zijn deze ook van meer recente datum. Hier is de grond door de jaren heen plaatselijk verrijkt. Dit zorgt voor lokale variatie en mozaïeken, met kleinschalige gradiënten van voedselarm naar voedselrijk en natuurwaarden die hieraan gekoppeld zijn
 - Afwisseling van dekzandruggen en lokale laagten/beekdalen zorgen voor lokale variatie in grondwaterstanden met lokale overgangen van infiltratie naar (laterale) kwel (bijvoorbeeld Empese en Tondense Heide en veel gebieden in de Gelderse Vallei)
 - Tot slot zorgen ook plaatselijke beekdalen/sprengensystemen op de Veluwe voor lokale gradiënten met variatie

Voor onderstaande beschrijving van de landschapsecologische kenmerken en waarden (zie ook biotische waardenkaart in figuur 4.4) is de Veluwe onderverdeeld in vier hoofdflanken. Daarnaast wordt ingegaan op de biotiek van de agrarische enclaves op de Veluwe.

Figuur 4.4 Biotische waardenkaart cluster Veluwe (zie ook bijlage 1, kaart 6)

1) Noordflank

De noordzijde kent een waardevolle macrogradiënt (met onder andere strandwallen van de voormalige Zuiderzee) van Veluwe naar randmeren ter hoogte van het beekdal van de Hierdense en Leuvenumse beek. De beek ontspringt iets zuidelijker in de agrarische enclave Uddel-Elspeet, en is ontstaan als gevolg van ondoorlatende kleilagen in de ondergrond. De macrogradiënt ter hoogte van het Hierdense beekdal is aangewezen als ecologische poort. Het aanwezige kleinschalige cultuurlandschap met vochtige hooi- en graslanden, houtwallen, bossen, bosranden en een beek is van grote waarde voor soorten als groot dikkopje, moerassprinkhaan, ijsvogel en oud bossoorten als zwarte specht. Ook bij 't Harde, Doornspijk en Wezep zijn in de overgangszone waardevolle kleinschalige cultuur- en boslandschappen aanwezig. Door het dikke zandpakket in het noordelijk deel van de Veluwe ontspringen de hier aanwezige beken ontspringen relatief laag en dicht bij de randmeren. Deze zone in de overgang naar de randmeren is wel kansrijk vanwege grote kweldruk van de Veluwe en de aanwezigheid van oude strandwallen langs de voormalige Zuiderzee.

De noordflank met daarin uitgestrekte bossen, het Hierdens beekdal en het aanliggende kleinschalige cultuurlandschap zijn van belang voor de landschappelijke samenhang tussen de Veluwe en de randmeren en draagt daarmee bij aan de Natura 2000-kernopgaven op landschapsniveau (zie paragraaf 3.2, tabel 3.2 voor de Natura 2000-kernopgaven). Het gebied is belangrijk als onderdeel van het leefgebied van vogels en flora van oude bossen en voor beekbegeleidende bossen en vochtige hooilanden en daaraan verbonden soorten.

2) Oostflank

De oostflank van de Veluwe bestaat uit droog zandlandschap met aaneengesloten bossen en plaatselijk inliggende droge heiden, stuifzandheiden en zandverstuivingen. Over de hele flank ontspringen meerdere (sprengen)beken. Door aanwezigheid van verticale barrières (de zogenaamde kleischotten, komt er al relatief hoog in het systeem relatief ondiep grondwater voor die middels de gegraven sprengbeken zijn aangeboord.

Stuifzand op de noordelijke Veluwe

Op de oostflank van de Veluwe liggen een aantal waardevolle macrogradiënten die reiken tot aan of tot over IJssel:

- Macrogradiënt ter hoogte van de Beekbergerpoort tot aan de IJssel. Hier liggen enkele waardevolle natuurgebieden met kwelzones, waaronder het Beekbergerwoud en Lampenbroek, met aanwezigheid van vochtige graslanden, beekbegeleidend bos en kenmerkende soorten als ijsvogel, groot dikkopje, kleine ijsvogelvlinder en moerassprinkhaan. Ook het kleinschalige landschap van Landgoed de Poll vormt een belangrijk onderdeel van de Beekbergerpoort met aanwezigheid van bijzondere rivierduinflora- en fauna op een oude oeverwal
- Macrogradiënt ter hoogte van de Soerense poort. Hier loopt de macrogradiënt door tot aan de overzijde van de IJssel, waar deze overgaat in dekzandlandschap. De Soerense poort omvat het beekdal van de Soerense beek en kent een kleinschalige afwisseling in bos, natuur en agrarisch gebied. Op kleine schaal zijn hier ook overgangen naar leemhoudende grond met bijbehorende bostypen aanwezig. Aan de oostzijde liggen goed ontwikkelde beekbegeleidende bossen
- Macrogradiënt ter hoogte van de Havikerpoort. Dit omvat het overgangsgebied van de hoge, droge, voedselarme Zuidoost Veluwe naar de laaggelegen, natte (kwel), voedselrijke uiterwaarden van de Havikerwaard. Het vormt een belangrijke ecologische verbinding tussen Veluwe en rivierengebied. Op Landgoed Middachten zijn waardevolle kwelgevoede bronbossen met bijzondere plantensoorten aanwezig

Het gebied tussen de Beekbergerpoort en de Soerense Poort bestaat uit een zeer waardevolle, samenhangende landschappelijke eenheid. Het historische landschap van voor 1900 bestond grotendeels uit vochtige heide en schrale hooilanden met venige laagten, nat bos en ontspringende beekjes. In de huidige situatie omvat het nog steeds een uitgestrekte kwelzone bestaande uit kleinschalig cultuurlandschap met een samenhangend geheel van landgoederen, (broek)bosjes, kleine beken, moeraszones, houtsingels, vochtige (schraal)graslanden en poelen. Ook ligt er een oude bosgordel van noord naar zuid parallel aan de Veluwe. Hoewel de grondwaterinvloed sterk is verminderd, heeft de bijzondere geohydrologische gesteldheid, in combinatie met het gevoerde beheer, ervoor gezorgd dat de schraalland- en veenrestanten in de natuurgebieden een leefgebied vormen voor elders verdwenen planten en dieren. Met name de landgoederen kennen hoge natuurwaarden waaronder kamsalamander, knoflookpad, kleine ijsvogelvlinder en ijsvogel.

Een andere waardevolle samenhangende landschapseenheid is de randzone van de Veluwe tussen Epe en Apeldoorn. Dit gebied is onderdeel van de Wisselse Poort en omvat een kleinschalig cultuur- en beekdallandschap met aanwezigheid van onder meer diverse dagvlindersoorten, kamsalamander, poelkikker, ijsvogel en flora van oude bossen.

De natuurwaarden op de oostflank van de Veluwe en in de IJsselvallei, met Landgoederen Brummen als belangrijk onderdeel daarvan, dragen bij aan versterking van de landschappelijke samenhang tussen Veluwe en rivierengebied. Dit betreft ook één van de Natura 2000-opgaven op landschapsniveau. De oostflank en aanliggende overgangszones zijn belangrijk leefgebied voor onder meer ijsvogel en diverse soorten amfibieën en vlinders.

3) Zuidflank

De zuidflank van de Veluwe kenmerkt zich door een afwisseling in uitgestrekte bossen, meerdere grote heidegebieden en stuifzanden en enkele inliggende natte plekken waar lokale kwel plaatsvindt. Het gebied vormt een belangrijk toevoergebied voor de Renkumse Poort. Aan de zuidrand grenst de Veluwe zeer direct aan bebouwd gebied en het rivierengebied van de Nederrijn. Op de overgang van de Veluwe naar het dal van de Nederrijn liggen enkele kleine beeksystemen met een complexe geohydrologie. De belangrijkste zijn het Renkums beekdal en het Heelsums beekdal. Beiden zijn ingesleten in de spoelzandwaaier in het zuidwesten van de Veluwe. Zij ontvangen enerzijds diep basesrijk Veluwewater dat via de spoelzandwaaier in de beek terecht komt. Daarnaast vindt er voeding plaats vanuit de direct aangrenzende stuwwallen (kleine sprengkoppen).

Het Heelsums beekdal vormt een korte maar waardevolle macrogradiënt van Veluwe naar rivierengebied. Het gebied omvat enkele bijzondere beekbegeleidende bossen met bronnen en kwelvegetaties. Vooral de middenloop kent hoge natuurwaarden. Ook in het Renkums beekdal zijn hoge natuurwaarden aanwezig in de vorm van vochtige hooilanden, moeraszones, kruidenrijke graslanden en bosstroken die leefgebied vormen voor ijsvogel, vissen en libellen. Het Heelsums beekdal en het Renkums beekdal maken beiden deel uit van de Renkumse poort: een

belangrijk uitwisselingsgebied voor planten en dieren tussen de Veluwe en het dal van de Nederrijn.

Ter hoogte van Doorwerth is sprake van een steile gradiënt op de stuwwal tussen het Veluwemassief en de IJsselvallei. Waar de stuwwal eindigt bij de uiterwaarden rondom Kasteel Doorwerth is sprake van een harde grens tussen de droge bossen van de Veluwe en voedselrijke uiterwaarden van de Nederrijn.

Ten noorden van Arnhem vormen de stadsparken van Sonsbeek, Zijpendaal en Guldenbodem waardevolle stadsnatuur bestaande uit loofbos en natte natuur rondom de Sint Jansbeek in de vorm van elzenbronbossen en moerasweides. Bijzonder zijn de voedselrijke zand- en leemgronden met leemlagen op diverse dieptes. Ook door de grote hoogteverschillen is er sprake van veel variatie en gradiënten op kleine schaal.

Ten noorden van Renkum ligt een open heideontginning op de spoelzandwaaier van Wolfheze. De delen met agrarisch natuurbeheer en het heideperceel vormen leefgebied voor soorten als bunzing, zandhagedis en bruine vuurvlieder.

Op de zuidflank is een zeer directe overgang aanwezig van Veluwe naar rivierengebied. De landschappelijke samenhang tussen de hogere zandgronden met beeksystemen en het lager gelegen rivierdal betreft een belangrijke Natura 2000-kernopgave op landschapsniveau. De zuidflank is van belang voor bronbossen en kwelvegetaties, als leefgebied voor ijsvogel en vissen, en het vormt een belangrijk uitwisselingsgebied.

4) Westflank en Gelderse Vallei

Aan de zuidkant van de westflank, op de stuwwal Ede-Bennekom, liggen geen beken. Het grondwater stroomt daar via de ondergrond richting het Binnenveld en kwelt daar op, en zorgt daar voor natte omstandigheden. Het landschap op de stuwwal kenmerkt zich door uitgestrekte bossen met enkele kleine inliggende heideterreinen. Van bijzondere waarde is het plateaubos op de Wageningse Berg. Het Otterlose plateau kenmerkt zich door bossen en enkele grote droge heiden, stuifzandheiden en zandverstuivingen waaronder het Kootwijkerzand. Bijzonder zijn het Otterlose bos en Otterlose Buurtbos, deze bestaan uit oud zomereikenhakhout.

Op het noordelijke deel van de westflank, bij de stuwwal Putten-Ermelo, stroomt het water door kleischotten vooral in noordelijke richting, het voedt daar de Groevenbeek. De westflank bestaat hier vooral uit aaneengesloten droge bossen en enkele relatief kleine heideterreinen. Er zijn geen beken/sprengen aanwezig.

Aan de noordzijde van de westflank loopt een belangrijke macrogradiënt van de Veluwe, via het noordelijk deel van de Gelderse Vallei naar Polder Arkemheen en de randmeren. Onderdeel van deze macrogradiënt is de landschappelijke eenheid Groene Valleilint. Het betreft het stroomgebied van de Schuitenbeek – Veldbeek als belangrijkste afwateringseenheid. Dit omvat een zeer rijk en waardevol gebied met hoge ecologische en landschappelijke waarden, mede

veroorzaakte door veel afwisseling in de ondiepe bodemopbouw (leem, veen, zand) . In de overgang van de Gelderse Vallei gaat het grofweg van hei, via natte heide naar een steeds grotere kwelinvloed. Het kleinschalige cultuurlandschap met een afwisseling in bossen, droge en vochtige heide, vennen, akkers, hooilandjes en houtwallen vormt belangrijk leefgebied voor soorten als gentiaanblauwtje, gevlekte witsnuitlibel, levendbarende hagedis en roodborsttapuit. Ook het landgoed Oud Groevenbeek, net ten noorden van Putten, ligt op de gradiënt van de Veluwe naar de randmeren. Het omvat een waardevol kleinschalig cultuurlandschap en boslandschap met open plekken met aanwezigheid van oud bosplanten, dagvlinders als groot dikkopje en oud bosvogels als zwarte specht.

Ten zuiden van het Groene Valleilint liggen als een kralensnoer enkele waardevolle gebieden met kleinschalig cultuur-, beekdal- en boslandschap. In het kleinschalige landschap rondom Barneveld vormt de steenuil een zeer kenmerkende soort. In de komvormige laagte bij Ederveen komen van oudsher natte, schrale hooilanden voor. Herontwikkeling van blauwgraslanden vindt plaats in natuurgebied Allemanskamp. Ook De Groene Grens en Ecozone De Klomp zijn natuurontwikkelingsgebied met recente ontwikkeling van nat schraalgrasland (kalkmoeras en blauwgrasland), bloemrijke hooilanden, poelen, bosjes, houtwallen en natuurakkers. Bij De Klomp ligt het belangrijke (Utrechtse) kerngebied Meeuwenkampje, dat nog soortenrijke is en al robuuster dan Allemanskamp.

In het meest zuidelijke deel van de Gelderse Vallei zijn hoge natuurwaarden aanwezig in de Binnenveldse hooilanden (deels Natura 200-gebied), een uitgestrekte zone met vochtige hooilanden, natte schraallanden en trilveen langs de Griff. Het gebied wordt gevoed door basenrijk kwelwater (afkomstig van de Veluwe en in mindere mate van de Utrechtse Heuvelrug) dat ervoor zorgt dat in het gebied gebufferde, schrale bodems aanwezig zijn. Op de oude zandopduikingen in de Bennekomse Meent, waar basenrijk water via de capillaire werking een sterke opstijging kan vertonen, wordt blauwgrasland aangetroffen. De Hel en De Blauwe Hel vormen een moerasgebied met een laagveen karakter. Oorspronkelijk was het hoogveengebied dat door ontginning en veenwinning veranderd is in een gevarieerd laagveengebied met broekbossen, struweel, rietlanden, trilvenen en natte schraallanden. Hier komt, naast tal van kenmerkende hogere planten, ook het zeer zeldzame geel schorpioenmos voor.

De westflank draagt in belangrijke mate bij aan de landschappelijke samenhang tussen de hogere zandgronden op de westflank en de natte natuurwaarden in de Gelderse Vallei en de randmeren en vervult daarmee één van de Natura 2000-kernopgaven op landschapsniveau. Het vormt tevens de verbinding via kwelgevoede natuurgebiedjes met de Utrechtse Heuvelrug. De westflank vormt een belangrijk onderdeel van het ruimtelijk netwerk van bos, heide- en stuifzandgebieden en is belangrijk als leefgebied voor onder meer reptielen en vogelsoorten van oude bossen en van structuurrijke heide.

5) Enclaves

Op de Veluwe liggen meerdere agrarische enclaves ingebed tussen de Natura 2000-gebiedsdelen. Sommige kennen intensief agrarisch gebruik, in anderen vindt (deels) agrarisch natuurbeheer plaats en zijn nog belangrijke cultuurhistorische waarden aanwezig. Eén van de waardevolle landbouwenclaves is de Ginkel. Het wordt gekenmerkt door een coulisselandschap met akkers, weiden, hooilanden, kwelrijke plassen, houtwallen, heggen, bosjes, lanen, kruidenrijke greppels en bermen. De enclave herbergt hoge natuurwaarden (onder andere kamsalamander) door aanwezigheid van gradiënten, kleinschaligheid en (natte) landschapselementen en er vindt natuurgericht beheer plaats. Ook de landbouwenclave bij Kootwijk bestaat uit een kleinschalig cultuurlandschap met bosjes en houtwallen. Het vormt leefgebied voor het vliegend hert. De agrarische enclave langs de N804 bestaat uit kruiden- en faunarijke grasland en akker en biedt habitat aan veel soorten dagvlinders zoals groot dikkopje, akkerflora en rugstreeppad. Ook vliegveld Deelen is een open gebied met kruidenrijk grasland en heischraal grasland dat leefgebied vormt voor zandhagedis en dagvlinders van structuurrijke graslanden. In het noordelijk deel van de Veluwe ligt een grote eenheid met agrarische enclaves rondom Uddel. Belangrijke waarden hier zijn de kruiden- en faunarijke graslanden, droge schraallanden, Uddelermeer, Bleekemeer en het beekdal van de Leuvenumse en Hierdense beek, met aanwezigheid van beekbegeleidend bos, pioniersvegetaties met snavelbiezen en hooilanden.

De enclaves vormen een belangrijke functie als stapstenen voor onder meer reptielen, amfibieën en vlinders in het ruimtelijk netwerk van bos, heide- of stuifzandgebieden en dragen daarmee bij aan één van de Natura 2000-kernopgaven op landschapsniveau.

4.4 Ruimtelijke structuur / grondgebruik

Aan de randen van de Veluwe is veel sprake van stedelijke ontwikkelingen. Aan de oostkant bevinden zich onder andere Apeldoorn, Epe en Vaassen. Ook aan de zuidkant is de verstedelijkingsdruk groot (onder andere Arnhem, Wageningen). Ook aan de noordwestkant bevinden zich veel dorpen op de flanken (onder andere Putten, Nunspeet, Harderwijk Elburg, Wezep). Naast deze verstedelijking zijn ook veel recreatieparken op de flanken van de Veluwe te vinden. Deze verstedelijking leidt in meerdere opzichten tot (knelpunten) voor het systeem, namelijk:

- Diepe drooglegging om voldoende ontwatering te creëren wat effect heeft op de opbolling in het Veluwesysteem
- Piekafvoeren uit stedelijk gebied en afvoeren van rioolwaterzuiveringsinstallaties (rwzi's) op waterlichamen die door waardevolle natuurgebieden lopen
- Recreatiedruk op de Veluwe leidt tot verstoring van soorten zoals, broedvogels en grote zoogdieren

Daarnaast is er voornamelijk sprake van grondgebruik door de landbouw, met name grasland en akkerbouw (veel mais). Intensievere teelten komen her en der wel voor, maar niet geclusterd. De verschillende vormen van grondgebruik zijn weergegeven in bijlage 1 (kaarten 28, 29 en 30).

4.5 Knelpunten op basis van OBN-aangrijpingspunten

Op basis van voorgaande systeemanalyse kunnen de volgende (prioritaire) knelpunten worden onderscheiden op clusterniveau:

- Verdroging
- Input verzurende en vermestende stoffen
- Afname areaal en versnippering
- Drukfactoren uit andere functies (recreatie)
- Ontbreken van geleidelijke overgangen (landschapsecologische samenhang)
- Verstuwning / verstoorde afvoerdynamiek
- Invasieve exoten

Niet voor alle knelpunten geldt dat deze overal van toepassing zijn, of in gelijke mate van toepassing zijn. Zo is verdroging met name relevant voor vochtige typen en soorten afhankelijk van vochtige milieus. Deze typen zijn vaak ook de typen die geïsoleerd en in kleine oppervlakten voorkomen op het Veluwemassief. In de deelgebiedrapportages zijn de knelpunten verder gebiedsspecifiek uitgewerkt. Hieruit kan ook blijken dat er aanvullende knelpunten van toepassing zijn in het betreffende deelgebied.

4.6 Onderzoeksgebieden op basis van OBN-aangrijpingspunten

4.6.1 Optimalisatie hydrologisch systeem

Optimalisatie van het hydrologisch systeem kan plaatsvinden op verschillende schaalniveaus en ten behoeve van grondwater- en/of oppervlaktewaterafhankelijke vegetatie (kwantiteit en/of kwaliteit).

Regionale grondwatersysteem Veluwe (grondwater en kwel)

Allereerst is het grote regionale Veluwesysteem van belang, met een grote opbolling in het Veluwemassief die door het ontbreken van ontwateringsmiddelen op de Veluwe zelf afstroomt naar de randen. De drainagebasis van het Veluwesysteem wordt gevormd door de sprengen en beken, de landbouwkundige ontwatering aan de randen en op meer op regionaal niveau de IJssel, de Rijn, de randmeren en de Flevopolder. In de waterbalans van het Veluwemassief speelt naast neerslag- en verdamping de onttrekkingen (drinkwater en industrie) een belangrijke rol. Het neerslagoverschot zorgt voor de 'regionale opbolling' van het Veluwesysteem. Robuust systeemherstel zit in het vergroten van deze opbolling door middel van

- **Verminderen grondwateronttrekking:** Stopzetten van de onttrekkingen uit het Veluwemassief of volledige compensatie van de winningshoeveelheden door infiltratie van overtollig oppervlaktewater (zoals reeds plaatsvindt bij winning Epe en Schalterberg) op het Veluwemassief
- **Herstel inzigtgebied/vergroten van de grondwateraanvulling:** Omvorming van eenvormig naaldbos naar gevarieerd loofbos, al of niet gecombineerd met lagere vegetaties. Hierdoor nemen verdampingshoeveelheden af, waardoor het netto neerslagoverschot toeneemt. Hier ligt ook nog een kennisvraag aan ten grondslag, omdat de invloed van vegetatie (en haar verdamping) op de Veluwe nog onvoldoende inzichtelijk is

- **Herstel en benutting kwelstromen:** Grootschalige infiltratie van overtollig oppervlaktewater (wateraccu-principe). Gedachte hierbij kan zijn om in een periode met lagere grondwaterstanden op de Veluwe dan normaal extra te infiltreren boven de te compenseren onttrekkingshoeveelheden (en bij zeer hoge standen misschien juist tijdelijk minder)

Omvorming van naaldbos naar loofbos draagt bij aan hydrologisch herstel door beperking van de verdamping en bodemherstel

Beperkter maar geringer effect op de mate van opbolling van de grondwaterstand op de Veluwe hebben:

- **Verondiepen van de beeklopen/verhogen van de drainagebasis:** Dempden van sprengen en beken die insnijden in het Veluwemassief. Deze hebben echter zowel cultuurhistorisch als ecologisch (vooral aquatisch) een belangrijke waarde
- **Verondiepen van de beeklopen/verhogen van de drainagebasis:** Verwijderen/verondiepen van diepere ontwateringsmiddelen op de flanken van de Veluwe die enerzijds zorgen voor een lagere drainagebasis, maar anderszins ook waardevolle kwelstromen richting de lagere delen afvangen

Robuust systeemherstel is nodig om de kweldruk van de Veluwe te vergroten. Dit heeft een positief effect op de watervoerendheid van beken en sprengen en op alle gebieden waar de kweldruk van de Veluwe een belangrijke rol speelt (dit zijn nagenoeg alle gebieden die zijn aangegeven op de biotische waardenkaart, zie figuur 4.4).

Op sommige plaatsen komt de kweldruk van de Veluwe niet in de natuurgebieden terecht. Dit heeft voor een belangrijke deel een natuurlijke oorzaak doordat er in de valleien (Gelderse Vallei en IJsselvallei) scheidende lagen voorkomen zoals de Drentheklei, Kreftenheijklei en Eemklei die ervoor zorgen dat de diepere Veluwekwel niet tot aan maaiveld reikt of dusdanig gering is qua flux

dat deze onderschikt is aan het meer lokalere topsysteem (zie ook volgende paragraaf). In andere gebieden is er echter ook een minder natuurlijk oorzaak omdat de kwel wordt afgevangen door diepe ontwateringsmiddelen in het tussenliggende gebied (tussen Veluwemassief en waardevolle natuurgebieden). Bovendien speelt in deze tussenliggende gebieden ook de milieubelasting een rol, omdat hier neerslagwater infiltreert en in de natuurgebieden weer opkwelt (subregionale grondwaterstroming). Het gaat hierbij om de grondwaterintrekgebieden van de waardevolle natuurgebieden in onder andere de IJsselvallei en Gelderse Vallei. Op de kaart met hydrologische onderzoeksgebieden (zie bijlage 1, kaart 27) is om deze reden de gehele zone tussen het Natura 2000-gebied Veluwe en de waardevolle natuurgebieden in onder andere de Gelderse Vallei en de IJsselvallei als hydrologische onderzoeksgebied opgenomen. Ter verbetering van dit hydrologisch systeem moet gedacht worden aan de volgende sturingsknoppen :

- **Herstel en benutting kwelstromen:** Verondieping van grote kwelafvangende waterlopen in het intrekgebied. Het betreft maatwerk om uit te zoeken of dit aan de orde is. In de deelrapportages wordt dit daarom wel als maatregel opgenomen, maar aangeduid als kennislacune
- **Verbeteren kwaliteit grondwater:** Vermindering van de milieubelasting op het grondwatersysteem in het intrekgebied

Lokale grondwatersystemen (dekzandruggen naar laagten/beekdalen, grondwater en kwel)

Kleinschaliger hydrologische maatregelen zijn nodig in en rondom de waardevolle natuurgebieden zoals die op de biotische waardenkaart zijn aangeduid. Per gebied is ingeschat of het grondwater en of oppervlaktewater afhankelijk is. Indien het grondwaterafhankelijk is zijn hydrologische herstelmaatregelen nodig binnen 3x de spreidingslengte van het systeem. Dit kan bijdragen aan verhoging van het lokale grondwaterniveau als het stimuleren van lokale (laterale) kwelstromen. Sturingsknoppen zijn

- **Vernatting:** onder andere het dempen van sloten en/of verondiepen van watergangen, of te wel het verhogen van de drainagebasis
- **Herstel inzigtgebied/vergroten van de grondwateraanvulling:** het vergroten van het watervasthoudend vermogen van de bodem
- **Herstel inzigtgebied en herstel en benutting kwelstromen:** het verminderen van de waterafvoer uit het gebied bijvoorbeeld door middel van berging/zaksloten et cetera
- **Verbeteren kwaliteit grondwater:** Verminderen van de milieubelasting in de lokale intrekgebieden vanuit de dekzandruggen naar de laagten

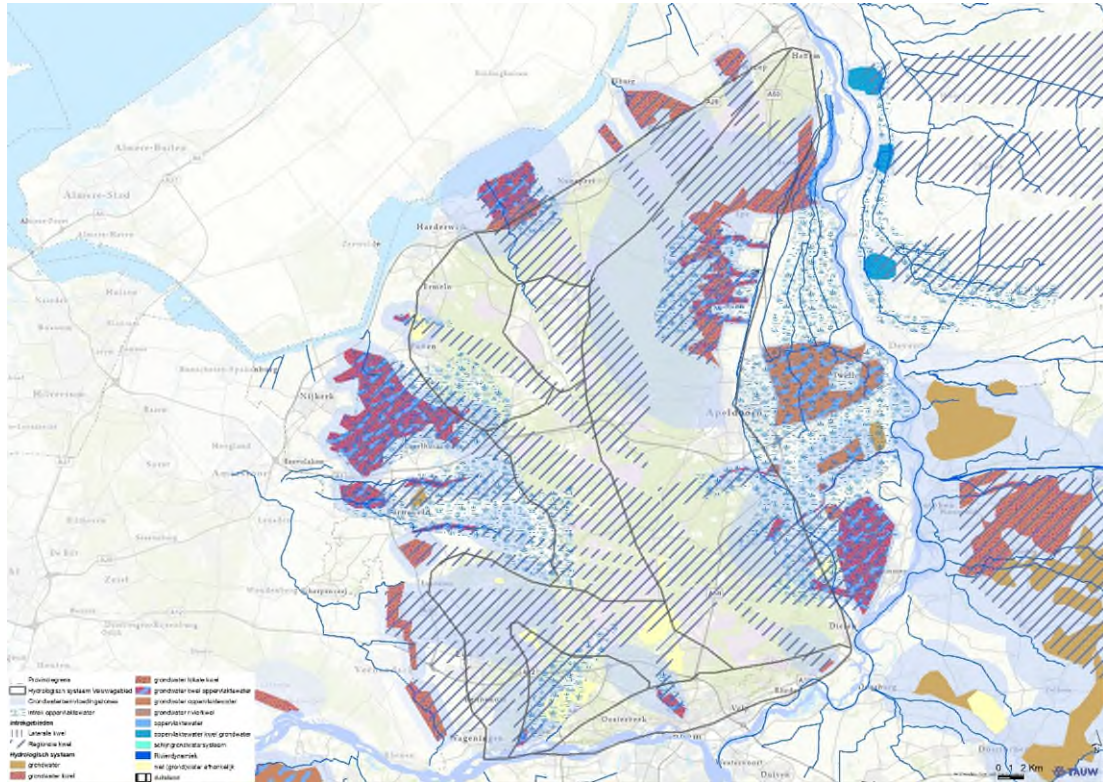
Oppervlaktewatersystemen

Bij oppervlaktewaterafhankelijke natuur moet gekeken worden naar het gehele bovenstroomse afwateringsgebied. Met name kwaliteitsissues en snelle afvoer van pieken kunnen leiden tot ongewenste situatie in het natuurgebied. De uitwerking hiervan betreft maatwerk op deelgebiedsniveau. In de meeste gevallen valt het intrekgebied voor grondwater samen met het bovenstroomse afwateringsgebied en vormen daarmee vaak één hydrologisch systeem.

Samenvattend bestaan de sturingsknoppen uit:

- **Herstel van beeklopen:** Herstel van natuurlijke beeklopen zowel in de natuurgebieden zelf, maar ook in de bovenstroomse delen (en daar ruimte voor water maken, zie ook volgend punt)
- **Voorkomen van (on)natuurlijke piekafvoer:** Verminderen van de piekafvoeren door middel van bijvoorbeeld vasthouden van water in bovenstroomse waterlichamen (waterberging) en verminderen van pieklozingen vanuit stedelijk gebied en verondieping van de beekdalen
- **Stuw- en peilbeheer en peildynamiek:** Het betreft in belangrijke mate een gereguleerd oppervlaktewatersysteem met vaak tegen natuurlijke peilen. Met name de sterke afvoer van neerslagwater ter voorkoming van inundatie (overschrijding van normering) is jammer omdat daarmee waardevol zoet water niet wordt toegevoegd aan het grondwatersysteem
- **Verbeteren kwaliteit van oppervlaktewater.** Diverse waterlichamen voldoen nog niet aan de KWR-doelen water betreft onder andere de nitraatbelasting. Ook de aanwezigheid van rwzi-lozingen en overstorten leiden nog tot ongewenste waterkwaliteit. Wel wordt opgemerkt dat hierin al een belangrijk vooruitgang aanwezig is, maar voor robuust systeemherstel van de natuur is nog een extra stap nodig. Hier ligging in combinatie met het KRW-opgaven nog verbeterlagen

Op grond van de afgeleide grondwaterbeïnvloedingsgebieden, grondwaterintrekgebieden en de oppervlaktewaterbeïnvloedingsgebieden per individuele waardevolle natuurgebied (biotische waardenkaart) is een overkoepelend beeld gemaakt van de hydrologische onderzoeksgebieden, welke in onderstaand figuur is weergegeven. In het figuur is het Veluwesysteem met deelgebieden ingetekend, waarmee het gehele Veluwesysteem één groot onderzoeksgebied vormt voor optimalisatie van het hydrologisch systeem.

Figuur 4.5 Hydrologische onderzoeksgebieden Veluwe (zie ook bijlage 1, kaart 18)

4.6.2 Optimaliseren van ruimtelijke factoren: Vergroten van areaal, connectiviteit, dynamiek en diversiteit en herstel van biotische waarden en versterken van de weerbaarheid tegen exoten

De vergroting van areaal, diversiteit en dynamiek en het herstel van connectiviteit vormen belangrijke aangrijpingspunten voor ecologisch systeemherstel. Het gaat hierin onder meer om het herstellen/vergroten van de dynamiek en heterogeniteit in landschappen, gebieden en habitats, en om meer ruimte voor en connectiviteit tussen natuurgebieden, tussen de verschillende onderdelen van de leefgebieden van soorten en tussen populaties.

In de analyse en beschrijving van onderliggend aangrijpingspunt ligt voor het cluster Veluwe de focus op het robuust herstel van het ecohydrologisch systeem van drie landschappelijke eenheden en op het herstel van connectiviteit van een aantal verbindingen. Deze worden hieronder nader beschreven. Waar mogelijk wordt hierbij onderscheid gemaakt tussen robuust systeemherstel in relatie tot Natura 2000 en robuust systeemherstel dat bijdraagt aan overige natuur. De (mogelijke) verbindingen en (macro-)gradiënten zijn in bijlage 1 (kaarten 31, 32 en 33) ook op kaart weergegeven.

Belangrijkste overkoepelende opgave voor de Veluwe is het herstel van alle onderbroken en verloren gegane gradiënten op macro, meso- en microniveau. Dan ontstaat enerzijds weer een robuuste samenhang tussen het hoge en droge Veluwemassief en de natte, voedselrijke omgeving. Herstel van basiskwaliteit op landschapsschaal met verzachten van de veelal harde

overgangen tussen natuur en zeer intensieve landbouw, onder andere door extensivering van gebruik en herstel van kenmerkend/kleinschalig cultuurlandschap met bloemrijke graslanden, gezonde bodem en landschapsstructuren. Anderzijds wordt daarmee de interne samenhang en variatie met kleinschalige gradiënten naar akkers, natte heiden en beekdalen versterkt, waardoor mogelijkheden voor soorten om te migreren en foerageren worden versterkt.

Robuust herstel van ecohydrologische systemen op landschapsschaal

- 1) De samenhangende landschapseenheid op de rand van de Noordoost-Veluwe, globaal tussen Epe en Apeldoorn, is een belangrijk onderzoeksgebied voor robuust systeemherstel. Dit gebied omvat reeds een waardevol kleinschalig cultuur- en beekdallandschap aan de bosrand van de Veluwe. Het is een zeer waterrijk gebied en omvat de beekdalen van onder meer de Tongerense beek, Verloren beek, Klaarbeek en Smallertse beek. Er liggen kansen voor verder herstel en versterking van de overgang van het boslandschap van de Veluwe, naar het kleinschalige cultuur- en beekdallandschap, en vervolgens naar het rivierengebied. Dit door ontwikkeling van een overgang middels een mantel-zoom vegetatie, verbindingen via landschapselementen of schrale/bloemrijke bermen en overhoeken. Dit is gunstig voor onder meer diverse soorten dagvlinders, amfibieën, en beekgebonden soorten als ijsvogel, rivierdonderpad en beekprik. Enkele stuurknoppen hierin zijn hydrologische herstelmaatregelen, natuurontwikkeling, aanleg van ecopassages, herstel/versterking van gevarieerde bosranden, natuurinclusief ruimtegebruik buiten natuur, en landschapsherstel door aanleg van bosjes, singels, heideveldjes, natuurinclusieve landbouw met bijvoorbeeld bloemrijke randen, percelen die langer nat (mogen) zijn en hogere grondwaterstanden
- 2) In de landschappelijke eenheid op en rondom Landgoederen Brummen ligt een integrale opgave voor landschapsherstel. Belangrijk knelpunt in het gebied is de verminderde en beperkte kwelinvloed als gevolg van ontwatering via hoofdbeken en rabattenbossen. De kweldruk is ook afgenomen door drinkwaterwinningen. Onder meer het terugbrengen van kwel, het uitvoeren herinrichtingsmaatregelen, realisatie van meer overgangen en een kleinschalige afwisseling tussen natte bossen, schraallanden, vochtige hooilanden en vennen, en uitbreiding van natuurinclusieve landbouw kan bijdragen aan robuust landschaps- en systeemherstel. Dit komt ten gunste aan zowel Natura 2000-doelen van Landgoederen Brummen als de algemene biodiversiteit (vogels, insecten, amfibieën et cetera). Daarnaast kan met de aanleg van ecopassages en realisatie van nieuwe natuur- en landschapselementen (singels, houtwallen, graslanden, poelen, plas- drasbermen en moeraszones, in het bijzonder langs de beken) ook de connectiviteit en daarmee uitwisseling van soorten worden verbeterd
- 3) De landschappelijke eenheid van het Groene Valleilint kent een rijke afwisseling tussen landgoederen, beken, nat-droge heiderelicten en jonge ontginningen met landbouw en bos. Mogelijkheden voor verdere versterking en systeemherstel liggen vooral in aanpassingen in het hydrologische systeem, zowel op de Veluwe als in de lokale ontwatering. Het hoofdknelpunt in deze zone is de sterk op landbouwkundige gebruik gerichte watersysteem (te diepe ontwatering, snelle afvoer van water, weinig water in het gebied vasthouden) en droogval van de bovenstroomse gedeelten van de beken die in het gebied liggen. Herstel van het hydrologisch systeem draagt bij aan herstel van dynamiek en diversiteit. Ook het

verzachten van harde overgangen van bos naar cultuurland (landbouw of verstedelijking) door herstel en versterking van gevarieerde bosranden (zoom-mantelvegetaties) en geleidelijke overgangen tussen bos en open terrein is een belangrijke stuurknop voor systeemherstel. Dit biedt kansen voor versterking van leefgebied en migratie van onder meer dagvlinders, vogels en reptielen. Daarnaast kan versterking van de onderlinge samenhang tussen de natuurgebieden bijdragen aan meer robuustheid. Versterking van de groene en groenblauwe dooradering van het agrarisch gebied zorgt voor verbeterde uitwisseling van kenmerkende soorten van het heide- en broeklandschap zoals het gentiaanblauwtje. Tot slot kunnen de aanwezige natte heiden in het Groene Valleilint (onderdeel van het NNN) een waardevolle bijdrage leveren aan invulling van de landelijke doelrealisatie van Natura 2000-kernopgaven

- 4) Herstel van beeklopen met daarmee samenhangend beheer en natuur- en landschapswaarden. Bij beekherstel kan op de natte locaties hooilandbeheer worden gevoerd, waarbij op de locaties die te nat zijn voor hooilandbeheer potenties liggen voor de ontwikkeling van alluviale bossen

Herstel van connectiviteit

- 1) Door versterking van de ecologische samenhang tussen het kleinschalig cultuurlandschap rondom onder andere Twello en de Beekberger Poort (onder andere Appense Veld, Landgoed de Poll) wordt uitwisseling bevorderd van soorten van het kleinschalige cultuurlandschap, zoals kamsalamander, kleine ijsvogelvlinder en groot dikkopje. Dit kan plaatsvinden door onder meer aanleg en versterking van droge en natte verbindingen (bijvoorbeeld een meer natuurlijke inrichting van de weteringen) en door aanleg en herstel van landschapselementen.
- 2) Versterking van de ecologische verbinding tussen het Groene Valleilint, Ecozone de Klomp, De Groene Grens en de Binnenveldse hooilanden biedt kansen voor verbeterde uitwisseling van soorten van het kleinschalig cultuurlandschap en nat zandlandschap (heide-/broeklandschap). Geïsoleerde populaties kunnen worden verbonden en ook de algemene uitwisseling van flora en fauna kan worden verbeterd. Ook biedt een verbeterende connectiviteit ruimte aan migrerende soorten in het kader van klimaatverandering. Te denken valt aan inrichtingsmaatregelen en aanleg en herstel van landschapselementen als poelen, houtwallen, singels en bomenrijen
- 3) Versterking van de verbinding tussen de hoge, droge zandgronden van de Veluwe en de vochtige en voedselrijke uiterwaarden van het rivierengebied van de Nederrijn ter hoogte van de Renkumse Poort biedt kansen voor betere optrek van beekvissen zoals rivierdonderpad, en verbeterde uitwisseling van planten en dieren, waaronder ook groot wild zoals edelhert, tussen Veluwe en rivierengebied
- 4) Voor herstel van de aquatische connectiviteit is het onder meer noodzakelijk dat de opgaven die er liggen voor de KRW-doelen worden gerealiseerd. Alle KRW-waterlichamen zorgen voor aquatische connectiviteit. Door langs deze watergangen ook aandacht te geven aan terrestrische natuur (omdat er vaak ook microgradiënten aanwezig zijn), kunnen deze 'linten' ook bijdragen aan de overige connectiviteitsopgaven en het vergroten van de dynamiek en diversiteit. Omdat niet alle beken en sprengen KRW-waterlichamen zijn, ligt hier ook een aanvullende taakstelling boven op de KRW

4.6.3 Overige aangrijpingspunten

Binnen cluster Veluwe zijn een tweetal gebieden naar voren gekomen waar vanuit benutting van potenties een bijdrage kan worden geleverd in de vergroting van areaal, connectiviteit, diversiteit en dynamiek. Deze zijn:

- Gebied tussen Harderwijk en Elburg. Hierin ligt het natuurgebied Bloemkampen rondom de Hierdense Beek welke is aangeduid als macro gradiënt op kaartbeeld vanaf de Veluwe naar de randmeren. Echter het gehele gebied tussen Harderwijk en Elburg ligt in deze macro gradiënt. Integraal herstel van het dal van de Hierdense Beek kan worden beschouwd als kernopgave. Alhoewel de huidige natuurwaarden veelal nog beperkt zijn liggen hier wel veel potenties omdat er een sterke basenrijke kweldruk vanaf de Veluwe aanwezig is. Bovendien is het landbouwkundig gebruik in deze zone niet heel intensief en is de verkaveling matig (kleine kavels). Ontwikkeling van bijvoorbeeld kwelgebonden natte natuur kan hier bijdragen aan het versterken van de ecologische relaties tussen de overwegend droge voedselarme stuwwal en de rijkere en nattere voormalige Zuiderzeekust. Via het ecoduct Hulshorst komt ook uitwisseling van grote grazers tussen beide gebieden in beeld
- Gebied omgeving rondom Barneveldse beek. Ook in dit gebied liggen nog relatief weinig huidige natuurwaarden, maar er zijn wel veel potenties. Dit wordt veroorzaakt doordat enerzijds de diepe kwel vanaf de Veluwe hier aan het oppervlak kan komen en anderzijds omdat hier ook veel dekzandruggen en laagten (beekdal) aanwezig is met als gevolg latere kwel. Kortom veel microgradiënten en aanwezigheid van regionale kwel. => draagt bij aan areaalvergroting, connectiviteit, diversiteit en dynamiek. In deze zone is het mogelijk om de natuur mee te laten liften op een klimaatrobuust watersysteem. Rond de beken wordt het te nat ligt overgang naar hooiland beheer en eventueel beekbegeleidende bossen

Tot slot wordt nog ingegaan op het poldergebied aan de noordoostkant van de Veluwe met haar wateringen. Op dit moment is dit een gebied waar de ((kapitaal)intensieve) landbouw de overhand heeft. Hier bevinden zich wellicht mogelijkheden om naast de aquatische verbindingen (KWR-waterlichamen die van zuid naar noord lopen) ook op terrestrisch vlak een vergroting van diversiteit te creëren. Dit geldt in principe voor alle KRW-waterlichamen in landbouwkundig gebied.

5 Robuust systeemherstel cluster Rijntakken

Het Rijntakkegebied is een groot systeem wat is onderverdeeld en beschreven in verschillende deelsystemen. Naast het rivierengebied waarin de IJssel separaat is beschreven ten opzichte van de (Neder)rijn en Waal wordt ook het stuwwallensysteem bij de Bruuk en de Sint Jansberg beschreven. Er is gekozen om het stuwwallensysteem steeds in een aparte paragraaf te beschrijven omdat dit een heel ander systeem betreft dan de Rijntakken zelf.

5.1 Doelen

Het Nederlandse rivierengebied is van groot internationaal belang voor een groot aantal habitattypen en soorten. De rivieren zijn een toegangspoort en een belangrijke migratieroute in internationaal opzicht. Voor een duurzame instandhouding van de natuurwaarden in het Rivierengebied, waaronder in Rijntakken, is het van groot belang de landschappelijke samenhang van de Natura 2000-gebieden in Rijntakken te versterken, onder andere door een versterking van de relaties tussen binnendijkse en buitendijks gelegen gebieden en verder door te bewerkstelligen dat binnen de uiterwaarden een duidelijke afwisseling van grootschalige én open gebieden met kleinschalige én dichte gebieden blijft bestaan. Een evenwichtige verdeling van laaggelegen uiterwaarden (voor rietmoerassen en vochtige alluviale bossen) en hooggelegen uiterwaarden (onder andere met droge hardhoutoobossen), nevengeulen en diepen plassen is eveneens van belang. Het Natura 2000-gebied Rijntakken beperkt zich tot de buitendijks gelegen uiterwaarden. Om de verbinding tussen binnen- en buitendijkse gebieden te versterken (de kernopgave) zijn randzones cruciaal. Daarnaast zijn er kernopgaven van toepassing voor VHR-doelen. Dit betreft bijvoorbeeld uitbreiding van vochtige alluviale bossen, kwaliteitsverbetering en uitbreiding rietmoeras met de daarbij behorende broedvogels roerdomp en grote karekiet en herstel van glanshaver- en vossenstaarthooilanden en blauwgraslanden. Een verdere bijzonderheid voor de Rijntakken is dat ook binnen het Natura 2000-gebied sprake is van een relatief groot areaal landbouwgronden waar geen directe omvorming naar natuurgebied wordt voorzien. Om die reden worden deze agrarische gronden binnen het Natura 2000-gebied Rijntakken ook tot de scope van het onderzoek gerekend.

Daarnaast is aan de zuidoever van de Waal ter hoogte van Vuren nog een deel van het Natura 2000-gebied Loevenstein, Pompveld & Kornsche Boezem gelegen. Dit betreft de uiterwaarden en een tweetal binnendijks gelegen percelen. Dit gebied is aangewezen als Habitatrichtlijngebied en komt in voor de landelijke kernopgaven overeen met die van Rijntakken. Voor het gebied zelf zijn nog kernopgaven geformuleerd voor uitbreiding van vochtige alluviale bossen ten behoeve van bever en kwaliteitsverbetering en uitbreiding van stroomdalgraslanden en glanshaver- en vossenstaarthooilanden.

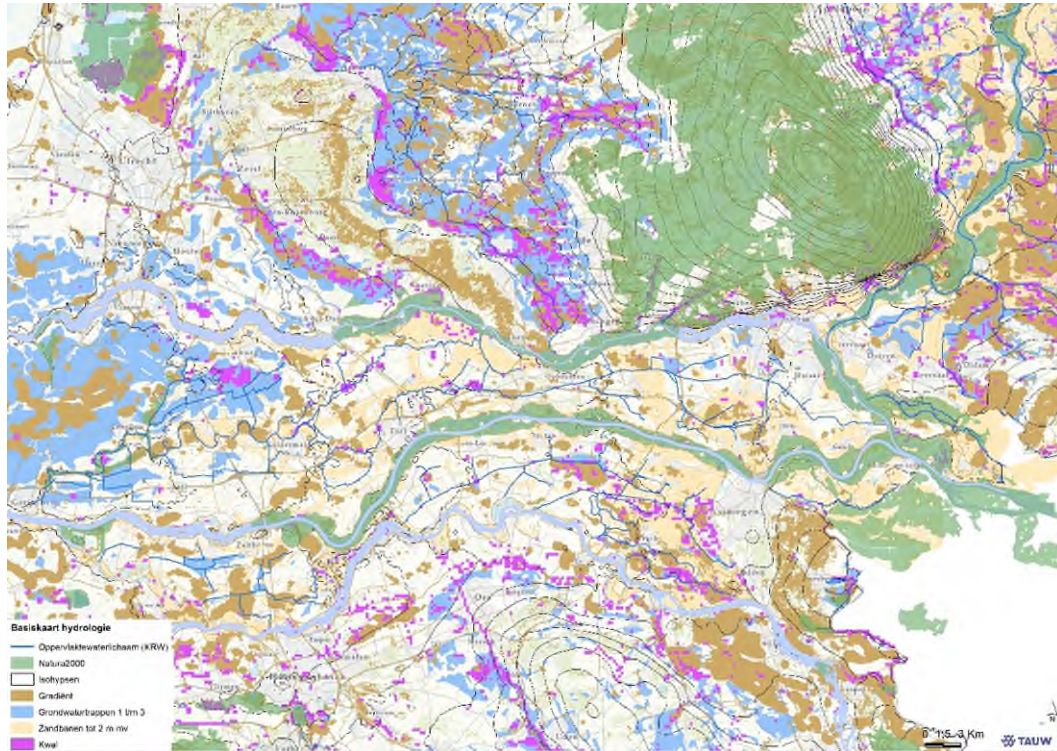
Ter hoogte van Nijmegen zijn ook twee Natura 2000-gebieden gelegen welke onderdeel zijn van het stuwwallensysteem. Dit betreft de Bruuk en Sint Jansberg. De Bruuk is aangewezen als Habitatrichtlijngebied. Voor de Bruuk zijn ook kernopgaven geformuleerd. Dit betreft het versterken van de functionele samenhang van de Natura 2000-gebieden met hun omgeving ten behoeve van duurzame instandhouding en vergroting van de algemene biodiversiteit. Onder

andere door herstel natuurlijke waterstromen en -standen, zowel grondwater als oppervlaktewater van goede kwaliteit, en op termijn herstel van overstromingsdynamiek. De samenhang van het netwerk met name geformuleerd als kernopgave ten behoeve van fauna. De versnippering is door de vorm van gebieden (grote randlengten) groot. Sint Jansberg is voor het overgrote deel buiten de provincie gelegen en wordt derhalve uitsluitend omschreven als onderdeel van de landschappelijke eenheid Stuwwallencomplex bij Nijmegen. Daarnaast zijn kernopgaven geformuleerd voor herstel en uitbreiding areaal van heidschale graslanden en blauwgraslanden.

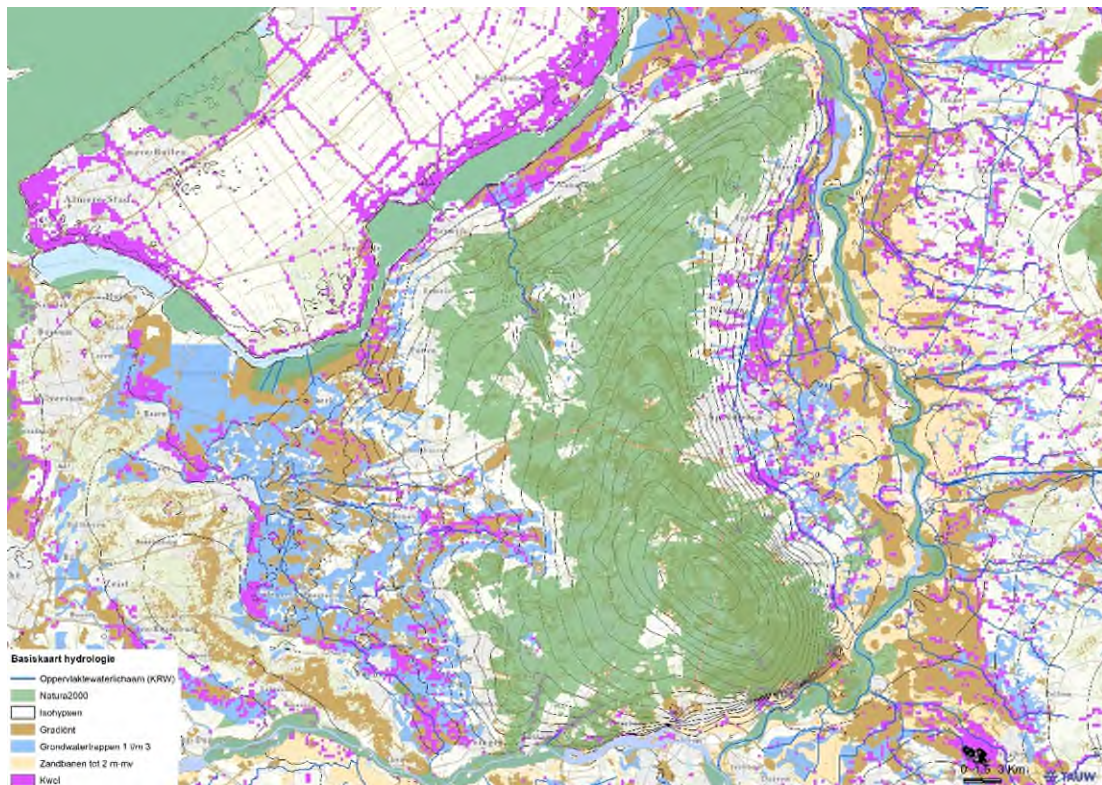
Voor robuust systeemherstel zijn daarom zowel de Natura 2000-gebieden als de onderlinge relaties en relaties met laag dynamische delen van het rivierengebied in de omgeving van belang. Daarnaast is de inbedding van deze samenhangende natuurgebieden in de waardevolle, veelal kleinschalige, cultuurlandschappen van belang. Verzachting van de nu veelal harde 'klinische' grenzen tussen natuur en zeer intensieve landbouw is daarmee ook een belangrijk aandachtspunt om tot een robuust systeem te komen.

5.2 Abiotische structuur

In deze paragraaf wordt de abiotiek van het cluster Rijntakken beschreven. Hierbij wordt ingegaan op de ontstaansgeschiedenis, de geomorfologie, de geohydrologie en het oppervlaktewatersysteem. Een belangrijke onderlegger bij de abiotische beschrijving is de abiotische basiskaart (figuur 5.1 en 5.2). In deze kaart zijn een aantal belangrijke abiotische aspecten op regionale schaal weergegeven zoals kwel (>1 mm), hoge grondwaterstanden (grondwatertrappen ondieper dan trap 3), isohypsen, de belangrijkste (KRW) watergangen, locaties met ondiepe zandbanen (ondieper dan 1m) en de belangrijkste macro en micro gradiënten.

Figuur 5.1 Abiotische basiskaart voor het gebied Nederrijn en Waal (zie ook bijlage 1, kaart 14)

Figuur 5.2 Abiotische basiskaart voor het gebied de IJssel (zie ook bijlage 1, kaart 15)

5.2.1 Ontstaansgeschiedenis

De huidige Rijn en Maas zijn in de laatste drie miljoen jaar ontstaan. Tijdens de opkomst van de Rijn en Maas maakte het noorden van Nederland onderdeel uit van een veel groter systeem wat zo'n miljoen jaar geleden zijn delta's bouwde vanuit het huidige Denemarken in de Noordzee. Vanaf die tijd wisselden ijstijden en tussenijstijden elkaar af waardoor vlechtende en verwilderde rivieren (die zand en grind transporteerden en insneden) tijdens de ijstijden afwisselden met meanderende rivieren in de warmere perioden. In de voorlaatste ijstijd (het Saalien) werden stuwwallen opgedrukt langs de lijn Haarlem, Utrecht en Nijmegen. Deze stuwwallen vormden een muur die de Rijn en Maas naar het westen drongen. In de Romeinse tijd brak de IJssel door de Gelderse stuwwallen bij Arnhem en werd de noordelijke Rijntak gevormd. Pas in de laatste duizend jaar is de rivier vastgelegd in een systeem van dijken en kribben. Vlak langs de oevers werd een zomerdijk aangelegd die overstroming van de achterliggende weide- en hooilanden moest voorkomen. Om overstromingen in het voorjaar en de winter te voorkomen werden ook de hogere winterdijken aangelegd. In de winter kwam het soms voor dat een dijk doorbrak door opstuwung van kruieud ijs. Het rivierwater golfde dan met kracht door de dijk en sleet erachter een diep kolkgat uit. Later werd de dijk hersteld, maar bleef een litteken in de vorm van een kolkgat (wiel of waaij) in het landschap over.

Veldrushooiland in De Bruuk, op de achtergrond de stuwwal met het Duitse Reichswald

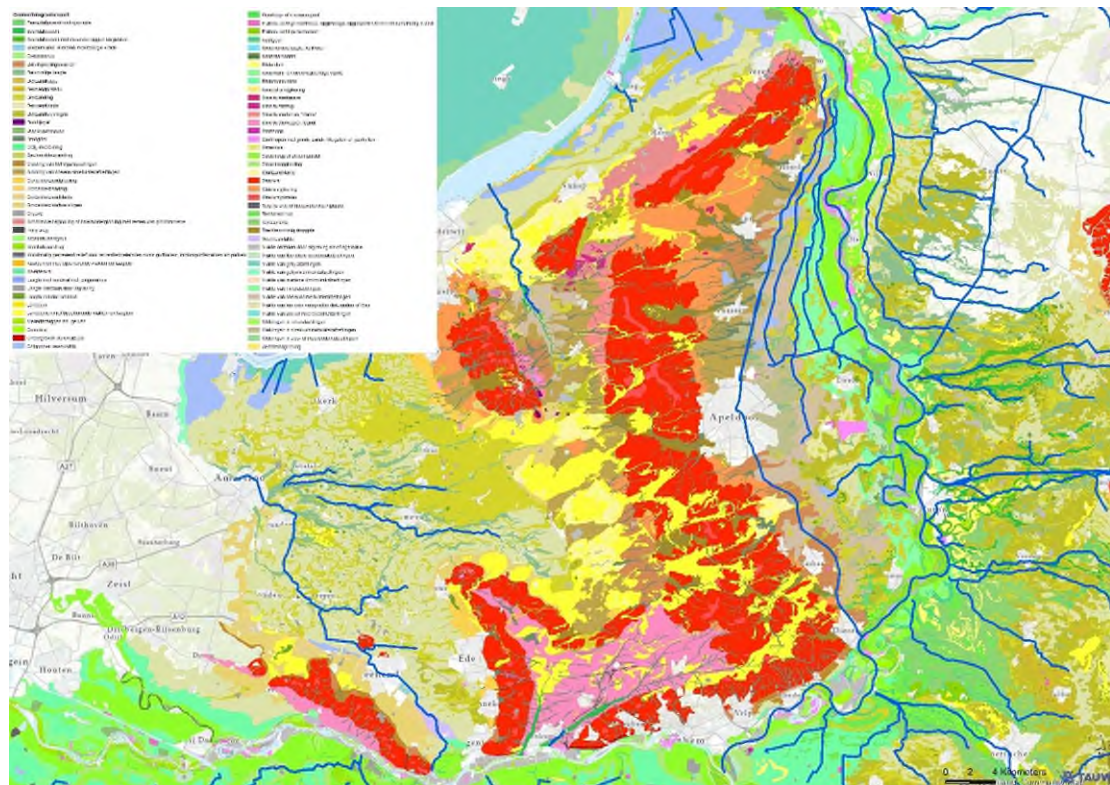
5.2.2 Geomorfologie

IJssel

De IJssel is waarschijnlijk ontstaan aan het begin van de 4e eeuw na Christus. De Romeinen stuwden bij het splitsingspunt van de Waal en Nederrijn meer water naar de Nederrijn om de Noordelijke grens van het rijk te verdedigen. Deze watertoevoer brak door de waterscheiding en rivierduinen naar het noorden tot in het stroomgebied van de Berkel en Schipbeek. Het heeft

daarna nog een paar eeuwen geduurd voordat er een bevaarbare geul ontstond. Ook heeft de IJssel zich nog verlegd in periode erna (als gevolg van rivierdynamiek).

Het stroomgebied van de IJssel is grofweg in te delen in twee deelgebieden. Bovenstrooms een insnijdend meanderend gedeelte met kronkelwaarden, waarbij de rivier bij Arnhem en Dieren de Veluwe aansnijdt. Vanaf Arnhem zijn nevengeulen en kronkelwaarden in binnenbochten van grote meanders ontstaan. De hoge zandige stroomruggen van de kronkelwaarden worden afgewisseld met laagtes waarin meer invloed is vanuit rivierkwel. Het tweede deelgebied loopt vanaf Deventer waar de IJssel verandert van een insnijdende meanderende rivier naar een meer slingerende sedimenterende rivier. Dat is ook duidelijk te zien in de geomorfologische kaart (figuur 5.3); het aantal (relict) meanders is hier minder en er zijn haast geen meanderdunnen en geulen te ontdekken. Wel zijn oude langgestrekte stroomruggen, riviervlaktes en komgronden te vinden aan weerszijde van de rivier. De eenheden zijn in dit deelgebied groter, langgerechter en vlakker dan het bovenstroomse deel. Daarnaast is het winterbed veel smaller dan bovenstrooms. Vanaf Zalk krijgt de rivier een breder bed dat bij Kampen overgaat in een kleine delta.

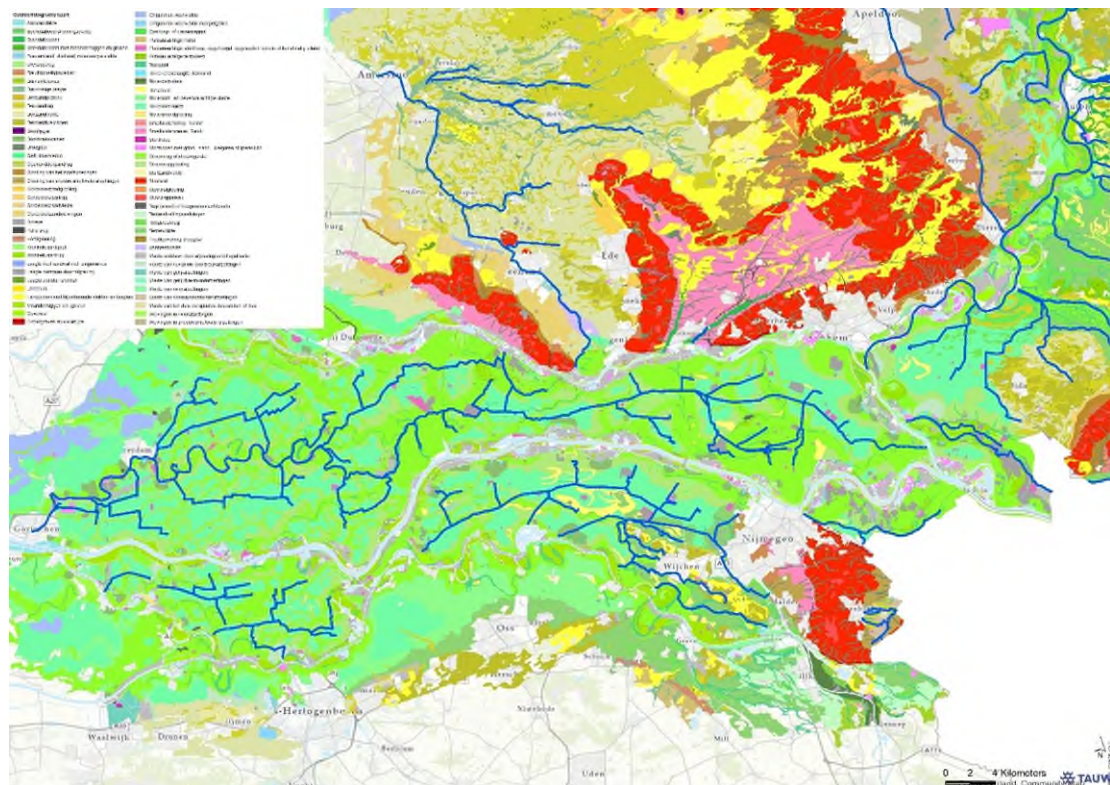

Figuur 5.3 Geomorfologische kaart IJssel (inclusief Veluwemassief) (zie ook bijlage 1, kaart 9)

Door de bedijking van de rivier worden de natuurlijke kenmerken als stromende nevengeulen, afgesloten strangen, zandplaten en zandige oeverwallen niet meer gevormd. De relictien hiervan zijn uiteraard nog wel aanwezig in de bodem. Ook de kenmerkende getijdewerking is niet meer aanwezig.

Nederrijn en Waal

Het bovenstroomse deel van de Rijn, Nederrijn en Waal kenmerkt zich door een meanderend verloop van de Waal. De Nederrijn is minder sterk meanderend. Het traject wordt vanaf Velp tot Amerongen aan de noordzijde begrensd door het Veluwe massief en de Utrechtse Heuvelrug. Het rivierensysteem heeft het Veluwe massief en de Utrechtse Heuvelrug ook echt aangesneden. In het gebied tussen de Nederrijn en Waal wordt de geomorfologie geheel bepaald door getijdenafzettingen van dit systeem: stroomruggen en stroomgordels wisselen elkaar af met kommen en lokaal zijn nog restgeulen aanwezig. In het bovenstroomse gebied is een groot deel van het areaal direct langs de rivieren sterk antropogeen beïnvloed door de aanwezigheid van veel stedelijke gebieden en afgegraven / geëgaliseerde vlaktes. Langs het Pannerdens Kanaal liggen nog aantal kronkelwaardruggen en geulen. Dit patroon zet zich ook verder benedenstrooms langs de Waal door. Echter vanaf Lent wordt het verloop van de Waal veel rechter en meer slingerend.

Figuur 5.4 Geomorfologische kaart stroomgebieden Nederrijn en Waal (zie ook bijlage 1, kaart 8)

5.2.3 Geohydrologie

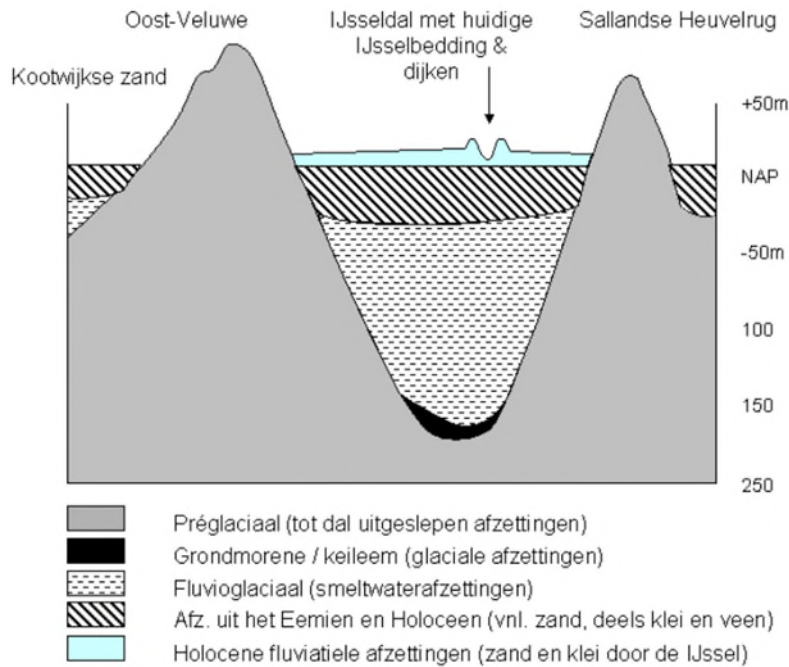
IJssel

In figuur 5.5 is schematisch een geohydrologische doorsnede van het IJsseldal weergegeven. In figuur 5.6 is een geohydrologische doorsnede op basis van REGIS weergegeven. Het huidige IJsseldal ligt op een glaciaal bekken wat aan weerszijde begrensd wordt door de stuwwallen van de Sallandse Heuvelrug (Oost) en de Veluwe (west). Op de bodem van dit bekken is keileem uit

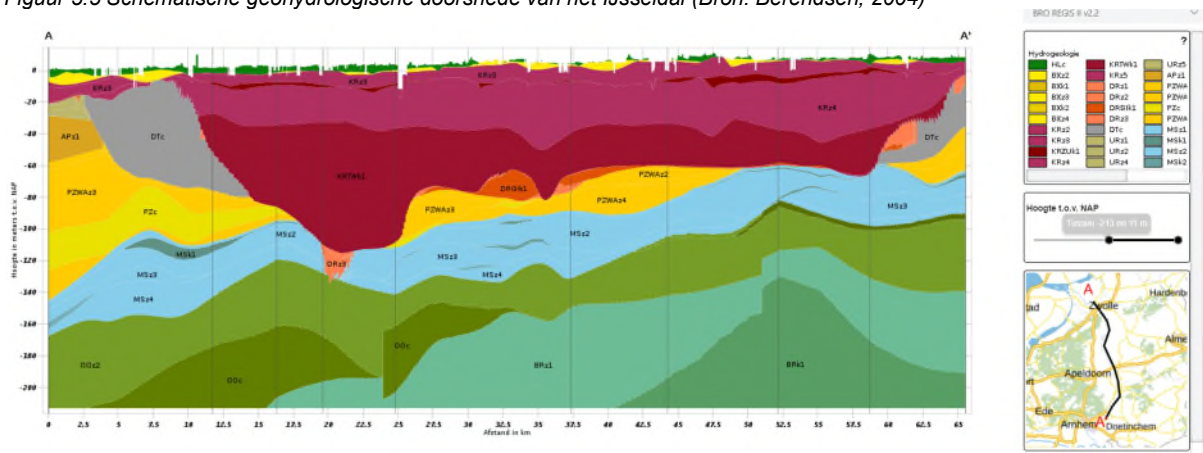
de formatie van Drente (Drente Gieten Klei) te vinden. Door rivieren die langs en uit de gletsjers stroomden is grind en grof zand afgezet (fluvioperiglaciale afzettingen uit de formatie van Drente). Na het smelten van het ijs uit het Saalien ontstond een groot meer waarin de Rijn uitmondde en daarin een delta uitbouwde. In deze delta is in de loop van de tijd een dik pakket van klei en daarop zanden ontstaan die behoort tot de formatie van Kreftenhye (Kreftenheije Twello klei en Krefentheije zand 4). Aan het begin van het warmere Eemien was het bekken al behoorlijk opgevuld. Gedurende deze periode stroomde er een meanderende rivier door het IJsseldal die zand en klei afzette. In deze periode werd naast de wat zandigere afzettingen ook de Kreftenheije Zutphen klei afgezet met afwisselend veen en klei. In de daarop volgende koudere periode werd de Rijn een vlechtende rivier die grofzandige zanden heeft afgezet (Kreftenheije zand 3). Langs de randen van het IJsseldalbekken zijn puinwaaiers met afgespoelde sedimenten vanaf de stuwwallen te vinden. Ongeveer 50.000 jaar geleden verliet de Rijn het IJsseldal. In de periode hierna werd dekzand aangevoerd door de wind vanuit het droogstaande Noordzeebekken (formatie van Boxtel). Helemaal bovenop zijn de holocene (zand, rivier en klei) afzettingen van de huidige IJssel te vinden.

Als gevolg van geomorfologie, geohydrologie en lokale bodemprocessen zijn op hoofdlijnen de volgende patronen te zien ten aanzien van grondwaterstanden en kwel. Deze zijn hieronder beschreven van benedenstrooms tot aan bovenstrooms:

- De delta (veenontginningen en komgronden) net bovenstrooms van Kampen; de grondwaterstanden liggen hier hoog. Ten westen van de IJssel is lokaal veel kwel aanwezig vanuit de Veluwe. Ten oosten van de IJssel zijn hoge grondwaterstanden maar minder kwel te vinden
- Het westelijk deel van de IJsselvallei als overgangsgebied tussen de Veluwe en de IJssel. Vooral centraal in dit gebied zijn de grondwaterstanden hoog en is er veel kwelpotentie vanuit het Veluwe massief
- Het gebied ten noordoosten van de IJsselvallei (Gebied van Drents Overijsselse Delta) laat nog meer versnippering zien, hier zijn zeer lokale beekdalen aanwezig die richting het noorden afbuigen en afwateren richting Zwolle
- Het gebied ten Zuidoosten van de IJsselvallei (Beheergebied Rijn en IJssel) laat een wat gefragmenteerder beeld zien; er liggen een aantal zeer duidelijke beekdalen (Berkel en Schipbeek) in Oost West georiënteerde richting met hoge grondwaterstanden en kwel in deze beekdalen
- In het meer bovenstroomse zuidelijke deel rondom Doesburg en Arnhem is vooral sprake van kwel en hoge grondwaterstanden rondom de beekdalen van de Oosterwijkse Vloed, Grote Beek, Broekuizerwater en Oude IJssel. Ook zijn er een aantal oude verbindingen tussen beide beekdalen zichtbaar
- Aan de noordkant van de IJssel rondom Rheden is ook een baan met hoge grondwaterstanden en kwelfluxen zichtbaar op de overgang tussen de stuwwal en de IJssel. Lokaal treedt hier water uit ter plaatse van de zandige formatie van Boxtel

Figuur 5.5 Schematische geohydrologische doorsnede van het IJsseldal (Bron: Berendsen, 2004)

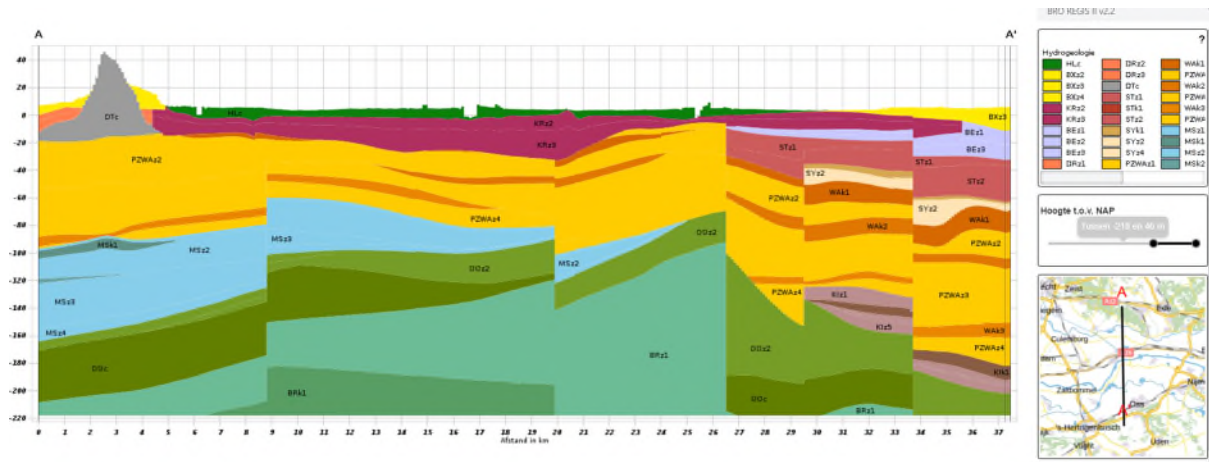

Figuur 5.6 Geohydrologische doorsnede IJssel (Bron: REGIS 2.2)

Nederrijn en Waal

In figuur 5.7 is een geohydrologische doorsnede op basis van REGIS weergegeven. De grofzandige formaties van Peize en Waalre vormen de basis voor het rivierbekken en het gestuwde complexe systeem van het rivierengebied Nederrijn en Waal. Het betreft fluviatile afzettingen die zijn aangevoerd door het Baltische rivierensysteem en het Rijn systeem. De Rijn mondde destijds uit in een groter Baltisch rivierensysteem. De overgang tussen deze twee systemen lag ongeveer op het huidige rivierengebied waardoor beide formaties in het gebied vertand aanwezig zijn. De afzettingen met een meer Baltisch karakter worden gerekend tot de formatie van Peize. De Rijn formaties worden gerekend tot de formatie van Waalre. Boven op de formaties van Peize en Waalre zijn Kreftenheije zanden te vinden welke zijn afgezet door de Rijn

gedurende de daaropvolgende koudere periode, waarin de rivier weer een vlechtende loop kreeg. Hierboven ligt een holocene deklaag met afwisselend zand, zavel en klei afgezet door de Rijn. Op basis van de zandbanenkaart valt op dat vooral rondom het meanderende deel van de Waal ook bedijkt nog zand is afgezet. In benedenstroomse richting wordt het zand ouder (pleistoceen) en ligt het dieper onder maaiveld (steeds meer bedekt onder jongere rivier en delta afzettingen).

Figuur 5.7 Geohydrologische doorsnede Nederrijn en Waal (Bron: REGIS 2.2)

Als gevolg van geomorfologie, geohydrologie en lokale bodemprocessen zijn op hoofdlijnen een aantal patronen te zien ten aanzien van grondwaterstanden en kwel. Over het algemeen kan gesteld worden dat overal waar het rivierdal de stuwwallen aansnijdt of waar een overgang te vinden is van stuwwal naar rivierafzettingen een belangrijke macro gradiënt aanwezig is waardoor zowel abiotisch als biotisch veel potenties voor natuurontwikkeling aanwezig zijn.

Voor de Waal valt op dat het rivierentraject binnen de Natura 2000-begrenzing tot aan Zaltbommel vooral een infiltratiegebied betreft. In het gebied van Opeusden aan de noordzijde en het gebied van Beneden-Leeuwen Beuningen is lokaal ook kwel aanwezig, echter de grondwaterstanden liggen hier behoorlijk diep. Er lijkt geen duidelijk relatie met zandbanen. De kwelpotenties in gebieden waar de deklaag dun tot afwezig is, betreft zeer lokale situaties, vaak met een niet natuurlijke ontstaansgeschiedenis (tichelgaten). In meer oostelijke richting, langs de stuwwal, is een oude smeltwatergeul te vinden met lokaal hoge grondwaterstanden en veel kwel. Ten zuidoosten van Wijchen ligt ten slotte nog een terrasvlakte met veel kwel / hoge grondwaterstanden.

Langs de Utrechtse Heuvelrug en Veluwe tot aan Wageningen bevinden zich twee smeltwatergeulen met lokaal zeer veel kwel. Vooral ten zuiden van de tweede smeltwatergeul bij Wijk bij Duurstede zet zich dit ook door ten zuiden van de Nederrijn. Wat meer benedenstrooms richting Diefdijk wordt het gebied tussen Nederrijn en Waal natter en zijn hogere grondwaterstanden en meer kwelpotenties te vinden. Qua systeem verandert het gebied hier meer in een rivierdelta.

5.2.4 Oppervlaktewatersysteem

Peildynamiek

De Rijn komt bij Lobith het land binnen. Het gemiddelde debiet bedraagt ongeveer 2.200 m³/s. Vanaf 1.100 m³/s spreekt men over zeer lage afvoeren (soms zelfs tot maar 600m³/s), in natte perioden kan de afvoer toenemen tot circa 16.000 m³/s. Vlak na Lobith vindt een eerste splitsing van de afvoer plaats; 2/3 deel gaat naar de Waal en 1/3 deel van de afvoer gaat naar het Pannerdens Kanaal. Vervolgens wordt aan het eind van het Pannerdens kanaal een splitsing gemaakt van 2/3 naar de Nederrijn-Lek en 1/3 van de afvoer gaat naar de IJssel. Deze verdeling is ontstaan in 1798 en wordt eigenlijk tot op de dag van vandaag in stand gehouden. In 2014 heeft Rijkswaterstaat een nieuw regelwerk gebouwd bij Pannerden waarmee gestuurd kan worden in de afvoer, ook tijdens hoogwater.

De Nederrijn is sinds de 60er jaren van de vorige eeuw gestuurd op 3 locaties; stuw Driel, stuw Amerongen en stuw Hagestein (zie figuur 5.8). Het verhang ter plaatse van stuw Driel is ongeveer 2 m; van ruim 8 m +NAP tot een benedenstrooms peil van ongeveer 6 m +NAP. Bij stuw Amerongen is het verval groter (ongeveer 3 m) van circa 6 m +NAP naar 3 m +NAP. Tenslotte neemt het peil bij stuw Hagestein opnieuw met ongeveer 3 m af (van 3 m +NAP tot ongeveer 0 m +NAP). Door een zomerbedverlaging bij het verdeelpunt ter plaatse van het Pannerdens kanaal is het aantal dagen dat de rivier ongestuurd is sterk afgenomen. Inmiddels heeft de Nederrijn ongeveer 200 dagen per jaar een vast peil. De Waal is niet gestuurd. Hier neemt het peil onder vrij verval af van ongeveer 8 m +NAP tot 0 m +NAP. Ook in de IJssel bevinden zich geen stuwen; het bovenstroomse peil bedraagt ongeveer 8 m +NAP, benedenstrooms mond de IJssel uit in het Zwarte water op ongeveer 0 m NAP.

Figuur 5.8 Links stuwen in het systeem, rechts waterverdeling Waal, Nederrijn en IJssel

Rivierdynamiek

De rivierdynamiek en morfologische activiteit van een systeem hangt samen met een toename van het debiet door hoge afvoeren door een systeem, de mate van gestuwdheid en de vastlegging van oevers. De grootste morfologische potentie is gelijk aan de geulvullende afvoer (dit is een afvoer die gemiddeld iets minder vaak voorkomt dan eens in het jaar). Kijkend naar de Rijntakken zijn duidelijke verschillen in het systeem te zien. Actieve vorming van oeverwallen en rivierduinen

is uitsluitend voorbehouden aan de Waal en de Bovenrijn ter plekke van de Gelderse Poort. Deze trajecten zijn niet gestuwd en de oevers zijn in mindere mate aan banden gelegd. Door het vele graafwerk in dit gebied is sedimentatie van klei en zand dominant. Erosie treedt minder op.

Deze actieve rivierdynamiek maakt deze riviertrajecten bij uitstek geschikt voor de ontwikkeling van ecotopen die passen bij actieve rivierdynamiek. Naast de vorming van oeverwallen en rivierduinen is de Waal dé rivier waar het gaat om goed functionerende meestromende nevengeulen. Stroomafwaarts van Zaltbommel dempt de rivierdynamiek geleidelijk aan uit tegen de getijdendynamiek. Zeker ter hoogte van Loevenstein wordt de getijdendynamiek steeds merkbaarder, al hebben de deltawerken deze dynamiek wel in belangrijke mate ingeperkt.

De IJssel is, nog sterker dan de overige Rijntakken, gekanaliseerd door fixatie van de oevers door stortsteen. De rivierdynamiek heeft in dit deelgebied dus minder invloed op de landschapsvormende processen ten opzichte van andere deelgebieden in Rijntakken. In perioden met lage afvoer wordt extra gestuurd door middel van stuw Driel.

Rivierdynamiek en drainerende werking grote rivieren

In een natuurlijke situatie slijpt een rivier voortdurend bodemmateriaal uit en verandert ze zo haar verloop. De delen van het rivierdal die al lang geleden door het rivierwater zijn gevormd en hooguit nog af en toe overstroomd worden, hebben een andere flora en fauna dan de delen met dynamiek waar regelmatig materiaal wegslijt of wordt afgezet. Waar eerst een rivier stroomt, kan later een oobos groeien en weer later een verse grindbank liggen. Veranderlijkheid in ruimte, tijd en intensiteit van de rivierinvloed hoort bij de aard van het rivierecosysteem.

In de rivierdaldelen met veel dynamiek vindt een constante aanvoer van voedingsstoffen plaats. Een groot deel van deze voedingsstoffen is gebonden aan de fijnste sedimentfractie, het slib. Dit slib slaat vooral neer in laagten of vlakke kommen in het landschap nabij de rivier. Dit zijn dus ook de meest voedselrijke delen van het ecosysteem. Tussen de rivier en de slibvlakten ligt vaak een oeverwal waar vooral afzetting van grof zand plaatsvindt, zonder veel voedingsstoffen, maar vaak wel kalkrijk. Hierdoor liggen de meest schrale bodems van het rivierdal vaak direct langs de rivier. Hier ontwikkelen zich vaak pioniersoorten en soorten die afhankelijk zijn van kalkrijk zand (o.a. stroomdalgraslanden).

De delen van het rivierdal die meer stabiliteit kennen liggen het verste van de rivier vandaan. Er vindt nog altijd enige slibafzetting plaats, maar de hoeveelheid voedingsstoffen die wordt aangevoerd is daar in de natuurlijke situatie vrij gering. In deze gedeelten van het rivierdal beïnvloed ook de kwaliteit van het lokale grond- en oppervlaktewater de vegetatiesamenstelling.

In delen van het stroomdal die zelden of nooit overstroomd worden, gaan andere processen de vegetatieontwikkeling bepalen. Op de droge gronden is de uitloging van het zand een belangrijke factor en op de natte gronden is dat vooral de stroming van grondwater naar het stroomdal. In de vochtige zones met weinig dynamiek bevat het bodemvocht minder sulfaat en minder opgeloste

kalk. De afbraak van organisch materiaal verloopt hier langzamer en er vindt enige veenvorming plaats. Ook wordt hier geen humus afgevoerd door erosie.

In de natte zones of gedeeltes van de rivierdalranden, die vrijwel permanent ondiep onder water staan, is evenals op de vochtige plaatsen de invloed van ijzerhoudend grondwater van belang. De ijzeraanvoer voorkomt de vorming van giftige sulfiden en bindt fosfaat, waardoor het systeem voedselarm blijft. In een natuurlijke situatie is hier weinig stikstof aanwezig, waardoor ook ammonium zich niet te sterk kan ophopen in de bodem. Onder dergelijke omstandigheden kunnen op plaatsen die niet of pas laat in het seizoen droogvallen uitgestrekte rietlanden ontstaan. Ook in ogenschijnlijk geïsoleerde plassen van de rivierdalrand vindt enige toevoer van ijzerhoudend grondwater plaats. Vanwege deze grondwaterinvloed en de afwezigheid van bemesting zijn deze plassen vaak van groot belang voor de regionale flora en fauna. (bron: OBN Rivierlandschap)

Drie menselijke ingrepen zijn van doorslaggevende invloed geweest op de rivierdynamiek in ons land: de bedijking in de Middeleeuwen, de aanleg van zomerkades in de zeventiende en achttiende eeuw en de kanalisatie eind negentiende, begin twintigste eeuw. Al deze ingrepen zijn ten koste gegaan van de natuurwaarden en deze verstoorde rivierdynamiek werkt nog altijd door. Ondiepe delen met stromend water over zand en grind zijn nagenoeg verdwenen en ondanks de bouw van vistrappen vormen stuwen nog steeds een knelpunt voor trekvisserij. Boeg- en schroefgolven veroorzaken vertroebeling en rondom kribben ontstaan krachtige waterkolken waardoor planten moeilijk kunnen wortelen. Recent experimenteert Rijkswaterstaat met de aanleg van langsdammen in plaats van kribben, wat mogelijk nieuwe kansen biedt voor onderwaterbiotopen.

In de huidige situatie van de Rijn en de IJssel is de rivierdynamiek beperkt en functioneert de rivier niet meer zoals in een natuurlijke situatie die hierboven beschreven staat. Hierdoor zijn niet alle type standplaatsen meer aanwezig in en rond de rivierbeddingen. Het vergroten van de rivierdynamiek naar een geheel natuurlijke situatie met een rivier die zijn loop veranderd en de aanwezigheid van een natuurlijk peildynamiek is in het huidige Nederlandse landschap niet meer mogelijk. Het valt dan ook niet binnen de scope van dit project om hier iets aan te veranderen. Wel wordt er voor de deelgebieden waar dit relevant is gekeken naar logische locaties buitendijks waar op microschaal gewerkt kan worden aan rivierdynamiek (kleine vergravingen in maaiveld etc).

De grote rivieren hebben, afhankelijk van het waterpeil, een infiltrerende of drainerende werking op het omliggende gebied. Voor de IJssel en de Rijn is dit veelal een drainerende werking, met uitzondering van periode met hoogwater. Door de jaren heen zijn de rivierbeddingen steeds verder uitgesleten en is de rivierbodem dieper komen te liggen. Hiermee wordt ook de drainagebasis van het gebied verlaagd en neemt de drainerende werking van de rivieren op de omgeving toe. Hiermee is de rivier een bepalende factor voor de hydrologie in het omliggende gebied.

Landelijk loopt het programma Integraal Riviermanagement (IRM). Hierin worden o.a (kleinschalige) pilots gedaan met zandsuppletie om rivierbodemerrosie tegen te gaan. De

bodemerosie in Rijn en Maas heeft grote negatieve gevolgen voor diverse functies van de rivier. Rivierbodembeleid is daarom één van de strategische beleidskeuzes in het programma IRM. Om deze keuzes te onderbouwen wordt nu de aanpak van rivierbodemerosie met sedimentsuppletie onderzocht. Dit gebeurt in de Midden-Waal en de Gemeenschappelijke Maas. Het betreft twee projecten waarbij het hoofddoel is om, met praktijkonderzoek, kennis en ervaring op te doen voor het later op grotere schaal toepassen van het type systeemmaatregel: 'suppletie'. Het stoppen van zandwinning uit het zomerbed, het remmen van de uitschuring en/of het weer omhoog brengen van de rivierbodem waar deze lager is komen te liggen, kunnen de problemen van de scheepvaart (dieptebeperking harde lagen, havens en sluisdrempels), de natuur (verdroging, droogvallen nevengeulen, gebrekkige hydrodynamiek), de landbouw (grondwaterstandsval tot in wijde omgeving) en de zoetwatervoorziening (afvoerverdeling bij laagwater) verkleinen. Maatregelen voor rivierbodembeheer kunnen zodoende geclassificeerd worden als systeemgerichte maatregelen t.b.v. een integraal doel. Hiermee draagt het doel van het programma IRM ook bij aan robuust systeemherstel.

Het aanpakken van de drainerende werking van de rivieren en het werken aan robuust systeemherstel via deze aanpak is een belangrijke maatregel in verschillende deelgebieden binnen GMS langs de grote rivieren. Dit valt echter buiten de scope van dit project. Dit moet in een ander kader aangepakt worden.

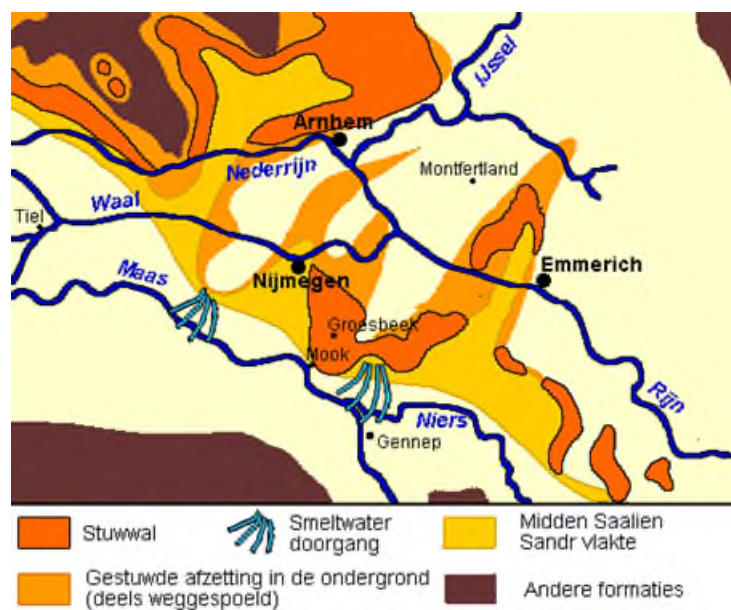
5.2.5 Stuwwallen Nijmegen (Bruuk en Sint Jansberg)

Het stuwwalcomplex bij Nijmegen wordt meegenomen in het cluster Rijntakken, terwijl het abiotisch en biotisch een compleet ander systeemtype betreft. Het systeem wordt op hoofdlijnen beschreven, in de deelgebiedrapportage zal de systeemanalyse in meer detail uitgewerkt worden.

In het Saalien trokken IJstongen door het voormalige rivierdal naar het zuidoosten en reikten tot aan Nijmegen. Het ijs duwde het preglaciale zand en meegenomen morenemateriaal voor uit en stuwde de Duivelsberg, het Reichswald en de Sint Jansberg op. Met het smeltwater van het landijs, dat veel zand en grind vervoerde, werden glaciofluviale (of fluvioglaciale) afzettingen gevormd, in brede waaiers. In het Nederlandse deel van het complex is deze sandrvlakte vooral aan de zuid westelijke kant van de stuwwal te vinden. In de laaggelegen gebieden verzamelde zich smeltwater en vormde smeltwaterbekkens. Een voorbeeld van zo'n bekken is het huidige gebied 'de Bruuk'. De zandige ondergrond van dit bekken werd bedekt door een leem- en lössbank waar bovenop zich een veenpakket gevormd heeft. De Rijn heeft zich als gevolg van het landijs verlegd en vormde het dal waar nu de Niers stroomt. Aan de zuid oost kant had de stuwwal oorspronkelijk overal een flauwe helling. Echter door het insnijden van de Rijn ontstonden steile hellingen bij de Mookerheide, Mook en de Sint Jansberg. Ook bij de Duivelsberg is de stuwwal aangesneden door een riviertak. In het Weichselien was er opnieuw een koude periode waarin (sneeuw)smeltwater over de hellingen van de stuwwallen naar de laagste plekken stroomde waardoor zogenaamde (ongelaagde) droogdalen ontstonden. Ook zijn in het gebied Lösspakketten afgezet; de lichte deeltjes werden vanuit de Noordzee door de wind meegenomen en bleven aan de luwe kant van de stuwwal van Nijmegen hangen. In figuur 5.9 is de stuwwal van

Nijmegen schematisch weergegeven. Te zien is dat het systeem ook in Duitsland doorloopt en het een zeer heterogeen systeem betreft die zeer lokaal gestuurd is.

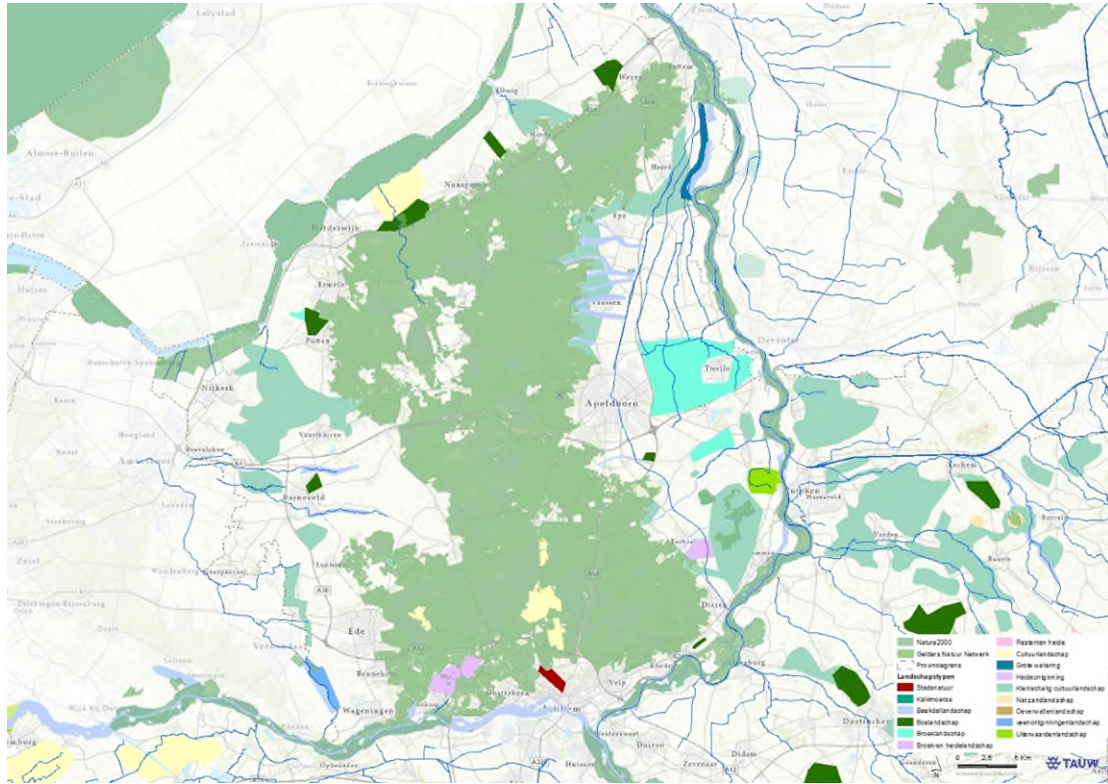
Het stuwwallencomplex bij Nijmegen betreft een zeer gradiëntrijk gebied; naast de geomorfologische opbouw van het gebied met stuwwallen, sandrvlaktes en smeltwaterdoorgangen zijn ook de overgangen naar de rivieren zeer relevant. Deze variatie op korte afstand van geomorfologie, hydrologie en landschappelijke eenheden maken het een zeer heterogeen, divers gebied met veel potenties voor natuurontwikkeling.

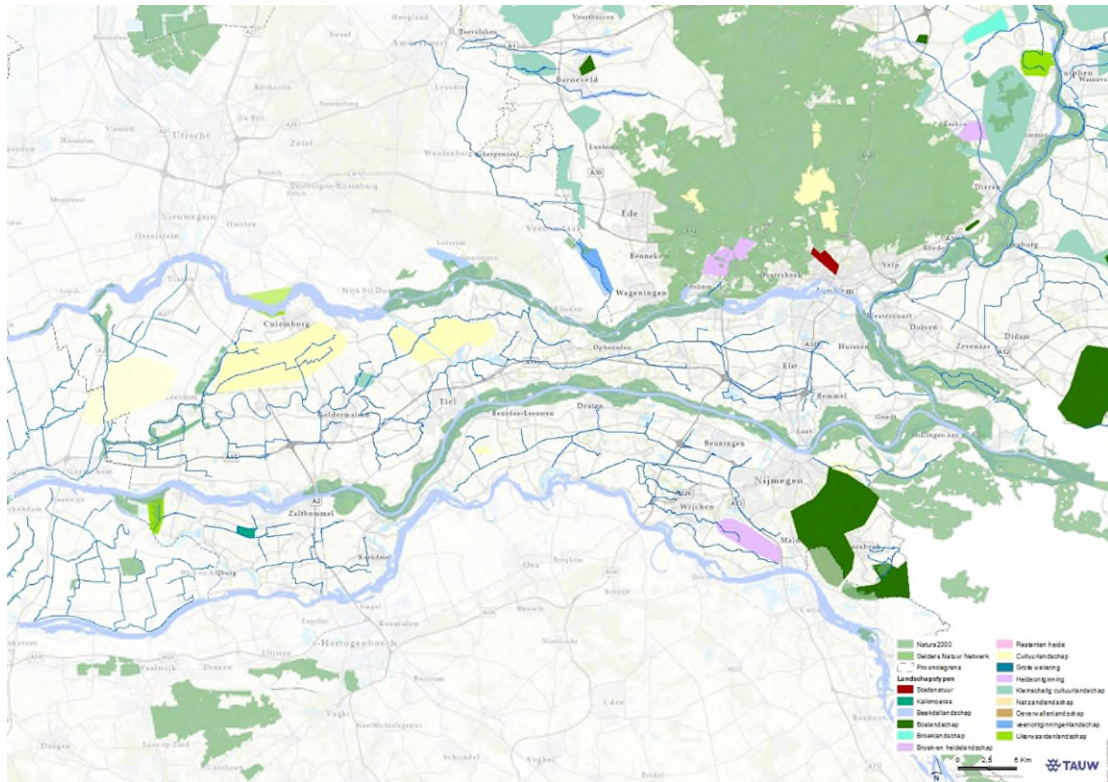
Figuur 5.9 Stuwwallen in de omgeving van Nijmegen (Verbraeck, 1984)

5.3 Biotische structuur

Deze paragraaf beschrijft de biotische waarden van het cluster Rijntakken en omliggend gebied. Centraal hierin staan het functioneren van het systeem, de landschappelijke en ecologische kwaliteiten en de ruimtelijke samenhang tussen de gebieden met hoge natuurwaarden. Omdat biotische waarden vaak in sterke mate samenhangen met abiotisch systeem, wordt daar waar relevant de relatie hiermee benoemd. Zoals in voorgaande paragrafen benoemd onderscheiden gebieden binnen het cluster zich sterk, zowel in abiotisch als biotisch systeem. Om die reden worden de biotische waarden separaat omschreven voor de IJssel, Nederrijn en Waal en Bruuk en Sint Jansberg. Voor zowel IJssel als Nederrijn, Waal en Bruuk en Sint Jansberg zijn biotische waardenkaart opgesteld op basis van actuele natuurwaarden (zie figuur 5.10 en 5.11). Onder de figuren volgt een toelichting op de waarden.

Figuur 5.10 Biotische waardenkaart IJssel (zie ook bijlage 1, kaart 6)

Figuur 5.11 Biotische waardenkaart Nederrijn, Waal, Bruik en Sint Jansberg (zie ook bijlage 1, kaart 5)

Gradiënten

De ecologische waarden van een gebied zijn vaak (al dan niet gedeeltelijk) gekoppeld aan gradiënten. Voor het cluster Rijntakken kunnen in de huidige situatie de volgende gradiënten worden onderscheiden:

Macroniveau:

- Stuwwal Nijmegen naar Ooijpolder:
Op macroniveau is er sprake van gradiënten van de hooggelegen stuwwal naar de laaggelegen omliggende gebieden met natte en soms ook voedselrijkere omstandigheden zoals de polder bij Beek. Op de stuwwal is sprake van een boslandschap gelegen op een helling, variatie in bodemtype met lokaal de aanwezigheid van löss in combinatie met aanwezige sprengen. Vanaf de stuwwal is sprake van een gradiënt naar een vochtig, kleinschalig cultuurlandschap en broeklandschap. Op grotere afstand is sprake van een macrogradiënt naar het uiterwaardenlandschap van de Gelderse Poort

Mesoniveau:

- Rijk van Nijmegen:
In de omgeving van Nijmegen zijn meerdere mesogradiënten aanwezig. Dit bijvoorbeeld van de stuwwal naar de Maas, maar ook van de stuwwal naar de rivierduinen van de Hatertse en Overasseltse vennen. Daarnaast zijn hier gradiënten in bodemtype aanwezig en grond- en kwelwaterstromen
Oeverwallen binnen het uiterwaardenlandschap. Binnen het uiterwaardenlandschap is lokaal sprake van hoogteverschillen door onder andere de aanwezigheid van oeverwallen. Dit hoogteverschil leidt in de uiterwaarden tot verschil in invloed van rivierdynamiek (inundatie) en daarmee aanwezige natuurwaarden
- Hoogdynamisch/dynamisch landschap naar laagdynamisch landschap:
De buitendijks gelegen uiterwaarden staan onder invloed van rivierdynamiek. Binnendijks wordt het waterpeil gereguleerd. De gradiënt tussen een (hoog)dynamisch landschap onder invloed van rivierdynamiek naar een laagdynamische cultuurgronden waar geen sprake is van rivierinvloeden zijn relevant gelet op de mogelijkheden voor bijvoorbeeld hoogwatervluchtplaatsen
- Verbindingen met binnendijks gelegen beken
Plaatselijk monden beken van binnendijkse, vaak hoger gelegen zandgronden, uit op het rivierengebied. Hier is sprake van een gradiënt van type beeklopen

Vennen en natte heide met onder meer beenbreek in de Hatertse en Overasseltse Vennen

1) IJssel

De rivierdynamiek is bepalend voor de voorkomende natuurwaarden binnen het deelgebied IJssel. De IJssel is, nog sterker dan de overige Rijntakken, gekanaliseerd door fixatie van oevers door stortsteen. Daarnaast is inundatie en aanvoer van voedingsstoffen via de IJssel van invloed op de aanwezige vegetatie en potenties voor natuurwaarden.

Tussen Arnhem en Deventer wordt gekenmerkt door kronkelwaarden, ontstaan in de periode voor kanalisatie van de IJssel. Met name bij Cortenoever en de Ravenswaarden is dit goed zichtbaar. De landschapsstructuren zijn veelal de basis voor de actuele natuurwaarden. De hoge zandige stroomruggen van de kronkelwaarden vormen waardevolle plekken voor droge graslanden. Deze zijn echter ook binnendijks te vinden in bermen en op kades en dijken. De laagtes tussen de stroomruggen staan onder invloed van rivierwater en -kwel en vormen daarom een goede basis van waardevolle waterplantenvegetaties. Ter hoogte van dit deel van de IJssel zijn diverse beken aanwezig die uitmonden in de IJssel, zowel vanaf de Veluwe als vanuit de Achterhoek. Connecties met de Veluwe bieden kansen voor kwel gevoede natuur en watergebonden natuur. Daarnaast zijn met name bij de landgoederen Brummen, maar ook bij Vorden en Gorssel populaties kamsalamander aanwezig. Deze soort heeft een instandhoudingsdoel in het Natura 2000-gebied.

Benedenstrooms van Deventer is de IJssel sterk gekanaliseerd. Spontane ontwikkeling van nevengeulen, afgesneden stranden, zandplaten en zandige oevers is hier niet meer mogelijk. De aanwezige natuurwaarden in dit deel van het gebied zijn met name stromende nevengeulen met fonteinkruiden, rijk begroeide stilstaande wateren, overstromingsvlakten met natte graslanden moeras, zachthoutoibos en droge soortenrijke graslanden op oeverwallen en stroomruggen. Aan de binnendijkse zijde is ter hoogte van Veessen tot aan Zalk bij onder andere de hoogwatergeul

Veessen-Wapenveld weidevogelleefgebied aanwezig. Verder lijkt met name agrarisch landgebruik bepalend voor de omgeving. Verder zijn aan de Overijsselse zijde van de IJssel zijn landgoederen aanwezig ter hoogte van onder andere Diepenveen en Olst.

De biotische waarden binnen en grenzend aan het IJsseldal dragen bij aan de versterking van de landschappelijke samenhang tussen het riviereengebied en de omgeving. Het gebied is van belang als leefgebied van amfibieën en vissen. Daarnaast zijn lokaal binnen- en buitendijkse bossen aanwezig. Tot slot is de IJssel van belang als verbinding naar het Europese achterland voor trekvissen.

2) Nederrijn en Waal

Het deelgebied Nederrijn en Waal omvat het volledige stroomgebied van de Rijn (inclusief Gelderse Poort) en de uiterwaarden van de Waal. Daarnaast maken het Lingegebied en de polders ingeklemd tussen de rivieren ook onderdeel uit van dit deelgebied. De Gelderse Poort en uiterwaarden Waal kennen een grotere rivierdynamiek met daarbij behorende processen van erosie en sedimentatie. De Nederrijn is gestuwd en heeft daardoor minder dynamiek. De aanwezigheid van rivierdynamiek is ook van invloed op de aanwezige natuurwaarden.

Gelderse Poort

De Gelderse Poort is het meest dynamische traject van de Rijntakken. De Rijn stroomt hier tussen de stuwwal bij Nijmegen en het Montferland Nederland binnen. Het betreft een rivierenlandschap met veel gradiënten. Het landschap bestaat uit hoogdynamische gebieden in het winterbed van de rivier en laagdynamische moerasachtige strangen en vochtige laagten achter de hoge oeverwallen en binnendijks. De rivier meandert hier sterk en er zijn een groot aantal oude rivierlopen aanwezig, zowel buitendijks als binnendijks.

De uiterwaarden zijn breed, er komen zandafzettingen voor op de oever en uitgravingen tot (diep) water. Ze bestaan grotendeels uit open water, moerassen, ruigten, wilgenbos en diverse typen grasland. Op de hooggelegen stroomruggen, oeverwallen en kades komen stroomdalgraslanden, glanshaverhooilanden en hardhoutoibossen voor. Binnendijks liggen ten oosten van het Pannerdensch Kanaal de Rijnstrangen. Dit betreft een complex van (gedeeltelijk) verlande stroombeddingen en meanderrichels van de Rijn. Het betreft een reliëfrijk landschap met graslanden, akkers, (moeras)bosjes, moerassen, rietvelden en open water.

Andere binnendijkse gebieden zijn de Groenlanden en de Ooijse Graaf ten oosten van Nijmegen. Hier zijn laagdynamische rietmoerassen en wilgenbossen aanwezig. Het aansluitende polderlandschap bestaat voornamelijk uit graslanden, akkers, kleine waterlopen, rietlanden en moerasbos. Ook bevinden zich hier enkele oude rivierlopen en tichelterreinen. Anderzijds is in de Groenlanden het oorspronkelijke reliëf van oeverwallen en stroomruggen grootschalig weggevragen waardoor groeiplaatsen van droge graslanden nagenoeg tot de dijktaals zijn teruggedrongen.

Voor de binnendijks gelegen terreinen geldt dat er bij hoogwater sprake kan zijn van een positief effect door rivierkwel (versterking bufferend vermogen). Daarnaast hebben de binnendijkse terreinen een belangrijke functie als hoogwatervluchtplaats.

De Gelderse Poort is van belang voor de landschappelijke samenhang binnen het rivierengebied en de verbinding met het Duitse deel van de Rijn. Het betreft een dynamisch systeem waar riviergebonden processen zoals erosie en sedimentatie aanwezig zijn. Daarnaast draagt het gebied bij aan de Natura 2000-kernopgaven op landschapsniveau als onderdeel van het leefgebied van amfibieën en vissen en omvat goed ontwikkelde moerassystemen.

Uiterwaarden Waal

De Waal is een van de meest dynamische riviertakken van het Rijnsysteem. Naast de Gelderse Poort is dit de enige plek in het Nederlands rivierengebied waar sprake is van actieve vorming van oeverwallen en rivierduinen. De Waal is ongestuwd met een breed, voornamelijk laaggelegen, winterbed. Tot halverwege de 19^e eeuw waren er veel zandplaten en stromende nevengeulen in de Waal. Restanten van platen zijn de Ewijkse plaat bij Beuningen en de Bloemplaats bij Brakel. Natuurlijke overstromingsvlaktes langs de Waal zijn door de aanleg van winterdijken sterk ingedamd. Hierdoor zijn de hoogwaters in de Waal steeds hoger geworden. Door de steeds diepere ligging van het zomerbed in combinatie met de hoger opslibbende uiterwaarden zijn de uiterwaarden droger geworden.

De reliëfrijke uiterwaarden bestaan voornamelijk uit graslanden, afgewisseld met enkele akkers, bossen, bomenrijen, moerasgebiedjes en geïsoleerde oude riviertakken (strangen en geulen). Op de oeverwallen met actieve sedimentatie van zand zijn soortenrijke stroomdalgraslanden of hardhoutooibossen aanwezig. Daarnaast zijn (meestromende) nevengeulen en strangen met vissen en insecten langs de Waal aanwezig en bieden de overstromingsvlaktes met natte graslanden en ruigten geschikt leefgebied voor bijvoorbeeld kwartelkoning en porseleinhoen, of geschikte locaties voor zachthoutoibos. Veel uiterwaarden (tezamen met hun oeverlanden en stroomruggen) zijn vergraven voor zand en/of kleiwinning, waardoor enkele grote plassen zijn ontstaan.

De Rijswaard en de Kil van Hurwenen betreffen uiterwaarden met oude meanders, oeverlanden en stroomruggen. Deze uiterwaarden bevatten soortenrijke glanshaverhooilanden, stroomdalgraslanden en open water, waar deels verlanding plaatsvindt.

Stroomdalgrasland en glanshaverhooiland langs de Rijn bij Tolkamer

De overgangen naar binnendijks zijn veelal hard en in intensief agrarisch gebruik. De relatie tussen het buitendijks en binnendijks gelegen gebied lijkt in de huidige situatie beperkt.

Het gebied draagt bij aan de Natura 2000-kernopgaven op landschapsniveau als leefgebied van amfibieën, vissen, aanwezige moerassystemen en bossen. Daarnaast is het gebied van belang als slaappleats en foerageergebied van vogels van uiterwaardenlandschappen.

Nederrijn

De Nederrijn betreft een gedempt dynamisch systeem, met een samenspel tussen natuurlijke processen en menselijk ingrijpen. In perioden met lage rivierafvoer wordt het water op peil gehouden door de stuwen bij Drie, Maurik en Hagenstein. Hierdoor zijn de waterstanden een groot deel van het jaar constant, wat invloed heeft op de oevers van de uiterwaarden die minder onder invloed staan van natuurlijke dynamiek en vaker zijn vastgelegd met stortstenen ten opzichte van de andere rijnstrangen.

De uiterwaarden zijn gevarieerd in breedte en hoogteligging. De uiterwaarden bestaan voornamelijk uit graslanden (welke vaak in agrarisch gebruik zijn), afgewisseld met enkele akkers, meidoornhagen, knotwilgen, bosschages, moerasgebieden, ontgrondingsgaten en geïsoleerde oude riviertakken. In de delen van de uiterwaarden welke ook zijn aangewezen als Habitatrichtlijngebied zoals de Amerongse Bovenpolder en de Blauwe kamer komen soortenrijke glanshaverhooilanden, stroomdalgraslanden en hardhoutooibossen voor.

Karakteristiek voor dit gebied zijn de overgangen van het rivierenlandschap naar de hogere gronden, zoals de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug. Enkele voorbeelden van deze overgangen zijn de Blauwe Kamer aan de voet van de Grebbeberg, de Elster Buitenwaarden die grenzen aan

het zandgebied Plantage Willem III en de Amenrongse Bovenpolder aan de voet van de Amerongse Berg. Op deze overgangen komen (restanten van) hardhoutoibossen voor. Door kwel vanuit de rivier en vanuit de hogere gronden kan het water in poelen en plassen in de uiterwaarden van goede kwaliteit zijn.

Kenmerkend voor de Rijn ten opzichte van de andere Rijntakken is de overgang van rivier naar de Veluwe. De landschappelijke samenhang met hogere zandgronden en beeksystemen betreft een van de Natura 2000-kernopgaven op landschapsniveau. Daarnaast is het gebied van belang voor binnen- en buitendijkse bossen en als leefgebied van vissen en amfibieën.

Lingegebied en Diefdijk-Zuid

Het Lingegebied en Diefdijk-Zuid omvat de oeverlanden van de rivier de Linge, welke een smal stroomgebied heeft dat tussen de Rijn en Waal ligt ingekneld. Het betreft een kleinschalig, laag dynamisch, uiterwaardenlandschap. Het gebied is van belang voor amfibieën zoals kamsalamander en grote modderkruiper. Op enige afstand van dit gebied zijn meerdere polders gelegen met waarden voor amfibieën zoals grote modderkruiper en poelkikker. Bijvoorbeeld ter hoogte van Maurik.

Daarnaast zijn er een aantal kleinschalige kalkmoerassen binnen het deelgebied aanwezig, zoals de Put van Bullee, Tichelgaten Buren en De Lieskampen. Deze kalkmoerassen zijn (met uitzondering van De Lieskampen) ontstaan als gevolg van menselijk handelen. Door de aanwezige kwel in deze gebieden komen hier bijzondere natuurwaarden voor. Het betreft veelal kleine geïsoleerde gebieden, waardoor uitwisseling tussen deze gebieden in de huidige situatie niet mogelijk is.

Soortenrijk kalkmoeras in de Tichelgaten bij Buren

Het Lingegebied betreft een laagdynamisch gebied met rietmoerassen en vochtige alluviale (binnendijkse en buitendijkse) bossen. Daarnaast is de landschappelijke samenhang tussen binnendijkse en buitendijkse gebieden zeer kenmerkend voor het Lingegebied en Diefdijk-Zuid, evenals het belang van het gebied als leefgebied van amfibieën en vissen.

3) Landschappelijke eenheid stuwwallencomplex Nijmegen

Het deelgebied de Bruuk omvat het gelijknamige Natura 2000-gebied en de omgeving. Het deelgebied omvat verschillende landschappelijke eenheden zoals de Natura 2000-gebieden de Bruuk en Sint-Jansberg, het stuwwallencomplex rondom Nijmegen en de Hatertse en Overasseltse Vennen.

De Bruuk

De Bruuk is een laagte tussen de stuwwallen en betreft daardoor het natste gebied in de omgeving. Het betreft een kleinschalig landschap met natte hooilanden, struwelen, houtwallen en broekbossen. De natte hooilanden betreffen voorbeelden van blauwgraslanden en deels van het veldrusschraalland. In het gebied en de omgeving worden dagvlinders waargenomen zoals aardbeivlinder, grote weerschijnvlinder en kleine ijsvogelvlinder, maar ook andere soorten zoals levendbarende hagedis en poelkikker worden hier aangetroffen. De gradiënten en mozaïeken van kalkmoerassen, blauwgraslanden en vochtige hooilanden zijn kenmerkend voor de Natura 2000-kernopgaven op landschapsniveau voor beekdallandschappen.

Sint Jansberg

De Sint Jansberg is een landgoed op het zuidelijk deel van de Nijmeegse stuwwal dat bestaat uit oude loofbossen, naaldbossen en bronbossen. Aan de voet van het gebied ligt een moerassige laagte. Er zijn veelal steile hellingen en daardoor scherpe overgangen aanwezig van droog naar zeer nat. Deze gradiënten zijn bepalend voor de aanwezige natuurwaarden in het gebied. Het gebied betreft leefgebied van de Habitatrichtlijnsoorten vliegend hert en zeggekorfslak, maar er worden ook andere soorten aangetroffen. Dit zijn bijvoorbeeld dagvlinders van boslandschappen zoals bruine eikenpage en grote weerschijnvlinder. Daarnaast worden in de laaggelegen natte delen van het gebied amfibieën zoals kamsalamander en poelkikker aangetroffen.

De landschappelijke samenhang van open en gesloten gebieden met meer geleidelijke overgangen van heiden, graslanden en bos in combinatie van de gradiënten tussen droge en natte zijn kenmerkend voor de Natura 2000-kernopgaven op landschapsniveau.

Stuwwal Nijmegen

Het stuwwallencomplex bij Nijmegen omvat een boslandschap met ingelegende heideterreinen zoals de Mookerheide en de Heumense Schans. De bodemsamenstelling en gradiënten zijn bepalend voor de voorkomende natuurwaarden. Op de hoger gelegen onvruchtbaardere gronden treft men hoofdzakelijk dennenbomen aan of een gemengd eikenberken bos. Waar löss voorkomt vindt men beuken-eikenbossen. Ter hoogte van Beek zijn bronbossen aanwezig met sprengen. Op de meer zandige- en heideterreinen worden reptielen

zoals zandhagedis en gladde slang aangetroffen. Daarnaast is kenmerkende flora voor oude bossen aanwezig zoals gewone salomonszegel en bosanemoon.

Het samenhangend boslandschap met gradiënten van droge naar natte gebieden, evenals de functie van het gebied voor reptielen draagt bij aan de Natura 2000-kernopgaven op landschapsniveau.

Hatertse en Overasseltse Vennen

De Hatertse en Overasseltse Vennen betreft een heideontginning met natte heiden, vennen en enkele vochtige bossen. In het gebied worden amfibieën van natte heidelandschappen zoals kamsalamander en heikikker aangetroffen. Evenals soorten kenmerkend voor natte heiden en zure vennen zoals beenbreek en zonnedauw. Daarnaast is het gebied onderdeel van het leefgebied van levendbarende hagedis.

De landschappelijke interne samenhang tussen open en gesloten gebieden met (meer) geleidelijke overgangen van heiden, vennen, graslanden en bos zijn kenmerkend voor het gebied. Deze samenhang tezamen met de functie van het gebied voor reptielen draagt bij aan de Natura 2000-kernopgave op landschapsniveau.

5.4 Ruimtelijke structuur / grondgebruik

Cluster Rijntakken omvat een groot en zeer divers gebied waar ook lokaal verschillen liggen in grondgebruik. Om die reden wordt in deze paragraaf uitsluitend ingegaan op de ontwikkelingen op hoofdlijnen. In bijlage 1 (kaarten 28, 29 en 30) is op kaart aangegeven welke vormen van landgebruik er zijn.

Binnen cluster Rijntakken is, net als in de rest van Nederland, sprake van veel stedelijke ontwikkelingen. Hierbij is te denken aan uitbreiding van stedelijk gebied zoals bij Arnhem, Nijmegen, Tiel en Zutphen. Zeker in de regio Arnhem-Nijmegen is sprake van een grote verstedelijkingsdruk.

Daarnaast hebben de gebieden een nevenfunctie als recreatiegebied. In een groot deel van de uiterwaarden is recreëren vanaf land mogelijk. Daarnaast zijn er veel mogelijkheden voor waterrecreatie vanaf de jachthavens en watersportverenigingen.

De gronden grenzend aan de uiterwaarden zijn voedselrijk en veelal in intensief agrarisch gebruik met een tegennatuurlijk peilbeheer.

5.5 Knelpunten op basis van OBN-aangrijpingspunten

Op basis van voorgaande systeemanalyse kunnen de volgende knelpunten worden onderscheiden op clusterniveau:

- Verdroging
- Input verzurende en vermestende stoffen
- Afname areaal en versnippering
- Drukfactoren uit andere functies (recreatie)

- Ontbreken van geleidelijke overgangen (landschapsecologische samenhang)
- Verstuwings / verstoorde afvoerdynamiek
- Invasieve exoten
- Toxische verontreiniging water en bodem
- Afname dynamische processen
- Verstuwings / verstoorde afvoerdynamiek
- Geringe habitat-/structuurdiversiteit
- Inadequaats beheer en ontbreken natuurinclusief ontwerp bij bijvoorbeeld dijkverzwaringen

Niet voor alle knelpunten geldt dat deze overal van toepassing zijn, of in gelijke mate van toepassing zijn. Zo is inadequate beheer met name relevant voor aanwezige graslandvogels zoals watersnip en kwartelkoning. Voor deze soorten is onvoldoende areaal onverstoord extensief beheerd (bloemrijk) grasland beschikbaar. Een ander knelpunt betreft versnippering. De binnendijks gelegen beken monden niet altijd uit op de IJssel, of mondingen zijn niet vispasseerbaar. Hierdoor wordt de potentiële functie van deze gebieden als paaiplaatsen of trekzones niet benut. In de deelgebiedrapportages zijn de knelpunten gebiedsspecifiek uitgewerkt. Hieruit kan ook blijken dat er aanvullende knelpunten van toepassing zijn in het betreffende deelgebied.

5.6 Onderzoeksgebieden op basis van OBN-aangrijpingspunten

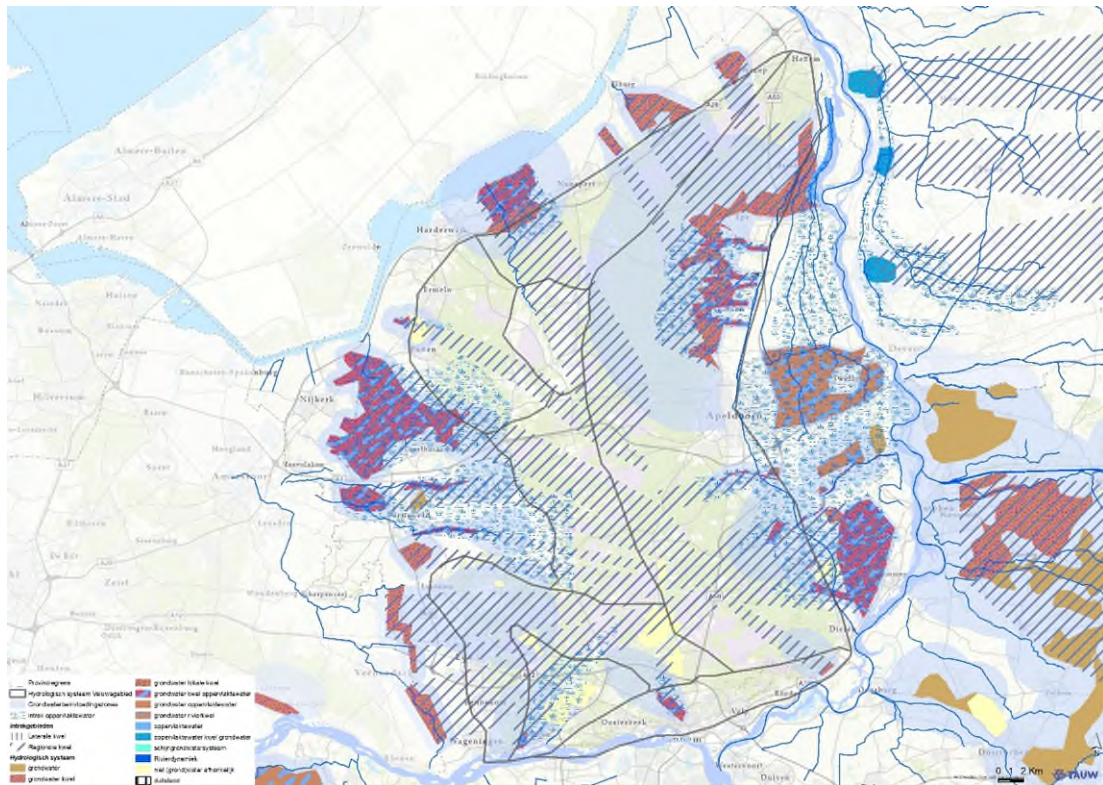
5.6.1 Afbakening onderzoeksgebied

Een bijzonderheid voor het cluster Rijntakken ten opzichte van de andere clusters is dat ook binnen het Natura 2000-gebied sprake is van een relatief groot areaal landbouwgronden waar geen directe omvorming naar natuurgebied wordt voorzien. Dit is van toepassing voor het Natura 2000-gebied Rijntakken. Om die reden worden deze agrarische gronden binnen het Natura 2000-gebied Rijntakken ook tot de scope van het onderzoek gerekend. Er worden voor de studie de volgende categorieën onderscheiden:

- Alle blijvend agrarische gebieden, zowel binnen Natura 2000-gebied Rijntakken als daarbuiten. Deze worden tot onderzoeksgebied gerekend
- Bestaande natuurgebieden. Deze vallen onder het Natura 2000-beheerplan en worden daarmee niet als onderdeel van het onderzoeksgebied gezien
- Beoogde natuurpercelen. Dit betreffen veelal agrarische percelen waar vanuit de provincie als uitwerking van de doelen voor Nieuwe Natuur voor de afronding van het Gelders Natuurnetwerk ambities geformuleerd zijn. De provincie is daarbij verantwoordelijk voor de omvorming en implementatie, maar waar mogelijk kunnen vanuit GMS ook aanvullingen gegeven worden. De nog niet gerealiseerde agrarische percelen, waar wel doelen liggen voor Nieuwe Natuur maar waar deze nog niet zijn uitgewerkt worden daarom ook beschouwd als onderzoeksgebied, daar waar kansen liggen voor robuust systeemherstel van de kernopgaven van het Natura 2000-gebied.

Rivierengebied IJssel

Een aantal onderzoeksgebieden langs de IJssel overlapt met de clusters Veluwe (westzijde van de IJssel) en Achterhoek (Oostzijde van de IJssel). In de uitwerking van de systeemanalyse en biotische uitwerking is het gebied integraal beschouwd en uitgewerkt. In de rapportage is ervoor gekozen om de gebieden ten oosten van de IJssel en in de invloedzone van de IJssel te beschrijven onder het cluster Rijntakken. Het betreft een aantal onderzoeksgebieden op de overgang van het rivierengebied naar een beekdallandschap aan de oostzijde. Voor deze gebieden geldt dat het abiotische systeem min of meer hetzelfde is en de stuurknoppen voor hydrologisch herstel ook vergelijkbaar zijn. In onderstaand figuur zijn de hydrologische onderzoeksgebieden voor het rivierengebied IJssel weergegeven (ook de onderzoeksgebieden van de Veluwe zijn hierin weergegeven).

Figuur 5.13 Hydrologische onderzoeksgebieden voor Veluwe en IJsselgebied (zie ook bijlage 1, kaart 18)

Stuwallen Nijmegen (Bruuk en Sint Jansberg)

Het deelgebied de Bruuk is zoals beschreven een heterogeen complex systeem wat weinig relatie heeft met de Rijntakken. De knoppen ten aanzien van het hydrologisch systeem worden op hoofdlijnen beschreven en verdiept in de deelgebiedrapportages. In figuur 5.12 zijn de hydrologische onderzoeksgebieden voor het stuwvallengebied Nijmegen weergegeven.

Grondwater

Voor het rivierengebied Rijn, Waal en IJssel, zal dit aangrijpingspunt naar verwachting niet grootschalig als opgave voor robuust systeemherstel voorkomen maar kan in sommige lokale

situaties binnendijks wel degelijk relevant zijn. Voor het gebied stuwwallen Nijmegen is dit aangrijpingspunt wel heel relevant voor de opgave van robuust systeemherstel. Rondom de gebieden met grondwaterafhankelijke natuur is met behulp van de spreidingslengte het invloedsgebied bepaald waarbinnen grondwaterstandsverhogende maatregelen effectief zijn. Hieronder zijn de knoppen vanuit het aangrijpingspunt hydrologie uitgewerkt voor het thema grondwater voor de drie deelsystemen.

Rivierengebied Rijn en Waal

De begrensde gebieden in het rivierengebied Rijn en Waal zijn op hoofdlijnen in te delen in twee typen gebieden; de hoog dynamische natuur wordt bepaald door het oppervlaktewaterstelsel. Voor gebied met binnendijkse laag dynamische natuur zijn de volgende stuurknoppen voor grondwater wel beschouwd:

- Verondieping van beeklopen / verhogen van drainagebasis: omdat het poldergebieden betreft heeft het verondiepen van de beekbodems geen effect op de grondwaterstanden
- Stuw- en peilbeheer en peildynamiek: de onderzoeksgebieden betreffen gedeeltelijk polders met vaste (vaak tegennatuurlijke) zomer en winterpeilen. Om hogere grondwaterstanden te kunnen realiseren, kunnen de polderpeilen en peilen van het oppervlaktewater ter plaatse en in het omliggende gebied van de natuurwaarden (binnen het begrensde beïnvloedingsgebied) verhoogd worden. Daarnaast is het mogelijk om met bufferzones te werken waar water geïnfiltreerd kan worden aangrenzend aan de natuurwaarden. Hier zijn reeds goede ervaringen mee opgedaan in de Zuiderlingedijk
- Verminderen grondwateronttrekkingen: naar verwachting zijn onttrekkingen in het gebied aanwezig in het diepere watervoerende pakket, het effect op de freatische grondwaterstanden is daarmee naar verwachting beperkt

Samenvatting: effectieve knoppen betreffen verhogen polderpeilen (binnendijks), oppervlaktewaterpeilen en inrichten van bufferzones.

Rivierengebied IJssel:

- Verondieping van beeklopen / verhogen van drainagebasis: het betreft vrij afwaterende gebieden in de invloedsfeer van de IJssel. Om hogere grondwaterstanden te kunnen realiseren, dient vooral gekeken te worden naar verondieping en demping van ontwateringsmiddelen binnen de invloedszone van de onderzoeksgebieden. Echter, waarschijnlijk heeft de IJssel met name op de dichtstbijzijnde onderzoeksgebieden een sterke invloed en is het de vraag in hoeverre de vernatting gerealiseerd kan worden door te sleutelen aan detailontwatering
- Stuw- en peilbeheer en peildynamiek: afhankelijk van het watersysteem en mogelijke droogval in de zomer is het verondiepen van watergangen of zelfs verondieping van het winterbed waarschijnlijk de meest effectieve stuurknop. Echter aanvullend daarop kan ook gekeken worden naar het verhogen van het oppervlaktewaterpeil
- Verminderen grondwateronttrekkingen: als er onttrekkingen in de omgeving van de onderzoeksgebieden aanwezig zijn hebben deze mogelijk een lokaal verlagend effect op de grondwaterstanden

Samenvatting: effectieve knoppen betreffen verondiepen (detail)ontwatering, verhogen oppervlaktewaterpeilen en verminderen van onttrekkingen.

Stuwallen Nijmegen (Bruuk en Sint Jansberg)

- Verondieping van beeklopen drainagebasis: in het deelgebied is nog flink wat detailontwatering aanwezig die invloed heeft op grondwaterstanden en mogelijk ook kwel afvangt
- Stuw- en peilbeheer en peildynamiek: afhankelijk van het watersysteem en mogelijke droogval in de zomer is het verondiepen van watergangen waarschijnlijk de meest effectieve stuurknop. Echter aanvullend daarop kan ook gekeken worden naar het verhogen van het oppervlaktewaterpeil
- Verminderen grondwateronttrekkingen: in het gebied liggen meerdere onttrekkingen (zowel vanuit drinkwater als ook kleine onttrekkingen). Deze hebben waarschijnlijk een verlagend effect op de grondwaterstanden

Samenvatting: effectieve knoppen betreffen verondiepen (detail)ontwatering, verhogen oppervlaktewaterpeilen en verminderen van onttrekkingen.

Kwel

Rivierengebied Rijn en Waal

Kijkend naar het (geo)hydrologisch systeem worden de freatische grondwaterstanden vooral bepaald door de polderpeilen die gehanteerd worden in het gebied. Voor het watervoerende pakket spelen de grote (regionale) rivieren een belangrijke invloed in deze dynamiek. De pleistocene zanden zijn in het algemeen vrij grof waardoor zij goed doorlatend zijn. De grote (regionale) rivieren, zoals de Waal en de Lek, liggen met de geulbodem in de pleistocene zanden. Hierdoor wordt de stijghoogte van het eerste watervoerende pakket sterk beïnvloed door de waterstand van de grote (regionale) rivieren. Het regionale systeem in dit gebied staat daarmee onder invloed van de grote (regionale) rivieren zoals de Waal en de Lek. Specifiek voor de stuurknoppen onder het aspect kwel geldt het volgende:

- Herstel en benutting kwelstromen: er is lokaal basenrijke (rivier)kwel aanwezig op locaties waar de deklaag dun is of ontbreekt. Omdat de aanwezigheid van kwel vooral samenhangt met de dynamiek en peilen van de grote regionale rivieren is dit een stuurknop waar beperkt tot geen invloed op uit te oefenen is
- Verbeteren kwaliteit grondwater: de waterkwaliteit in het diepere grondwater wordt vooral beïnvloed door de waterkwaliteit van de grote rivieren (nutriëntenrijk en sterk gebufferd), dit betreft een stuurknop waar zeer weinig tot geen invloed op uit te oefenen is binnen de scope van dit project. Uit de deelgebiedrapportages zal blijken of deze stuurknop relevant is voor de afbakening van het aandachtsgebied. Daarnaast wordt de freatische grondwaterkwaliteit vooral bepaald door aangevoerd oppervlaktewater, dit wordt behandeld bij het aspect oppervlaktewater. Omdat de bindingscapaciteit (CEC) van de kleiige deklaag zeer hoog is zal de waterkwaliteit van het grondwater in de deklaag waarschijnlijk een beperkt knelpunt zijn en is daarnaast beperkt te sturen

- Verminderen grondwateronttrekkingen (grondwater): in het gebied zijn diverse onttrekkingen aanwezig die lokaal voor een vermindering van de kwelflux kunnen zorgen. Dit betreft een stuurknop die nader uitgewerkt kan worden in de deelrapportages

Samenvatting: effectieve knoppen betreffen het verminderen van grondwateronttrekkingen.

Rivierengebied IJssel

Het watersysteem ter plaatse van de onderzoeksgebieden ten oosten van IJssel betreft een regionaal systeem; het intrekgebied bevindt zich aan de oostkant bij de Sallandse Heuvelrug. Vanaf de Sallandse Heuvelrug lopen een aantal beekdalen richting het oosten die vlak voor de IJssel afbuigen naar het noorden, ook in deze beekdalen is lokaal kwel aanwezig. In de aangewezen onderzoeksgebieden zijn soorten die afhankelijk zijn van grondwater en kwel te vinden. Er is daarom naast een beïnvloedingszone ook een intrekgebied ingetekend vanaf de Sallandse Heuvelrug:

- Herstel en benutting kwelstromen: om aanwezige kwelstromen te versterken is een globaal intrekgebied ingetekend tot aan de Sallandse Heuvelrug. Door goed te kijken naar (verondieping van) ontwatering en met name de beekdalen in dit gebied kan lokale kwel mogelijk versterkt worden. Voor herstel van het inzigggebied de Sallandse Heuvelrug loopt een separaat proces ten behoeve van herstel en behoud van aanwezige Natura 2000-natuurwaarden. Naar verwachting kan dit bijdragen aan het vergroten van de grondwateraanvulling en daarmee mogelijk reeds aanwezige kwelstromen versterken
- Verbeteren kwaliteit grondwater: de waterkwaliteit in het diepere grondwater / aanwezige kwelstromen wordt vooral beïnvloed door de kwaliteit van het water vanuit de Sallandse Heuvelrug en het landgebruik wat hier op weg naar de IJssel invloed op heeft. Voor de grondwaterkwaliteit geldt dat de nitraatnorm op diverse meetlocaties overschreden (H₂O, 2021). Het aantal overschrijdingen ligt hier echter onder de norm voor grondwaterkwaliteit (< 20 % van de meetlocaties). Een verdere uitwerking van de begrenzing van het intrekgebied en analyse van de aanwezige waterkwaliteit is nodig om verder invulling te geven aan deze stuurknop
- Verminderen grondwateronttrekkingen (grondwater): in het gebied zijn diverse onttrekkingen aanwezig die lokaal voor een vermindering van de kwelflux kunnen zorgen. Daarnaast hebben onttrekkingen in het inzigggebied mogelijk ook effect op de lokaal aanwezige kwelstromen. Dit betreft een stuurknop die nader uitgewerkt kan worden in de deelrapportages

Samenvatting: effectieve knoppen betreffen herstel en benutting van kwelstromen, herstel inzigggebieden, verbeteren kwaliteit grond- en oppervlaktewater, verminderen grondwateronttrekkingen.

Stuwallen Nijmegen (Bruuk en Sint Jansberg):

- Herstel en benutting kwelstromen: om aanwezige kwelstromen te versterken zijn een aantal globale intrekgebieden ingetekend deels tot in Duitsland. Door goed te kijken naar deze intrekgebieden en mogelijke stuurknoppen daarin kan lokale kwel mogelijk versterkt worden

- Verbeteren kwaliteit grondwater: de waterkwaliteit in dit deelgebied betreft een knelpunt. Een verdere uitwerking van de begrenzing van het intrekgebied en analyse van de aanwezige waterkwaliteit is nodig om verder invulling te geven aan deze stuurknop
- Verminderen grondwateronttrekkingen (grondwater): in het gebied zijn diverse onttrekkingen aanwezig die lokaal voor een vermindering van de kwelflux kunnen zorgen. Dit betreft een stuurknop die nader uitgewerkt kan worden in de deelrapportages

Samenvatting: effectieve knoppen betreffen herstel en benutting van kwelstromen, verbeteren kwaliteit grond- en oppervlaktewater, verminderen grondwateronttrekkingen.

Oppervlaktewater

Rivierengebied Rijn en Waal

Het aanpassen van debieten en peilen over/in de rivieren heeft veel impact op omgeving, niet alleen vanuit grondwateroogpunt (vernatting) maar ook vanuit waterveiligheid (andere debieten en peilen hebben invloed op de inundatiefrequentie van de rivieren en daarmee ook het veiligheidsniveau). Daarnaast is er behoorlijke impact op functies als landbouw, bevaarbaarheid en stedelijke gebieden. Het aanpassen van peilen en debieten heeft vooral invloed op de buitendijkse rivierdynamiek en daarmee op de Natura 2000-gebieden zelf. Het effect op de onderzoeksgebieden is minder groot. Bij de uitwerking van de stuurknoppen hieronder worden de grote rivieren daarom buiten beschouwing gelaten. Voor de hoog dynamische natuur is herstel van beeklopen de enige knop waaraan mogelijk gedraaid kan worden; door lokale maatregelen en herstel van beeklopen kan mogelijk winst behaald worden voor robuust systeemherstel.

Specifiek voor de stuurknoppen onder het aspect oppervlaktewater voor de laag dynamische natuur geldt het volgende:

- Herstel van beeklopen: een aantal begrensde onderzoeksgebieden heeft een oppervlaktewater component, mogelijk kan herstel of anders inrichten van beeklopen een effectieve knop zijn voor robuust systeemherstel van het oppervlaktewatersysteem. Het betreft een sterk gereguleerd oppervlaktewatersysteem met vaak tegennatuurlijke peilen. Een natuurlijker peilregime kan mogelijk bijdragen aan robuust systeemherstel. Door goed te kijken naar het oppervlaktewatersysteem kunnen mogelijk ook eventueel optredende piekafvoeren hersteld worden
- Verbeteren kwaliteit oppervlaktewater: het oppervlaktewatersysteem heeft een zeer dominante invloed op het watersysteem; inlaat van water in de natuurgebieden (onder andere nieuwe Zuidlinderdijk) is noodzakelijk om de grondwaterstanden in het gebied op peil te houden. Echter de waterkwaliteit van dit inlaatwater heeft daarmee een zeer sterke invloed op het gebied en de aanwezige natuurwaarden

Samenvatting: effectieve knoppen betreffen herstel van beeklopen en stuw- peilbeheer, peildynamiek van de lokale legger- en kleinere watergangen, verbeteren kwaliteit oppervlaktewater.

Rivierengebied IJssel:

- Herstel van beeklopen: een aantal begrensde onderzoeksgebieden heeft een oppervlaktewater component, mogelijk kan herstel of anders inrichten van beeklopen een effectieve knop zijn voor robuust systeemherstel van het oppervlaktewatersysteem. Het betreft een gereguleerd oppervlaktewatersysteem met vaak tegennatuurlijke peilen. Peilveranderingen kunnen mogelijk bijdragen aan het aspect grondwater. Daarnaast kan een natuurlijker peilregime mogelijk bijdragen aan robuust systeemherstel. Daarnaast kan herstel van beeklopen mogelijk ook bijdragen aan het voorkomen van piekafvoeren en daarmee aan robuust systeemherstel
- Verbeteren kwaliteit oppervlaktewater: Uit analyses blijkt dat voor een groot aantal oppervlaktewaterlichamen de normen niet gehaald worden ten aanzien van waterkwaliteit, dit betreft zowel nitraat, stikstof als bestrijdingsmiddelen. Gezien de inlaat en doorvoer van water in het gebied is de kwaliteit van het oppervlaktewater vergelijkbaar met rijnwaterkwaliteit. Alhoewel een relevante knop is het waarschijnlijk lastig om sterke veranderingen te bewerkstelligen als gevolg van de inlaat en doorvoer

Samenvatting: effectieve knoppen betreffen herstel van beeklopen en stuw- peilbeheer, peildynamiek van de lokale legger- en kleinere watergangen, verbeteren kwaliteit oppervlaktewater.

Stuwallen Nijmegen (Bruuk en Sint Jansberg):

In dit deelgebied zijn geen huidige natuurwaarden begrensd die om hydrologische maatregelen van het oppervlaktewatersysteem vragen.

5.6.3 Optimaliseren van ruimtelijke factoren: Vergroten van areaal, connectiviteit, dynamiek en diversiteit en herstel van biotische waarden en versterken van de weerbaarheid tegen exoten

De vergroting van areaal, diversiteit en dynamiek en het herstel van connectiviteit vormen belangrijke aangrijpingspunten voor ecologisch systeemherstel en daarmee van belang als invulling van de landelijke doelrealisatie van Natura 2000-kernopgaven. Het gaat hierin onder meer om het herstellen/vergroten van de dynamiek en heterogeniteit in landschappen, gebieden en habitats, en om meer ruimte voor en connectiviteit tussen natuurgebieden, tussen de verschillende onderdelen van de leefgebieden van soorten en tussen populaties. Voor de relevante aangrijpingspunten wordt onderscheid gemaakt tussen realiseren van robuuste verbindingen tussen leefgebieden en sleutelgebieden/sleutelpopulaties, herstel van gradiënten en herstel/versterking van kleinschalige cultuurlandschappen. Hiervoor zijn op macroniveau 'verbindingen' weergegeven. Dit betreft: macrogradiënten op regionale schaal, terrestrische verbindingen of aquatische verbindingen. Per relevant aangrijpingspunt worden de verbindingen benoemd. De (mogelijke) verbindingen en (macro-)gradiënten zijn in bijlage 1 (kaarten 31, 32 en 33) ook op kaart weergegeven.

Belangrijkste overkoepelende opgave voor het cluster Rijntakken is het herstel van alle onderbroken en verloren gegane gradiënten op macro, meso- en microniveau, evenals verdeling

van laaggelegen uiterwaarden (voor rietmoerassen en vochtige alluviale bossen) en hooggelegen uiterwaarden (onder andere met droge hardhoutoibossen), nevengeulen en diepen plassen is eveneens van belang. Bij ontwikkeling van de macrogradiënt tussen de uiterwaarden en de Veluwe ontstaat enerzijds weer een robuuste samenhang tussen de voedselrijke uiterwaarden en droge Veluwemassief, waarbij de Veluwe kan dienen als hoogwatervluchtplaats voor grazers uit de uiterwaarden.

Robuust herstel van ecohydrologisch systeem van landschappelijke eenheden

- 1) Binnen de Rijntakken is een verbinding tussen het buitendijkse hoogdynamische uiterwaardenlandschap en het laagdynamische binnendijkse landschap belangrijk voor realisatie van de Natura 2000-kernopgaven op landschapsniveau. Dit kan in de Betuwe, waar in de huidige situatie polders aanwezig zijn met waarden voor onder andere amfibieën. Langs de Nederrijn en IJssel is verder herstel van connectiviteit met het Veluwemassief kansrijk en ten zuiden van Zutphen ook met de zandgronden en beekdalen tot aan Vorden
- 2) Het cluster Bruuk en Sint Jansberg vormt een landschappelijke eenheid met het stuwwallencomplex met sprengen bij Nijmegen en de Hatertse en Overasseltse vennen. Versterking van de landschappelijke en functionele samenhang draagt bij aan robuust systeemherstel in de vorm van gradiënten tussen droge en natte gebieden, diversiteit in bodemtypen, hellingen en mozaïeken van bossen, heiden, vennen en natte graslanden. De gebieden zijn van waarde voor reptielen en vlinders

Herstel van connectiviteit en macrogradiënten

Voor het realiseren van robuuste verbindingen tussen leefgebieden en sleutelgebieden of -populaties geldt dat dit zowel terrestrische als aquatische verbindingen kan betreffen. Voor invulling van een robuuste verbinding is een zorgvuldige ruimtelijke inpassing noodzakelijk. Zo kunnen er bijvoorbeeld argumenten zijn om een terrestrische ten opzichte van een aquatische verbinding te realiseren, bijvoorbeeld om poelen visvrij te houden. Deze ruimtelijke inpassing dient nader onderzocht te worden in de deelgebiedrapportages. Op regionale schaal zijn de volgende verbindingen geformuleerd:

- 1) Verbinding Waal – Linge – Rijn:

Voor de stroomgebieden van de Waal, Rijn en Linge geldt dat deze (onder andere) onderdeel zijn van het leefgebied van diverse amfibieën soorten zoals kamsalamander en poelkikker. De realisatie van terrestrische of aquatische verbindingen biedt mogelijkheden voor het verbeteren van connectiviteit tussen de populaties in de diverse stroomgebieden en tussengelegen polders.

Naast het belang van deze gebieden voor amfibieën zijn de gebieden van belang voor meer mobiele soorten zoals bever en diverse Vogelrichtlijnsoorten. Voor deze soorten geldt dat realisatie van verbindingen niet benodigd is voor robuust systeemherstel. Om die reden wordt voor een verbinding tussen de Waal, Linge en Rijn met name gefocust op amfibieën.

2) Verbinding kalkmoerassen/tichelgaten:

Tussen het stroomgebied van de Waal en de Rijn zijn twee kalktichelgaten aanwezig, de Put van Bullee en Tichelgaten Buren. Daarnaast is ten zuiden van de Waal ook een kalkmoeras gelegen, De Lieskampen, nabij Gameren. Voor kalkmoerassen geldt dat deze veelal in kleine oppervlakten en geïsoleerd voorkomen. De staat van instandhouding van dit habitatype is zeer ongunstig en uitwisseling tussen deze gebieden is vaak niet mogelijk gezien deze lokaal worden aangetroffen. Met name tussen de Put van Bullee en Tichelgaten Buren liggen potenties voor verbetering van connectiviteit gezien beiden tussen de Waal en Rijn zijn gelegen.

3) Verbinding Veluwe – Rijn:

Er zijn meerdere locaties waar verbindingen tussen de uiterwaarden en de Veluwe gerealiseerd kunnen worden. Hierdoor kunnen grazers bij hoogwater bijvoorbeeld hoger gelegen, binnendijkse, terreinen opzoeken, waardoor de graasdruk op de hoger gelegen delen van de uiterwaarden afneemt en kansen voor ontwikkeling voor hardhoutoibos ontstaan. Tevens ontstaat de mogelijkheid voor grazers om in de zomerperiode te grazen in de uiterwaarden waardoor de graasdruk op de Veluwe afneemt.

4) Verbinding IJssel – Landgoederen Brummen:

Zowel in de uiterwaarden van de IJssel als bij Landgoederen Brummen zijn populaties kamsalamander aanwezig. Door realisatie van een verbinding tussen deze gebieden kunnen populaties uitwisselen en zijn zij minder gevoelig voor externe invloeden. Naast kamsalamander zullen ook andere soorten van een verbinding tussen landgoederen Brummen en de IJssel profiteren, zoals knoflookpad. Op regionale schaal liggen hier ook kansen voor realisatie van een verbinding, dan wel macrogradiënt, tussen de IJssel en de Veluwe.

5) Verbinding IJssel – Landgoederen Vorden en Landgoederen Gorssel:

Op regionale schaal zijn hier kansen aanwezig voor de realisatie van een verbinding, dan wel macrogradiënt, tussen de IJssel en hoger gelegen zandgronden ten oosten van de IJssel. Dit kan zowel een aquatische als een terrestrische verbinding betreffen. Bij realisatie van een aquatische verbinding via de beken liggen ook kansen voor het verbeteren van de connectiviteit tussen de IJssel met de Achterhoek (macrogradiënt).

Naast de landgoederen gelegen in Gelderland zijn er ook mogelijkheden voor verbindingen met Overijsselse gebieden. Hierbij is te denken aan verbindingen met de landgoederen ter hoogte van Diepenveen en Windesheim. Hier liggen ook gebieden welke potenties zijn of waar populaties amfibieën aanwezig zijn.

6) Verbinding Bruuk met Kranenburger Buch (DE):

Het Kranenburger Buch betreft een kleinschalig landschap met natte graslanden en broekbossen aan de oostzijde van de Bruuk. Verbinding tussen de gebieden draagt bij aan een verbeterde connectiviteit tussen soorten van moerasbossen en natte schraallanden.

- 7) **Verbinding Stuwwal Nijmegen – Ooijpolder/Millingerwaard:**
Hier liggen potenties voor een gradiënt van het boslandschap gelegen op de stuwwal naar het dynamische uiterwaardenlandschap van de Gelderse Poort.

- 8) **Verbinding beeklopen (KRW-waterlichamen) met rivier:**
Er zijn meerdere KRW-waterlichamen met een monding in of nabij de Rijntakken. Voor een aantal locaties geldt dat er een verbinding met de rivier gerealiseerd is. Dit kan een open aquatische verbinding zijn maar ook door middel van een vispasseerbare stuw. Bij veel locaties is echter geen verbinding aanwezig. Hier liggen kansen voor een verbinding tussen de rivier en het beekstelsel. Voor deze locaties geldt dat potenties aanwezig zijn welke nader onderzocht dienen te worden in de deelgebiedrapportages.

5.6.4 Overige aangrijpingspunten

Naast de realisatie van verbindingen zijn ook potenties aanwezig voor het aangrijpingspunt herstel en versterking van kleinschalige cultuurlandschappen, mede door groene en groenblauwe dooradering. Met name in het kommenlandschap is een open polderlandschap aanwezig. Door realisatie van wilgen en elzenlinten langs beken kan langs een aquatische verbinding ook een terrestrische verbinding worden gerealiseerd. De locaties hiervoor en de mate waarin dit bijdraagt aan robuust systeemherstel dient in de deelgebiedrapportages nader te worden beschouwd.

6 Robuust systeemherstel cluster Achterhoek

6.1 Doelen

Rondom Winterswijk zijn een viertal Natura 2000-gebieden gelegen. Dit betreft het Korenburgerveen, Willinks Weust, Bekendelle en Wooldse Veen. Alle vier de gebieden zijn aangewezen als Habitatrictlijngebied. Daarnaast is nabij Barchem nog het Stelkampsveld gelegen, welke ook is aangewezen als Habitatrictlijngebied. De kernopgaven voor deze gebieden hebben betrekking op de landschappen hoogvenen, beekdalen en hogere zandgronden. Waarbij voor Korenburgerveen en Willinks Weust geldt dat meerdere kernopgaven relevant zijn. Kernopgaven voor deze gebieden hebben betrekking op het realiseren van een samenhangend netwerk, ten behoeve van biodiversiteit in algemene zin, evenals het versterken van het ruimtelijk netwerk van bos-, heide- of stuifzandgronden, waarbij tussenliggende gebieden gebruikt kunnen worden als stapstenen. Soorten met een instandhoudingsdoel zoals kamsalamander en gevlekte witsnuitlibel kunnen hierdoor gemakkelijker migreren tussen gebieden waardoor het leefgebied in algehele zin vergoot wordt.

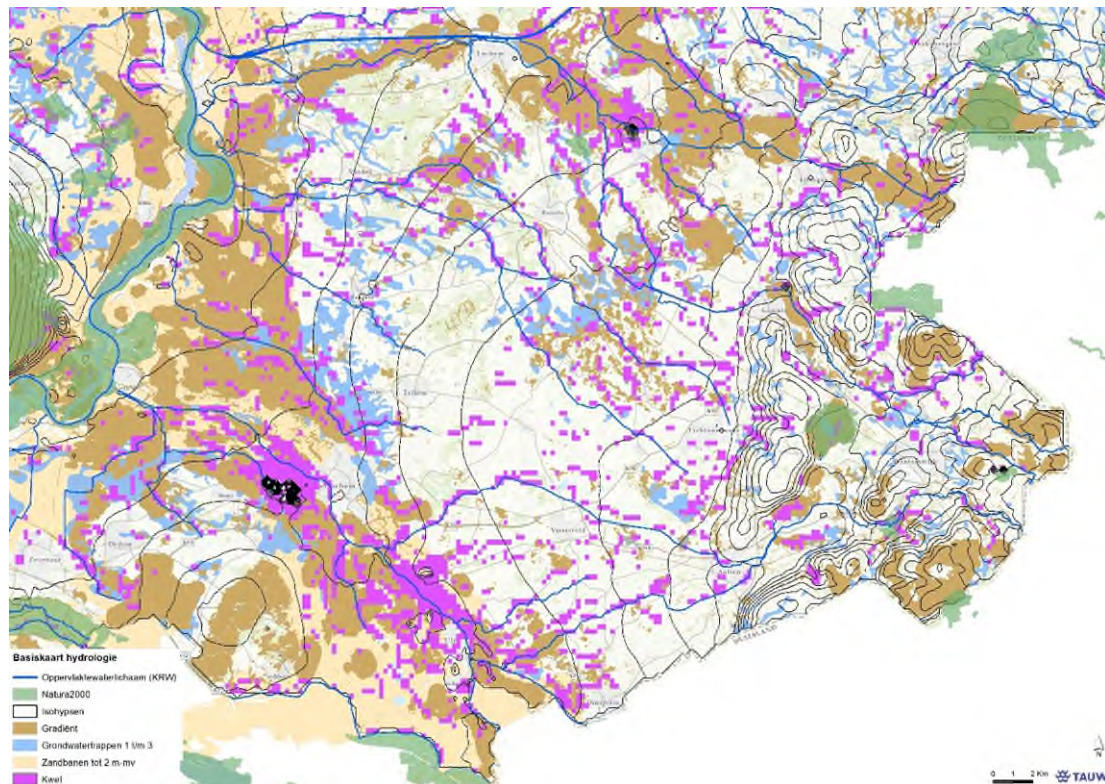
Voor herstel en kwaliteitsverbetering van de resten hoogveenlandschap is een belangrijke randvoorwaarde dat de hydrologie (zowel intern als extern) op orde komt. Vorming van functionerende hoogvenen door kwaliteitsverbetering hoogveenresten en herstel van laggzones en randzones én vergroting van de interne en externe samenhang ten behoeve van fauna. Hierbij zijn ook ambities geformuleerd voor het herstellen/realiseren van een keten van komvenen ter weerszijden van de Duitse grens, bijvoorbeeld ook in Overijssel.

In het kader van de landelijke staat van instandhouding vragen bijvoorbeeld natte heide en schraalland, vennen en beekbegeleidende bossen om uitbreiding en versterking, zowel binnen als buiten Natura 2000. Hiervoor liggen goede kansen in de Achterhoek, zowel in aansluiting op het plateau van Winterswijk (bijvoorbeeld Koolmansdijk, Needse Achterveld, Teeselinkven, et cetera) als in aansluiting op het Stelkampsveld (bijvoorbeeld Hagenbeek).

Voor robuust systeemherstel zijn daarom zowel de Natura 2000-gebieden als de onderlinge relaties en relaties met vooral natte natuurgebieden in de omgeving van belang. Daarnaast is de inbedding van deze samenhangende natuurgebieden in de waardevolle, veelal kleinschalige, cultuurlandschappen van belang. Verzachting van de nu veelal harde grenzen tussen natuur en omgeving is daarmee ook een belangrijk aandachtspunt om tot een robuust systeem te komen.

6.2 Abiotische structuur

In deze paragraaf wordt de abiotiek van het cluster Achterhoek beschreven. Hierbij wordt ingegaan op de ontstaansgeschiedenis, de geomorfologie, de geohydrologie en het oppervlaktewatersysteem. Een belangrijke onderlegger bij de abiotische beschrijving is de abiotische basiskaart (zie figuur 6.1). In deze kaart zijn een aantal belangrijke abiotische aspecten op regionale schaal weergegeven zoals kwel (>1 mm), hoge grondwaterstanden (grondwatertrappen ondieper dan trap 3), isohypsen, de belangrijkste (KRW) watergangen en de belangrijkste macro en micro gradiënten.

Figuur 6.1 Abiotische basiskaart voor het gebied de Achterhoek (zie ook bijlage 1, kaart 13)

6.2.1 Ontstaansgeschiedenis

Kenmerkend voor de Achterhoek is het Oost-Nederlands Plateau. Dit is een hoog gelegen gebied in het oosten van de Achterhoek. Het is 2 tot 5 miljoen jaar geleden, in het Pliocen, ontstaan door erosie en sedimentatie. Het plateau ligt ten oosten van de lijn Delden - Eibergen - Aalten - Bocholt (Duitsland). Het plateau wordt doorsneden door beken die van oost naar west stromen zoals de Schipbeek, de Berkel, de Groenlose Slinge en de Boven-Slinge.

Er zijn talrijke breuken in de ondergrond van het Oost-Nederlands Plateau aanwezig. Door bewegingen van de aardkorst komen daardoor met name in het oosten, in de omgeving van Winterswijk, diverse oudere lagen dicht bij de oppervlakte. Het oudste gesteente dat hier voorkomt stamt uit het Trias. Deze kalksteen wordt gewonnen in de steengroeve bij Ratum.

Tijdens de voorlaatste ijstijd, het Saalien, heeft landijs dit gebied bedekt. Tijdens de landijsbedekking heeft enige stuwing plaatsgevonden. Ook is keileem op het plateau afgezet. Verschillende oude smeltwaterdalen zijn nu herkenbaar als droge dalen in het gebied. Onder het landijs is een tunneldal ontstaan door smeltwater dat onder het ijs een soort rivier vormde en daar een diep dal uitsleet. Dit dal ligt ongeveer noord-zuid en loopt vanuit Twente via Rekken, het Vragenderveen en Bredevoort naar Dinxperlo. Dit dal is later grotendeels opgevuld met ander materiaal, zodat het aan de oppervlakte veel minder opvalt dan de droge dalen. Bij Bredevoort is het dal 60 à 70 m diep geweest. In kommen heeft veenvorming plaatsgevonden: het Zwillbrocker

Venn, het Vragender- en Korenburgerveen. Ook het vroeger natte en ontoegankelijke gebied rond de stad Bredevoort maakt hier deel van uit.

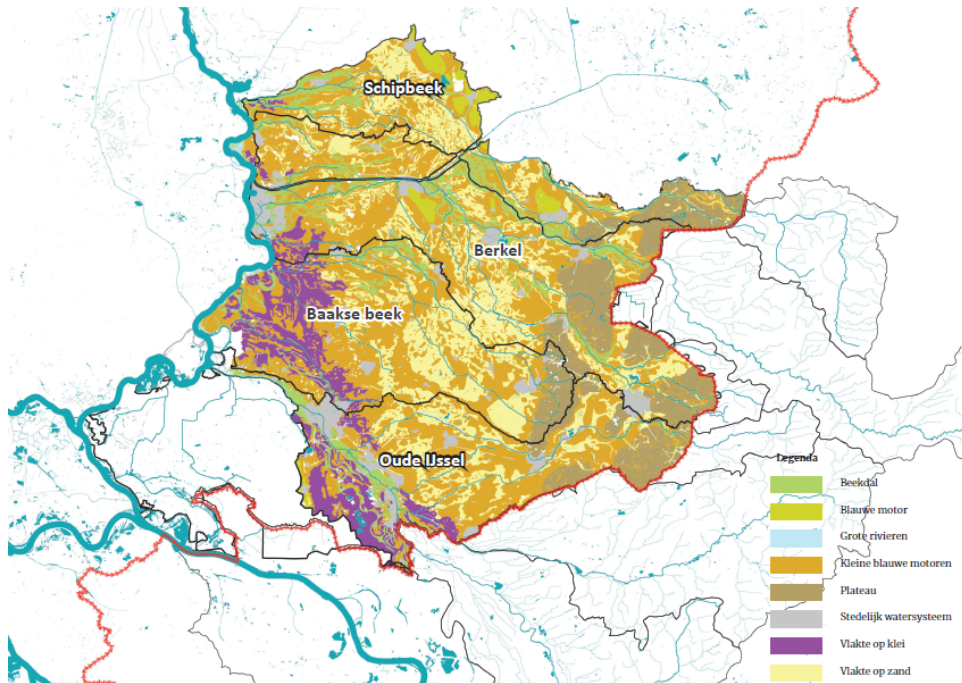
In het Weichselien is op diverse plaatsen dekzand afgezet in de vorm van dekzandruggen en -kopjes. Door eeuwenlange pluggenbemesting van de essen zijn veel van deze hoogtes nog verder opgehoogd en daardoor duidelijk in het landschap aanwezig.

Aan de westzijde, op de overgang naar lager gelegen gebieden, is een goed ontwikkelde en duidelijke terrasrand zichtbaar, gevormd door fluviaatiele erosie door een voorloper van de huidige Rijn. De hierboven genoemde processen en de doorsnijding door een aantal beken heeft een glooiend landschap met opvallende reliëfverschillen doen ontstaan. Dit is met name het geval tussen Aalten en Groenlo, bij de buurtschappen Barlo, Dale en Vragender. De 8 tot 9 m hoge heuvel in de N18 bij Mallem ten noorden van Eibergen is het noordelijkst gelegen deel van dit oude rivierterras. Het voorkomen van een terras met een duidelijk zichtbare terrasrand is vooral ten noorden van de grote rivieren bijzonder. Daardoor heeft dit gebied een bijzondere aardkundige waarde.

6.2.2 Geomorfologie

Een groot deel van de Achterhoek is te typeren als een relatief vlakliggend zandgebied dat afwatert naar de IJssel. Deze oppervlakkige waterafvoer is het dominante mechanisme dat ervoor zorgt dat de Achterhoek droge voeten houdt. Het bodemsysteem wordt getypeerd door één aaneengesloten zandpakket op een zogenaamde ondoorlatende basis. Alleen lokaal zijn er kleilagen aanwezig. Hierdoor kan het grondwater in de Achterhoek als één systeem worden gezien. De bijna geheel ondoorlatende rug bij Vragender veroorzaakt een scheiding tussen het watersysteem aan de westzijde en de deelstroomgebieden aan de oostzijde met Duitse afvoer. Het meeste water dat ondergronds afstroomt gaat naar het westen en noordwesten door goed doorlatende zandlagen. De Achterhoek moet het dan ook vooral doen met eigen neerslagwater. Wateraanvoer vanuit Duitsland wordt in de winter snel doorgevoerd naar de IJssel en de hoeveelheid van dit water is van weinig betekenis in de zomer. Ook bereikt vrijwel geen water van de Veluwe de Achterhoek.

Van oost naar west zijn verschillende gebieden en overgangen te onderscheiden, zie ook figuur 6.2. In het oosten ligt het Oost-Nederlands Plateau. Daarna vormen de flanken een overgang naar een relatief vlak zandgebied. Met name de noordelijke helft van het zandgebied wordt doorsneden door meerdere beekdalen. In het zuidwesten ligt een rivierkleigebied langs Rijn en IJssel. Onder het figuur volgt een beschrijving van de verschillende gebieden en de geomorfologische kenmerken.

Figuur 6.2 Geomorfologie van de Achterhoek met indeling in vier stroomgebieden; (kleine) blauwe motoren zijn hogere zandige gronden (bron: WRIJ, 2021)

Oost-Nederlands Plateau

Het gebied rondom Winterswijk wordt gevormd door het relatief hooggelegen Oost-Nederlands plateau. Op het plateau werd tijdens het Saalien keileem afgezet. In deze periode werd het plateau doorsneden door een smeltwatergeul. Deze geul splitst zich ten noorden van Winterswijk in drie takken: één richting het Haaksbergerveen, één richting Bredevoort, en de derde richting Vreden. De geulen zijn in het Saalien opgevuld met fijnkorrelig materiaal en later met grove zanden. Door het voorkomen van ondoorlatende keileemafzettingen die grenzen aan de opgevulde smeltwatergeul, ontwikkelde zich hoogveengebieden op de flank van de smeltwatergeul. Vooral op plaatsen met gebrekkige afvoer. Van noord naar zuid zijn dit het Haaksbergerveen, het Zwillbrocker Venn en het Korenburgerveen.

Beekdalen

De beekdalen, die voor een belangrijk deel te vinden zijn in het stroomgebied van de Berkel, zijn tijdens de op één na laatste ijstijd ontstaan (Saalien). Door de kracht van het ijs werd de ondergrond opgestuwd en ontstonden er stuwwallen. De gebieden tussen de stuwwallen en richels werden opgevuld met diverse smeltwaterafzettingen (Saalien) en afgedekt met dekzanden tijdens de laatste ijstijd (Weichselien). De dekzanden werden vervolgens doorsneden door beken waardoor er een patroon ontstond van moerassige laagten en meanderende beekdalen en hogere gronden.

Vlakte met zand en hogere zandgronden

Het centrale deel van de Achterhoek is een relatief vlak gebied met zandgronden. In de noordelijke helft worden de zandgronden doorsneden door beekdalen en is er iets meer reliëf aanwezig. Zo valt hier bijvoorbeeld de Lochemse Berg op. De zuidelijke helft van het relatief vlakke gebied tussen het Oost-Nederlands plateau en het rivierengebied wordt gekenmerkt door de relatieve afwezigheid van beeksystemen. Er waren hier geen stroomdalen en beekdalbodems maar het bestond uit een aaneenschakeling van moerassen. Uit de bodemopbouw blijkt dan ook dat het van oudsher een nat gebied was, met:

- Grote aaneengesloten vlakten van verspoelde dekzanden, zoals bij Lichtenvoorde. De dekzanden worden afgewisseld met lange dekzandruggen, zoals tussen Aalten en Hengelo en tussen Zelhem en Ruurlo
- Het gebied ten westen van Ruurlo wordt gekenmerkt door een gevarieerd patroon van beekoverstromingsvlaktes, dekzandwelingen, lokale vlaktes van ten dele verspoelde dekzanden, dekzandruggen en beekdalbodems. De dekzandruggen zijn veelal oost-west georiënteerd. Tussen de dekzandruggen bevinden zich vlakten met verspoelde dekzanden
- Het gebied was oorspronkelijk een groot moerasgebied. Sinds de middeleeuwen zijn watergangen gegraven en vergraven en is het gebied in toenemende mate geschikt gemaakt voor landbouw. Het aanwezige veen is veelal verdwenen door afgraving, klink en oxidatie

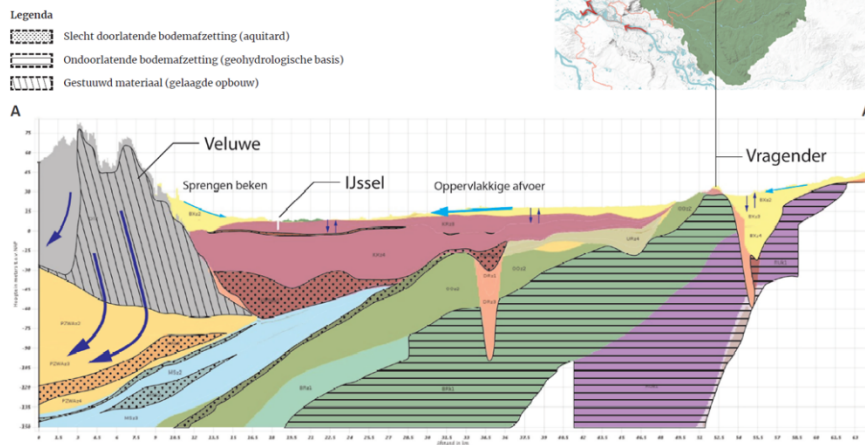
Rivierengebied

Daarnaast vormt dit ook een overgangszone naar het rivierengebied. Het dekzandgebied gaat over in een lager gelegen gebied met grote aaneengesloten terrasvlakten, die deels zijn afgevlakt met overstromingsmateriaal. Het rivierkleigebied is gevormd door inundatie en stroombaanverleggingen van de Rijn en de IJssel. De voormalige geulen van de meanderende rivieren zijn nog terug te zien in de geomorfologische kaart (figuur 6.2). Op grotere afstand van de rivierbedding, waar het water minder hard stroomde, kwamen de kleinere deeltjes tot bezinking, hier zijn kleilagen afgezet. In het rivierkleigebied is ook zichtbaar dat de Oude IJssel vroeger een vlechtende rivier was.

6.2.3 Geohydrologie

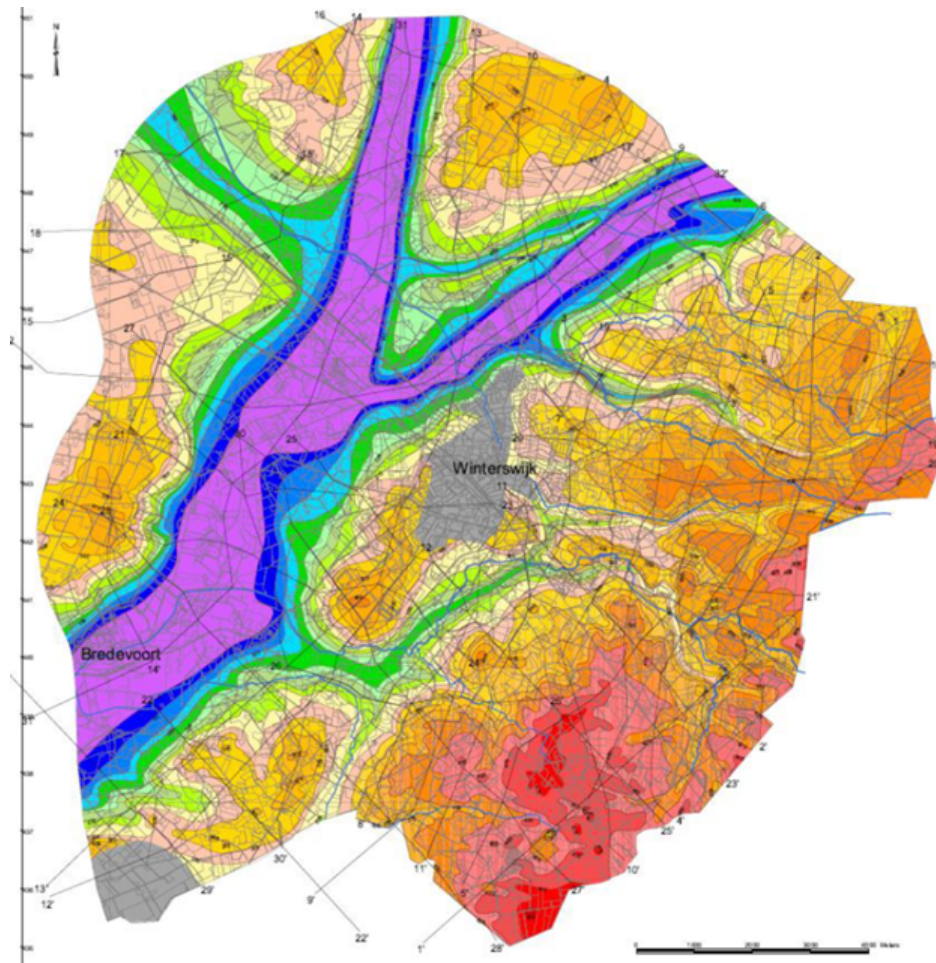
Het Oost-Nederlands plateau wordt gekenmerkt door relatief dunne watervoerende pakketten met een ondoorlatende afzetting, de geohydrologische basis, daaronder (zie onderstaand figuur).

REGIS-PROFIEL VELUWE TOT WINTERSWIJK

Figuur 6.3 Doorsnede ondergrond (REGIS) door de Achterhoek van Veluwe naar Winterswijk

De grondwaterstroming is van oost naar west richting de smeltwatergeul, welke gevuld is met relatief goed doorlatend zand (zie figuur 6.4). Ten noorden van Winterswijk zijn de geulen in twee delen gesplitst terwijl ten zuiden van Winterswijk deze twee samen komen in één geul. Ten westen van de smeltwatergeul ligt een hogere rug welke een waterscheiding vormt. Ten westen van deze rug ligt een groter vlak gebied met een dik watervoerend pakket. De grondwaterstroming is hier richting de IJssel.

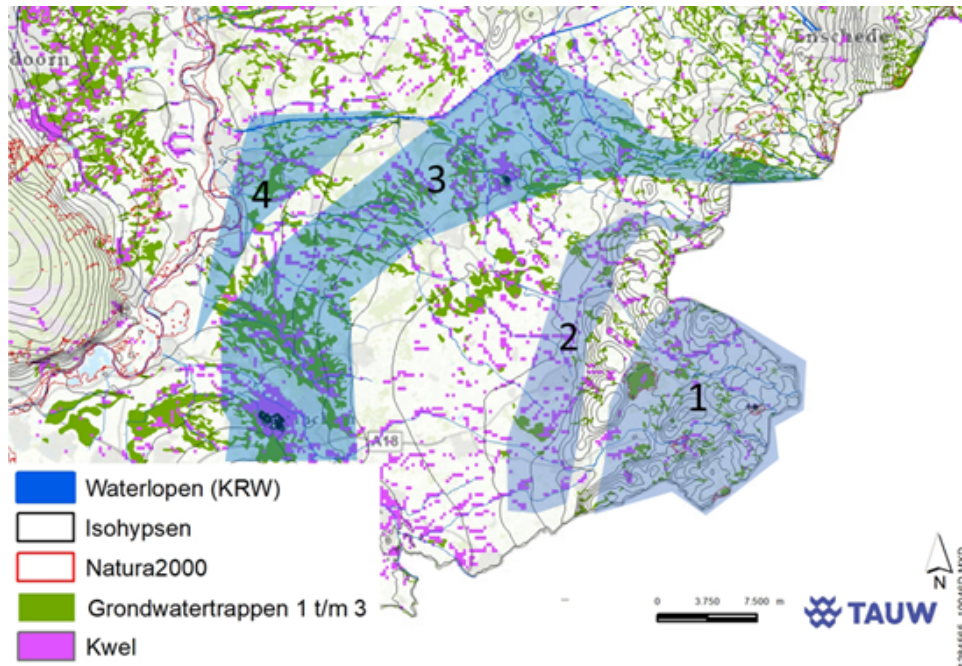
Figuur 6.4 Diepe smeltwatergeul (paars) bij Winterswijk met dikke en goed doorlatende pakketten en ondiepe kleigronden met dunne watervoerende pakketten (geel/oranje/rood)

Grondwatersysteem

De Achterhoek is te verdelen in verschillende zones: plateau, relatief droog en vlak tussengebied, overgangszone naar rivierklei, en rivierkleigebied. Dit is ook terug te zien in de eigenschappen van het grondwatersysteem in het gebied. Op het plateau (gebied 1 in figuur 6.5) is sprake van een systeem met een sterke grondwaterstroming. Deze stroming volgt voor het overgrote deel het maaiveldverloop. Grote variatie in samenstelling van ondergrond en dikte van watervoerend pakket zorgt voor bijzondere vaak lokale condities. Op het gehele plateau zijn locaties te vinden met kwelpotenties. Deels wordt het kwelwater nu afgevangen door (detail)ontwatering waardoor kwel niet aan maaiveld komt. De smeltwatergeul met een goed doorlatend zandpakket vormt een zone met hogere kwelpotenties.

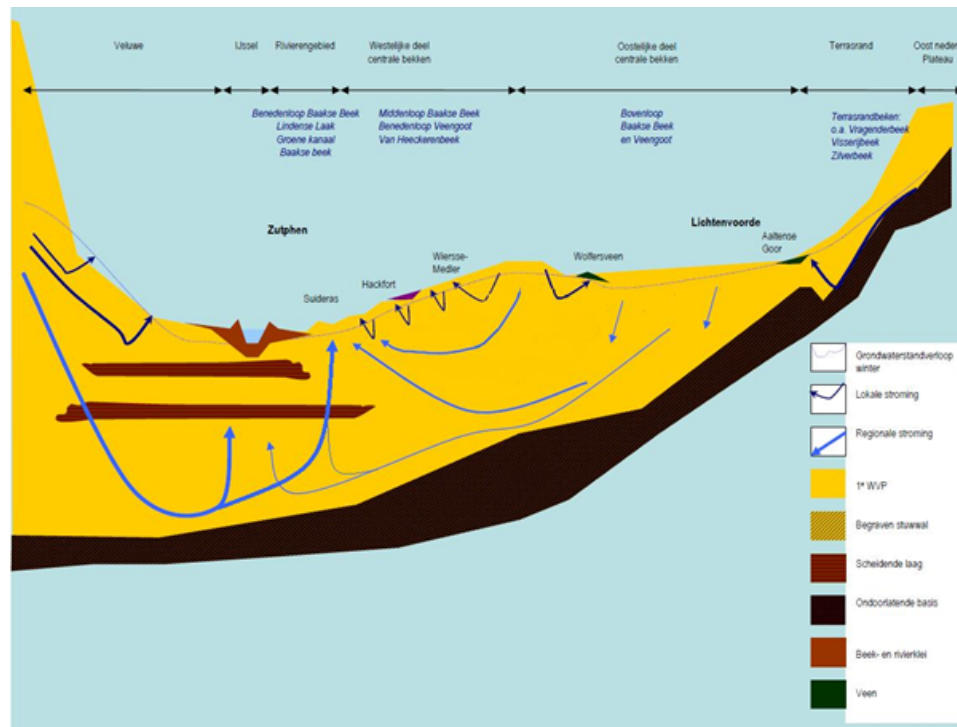
Op de flanken van het plateau is een grondwaterstroming naar beneden aanwezig waarbij aan de voet van de flanken het grondwater dicht aan maaiveld komt (gebied 2 in figuur 6.5). Er volgt in westelijke richting een droger gebied waar met name infiltratie een rol speelt, gevolgd door een nieuwe kwelzone (gebied 3 in figuur 6.5). Tenslotte is er langs de westrand een zone welke onder

invloed staat van de rivier en gekenmerkt wordt als rivierkleigebied (gebied 4 in figuur 6.5). Deze zone wordt (mogelijk) ook beïnvloed door het Veluwe systeem. In onderstaande kaart zijn de gebieden met hogere kwelpotentie aangegeven met lichtblauwe arceringen. Dit zijn de zones met de grootste kwelpotenties en ondiep grondwater.

Figuur 6.5 Kwelgebieden (paars), natte gebieden (grondwatertrap I t/m III; groen) en zones met kwelpotenties en potenties voor natte natuur (blauwe vlakken)

Bij een dwarsdoorsnede van het plateau via Lichtenvoorde naar Zutphen (figuur 6.6) zijn de verschillende zones ook zichtbaar. Kwel is in de doorsnede zichtbaar onderaan de terrasrand, en in het westelijk deel van het centrale bekken. Dit is in lijn met de zones zoals hierboven beschreven. In het westelijk deel van het centrale bekken is in de doorsnede zichtbaar dat de situatie aan maaiveld met name bepaald wordt door lokale kwelstromen welke boven op het regionale systeem liggen. De directe beïnvloeding is door de lokale situatie, maar deze is wel afhankelijk van het regionale grondwatersysteem omdat dit de dragende kracht is van de lokale kwelstromen.

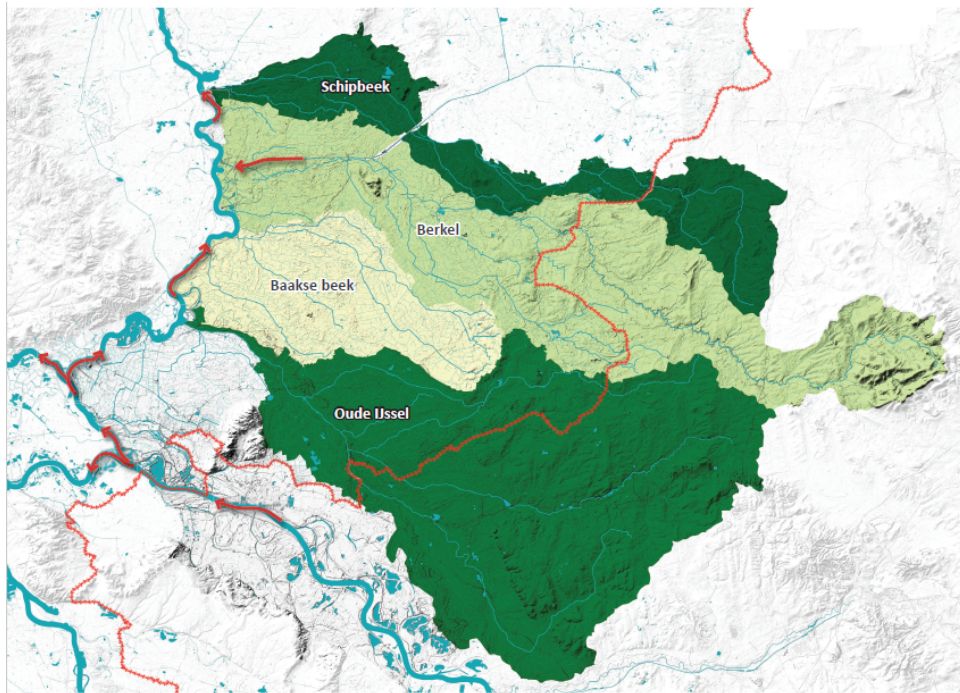
Figuur 6.6 Dwarsdoorsnede van de ondergrond met de grondwaterstromen (Lichtenvoorde-Zutphen)

6.2.4 Oppervlaktewatersysteem

Het oppervlaktewatersysteem van de Achterhoek wordt gekenmerkt door een aantal beeksystemen. Rond Winterswijk zijn dit meer natuurlijke beken die in veel gevallen diep uitgesneden in het landschap liggen. Meer naar het westen vlakt het landschap af. Daarmee neemt ook de stroomsnelheid af en veranderen de waterlopen van karakter. Ook is hier de ondergrond zandiger. Veel, met name kleine, watergangen vallen droog in de zomer. Zoals eerder benoemd is het watersysteem van de Achterhoek afhankelijk van eigen neerslagwater. Dit wordt voor een groot deel afgevoerd door het oppervlaktewatersysteem.

In het verleden (vóór 1.000 n.C.) bestond het landschap van de Achterhoek voor grote delen uit moeras, dat door de vlakke ligging van de Achterhoek enorme hoeveelheden aan water vasthield. Dit 'oerlandschap' bestond voor zo'n 50 % uit moerascomplexen, ingeklemd tussen een netwerk van drogere ruggen en doorsneden door enkele beeklopen die de direct aangrenzende gebieden ontwaterden. De aanpak van de waterhuishouding in de ruilverkavelingsprojecten was erop gericht om de gewasgroei op de landbouwpercelen in het voorjaar optimaal te bevorderen. Dit omvatte de aanleg van de kavelsloten en drainage dat ervoor heeft gezorgd dat de hele ontwatering werd verdiept. Dit om een enorme sprong in de gewasproductie mogelijk te maken. Wel heeft dit er ook voor gezorgd dat de afvoer van neerslagwater via het oppervlaktewater in de Achterhoek fors is toegenomen, waardoor watergangen 's zomers ook eerder droogvallen, met name bij extreem droge zomers.

De Achterhoek kent vier deelstroomgebieden (figuur 6.7) waarvan er drie ontspringen in Duitsland (Schipbeek, Berkel en Oude IJssel). De Baakse Beek wijkt hiervan af en is het enige deelstroomgebied dat zich geheel binnen de grenzen van de Achterhoek bevindt. De vier deelstroomgebieden wateren af op de IJssel.

Figuur 6.7 Stroomgebieden in de Achterhoek (bron: WRIJ, 2021)

Schipbeek

De Schipbeek-Buurserbeek is in de loop der eeuwen gegraven, vergraven en genormaliseerd. De beek reageert snel op neerslag en heeft relatief korte heftige afvoerpieken. Tijdens zo'n piek stijgt het waterpeil (snel) en was er in het verleden nogal eens sprake van wateroverlast. Hierom is de beek verbreed en verdiept, zijn meerdere kunstwerken gebouwd en zijn er kades aangelegd.

Berkel

Door het grote verval in Duitsland en het geringe bergend vermogen van de bodem (mede door ondiep keileem), stroomt overtollig water zeer snel vanuit Duitsland naar Nederland. Net na de grens wordt de loop vlakker en neemt de stroomsnelheid af. Bij piekafvoeren ontstaat er bij deze overgang snel een teveel aan water. Het gebied loopt als het ware vol. Vroeger werd dit opgevangen door de sponswerking van de aanwezige venen en moerassen, maar deze zijn in de 19^e eeuw grotendeels ontgonnen en niet meer beschikbaar voor berging van water. Nu wordt het opgevangen door zeer ruim gedimensioneerde watergangen en in extreme situaties het reductiereservoir Mallum-Eibergen. In het westen van het beheersgebied is de bodem goed doorlatend en neemt het waterbergend vermogen toe en is de afvoer meer vertraagd.

Baakse Beek

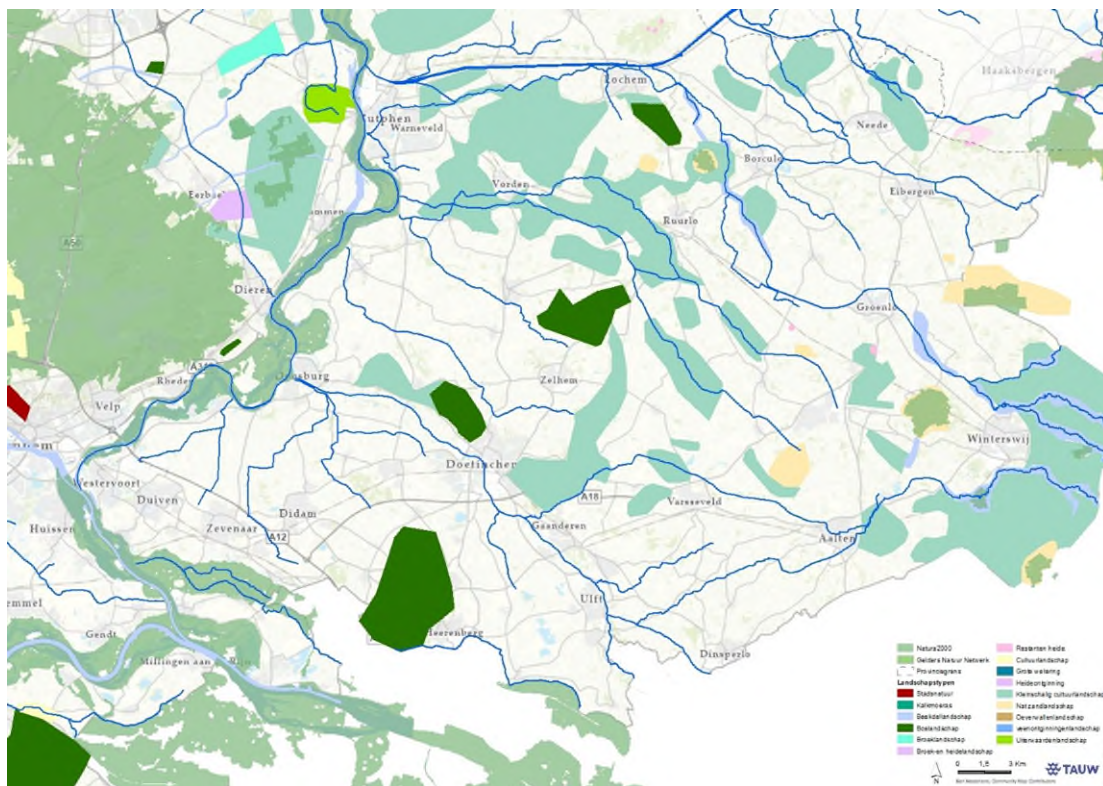
De bovenstroomse terrasrandbeken hebben te maken met een hevige en snelle afvoer vanwege het grote verhang, de bodemeigenschappen en aanwezigheid van buisdrainage. Door de rwzi Lichtenvoorde en aanvoer vanuit de terrasrandbeken is de Baakse beek bovenstrooms van de Van Heeckerenbeek het gehele jaar watervoerend. In de zomer kan de afvoer in deze delen van de Baakse Beek en Veengoot stagneren of zelfs droogvallen. De zijbeken vallen eerder droog. Benedenstrooms van de Van Heeckerenbeek is de afvoercapaciteit van de Baakse Beek beperkt en kan afvoerloosheid optreden en sommige delen kunnen zelfs droogvallen in de zomer. Dit geldt niet voor de watergangen die onder invloed staan van rwzi Ruurlo

Oude IJssel

Het stroomgebied van de Oude IJssel bestaat uit de Oude IJssel, de Aastrang en de Boven Slinge. Het stroomgebied van de Oude IJssel (Issel) net over de Duitse grens heeft een aanzienlijke bufferende werking. Bij grote afvoeren wordt hier veel water vastgehouden. De afvoerpiek van de Oude IJssel bij de grens wordt hierdoor afgevlakt. De Oude IJssel blijft nog vrij lang na de neerslag relatief grote debieten afvoeren. De Aastrang echter is in Duitsland veel meer gekanaliseerd en levert een veel grotere piekafvoer dan de Oude IJssel. De Boven Slinge (stroomopwaarts) is het gehele jaar watervoerend. In de zomer komen geen afvoerloze perioden voor. De zijbeken van de Boven Slinge kunnen 's zomers droogvallen.

6.3 Biotische structuur

Onderstaande paragraaf geeft een beschrijving van het biotische systeem in de regio Achterhoek. Centraal hierin staan het functioneren van het systeem, de landschappelijke en ecologische kwaliteiten en de ruimtelijke samenhang tussen de gebieden met hoge natuurwaarden. Omdat biotische waarden vaak in sterke mate samenhangen met abiotisch systeem, wordt daar waar relevant de relatie hiermee benoemd. Zoals in voorgaande paragrafen benoemd kan de Achterhoek op hoofdlijnen van oost naar west worden ingedeeld in het Oost-Nederlands plateau rond Winterswijk, een relatief vlak tussengebied en een wat sterker aflopende overgangszone naar de IJssel. De biotische kenmerken worden op basis van deze indeling beschreven en zijn terug te vinden in de biotische waardenkaart in figuur 6.8.

Figuur 6.8 Biotische waardenkaart Achterhoek (zie ook bijlage 1, kaart 4)

Kleinschaligheid en Gradiënten

In tegenstelling tot de clusters Veluwe en Rijntakken is in de Achterhoek veel minder sprake van grote dominante landschapsstructuren en bijbehorende abiotische systemen. Met uitzondering van het Montferland zijn geen grote stuwwalcomplexen aanwezig en hoewel de Oude IJssel in een ver verleden een hoofdstroom van de Rijn is geweest, is dat al lang niet meer het geval. Het Montferland en de Oude IJssel hebben in ecologisch opzicht beperkte relaties met de Natura 2000-gebieden in het noordelijk en oostelijke deel van de Achterhoek en blijven daarom verder buiten beschouwing. Dat betekent overigens niet dat hier geen aanknopingspunten voor ecologisch herstel liggen buiten de kaders van deze studie.

Kenmerkend voor de regio is dan ook in hoofdzaak de kleinschalige afwisseling van uiteenlopende landschappen. De stuwwallen in de omgeving van Lochem en Neede zijn beperkt in omvang en ook de beekdalen, hoogvenen en cultuurlandschappen hebben veelal een tamelijk relatief kleinschalig karakter. Binnen deze verscheidenheid zijn de ecologische waarden vaak gekoppeld aan lokale gradiënten. De belangrijkste uitzondering daarop vormt de overgang tussen de Achterhoek en het IJsseldal, die als macrogradiënt beschreven is bij de regio Rijntakken.

1) Oost-Nederlands plateau rond Winterswijk

Het plateau rond Winterswijk vormt een exponent van de voor de Achterhoek kenmerkende kleinschaligheid en variatie. De basis daarvoor ligt in belangrijke mate in de bijzondere bodemopbouw en de daarmee samenhangende waterhuishouding. Ook in de Natura 2000-

gebieden op het plateau komt dit tot uiting. Direct rond Winterswijk liggen vier Natura 2000-gebieden. Door de relatief kleine onderlinge afstanden (< 5 km) en de inbedding in het kleinschalige cultuurlandschap is sprake van een duidelijke ruimtelijke samenhang.

Het Korenburgerveen is een compact hoogveengebied, met als bijzonderheid dat de aangrenzende natte randzones, waaronder de bovenloop van de Schaarsbeek, onderdeel zijn van het Natura 2000-gebied. Het Wooldse Veen vormt, samen met het aangrenzende Burlo-Vardingholter Venn aan Duitse zijde van de grens, een restant van een eertijds veel uitgestrekter heide- en veencomplex. Deze komhoogvenen zijn onderdeel van een regionale reeks van verspreid liggende komvenen die zich in noordelijke richting voortzet op en langs de landsgrens in zowel de Achterhoek (Zwillbrocker Venn) als Twente (Haaksbergerveen, Witte Veen en Aamsveen en hun Duitse 'tegenhangers'). Voor deze hoogveengebieden geldt dat zij vroeger deel uitmaakten van uitgestrektere samenhangende veen- en heidelandschappen. De heidevelden zijn echter in alle gevallen al sinds lange tijd ontgonnen en/of bebost. Rond het Korenburgerveen en recent ook rond het Wooldse Veen is intussen al veel aandacht besteed aan de randzones in de vorm van zowel hydrologische maatregelen als natuurontwikkeling.

Bekendelle is een min of meer aaneengesloten bosgebied rond de Boven Slinge. Binnen het Natura 2000-gebied liggen zowel zeer natte alluviale bossen als overgangen daarvan naar drogere bostypen op de hogere gronden, zoals eiken-haagbeukenbos. Hoewel de schaal en samenhang van het bosgebied op het eerste oog tamelijk robuust ogen, vormt met name de intensiteit van recreatief medegebruik een bekende drukfactor voor de robuustheid van het gebied en de daarmee samenhangende natuurkwaliteit. Willinks Weust is tenslotte een relatief klein Natura 2000-gebied dat wordt gekenmerkt door een kleinschalige afwisseling van bos, heide en vochtige schraallanden. Het gebied ligt in een zeer kleinschalig landschap nabij de Willinksbeek, dat onder meer ook wordt gekenmerkt door een zeer bijzondere en complexe bodemopbouw en waterhuishouding. Het gebied omvat een kleine voormalige kalkgroeve en grenst aan een grotere actief in gebruik zijnde kalkgroeve. Een uniek kenmerk van het gebied is de aanwezigheid van een vorm van blauwgrasland met Midden-Europese inslag die onder meer tot uiting komt in groeiplaatsen van karwijselie.

Alluviaal bos in het Natura 2000-gebied Bekendelle

Buiten de Natura 2000-gebieden zijn de beekdalen van de Beurzerbeek, Ratumse Beek, Willinkbeek en de Boven Slinge met haar zijbeken ook uitermate rijk aan kenmerkende natuurwaarden. De beken zelf vormen het leefgebied van beekgebonden diersoorten zoals bosbeekjuffer, beekprik, serpeling, ijsvogel en waterspitsmuis. De beekbegeleidende bossen worden gekenmerkt door een rijke bosflora met onder andere bosanemoon en slanke sleutelbloem en lokaal andere zeldzame soorten zoals bosgeelster en heelkruid. Ook is het gebied rijk aan 'autochtone' populaties van boom- en struiksoorten zoals winterlinde, fladderiep, wilde appel en wilde peer. In de beekdalen, maar ook in het aangrenzende cultuurlandschap komen vlindersoorten voor zoals kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder en ook zijn deze gebieden van belang voor bijvoorbeeld vleermuizen en vogels van het kleinschalig cultuurlandschap.

Wilde appel in een houtwal bij Groenlo; deze zeldzame soort kan profiteren van herstel van structuurrijke bosranden en kleine landschapselementen

Kleinere heidefragmenten maar vooral de hoogvenen en hun randzones worden gekenmerkt door rijke populaties amfibieën en reptielen, zoals kamsalamander, heikikker, poelkikker, levendbarende hagedis, hazelworm en zeer lokaal gladde slang (Wooldse Veen) en zandhagedis (Borkense Baan). Ook zijn deze gebieden rijk aan insecten zoals speerwaterjuffer, hoogveenglanslibel, gevlekte witsnuitlibel, venwitsnuitlibel, moerassprinkhaan, heidesabelsprinkhaan, zompsprinkhaan, groentje, geelsprietdikkopje en groot dikkopje. Echte hoogveenspecialisten onder de dagvlinders, zoals veenbesblauwtje, veenhooibeestje en veenbesparelmoervlinder zijn pas relatief recent uit een gebied als het Wooldse Veen verdwenen en wellicht kunnen deze op termijn weer terugkeren. Ten slotte is ook een vogelsoort als de grauwe klauwier kenmerkend voor overgangszones tussen arme veen- en heidegebieden en het kleinschalig cultuurlandschap.

Heikikkers zijn kenmerkend voor hoogveengebieden en heidelandschappen met vennen

2) Centrale deel Achterhoek

Het centrale deel van de Achterhoek heeft een duidelijk ander karakter dan het Winterswijkse plateau. Dit wordt deels verklaard door de veel eenvoudigere bodemopbouw en de vlakke ligging, maar vooral ook door de vergaand doorgevoerde ruilverkavelingen en ontwatering. Gebieden met hoge natuurwaarden, zoals het Aaltense Goor of Koolmansdijk liggen hier als min of meer geïsoleerde eenheden binnen een overwegend intensief agrarisch gebruikt landschap. Dit landschap wordt doorsneden door beken, maar in veel gevallen zijn dit geen oorspronkelijke beeklopen of beekdalen, maar gegraven waterlopen. In gebieden als Koolmansdijk en het nabijgelegen kleinere Nijkampsheide heeft vrij recent natuurherstel plaatsgevonden, waarbij weer een aanzienlijke oppervlakte aan natte schraallanden, waaronder heischraal grasland en blauwgrasland, hersteld en ontwikkeld is. Dit was met name mogelijk doordat lokale watersystemen (kwel) hersteld konden worden.

Blauwgrasland in het natuurgebied Koolmansdijk; hoewel geen Natura 2000 draagt dit gebied sterk bij aan de landelijk opgave voor behoud van dit zeldzame habitatype

Verder noordelijk en westelijk zijn wel weer meer aaneengesloten natuurrijke landschappen te vinden. Nabij Neede betreft dit bijvoorbeeld het Needse Achterveld, het Teeselinkven en de nabijgelegen natuurgebieden langs de Buurserbeek, waar zich onder meer rijke boomkikkerpopulaties bevinden.

In de driehoek Borculo-Ruurlo-Lochem ligt het Natura 2000-gebied Stelkampsveld, dat onderdeel is van het landgoed Beekvliet. Het gebied bestaat uit een zeer kleinschalig complex van vooral natte heide, alluviale bosjes en schraallanden in een gevarieerd dekzandlandschap. In het gebied ontspringen enkele kleinere beken die afwateren naar de Berkel. Even westelijk hiervan ligt het natuurgebied Hagenbeek, waar ook vrij recent natuurherstel heeft plaatsgevonden en weer een complex van natte schraallanden is ontwikkeld. Andere voorbeelden van geslaagde natuurontwikkelingsprojecten die hier genoemd kunnen worden zijn bijvoorbeeld ook de Heidenhoekse Vloed bij Zelhem en het Noordijkerveld. Buiten deze natuurgebieden zijn in de centrale Achterhoek ook in diverse landgoederen en in het cultuurlandschap belangrijke natuurwaarden te vinden. Een goed voorbeeld daarvan zijn de verspreid aanwezige boomkikkerpopulaties, waarvoor de Achterhoek op landelijke schaal een belangrijke verantwoordelijkheid draagt.

3) Overgang naar het IJsseldal

In dit gebied is, met name vanaf Vorden en ten zuiden van Zutphen, sprake van een zeer brede geleidelijke overgang tussen de zandgronden en het IJsseldal, waarin ook diverse beken zoals de Baakse Beek afstromen. De kleinschaligheid van het landschap en de natuurrijkdom worden mede bepaald door de vele landgoederen die in deze overgang aanwezig zijn, zoals Hackfort en Suideras tussen Vorden en Wichmond. Met name de bossen in dit gebied hebben een zeer

gevarieerde en rijke ondergroei, die deels overeen komt met de rijke bossen rond Winterswijk, bijvoorbeeld in de vorm van eiken-haagbeukenbossen met bosanemoon en slanke sleutelbloem. Rond de landgoederen komen ook waardevolle landgoedbossen met stinzenflora voor. Naast de floristische rijkdom worden de bossen ook gekenmerkt door hun rijkdom aan amfibieën zoals kamsalamander, door bosvogels en door vogels van het kleinschalig cultuurlandschap.

Slanke sleutelbloem is een kenmerkende soort van eiken-haagbeukenbossen

Verder noordelijk liggen eveneens veel landgoederen, maar dan in de hogere delen van het zandlandschap. Voorbeelden daarvan zijn 't Joppe bij Gorssel, Verwolde en Ampsen bij Laren en Velhorst bij Lochem. Op deze bosrijke landgoederen zijn lokaal ook nog kleinere natte en droge heiderestanten te vinden, zoals bijvoorbeeld het Kienveen op landgoed Velhorst.

6.4 Ruimtelijke structuur / grondgebruik

In de Achterhoek speelt verstedelijking een duidelijk geringere rol dan in de andere clusters. Lokaal, bijvoorbeeld aan de westkant van Winterswijk, is intensief ruimtegebruik (en de uitbreiding daarvan) echter wel een knelpunt in relatie tot de samenhang en robuustheid van de ecologische structuren en dus een aandachtspunt. Verder is de Achterhoek een belangrijke regio in recreatief opzicht. De toenemende gebruiksdruk op de natuurgebieden vormt ook hier een relevante drukfactor. De ontwikkeling van robuuste samenhangende natuur- en watergebieden en goede zonering daarvan, zijn dus in deze regio van groot belang. De verschillende vormen van landgebruik zijn weergegeven in bijlage 1 (kaarten 28, 29 en 30).

6.5 Knelpunten op basis van OBN-aangrijpingspunten

Op basis van voorgaande systeemanalyse kunnen de volgende knelpunten worden onderscheiden op clusterniveau:

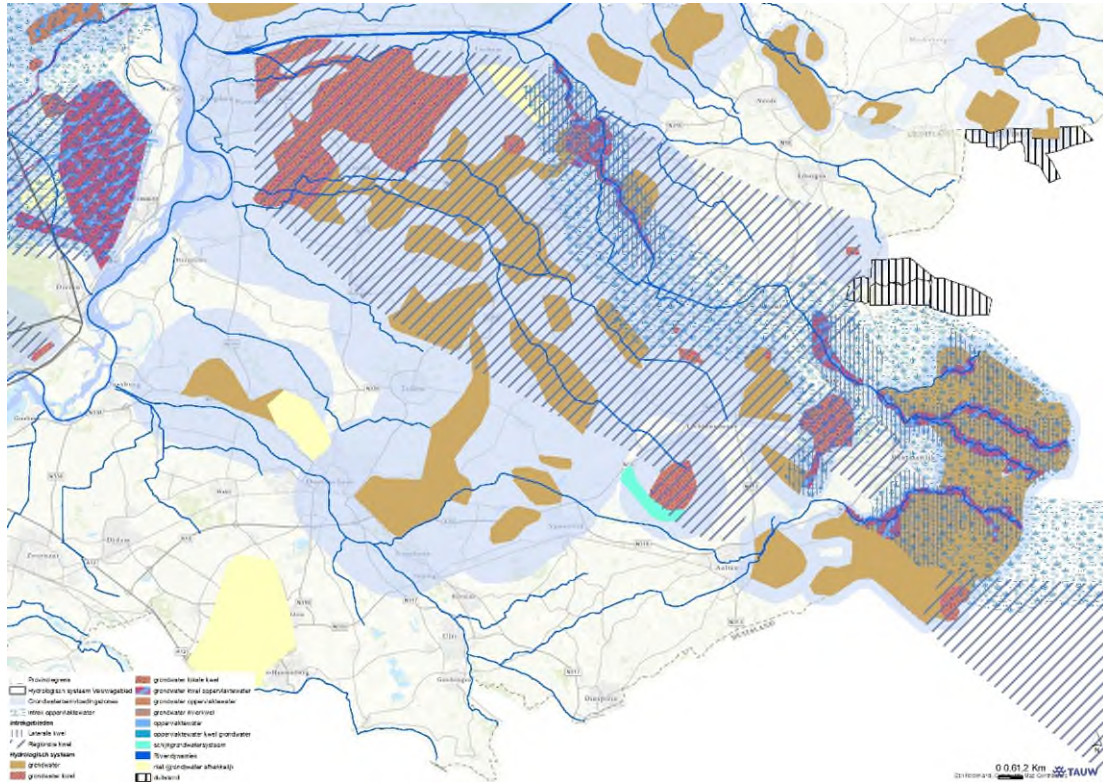
- Verdroging
- Input verzurende en vermestende stoffen
- Afname areaal en versnippering
- Drukfactoren uit andere functies (recreatie)
- Ontbreken van geleidelijke overgangen (landschapsecologische samenhang)
- Verstuwning / verstoorde afvoerdynamiek
- Invasieve exoten
- Toxische verontreiniging water en bodem
- Afname dynamische processen
- Verstuwning / verstoorde afvoerdynamiek
- Geringe habitat-/structuurdiversiteit
- Beheer- en onderhoudsintensiteit
- Geringe habitat-/structuurdiversiteit
- Ontbreken of te kleine oppervlakten van specifieke habitats: beekbegeleidende bossen, moerassen, half-natuurlijke graslanden, schraallanden

Niet voor alle knelpunten geldt dat deze overal van toepassing zijn, of in gelijke mate van toepassing zijn. In de deelgebiedrapportages zijn de knelpunten gebiedsspecifiek uitgewerkt. Hieruit kan ook blijken dat er aanvullende knelpunten van toepassing zijn in het betreffende deelgebied.

6.6 Onderzoeksgebieden op basis van OBN-aangrijpingspunten

6.6.1 Optimalisatie hydrologisch systeem

Optimalisatie van het hydrologisch systeem is één van de belangrijkste aangrijpingspunten binnen de OBN-systematiek. Het is relevant voor nagenoeg alle landschapstypen. Binnen de Achterhoek zijn alle landschapstypen op een bepaalde manier afhankelijk van de hydrologische condities en is optimalisatie van het hydrologisch systeem een belangrijk aspect om te komen tot robuust systeemherstel. Binnen het hydrologisch systeem is onderscheid gemaakt tussen grondwater (grondwaterstanden), kwel (regionale grondwaterstromen) en oppervlaktewater. In figuur 6.9 is het hydrologische onderzoeksgebied weergegeven voor de Achterhoek. Onder het figuur wordt beschreven hoe daartoe gekomen is.

Figuur 6.9 Hydrologische onderzoeksgebieden Achterhoek (zie ook bijlage 1, kaart 22)

Grondwater

Op het moment dat er een grondwaterrelatie is tussen de aanwezige soorten/natuurwaarden en het hydrologisch systeem is er een beïnvloedingszone begrensd om het betreffende gebied op basis van drie keer de spreidingslengte (veel gehanteerde hydrologische begrenzing om beïnvloeding vast te kunnen stellen). De beïnvloedingsgebieden zijn opgenomen in figuur 6.9. Binnen deze beïnvloedingszones is het relevant om aan de stuurknoppen te draaien om het hydrologische systeem te verbeteren.

Voor het grondwatersysteem zijn er drie stuurknoppen om aan te draaien:

1. Verondiepen van de beeklopen/verhogen van de drainagebasis

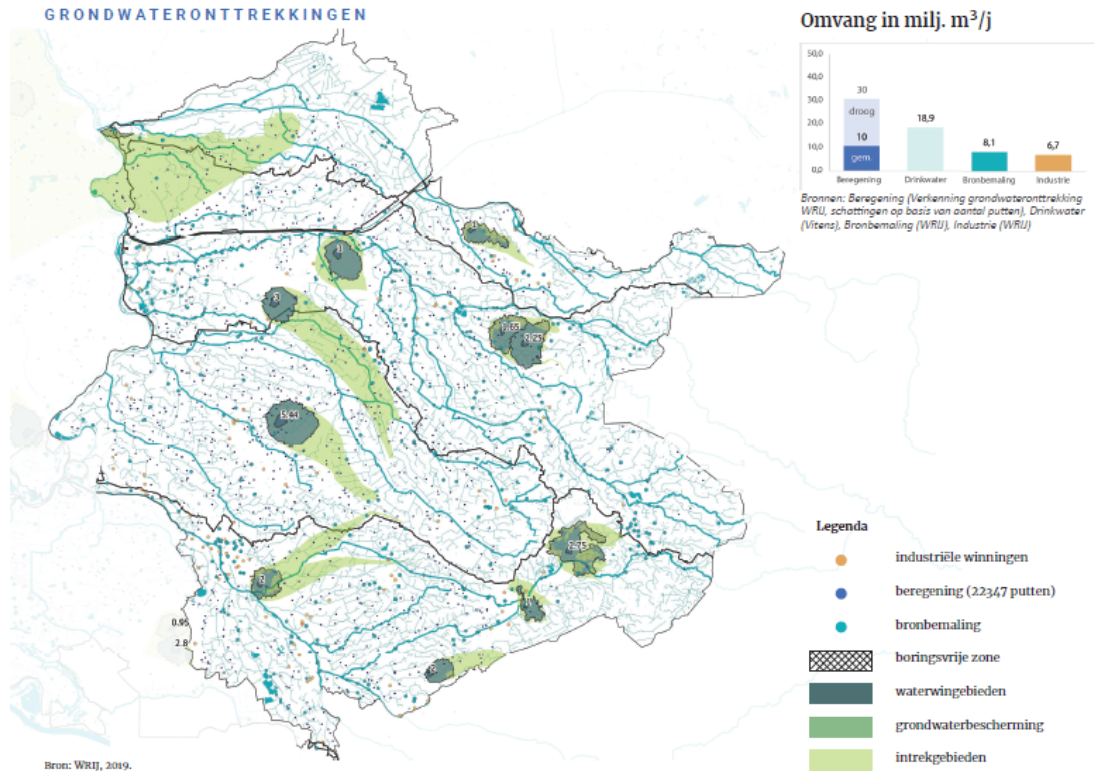
Het is voor de gehele Achterhoek relevant om te werken aan het verhogen van de drainagebasis. In de huidige situatie wordt veel water afgevoerd via het stelsel van beken en detailontwatering. In het oosten op het Plateau is een dun watervoerend pakket en liggen de beken ingesleten in het landschap. Hiermee is het beïnvloedingsgebied rondom de beken kleiner maar het directe effect van de ontwatering wel groot. In het westen van de Achterhoek is het watervoerende pakket dikker en daarmee is het beïnvloedingsgebied waarin nuttige maatregelen genomen kunnen worden om de drainagebasis te verhogen groter.

2. Stuw- en peilbeheer en peildynamiek

In de Achterhoek is een tweedeling zichtbaar. Het oostelijk deel is (licht) hellend gebied. Hier is het peil niet regelbaar. Hier komen met name overlaten voor in zowel de grotere als kleineren watergangen. In het vlakkere westelijke deel van de Achterhoek is wel sprake van stuwen en vaste peilen. Hier is ook het peilbeheer vastgelegd in een peilbesluit. Het peilbeheer is voor een belangrijk deel gericht op de landbouw met zomer en winterpeilen of een vast maximum peil. Bij aanhoudende droogte zakken de peilen met name in het oosten uit en kunnen beken droogvallen. In het centrale deel van de Achterhoek, met de zandige ondergrond leidt de beperkte aanvoer, in combinatie met wegzijging en verdamping in de zomer tot droogval van veel kleinere watergangen. In het noordwesten van de Achterhoek, rond het Twenteanaal, is het mogelijk om water in te laten en daarmee de waterpeilen ook in de zomer te sturen. Echter ook daar kan wateraanvoer onder druk komen bij extreme droogte. Door stuw- en peilbeheer kan water vastgehouden worden en daarmee kunnen ook de grondwaterstanden hoger gehouden worden. In het deel van het systeem waar sprake is van droogval heeft het stuw- en peilbeheer een beperkt effect, omdat het in de periode van droogval geen stuurknop meer is. In de Achterhoek is het verondiepen van beeklopen en het verhogen van de drainagebasis veelal een effectievere stuurknop dan het sturen met stuw- en peilbeheer.

3. Verminderen van grondwateronttrekkingen.

In de Achterhoek is sprake van drinkwaterwinningen, industriële winningen en beregening voor de landbouw. In figuur 6.10 zijn de grondwateronttrekkingen in beeld gebracht. Het cumulatieve effect van de winningen op het hydrologisch systeem is niet bekend. Wel is duidelijk dat het onttrekken van water uit de Achterhoek effect heeft op de watervoorraad en daarmee op het hydrologisch systeem. Omdat de grondwateronttrekkingen potentieel wel een knop zijn om aan te draaien wordt hierop nader ingegaan in de deelgebiedsrapportages. Bij ondiepe onttrekkingen is er impact op de grondwaterstanden aan maaiveld. Bij diepe onttrekkingen is er mogelijk effect op het regionale grondwatersysteem en daarmee de kwelstromen.

Figuur 6.10 Grondwateronttrekkingen in de Achterhoek (bron: WRIJ, 2021)

Kwel

Wanneer de aanwezige soorten kwelafhankelijk zijn kan er zowel een kwantitatieve als een kwalitatieve relatie zijn met het intrekgebied van deze kwel. Een indicatie van de intrekgebieden is te vinden in figuur 6.9. Om de kwel te optimaliseren zijn er een drietal stuurknoppen:

- Herstel en benutting kwelstromen
- Verbeteren kwaliteit grondwater
- Verminderen van grondwateronttrekkingen

Voor de Achterhoek geldt dat een deel van de natuurwaarden te linken zijn aan kwelstromen. De natuurwaarden zijn afhankelijk van de aanwezigheid van een (basenrijke) kwelstroom. Om een goed beeld te krijgen van de mogelijke optimalisaties in het hydrologisch systeem ten behoeve van de kwelstromen is het van belang om een goed beeld te hebben van de stroombanen van de (regionale) kwelstromen. Waar is het intrekgebied van de kwelstroom die in het natuurgebied aan maaiveld komt (of in de wortelzone)? Welke route legt deze kwelstroom af en wat gebeurt er onderweg kwalitatief met het kwelwater? Een bekend verschijnsel is de omzetting van nitraat naar sulfaat onder invloed van pyrietvorming.

Basenrijke kwel zorgt voor een kleinschalige afwisseling van natte heide, heischraal grasland, blauwgrasland en kalkmoeras in het Stelkampsveld bij Barchem

Momenteel is er niet voldoende inzicht in de stroombanen en de chemische processen die onderweg optreden voor een effectieve inzet van de stuurknoppen voor kwel. Daarnaast mist ook inzicht op de 'erfenis' die reeds onderweg is. Er zijn de afgelopen decennia veel meststoffen in de ondergrond verdwenen en deze zitten in huidige stroombanen en komen ergens in de toekomst wellicht aan maaiveld in gebieden met natuurwaarden.

Voor effectieve inzet van de stuurknoppen voor kwel is onderzoek nodig om antwoordt te geven op de volgende vragen:

- Wat is het intrekgebied van de kwelstromen in gebieden met natuurwaarden?
- Wat is de kwaliteit van het grondwater in deze stroombanen?
- Welke (chemische) processen treden op onderweg tussen intrekgebied en uittrede punt voor kwel?

Oppervlaktewater

Wanneer het oppervlaktewatersysteem sturend is voor het voorkomen van bepaalde vegetaties en habitattypen en er soorten in het gebied zijn die afhankelijk zijn van oppervlaktewater is er ook een intrekgebied vanuit oppervlaktewater bepaald. Voor de begrenzing van deze intrekgebieden is gekeken naar bestaande (bovenstroomse) beekdalen en afwaterende eenheden. De kaart met de intrekgebieden voor oppervlaktewater zijn te vinden in figuur 6.9. Binnen deze intrekgebieden is het relevant om te beschouwen aan welke knoppen gedraaid kan worden om het oppervlaktewatersysteem te optimaliseren. Voor het oppervlaktewatersysteem zijn er twee knoppen om aan te draaien:

1. Herstel van beeklopen

Deze knop gaat om het herstel van genormaliseerde en te diep ingesneden beeklopen. Onder grondwater wordt vooral het vernattende effect beschreven van de beken en waterlopen. Onder deze knop voor oppervlaktewater wordt het effect op de beek zelf beschouwd. Door herstel van beeklopen nemen piekafvoeren af en wordt een natuurlijker peildynamiek gerealiseerd. Voor beken waar het oppervlaktewatersysteem een rol van belang speelt voor natuurwaarden is het relevant naar deze stuurknop te kijken. In de Achterhoek gaat het dan met name om beeklopen op het Plateau die te diep ingesneden in het landschap liggen en de loop van de Groenlose Slinge die op delen van het traject sterk is genormaliseerd.

2. Verbeteren kwaliteit van oppervlaktewater

Op het moment dat oppervlaktewater en de kwaliteit daarvan relevant is voor de onderzoeksgebieden is dit een mogelijk sturingsknop. De kwaliteit van het oppervlaktewater is relevant wanneer is sprake is van beekdalsystemen waarbij de beekloop een rol speelt als leefgebied voor de natuurwaarden. Daarnaast is ook de kwaliteit van het oppervlaktewater relevant bij overstromingsvlakten van de beek, zoals bij Bekendelle. Wanneer de kwaliteit van het oppervlaktewater een relevante stuurknop is, is het belangrijk om het gehele bovenstroomse oppervlaktewatersysteem mee te nemen omdat het gehele stroomgebied bepalend is voor de oppervlaktewaterkwaliteit in een gebied.

6.6.2 Optimaliseren van ruimtelijke factoren: Vergroten van areaal, connectiviteit, dynamiek en diversiteit en herstel van biotische waarden en versterken van de weerbaarheid tegen exoten

De vergroting van areaal, diversiteit en dynamiek en het herstel van connectiviteit vormen belangrijke aangrijpingspunten voor ecologisch systeemherstel. Het gaat hierin onder meer om het herstellen/vergroten van de dynamiek en heterogeniteit in landschappen, gebieden en habitats, en om meer ruimte voor en connectiviteit tussen natuurgebieden, tussen de verschillende onderdelen van de leefgebieden van soorten en tussen populaties.

In de analyse en beschrijving van onderliggend aangrijpingspunt ligt voor het cluster Achterhoek de focus op het robuust herstel van het ecohydrologisch systeem van drie landschappelijke eenheden en op het herstel van connectiviteit van een aantal verbindingen. Deze worden hieronder nader beschreven. Waar mogelijk wordt hierbij onderscheid gemaakt tussen robuust systeemherstel in relatie tot Natura 2000 en robuust systeemherstel dat bijdraagt aan overige natuur. De (mogelijke) verbindingen en (macro-)gradiënten zijn in bijlage 1 (kaarten 31, 32 en 33) ook op kaart weergegeven.

Belangrijkste overkoepelende opgave voor de Achterhoek is het herstel van de samenhang tussen natuurgebieden onderling en met de omringende kleinschalige cultuurlandschappen. Basis daarvoor vormen gradiëntrijke gebieden en gebieden met kwelpotenties. Daarmee ontstaat een robuuste samenhang die past binnen de kenmerkende kleinschaligheid en landschappelijke variatie, ook zoals bedoeld in de Natura 2000-kernopgaven.

Robuust herstel van ecohydrologisch systeem van landschappelijke eenheden

- 1) De samenhangende landschapseenheid op het Oost-Nederlands Plateau rond Winterswijk is een belangrijk onderzoeksgebied voor robuust systeemherstel. Dit gebied omvat het waardevolle kleinschalige cultuur- en beekdallandschap met de inliggende natuurgebieden, inclusief de Natura 2000-gebieden waaronder ook het Duitse Zwillbrocker Venn. Dit is gunstig voor alle natuurwaarden die samenhangen met de variatie aan natuurtypen, waaronder de komhoogvenen, kwelafhankelijke natte schraallanden en moerasjes, beken en beekbegeleidende bossen en alle daarbij horende flora en fauna. Enkele stuurknoppen/maatregelen hierin zijn hydrologische herstelmaatregelen, kleinschalige natuurontwikkeling, herstel/versterking van gevarieerde bosranden, natuurinclusief ruimtegebruik buiten natuur, en landschapsherstel door aanleg van bosjes, singels, heideveldjes en dergelijke
- 2) Voor een aantal kleinere landschappelijke eenheden geldt op hoofdlijnen hetzelfde als beschreven onder 1, echter zonder de hoogveencomponent. Dit geldt voor een aantal natuurgebieden bij Neede (Needse Achterveld, Teeselinkven, Buuserbeek), voor het Natura 2000-gebied Stelkampsveld en omgeving (Stelkampsveld, Beekvliet, Hagenbeek, delen van aangrenzende beekdalen) en voor de gradiëntzone naar het IJsseldal ten zuiden van Zutphen (onder andere de landgoederen Hackfort en Suideras en omgeving)
- 3) Naast de grotere eenheden genoemd onder 1 en 2 zijn er tal van min of meer geïsoleerde natuurrijke landschappen waar eveneens robuust herstel van belang is. Het is onmogelijk om hierbij een complete opsomming te geven, maar te denken valt aan gebieden zoals Koolmansdijk/Nijkampsheide, Aaltense Goor, Noordijkerveld en Heidenhoekse Vloed

Herstel van connectiviteit

- 1) Kenmerkend voor de Achterhoek is dat er verspreid in de hele regio waardevolle natuurrijke landschappen aanwezig zijn. Deze verschillen in kenmerken en zijn vaak in meer of mindere mate geïsoleerd. Het realiseren van robuuste verbindingen tussen deze landschappen is belangrijk voor robuuste netwerkpopulaties van tal van kenmerkende soorten. In het algemeen geldt dat de gewenste verbindingen moeten aansluiten bij het onderliggende abiotisch systeem en bij de landschapskarakteristiek. Dat betekent dat per geval maatwerk noodzakelijk is. Veelal zal het streefbeeld bestaan uit een samenhangende structuur van lijnvormige elementen en kleinere en grotere stapstenen. Afhankelijk van de doelsoorten en de gebiedskarakteristiek kan er meer focus gewenst zijn op natte structuren, bijvoorbeeld in gebieden met kwelpotenties, of juist op een droge dooradering. Maar ook een combinatie van droog en nat kan voor veel soorten soelaas bieden. Daarnaast kan een verbinding ook uit meer opgaande elementen (houtwallen, bosjes) of juist uit meer open natuurtypen bestaan (poelen, moerasjes, schrale graslandjes, natte en droge heideterreintjes, et cetera)
- 2) Voor herstel van de aquatische connectiviteit is het noodzakelijk dat de opgaven die er liggen voor de KRW-doelen worden gerealiseerd. Alle KRW-waterlichamen zorgen voor aquatische connectiviteit. Door langs deze watergangen ook aandacht te geven aan terrestrische natuur (omdat er vaak ook gradiënten aanwezig zijn), kunnen deze 'linten' ook bijdragen aan de overige connectiviteitsopgaven en het vergroten van de dynamiek en diversiteit

6.6.3 Overige aangrijpingspunten

Naast de realisatie van robuuste verbindingen zijn ook op ruime schaal potenties aanwezig voor het aangrijpingspunt herstel en versterking van kleinschalige cultuurlandschappen, mede door groene en groenblauwe dooradering. De locaties hiervoor en de mate waarin dit bijdraagt aan robuust systeemherstel dient in de deelgebiedrapportages nader te worden beschouwd. Verschillende landschapstypen, zoals het kampen-/hoevenlandschap, broeklandschap, beekdallandschap en heide- en veenontginningslandschap geven handvatten voor een passende invulling.

7 Scenario's voor ruimtelijke afbakening van onderzoeksgebieden

Dit hoofdstuk beschrijft een drietal scenario's voor afbakening van de onderzoeksgebieden. Deze zijn een hulpmiddel bij de beleidsmatige afbakening van de ruimtelijke onderzoeksgebieden voor de deelgebiedrapportages.

Zoals in paragraaf 2.1 is beschreven kunnen de Natura 2000-doelen op verschillende schaal- en ambitieniveaus worden geïnterpreteerd. De afbakening van de onderzoeksgebieden is afhankelijk van deze interpretaties van de te bereiken doelen. De onderscheiden scenario's zijn:

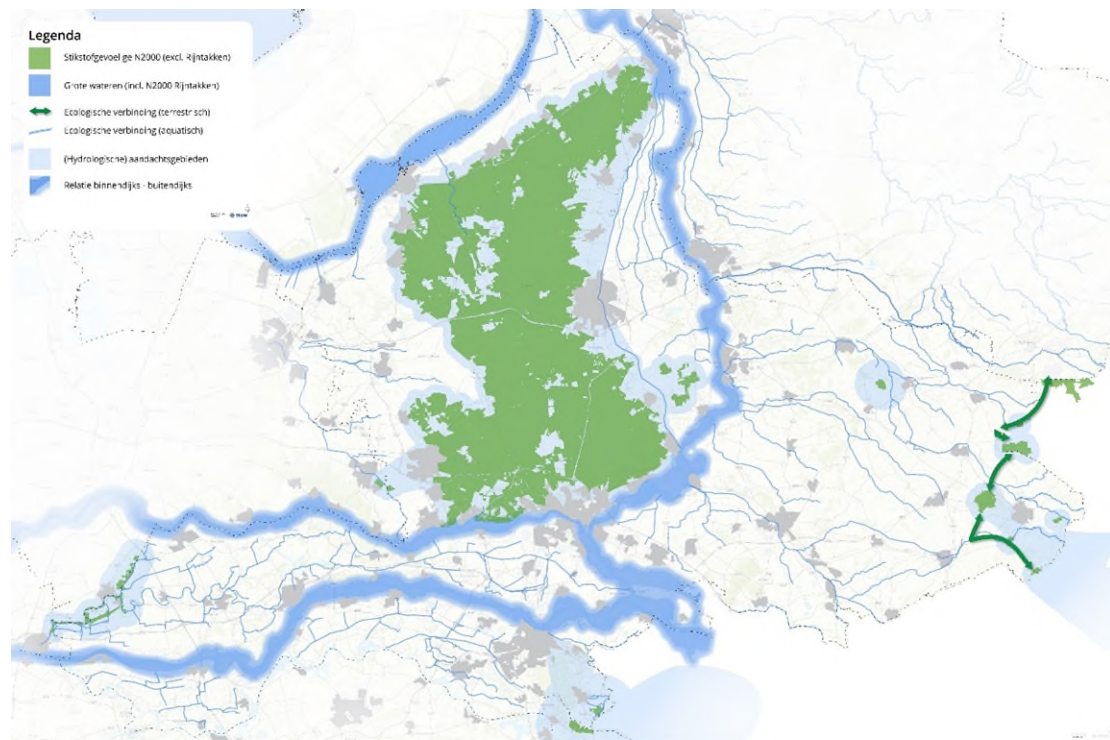
- **Basis:** Doelstelling van dit scenario is robuust systeemherstel dat zich uitsluitend richt op het bereiken van de gebiedsspecifieke instandhoudingsdoelstellingen voor habitats en soorten per Natura 2000-gebied. Deze benadering is het minst gericht op het functioneren van complete ecosystemen op landschapsschaal en is deels overlappend met hetgeen al in de Natura 2000-beheerplannen geagendeerd wordt
- **Basis+:** Doelstelling van dit scenario is robuust systeemherstel dat zich ook richt op het bereiken van de gebiedsspecifieke instandhoudingsdoelstellingen, maar dan binnen de bredere context van de landelijke Natura 2000-doelstellingen en de Natura 2000-kernkwaliteiten op landschapniveau. Deze benadering is gericht op het functioneren van complete ecosystemen op landschapsschaal
- **Basis++:** Doelstelling van dit scenario is robuust systeemherstel dat zich zowel richt op het verbrede ambitieniveau voor Natura 2000, maar ook op een optimale samenhang daarvan met het NNN en natuurlijke cultuurlandschappen op regionale schaal

In de volgende paragrafen wordt de ruimtelijke impact van deze drie scenario's / ambitieniveaus in beeld gebracht en kort toegelicht. Daarbij geldt als belangrijke kanttekening dat het hier uitsluitend gaat om de ruimtelijke afbakening en niet over de invulling met concrete maatregelen en de gevolgen daarvan voor bestaande functies of mogelijkheden voor verweving. Dit wordt nader in beeld gebracht in de deelgebiedrapportages.

Op de kaartbeelden zijn tevens de KRW-waterlichamen weergegeven die zorg dragen voor de aquatische verbindingen. Rondom deze KRW-waterlichamen is geen onderzoeksgebied opgenomen, maar bij de uitwerking van de deelgebieden wordt op basis van maatwerk beoordeeld of maatregelen nodig zijn voor verbetering van deze verbindingen.

7.1 Onderzoeksgebieden basis

In figuur 7.1 is het onderzoeksgebied voor de basis scenario: robuust systeemherstel voor het bereiken van de gebiedsdoelen per Natura 2000-gebied, weergegeven.

Figuur 7.1 Onderzoeksgebieden scenario basis (zie ook bijlage 1, kaart 31 (op A3 formaat) of bijlage 3, kaart 1 (op A0-formaat))

Voor **cluster Veluwe** bestaat dit uit het gehele Veluwemassief inclusief de directe randzones. Hydrologische gezien is dit simpel gesteld één grote 'zandbak'. Robuust systeemherstel van dit Veluwesysteem is vooral van belang voor:

- Voorkomende vochtige natuurwaarden aan de randen van het Veluwecomplex (onder andere Renkums Beekdal en Wisselse Veen)
- Herstel van kweldruk naar de Natura 2000-gebieden Binnenveld en Landgoederen Brummen

De zone tussen het Veluwe Massief en het Natura 2000-gebied Binnenveld en Natura 2000-gebied Landgoederen Brummen is ook aangemerkt als onderzoeksgebied, omdat dit de intrekgebieden betreft van deze genoemde twee Natura 2000-gebieden. Tevens is hierom heen een hydrologische buffer gelegd (hydrologische beïnvloedingsgebied). Binnen de Natura 2000-gebieden zelf en de hydrologisch gedefinieerde zones kunnen ook ecologische doelen op gebiedsniveau ten aanzien van areaal en connectiviteit worden behaald.

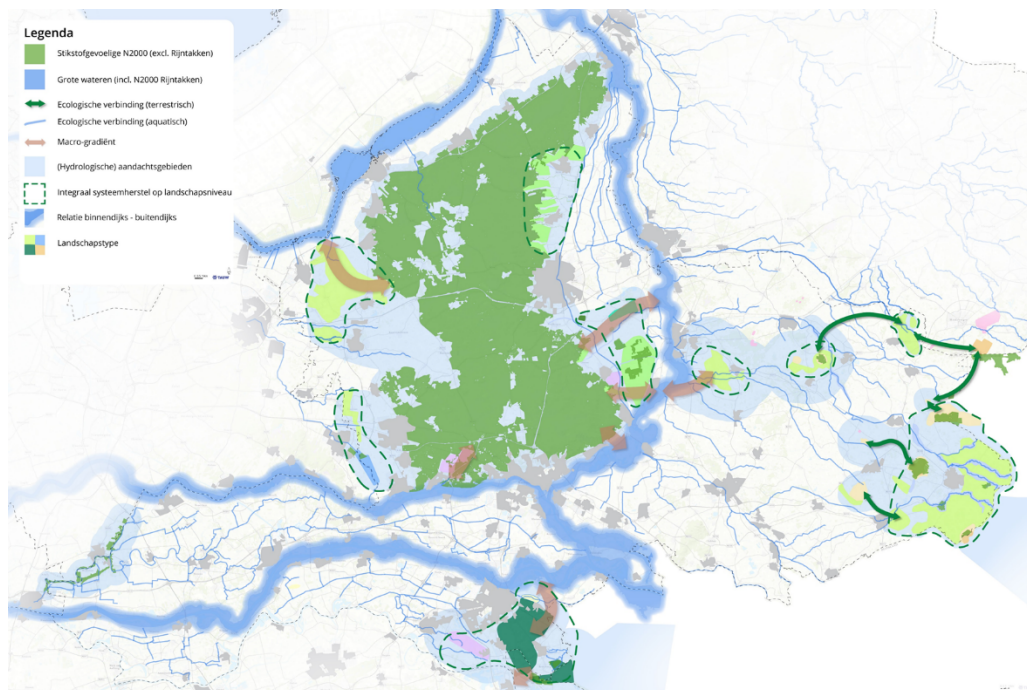
Voor **cluster Rijntakken** bestaan de onderzoeksgebieden in dit scenario uit de hydrologische zones rondom de 'kleinere' Natura 2000-gebieden Bruuk, Sint-Jansberg en Lingegebied & Diefdijk-Zuid. Binnen deze zones kunnen ook ecologische doelen op gebiedsniveau ten aanzien

van areaal en connectiviteit worden behaald. Voor de grote rivieren IJssel, Nederrijn en Waal is een contour rondom Natura 2000 aangegeven als onderzoeksgebied om de ecologische connectie tussen binnendijks en buitendijks gebied te versterken.

Voor **cluster Achterhoek** betreft het onderzoeksgebied in dit scenario de hydrologische zones rondom de individuele Natura 2000-gebieden. Opgemerkt wordt dat voor Stelkampsveld nog een onderzoeksopgave ligt voor het intrekgebied (grondwater). Deze is daarom niet op kaart ingetekend. Naast hydrologische robuustheid is in dit scenario het voor het behalen van de ecologische gebiedsdoelen ook versterking van de connectiviteit tussen de individuele gebieden in de grensstreek in het kaartbeeld opgenomen.

7.2 Onderzoeksgebieden basis+

In figuur 7.2 is het onderzoeksgebied voor scenario basis+ weergegeven. In dit scenario worden de Natura 2000-gebiedsdoelen ingebed in de landschappelijke context (kernopgaven) en de context van de landelijk geformuleerde doelen voor Natura 2000.

Figuur 7.2 Onderzoeksgebieden scenario basis+ (zie ook bijlage 1 , kaart 32 (op A3 formaat) of bijlage 3, kaart 2 (op A0-formaat))

Voor **cluster Veluwe** zijn ten opzichte van het basisscenario een aantal onderzoeksgebieden toegevoegd op basis van:

- Systeemherstel van een aantal landschappelijke eenheden, te weten omgeving Gelderse Vallei, omgeving Wisselse Veen en omstreken, omgeving Landgoederen Brummen en omgeving Binnenveld

- Systeemherstel van een aantal macrogradiënten vanaf het Veluwemassief naar de IJssel, Rijn en randmeren, waardoor connectiviteit ontstaat tussen alle Natura 2000-gebieden. De macro gradiënten vallen samen met de landschappelijke eenheden
- In de toegevoegde gebieden liggen goede mogelijkheden om door systeemherstel een bijdrage te leveren aan de landelijke Natura 2000-doelstellingen (in oppervlakte en kwaliteit) voor habitattypen zoals natte heide en schraalgraslanden, vennen en natte bossen met bijbehorende kenmerkende fauna. Dit kan goed worden gecombineerd met een verhoging van de biodiversiteit in het algemeen (basiskwaliteit natuur) en versterking van de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit en belevingswaarde

Voor **cluster Rijntakken** zijn aan het basisscenario een aantal onderzoeksgebieden toegevoegd op basis van:

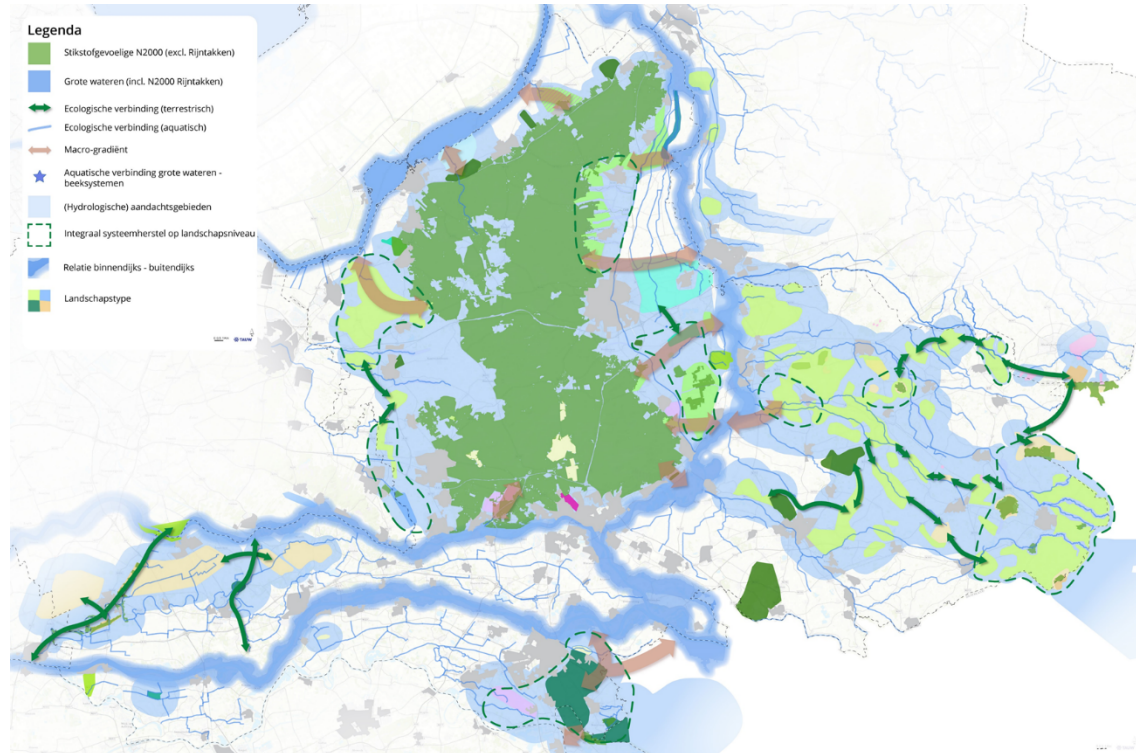
- Systeemherstel van de landschappelijk eenheid Sint Jansberg, Bruuk, Stuwwallencomplex Nijmegen en de Hatertse en Overasseltse vennen, inclusief het benutten en uitwerken van de macrogradiënt naar de Rijn en de Maas
- Systeemherstel van een aantal macrogradiënten vanaf de IJssel en Rijn naar het Veluwemassief, waardoor connectiviteit ontstaat tussen de Natura 2000-gebieden
- In de toegevoegde gebieden liggen goede mogelijkheden om door systeemherstel een bijdrage te leveren aan de landelijke Natura 2000-doelstellingen (in oppervlakte en kwaliteit) voor habitattypen zoals droge en natte heide, vennen en bossen met bijbehorende kenmerkende fauna. Dit kan goed worden gecombineerd met een verhoging van de biodiversiteit in het algemeen (basiskwaliteit natuur) en versterking van de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit en belevingswaarde

Voor **cluster Achterhoek** zijn aan het basisscenario een aantal onderzoeksgebieden toegevoegd op basis van:

- Systeemherstel van een aantal landschappelijke eenheden, te weten plateau Winterswijk, omgeving natuurgebieden bij Neede (Needse Achterveld, Teeselinkven, Buurserbeek), omgeving Stelkampsveld inclusief Hagenbeek en aangrenzende beekdal, omgeving natuurgebieden / landgoederen ten zuiden van Zutphen (onder andere Hackfort en Suideras)
- Benutten en uitwerken van een aantal robuuste verbindingen, te weten de macrogradiënt van de Achterhoek naar de IJssel en de connectiviteit tussen een groot aantal landschappelijke eenheden en enkele zeer waardevolle individuele natuurgebieden niet aangemerkt als Natura 2000 (Koolmansdijk, Aaltense Goor, Het Lankheet, Noordijkerveld)
- In de toegevoegde gebieden liggen goede mogelijkheden om door systeemherstel een bijdrage te leveren aan de landelijke Natura 2000-doelstellingen (in oppervlakte en kwaliteit) voor habitattypen zoals natte schraalgraslanden, vennen en beekbegeleidende bossen met bijbehorende kenmerkende fauna. Dit kan goed worden gecombineerd met een verhoging van de biodiversiteit in het algemeen (basiskwaliteit natuur) en versterking van de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit en belevingswaarde

7.3 Onderzoeksgebieden basis++

In figuur 7.3 is het onderzoeksgebied scenario basis++ weergegeven.

Figuur 7.3 Onderzoeksgebieden scenario basis++ (zie ook bijlage 1, kaart 33 (op A3 formaat) of bijlage 3, kaart 3 (op A0-formaat))

Zoals uit het kaartbeeld blijkt is binnen de clusters Veluwe, Rijntakken en Achterhoek ten opzichte van scenario Basis+ sprake van een groter onderzoeksgebied. Het treffen van maatregelen hierbinnen leidt tot robuust systeemherstel, waaronder bijvoorbeeld het creëren van verbindingen om de ruimtelijke connectiviteit te vergroten. Dat alles gericht op natuurherstel⁷. Net als in scenario Basis+ is op ruime schaal sprake van kansen om bij te dragen aan landelijke doelstellingen voor Natura 2000, verhoging van de biodiversiteit in het algemeen (basiskwaliteit natuur) en versterking van de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit en belevingswaarde.

7.4 Keuze scenario Basis+

De provincie Gelderland heeft gekozen voor het scenario Basis+. In de deelgebiedrapportages vormt het onderzoeksgebied van scenario Basis+ daarom het uitgangspunt van de systeemanalyse en verdere uitwerking van kansen en knelpunten en maatregelen.

⁷ Gebieden met actuele natuurwaarden die niet direct of indirect gelinkt hoeven te zijn aan Natura 2000-gebieden.

Deel III – ROBUUST SYSTEEMHERSTEL: WERKWIJZE DEELGEBIEDUITWERKINGEN

8 Aanpak deelgebiedsuitwerkingen

8.1 Verdieping van systeemanalyses

In de deelgebiedrapportages vindt een uitwerking van maatregelen voor robuust systeemherstel plaats. Daaraan voorafgaand vindt echter eerst een verdieping plaats van de systeemanalyse op het niveau van het deelgebied. Deze volgt in beginsel hetzelfde stramien als de systeemanalyses op clusterniveau in voorliggend koepeldocument. De verdieping in de deelgebiedrapportages bestaat uit de volgende onderdelen:

1. Nadere detaillering van de analyses van hydrologie en ecologie
2. Nadere uitwerking van de natuurdoelen (scenario Basis+) en de beoordeling van de bestaande en potentiële natuurkwaliteit in relatie tot robuust systeemherstel
3. Nadere analyse van de knelpunten en kansen

Ad 1.

De nadere detaillering brengt verdieping aan ten opzichte van de regionale analyse op clusterniveau, waar dit nodig is om de maatregelen voldoende gedetailleerd te kunnen beschrijven. De mate van detail is maatwerk en afgestemd op de meerwaarde voor toekomstige gebiedsprocessen. Daarin zijn ook de beschikbaarheid van gegevens of juist lacunes in kennis mede bepalend. In het algemeen is niet gestreefd naar een uitwerking tot concreet inrichtingsniveau omdat dit beter past bij de gebiedsprocessen of in reeds lopende of geprogrammeerde aparte sporen (bijvoorbeeld herstelprogramma's Veluwe). Er is zoveel mogelijk afgestemd op reeds beschikbare informatie uit lopende processen. Daarnaast heeft ook afstemming plaatsgevonden met de begeleidingsgroep en kennisdragers vanuit water en natuur. Voor de uitgangspunten en methoden wordt verwezen naar hoofdstuk 2 en 3 in dit koepeldocument.

Ad 2.

Met de regionale analyses als vertrekpunt wordt op deelgebiedsniveau in meer detail ingegaan op de natuurdoelen uit het scenario Basis +. Net als in de regionale analyses op clusterniveau wordt daarbij gebruik gemaakt van de OBN-systematiek, waaronder de indeling in landschapstypen.

Dit vormt de basis voor de beoordeling van bestaande natuurkwaliteit (als referentiesituatie) alsmede de beoordeling van potentiële natuurkwaliteit die kan worden bereikt door uitvoering van de voorgestelde maatregelen in dit onderzoek. Voor deze beoordelingen worden de zes aangrijpingspunten voor robuust systeemherstel uit OBN als indeling gehanteerd. Bij de invulling van de beoordeling wordt daarnaast waar mogelijk ook gebruik gemaakt van de WenR-methoden, zoals uitgewerkt in het Ecologisch beoordelingskader voor herstelprogramma's Natura 2000 Veluwe (Bijlsma et al., 2020) en het Ecologisch beoordelingskader voor doelbereik in Natura 2000-gebieden (Bijlsma & Janssen, 2021). Deze bestaan uit gestandaardiseerde formats waarin streefbeeldens voor habitattypen en leefgebieden van HR- en VR-soorten zijn uitgewerkt. De methoden omvatten zeer bruikbare handvatten voor de objectieve beoordeling van de huidige staat van instandhouding en geven daarmee ook inzicht in de wenselijkheid en urgentie van maatregelen voor duurzaam systeemherstel, zowel binnen als rond de Natura 2000-gebieden.

Verder bieden de formats ook waardevolle informatie om de verwachte effectiviteit (en eventuele beperkingen daarin) objectief te kunnen beschrijven en dus de voorgestelde natuurmaatregelen in het kader van GMS objectief te kunnen valideren.

Ad 3.

Naast een verdere uitwerking van de knelpunten op deelgebiedsniveau, ook in een kaartbeeld, wordt aanvullend aandacht besteed aan meekoppelkansen. De uitwerking heeft plaatsgevonden vooruitlopend op en ter voorbereiding van een aantal schetssessies (per deelgebied) met de gebiedspartners. De verkregen inzichten zijn vervolgens meegenomen en verwerkt in de maatregelpakketten.

8.2 Uitwerking van maatregelpakketten

De maatregelen zijn voor het overzicht onderverdeeld in hydrologische en ecologische maatregelen. Dit is slechts een praktische indeling, die niets afdoet aan het veelal sterk onderling samenhangende karakter van individuele maatregelen. De maatregelen zijn verder ook geordend in relatie tot de van toepassing zijnde OBN-aangrijpingspunten. Verder heeft per maatregel ook een inschatting plaatsgevonden van de verwachte effectiviteit in relatie tot het gewenste robuuste systeemherstel voor de natuurdoelen. Dit laatste hangt nauw samen met de beoordeling van actuele en potentiële natuurkwaliteit zoals beschreven bij het tweede punt in de vorige paragraaf. Deze vormt de basis voor de beoordeling van de bijdrage van maatregelen aan de doelrealisatie.

De beoordeling van de afzonderlijke maatregelen betreft binnen deze opdracht een inhoudelijke waardering en komt aldus niet tot stand na een brede maatschappelijke of beleidsmatige/bestuurlijke afweging. De inhoudelijke waardering kan wel benut worden als hulpmiddel bij de bestuurlijke afwegingen en gebiedsprocessen in de toekomst. Bij de beoordeling is gebruik gemaakt van een indeling in Natura 2000-beheerplan maatregelen (niet in deze studie opgenomen), maatregelen ten behoeve van Natura 2000-doelen en maatregelen ten behoeve van overige (natuur)doelen. Dit is nader toegelicht in onderstaande tabel.

Tabel 8.1 Definities

Maatregelen in Natura 2000-beheerplan (buiten scope van dit GMS onderzoek)	Dit betreft alle maatregelen die in het Natura 2000-beheerplan en onderliggende herstelprogramma's zijn of worden opgenomen. In juridisch opzicht zijn dit de zgn. instandhoudingsmaatregelen en passende maatregelen zoals bedoeld in artikel 2.2. in de Wet natuurbescherming, als directe doorvertaling van HR en VR. Deze maatregelen zijn geen onderdeel van deze studie.
Maatregelen ten behoeve van Natura 2000-doelen	Dit betreft alle maatregelen in het onderzoeksgebied van deze studie die bijdragen aan alle relevante Natura 2000-doelen. Dit kan zowel om gebiedsspecifieke instandhoudingsdoelen en kernopgaven gaan, als om een noodzakelijke bijdrage aan de Landelijke Staat van Instandhouding (LSVI) buiten de begrensde Natura 2000-gebieden.
Maatregelen ten behoeve van overige (natuur)doelen	Dit betreft alle maatregelen in de onderzoeksgebieden die bijdragen aan algemene versterking van biodiversiteit en zo mogelijk ook aan gebiedsgerichte ecosysteemdiensten / koppelkansen.

Bij de beoordeling van de maatregelen is dus sprake van een tweedeling in 1) maatregelen ten behoeve van Natura 2000-doelen en 2) maatregelen ten behoeve van overige (natuur)doelen. In de deelgebiedrapportages wordt dit als volgt afgekort:

- Maatregelen ten behoeve van Natura 2000-doelen → Maatregelen t.b.v. Natura 2000-doelen
- Maatregelen ten behoeve van overige (natuur)doelen → Maatregelen t.b.v. overige (natuur)doelen

De maatregelen die zijn opgenomen ten behoeve van de Natura 2000-doelen zijn ook gescoord op effectiviteit. Uitgangspunt is dat een dergelijke maatregel op alle zes de aangrijpingspunten (OBN) goed scoort voor alle Natura 2000-doelen. Ook bij een matige of onvoldoende score op een Natura 2000-doel kan een maatregel als 't.b.v. Natura 2000-doelen' worden gekwalificeerd, als deze effectief bijdraagt aan kwaliteitsverbetering. Voor maatregelen waarvan de effectiviteit afhangt van de combinatie met andere maatregelen, of die uitwisselbaar zijn met alternatieve maatregelen, is dit per voorkomend geval aangegeven.

Een kanttekening is dat maatregelen die binnen deze studie als 'maatregel t.b.v. overige (natuur)doelen' zijn gekenmerkt, prioriteit en/of urgentie kunnen hebben die voortkomt uit een ander beleidskader. Een goed voorbeeld hiervan zijn KRW-maatregelen, die deels binnen de GMS-kaders als 'maatregel t.b.v. Natura 2000-doelen', maar ook deels als 'maatregel t.b.v. overige (natuur)doelen' zullen worden aangemerkt.

In veel gevallen kan een mix van zowel 'maatregelen t.b.v. Natura 2000-doelen' als 'maatregelen t.b.v. overige (natuur)doelen' zorgen voor een gunstige wisselwerking (synergie). Combinaties van maatregelen zorgen voor een efficiënte inzet van middelen in relatie tot de te bereiken omgevingskwaliteit. Zo kan bijvoorbeeld de aanleg van nieuwe natuur soms efficiënt worden gecombineerd met het vasthouden van water in verdrogingsgevoelige gebieden. De ontwikkeling van natte natuur levert ook vaak mogelijkheden op om in versterkte mate CO₂ vast te kunnen leggen.

9 Literatuur

Bijlsma, R.J. & J.A.M. Janssen, 2021. **Ecologisch beoordelingskader voor doelbereik in Natura 2000-gebieden**. Wageningen Environmental Research i.o.v. provincies Limburg, Noord-Brabant en Gelderland. Rapport 3068. Met medewerking van De Vlinderstichting en SOVON Vogelonderzoek Nederland.

Bijlsma, R.J., M.J.J. La Haye, R. Huiskes, R.H. Kemmers, W.A. Ozinga, W.C.E.P. Verberk, J. Vogels & H.H. van Kleef, 2010. **Complexe leefgebieden: het belang van gradiëntecosystemen en combinaties van ecosystemen voor het behoud van biodiversiteit**. Alterra-rapport 1965. Alterra, Wageningen.

Bijlsma, R.J., S.P.J. van Delft, J.A.M. Janssen, H. Sierdsema & H. Siepel, 2020. **Ecologisch beoordelingskader voor herstelprogramma's Natura 2000 Veluwe**. Wageningen Environmental Research. Rapport 3036.

BügelHajema, H+N+S Landschapsarchitecten, Sweco, TAUW, Witteveen+Bos, 2021. **Naar een Natuurinclusieve Ruimtelijke Inrichting rond Natura 2000-gebieden**. In opdracht van de ministeries van LNV en BZK.

Burg, A.B. van den, F. Berendse, H.F. van Dobben, J. Kros, R. Bobbink, J. Roelofs, B. Odé, C.A.M. van Swaay, H. Sierdsema, H.N. Siebel, W. de Vries, 2021. **Stikstof en natuurherstel. Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof**. Wereld Natuur Fonds, met steun van Natuurmonumenten.

Cormont, A., M. van Eupen, W. Ozinga & P. Schippers, 2021. **Gradiënten op de kaart**. WOt-special 5. WUR, Wageningen.

Dienst Landelijk Gebied, 2016a. **Beheerplan Natura 2000-gebied Stelkampsveld (060)**.

Dienst Landelijk Gebied, 2016b. **Beheerplan Natura 2000-gebied 069 De Bruuk**.

Dienst Landelijk Gebied & Staatsbosbeheer, 2016. **Natura 2000-beheerplan Willinks Weust (62)**.

Dienst Landelijk Gebied & Staatsbosbeheer, 2016. **Natura 2000-beheerplan Lingegebied & Diefdijk-Zuid (70)**.

Ex, J., 2020. **Validatie natuurmaatregelen Gelderse Maatregelen Stikstof en Programma Natuur aan de hand van 'Beoordelingskaders voor habitattypen en leefgebieden'**.

Kenmerk R001-1284565NAB-V04-kzo-NL Koepeldocument

Heusden, W. van, H. Sluiter, M. Tijnagel, W. Vercrujisse & A. Zuidhof, 2021. **Ecologische Systeemopgave PAGW-Rivieren. Naar klimaatbestendige robuuste riviernatuur in 2050.** Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, Rijkswaterstaat en Staatsbosbeheer in opdracht van de ministeries IenW en LNV.

Leeuwen, C.G. van, 1965. **A Relation Theoretical Approach to Pattern and Process in Vegetation.** Wentia 15: 25-46.

Martens, S. en H. ten Holt, 2020. **Ecologisch assessment van de landschappen van Nederland. Analyse door het Kennisnetwerk OBN.** Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren (VBNE). Rapport nr. 2020/OBN238.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2006. **Natura 2000-doelendocument.**

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2018. **Ontwerp-wijzigingsbesluit Habitatrictlijngebieden vanwege aanwezige waarden.** Kenmerk DN&B/2018-000.

Nationale Databank Flora en Fauna (NDFD), 2022. **Verspreidingsgegevens flora en fauna 2011-2021.** Geraadpleegd januari-maart 2022.

Pouwels, R., M.J.S.M. Reijnen, M.F. Wallis de Vries, A. van Kleunen, H. Kuipers & J.G.M. van der Gref, 2009. **Water-, milieu- en ruimtecondities fauna: implementatie in LARCH.** Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 98.

Provincie Gelderland, 2016a. **Beheerplan Natura 2000 58 - Landgoederen Brummen.**

Provincie Gelderland, 2016b. **Beheerplan Natura 2000 61 – Korenburgerveen.**

Provincie Gelderland, 2016c. **Beheerplan Natura 2000 63 – Bekendelle.**

Provincie Gelderland, 2016d. **Beheerplan Natura 2000 64 - Wooldse Veen.**

Provincie Gelderland, 2018a. **Beheerplan Natura 2000 Rijntakken (038).**

Provincie Gelderland, 2018b. **Beheerplan Natura 2000 Veluwe (057).**

Provincie Gelderland & Provincie Noord-Brabant, 2016. **Beheerplan Natura 2000 - 071 Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem.**

Provincie Limburg, 2019. **Hoofdrapport Natura 2000-plan Sint-Jansberg (142).** Ontwerp.

Provincie Utrecht & Provincie Gelderland, 2018. **Natura 2000-beheerplan Binnenveld.**

Smidt, M. de, 2001. **Atlas van Nederland, deel16 Landschap.** Stichting Wetenschappelijke Atlas van Nederland.

TAUW, 2021. **Gelderse Maatregelen Stikstof. Natuurmaatregelen Enclave Noord Veluwe.** Quickscan GMS fase 1.

WRIJ, 2021. **Het watersysteem van de Achterhoek. Probleem, opgave en handelingsperspectief.**

Kenmerk R001-1284565NAB-V04-kzo-NL Koepeldocument

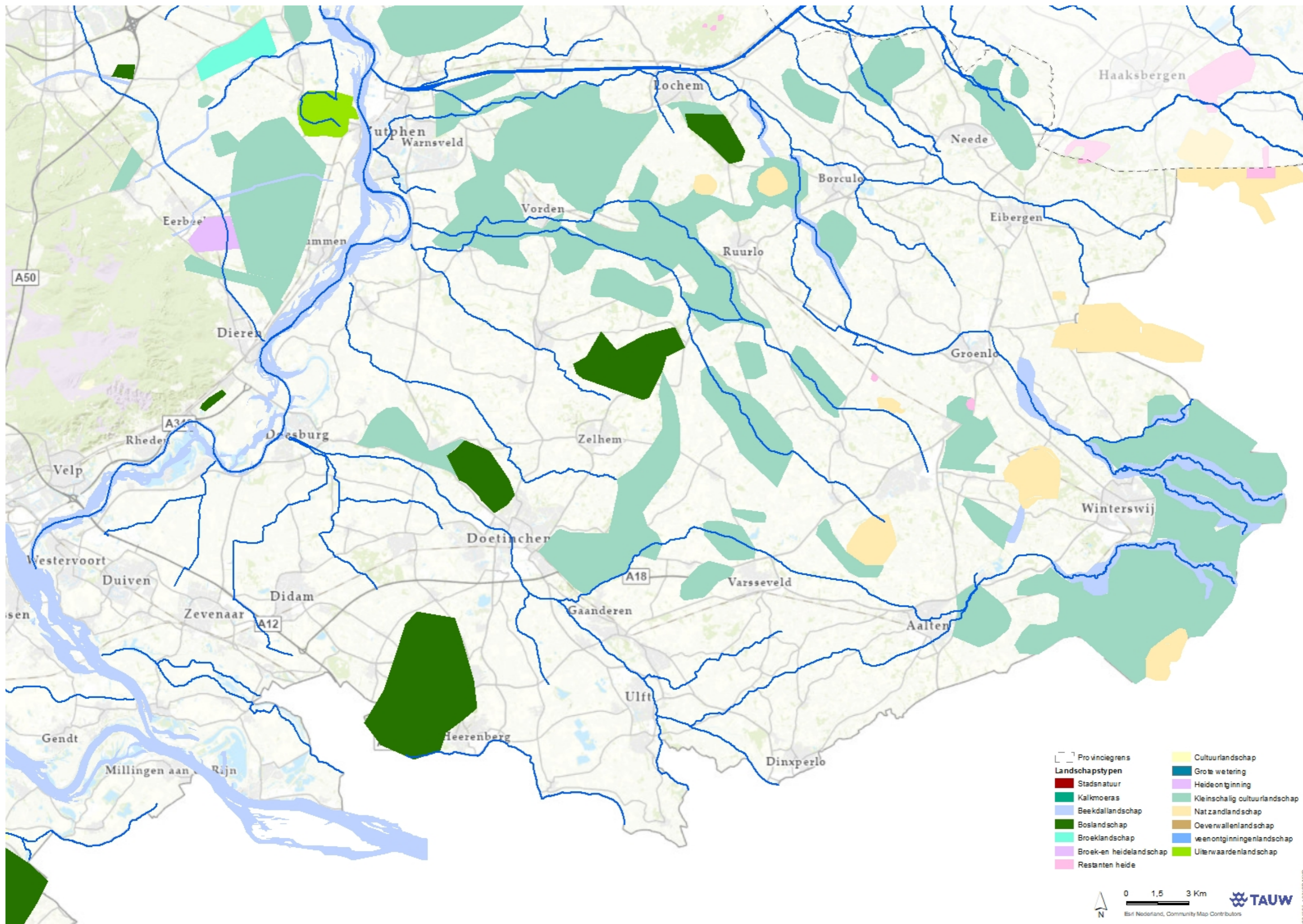
Bijlage 1 Kaartenbijlage GMS-koepeldocument

Kaartenbijlage bij Koepeldocument gericht op ecologisch-hydrologische analyse

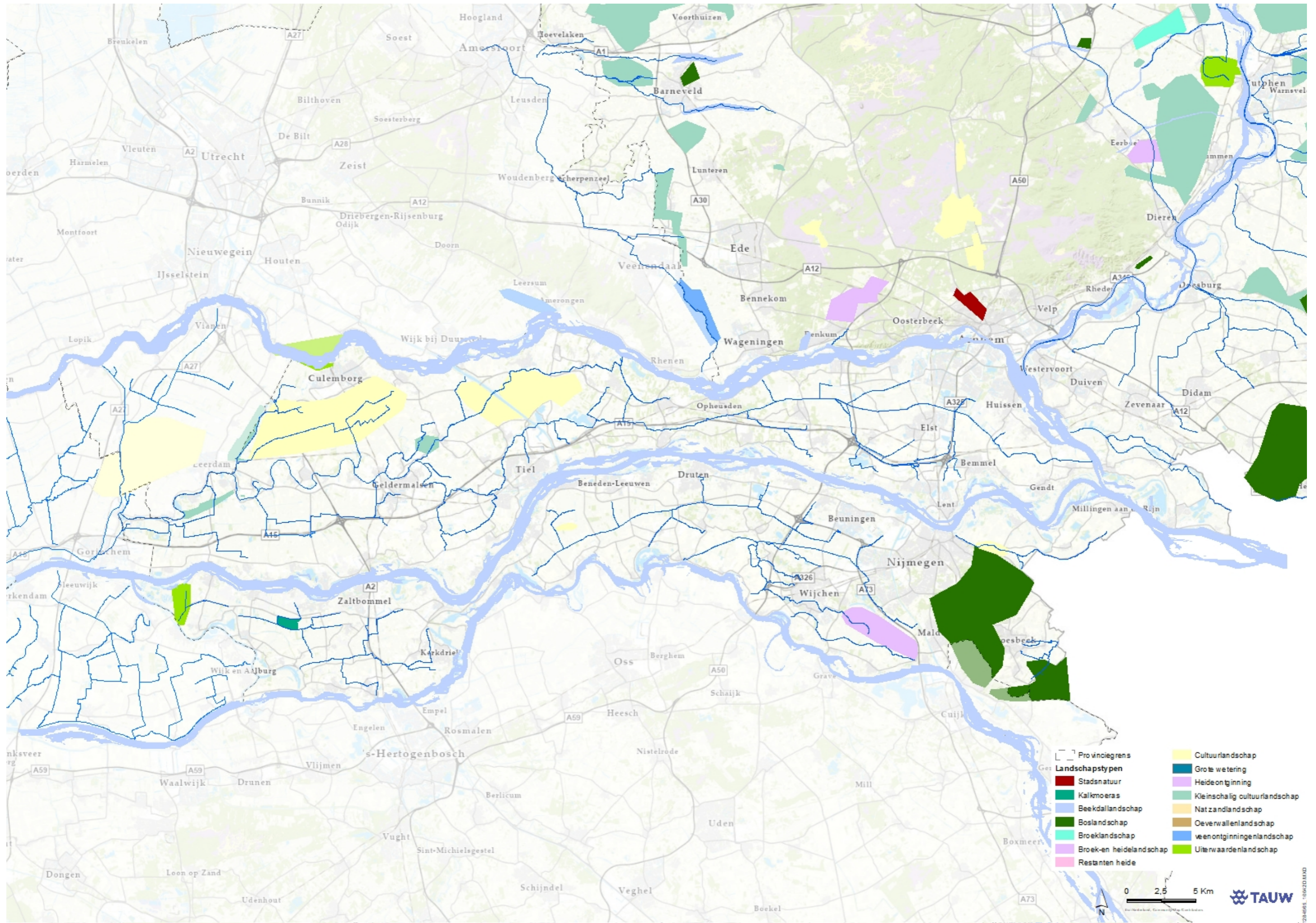
Gelderse Maatregelen Stikstof

15 april 2022

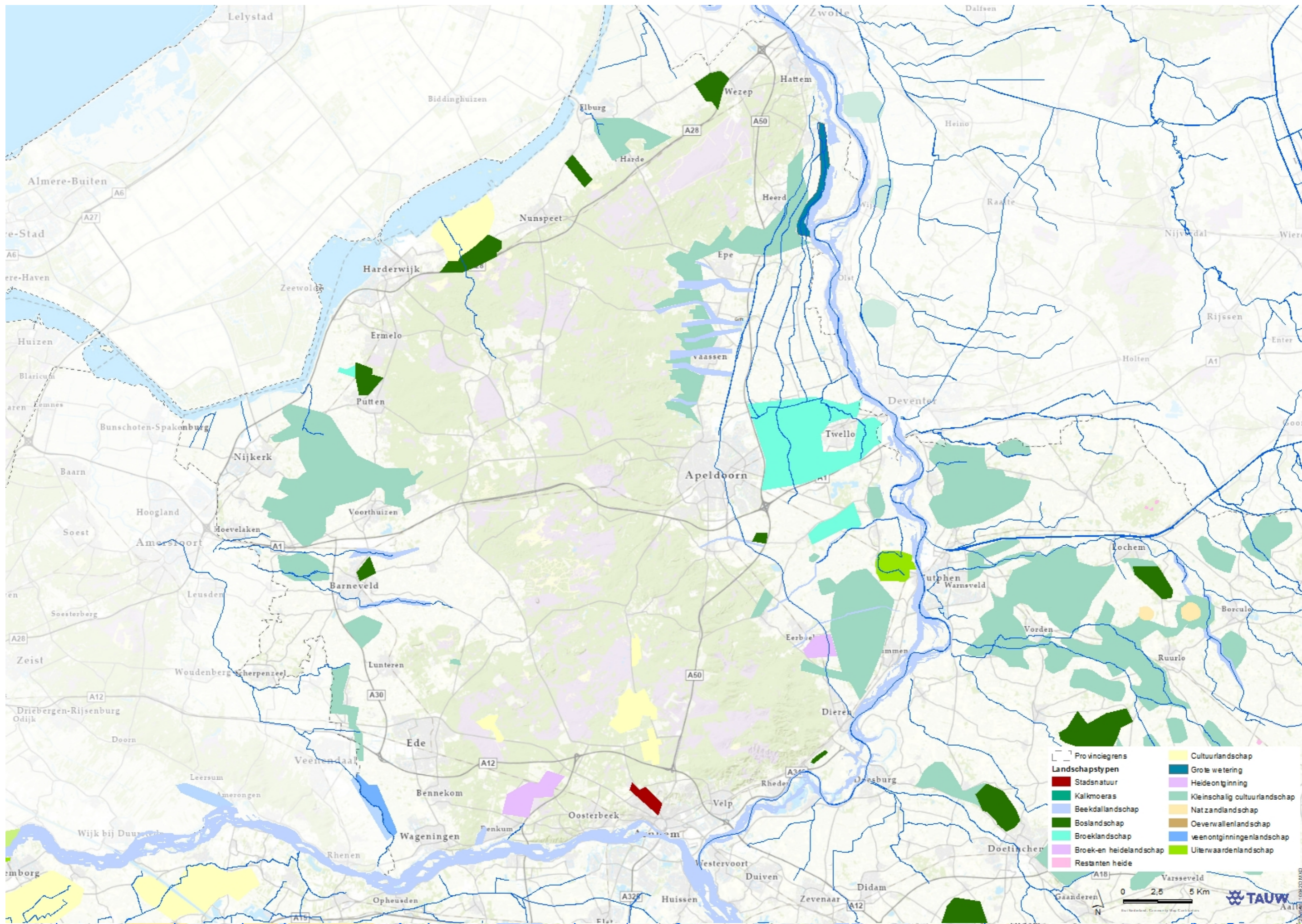
1. Kaart met geïventariseerde gebieden - Achterhoek - Landschapstypen

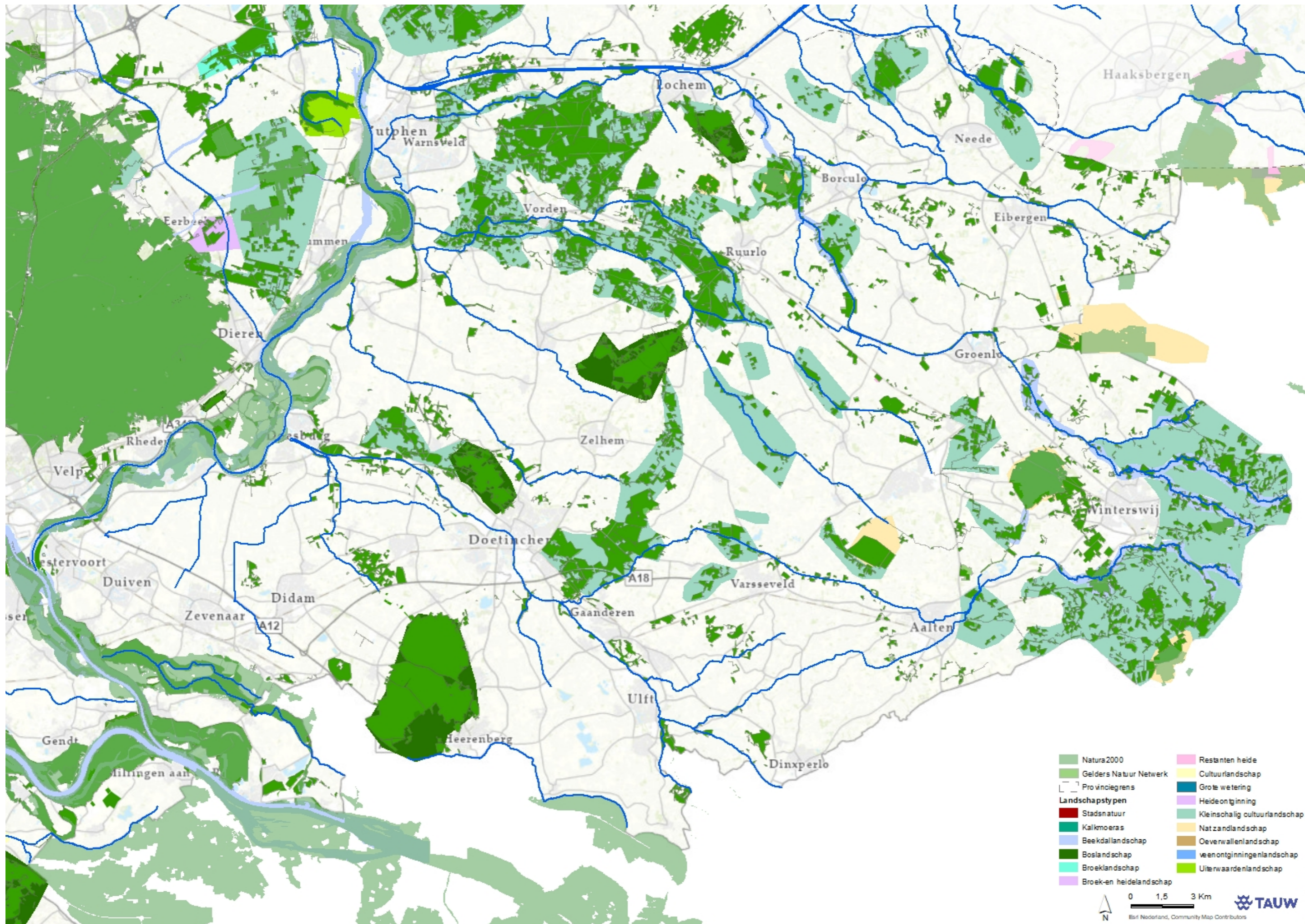
2. Kaart met geïventariseerde gebieden - Betuwe - Landschapstypen

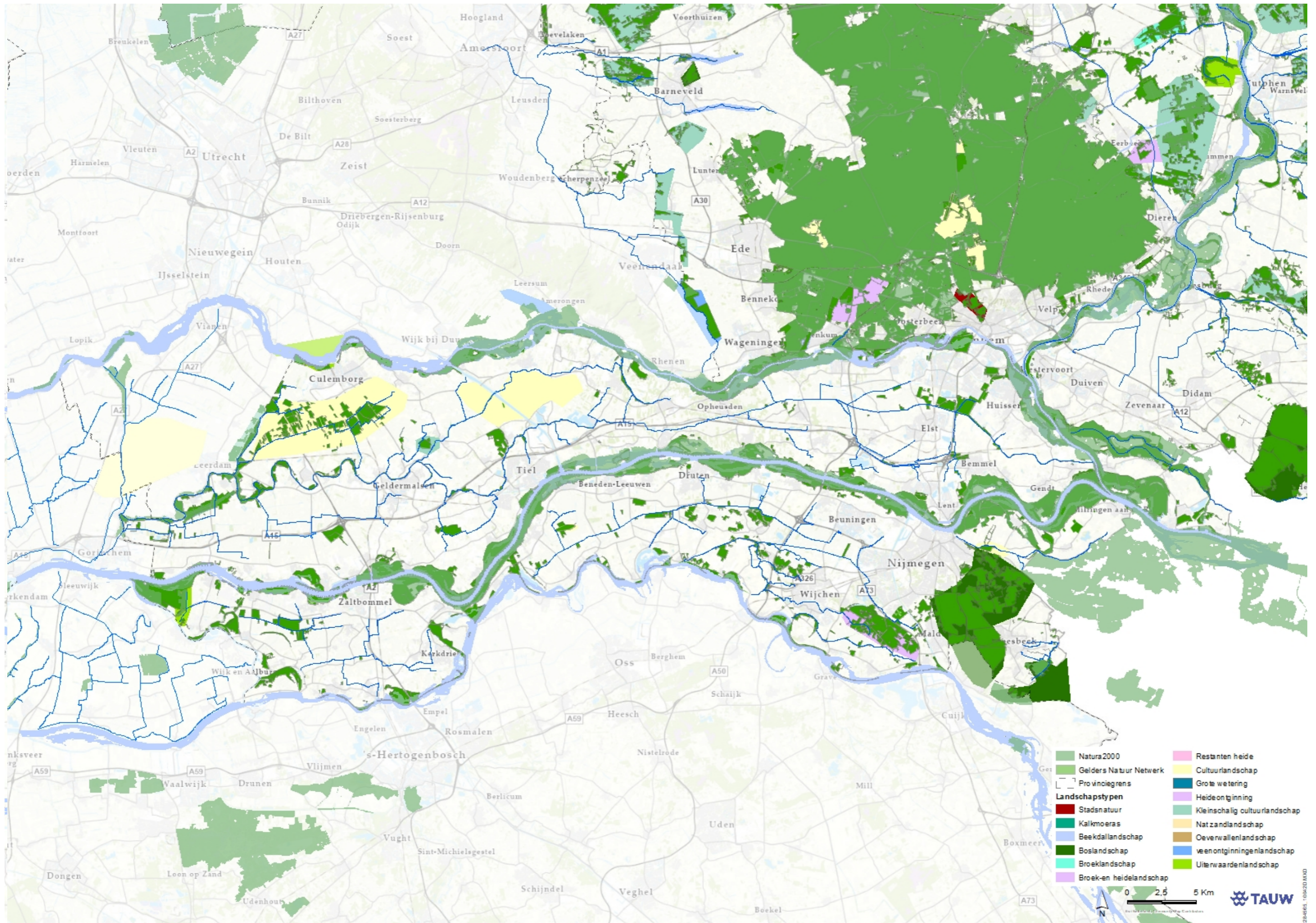
3. Kaart met geïventariseerde gebieden - Veluwe & IJssel - Landschapstypen

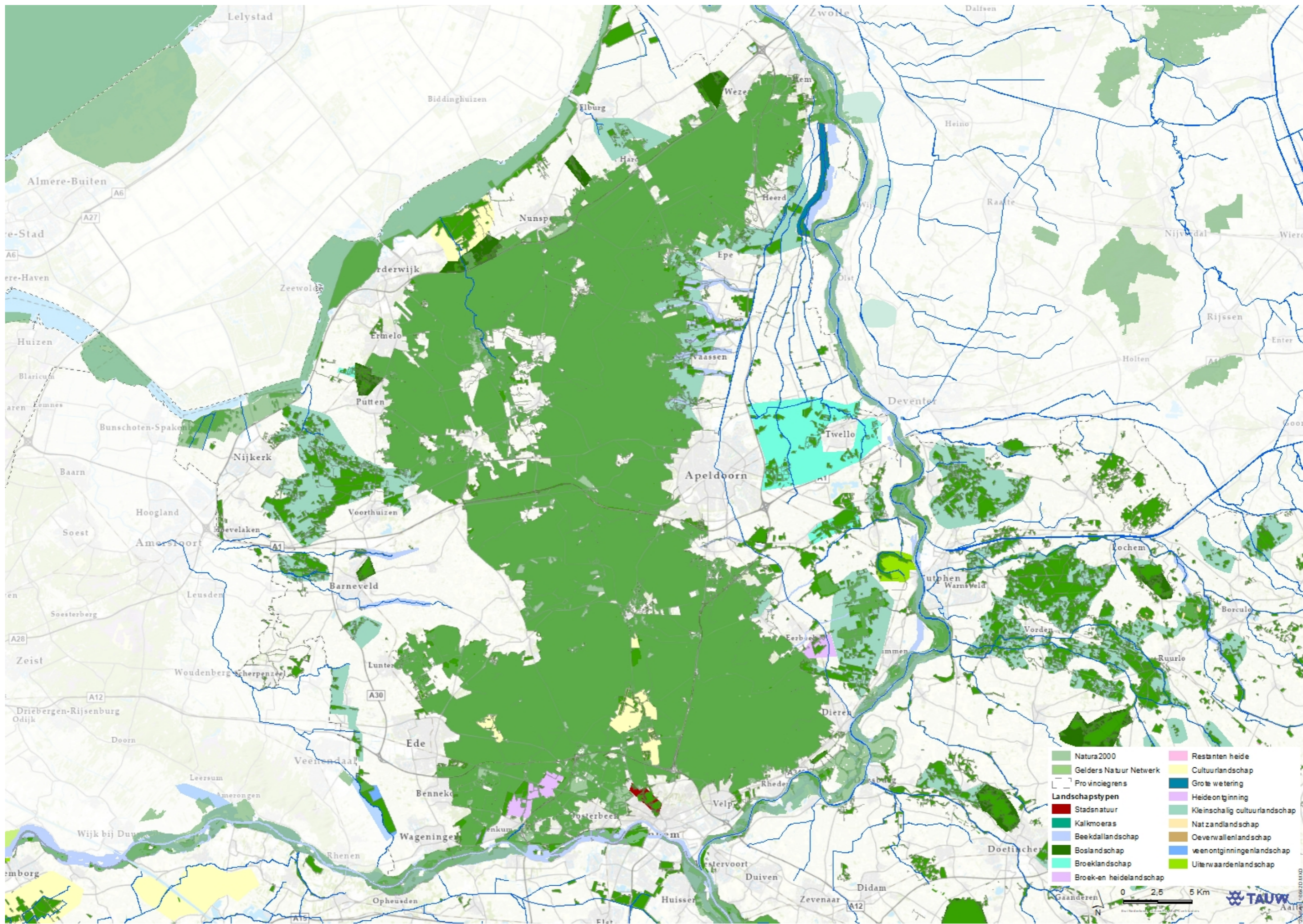
4. Kaart met geïventariseerde gebieden - Achterhoek - inclusief N2000 en GNN

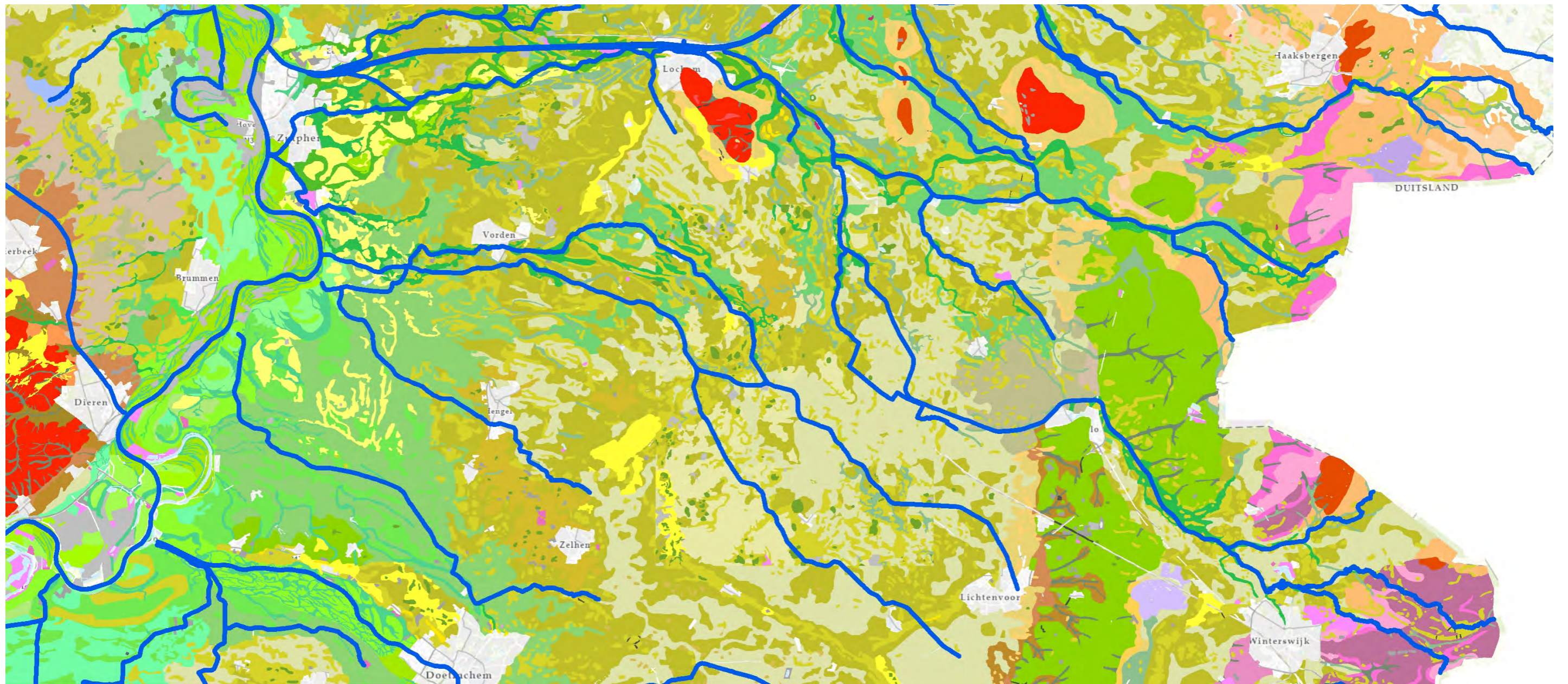
5. Kaart met geïventariseerde gebieden - Betuwe - inclusief N2000 en GNN

6. Kaart met geïventariseerde gebieden - Veluwe & IJssel - inclusief N2000 en GNN

7. Geomorfologische kaart - Achterhoek

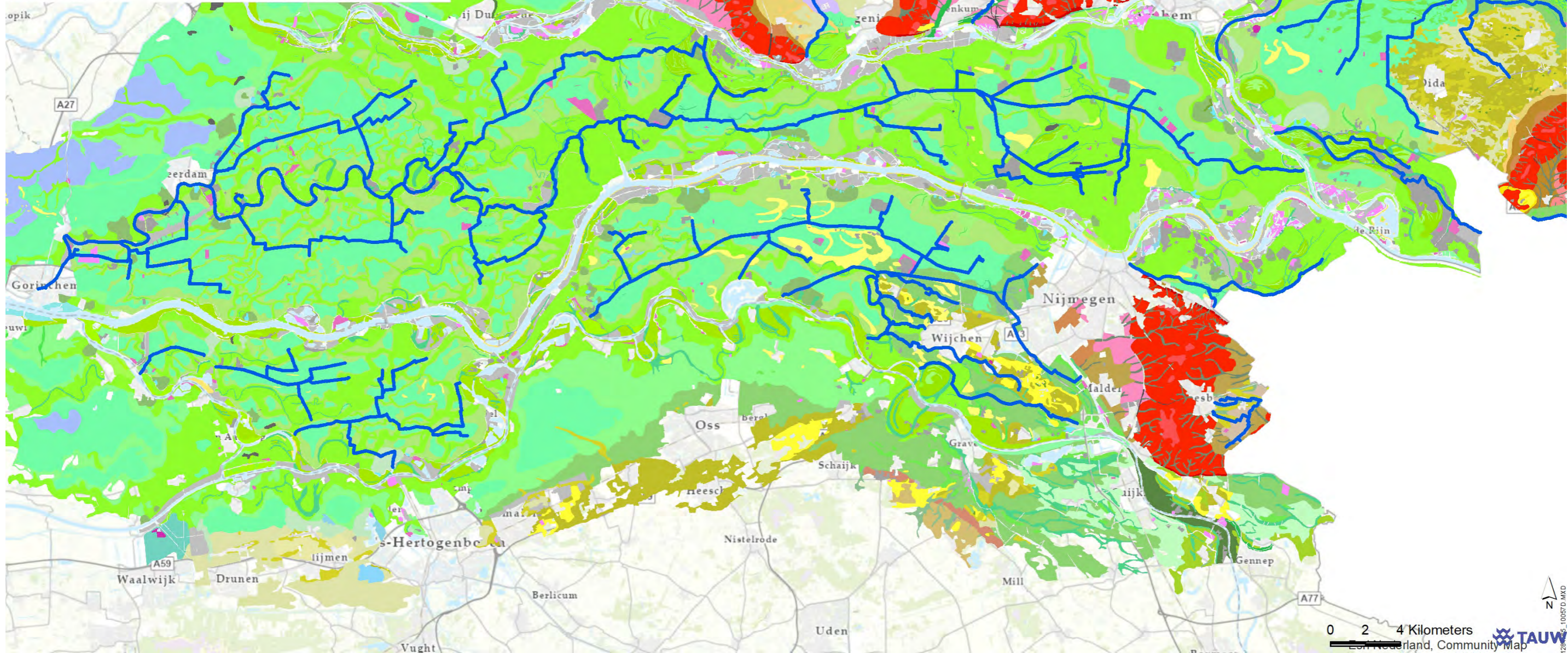

- Geomorfologische kaart**
- Beek(dal)overstromingsvlakte
 - Beekdalbodem
 - Beekdalbodem met meanderruggen en geulen
 - Crevasserug
 - Daluitspoelingswaaler
 - Dalvormige laagte
 - Dekzandkopje
 - Dekzandplateau
 - Dekzandrug
 - Dekzandvlakte
 - Dekzandweavingen
 - Doorbraakwaaler
 - Droogdal
 - Glooiing van hellingafspoelingen
 - Glooiing van sneeuwsmeltwaterafzettingen
 - Gordeldekzandglooiing
 - Gordeldekzandrug
 - Gordeldekzandvlakte
 - Gordeldekzandweavingen
 - Groeve
 - Grondmorenerug
 - Grondmoreneweavingen
 - Holle weg
 - Kronkelwaardgeul
 - Kronkelwaardrug
 - Laagte ontstaan door afgraving
 - Laagte zonder randwal
 - Landduin
 - Landduinen met bijbehorende vlakten en laagten
 - Meanderruggen en -geulen
 - Oeverwal
 - Ontgonnen veenvlakte
 - Overloop- of crevassegeul
 - Plateau-achtige storthoep, opgehoogd, opgespoten terrein of kunstmatig eiland
 - Plateau-achtige terrasrest
 - Plateau-achtige vereffeningsrest
 - Restgeul
 - Rivier-erosie laagte, kolk/wiel
 - Rivierduin
 - Rivierkom - en oeverwalachtige vlakte
 - Rivierkomvlakte
 - Rivierstrandglooiing
 - Smeltwaterheuvel
 - Smeltwaterterras, 'Kame'
 - Storthopen met grind-, zand-, kleigaten of ijzerkuielen
 - Stroomrug of stroomgordel
 - Stroomruggglooiing
 - Stuifzandvlakte
 - Stuwwal
 - Stuwwalglooiing
 - Stuwwalplateau
 - Terp (wierd) of hoogwatervluchtplaats
 - Terrasrest-rug
 - Terrasvlakte
 - Trechtersvormig droogdal
 - Veenrest-ruggen
 - Veenrestvlakte
 - Vereffeningsrest-heuvel
 - Vereffeningsrest-vlakte
 - Vereffeningsrest-weavingen
 - Vereffeningsrestglooiing
 - Vlakte ontstaan door afgraving en/of egalasatie
 - Vlakte van fluviaale doorbraakafzettingen
 - Vlakte van grondmorene
 - Vlakte van rivierafzettingen
 - Vlakte van sneeuwsmeltwaterafzettingen
 - Vlakte van ten dele verspoelde dekzanden of löss
 - Weavingen in rivierafzettingen
 - Weavingen in sneeuwsmeltwaterafzettingen

8. Geomorfologische kaart - Betuwe

Geomorfologische kaart

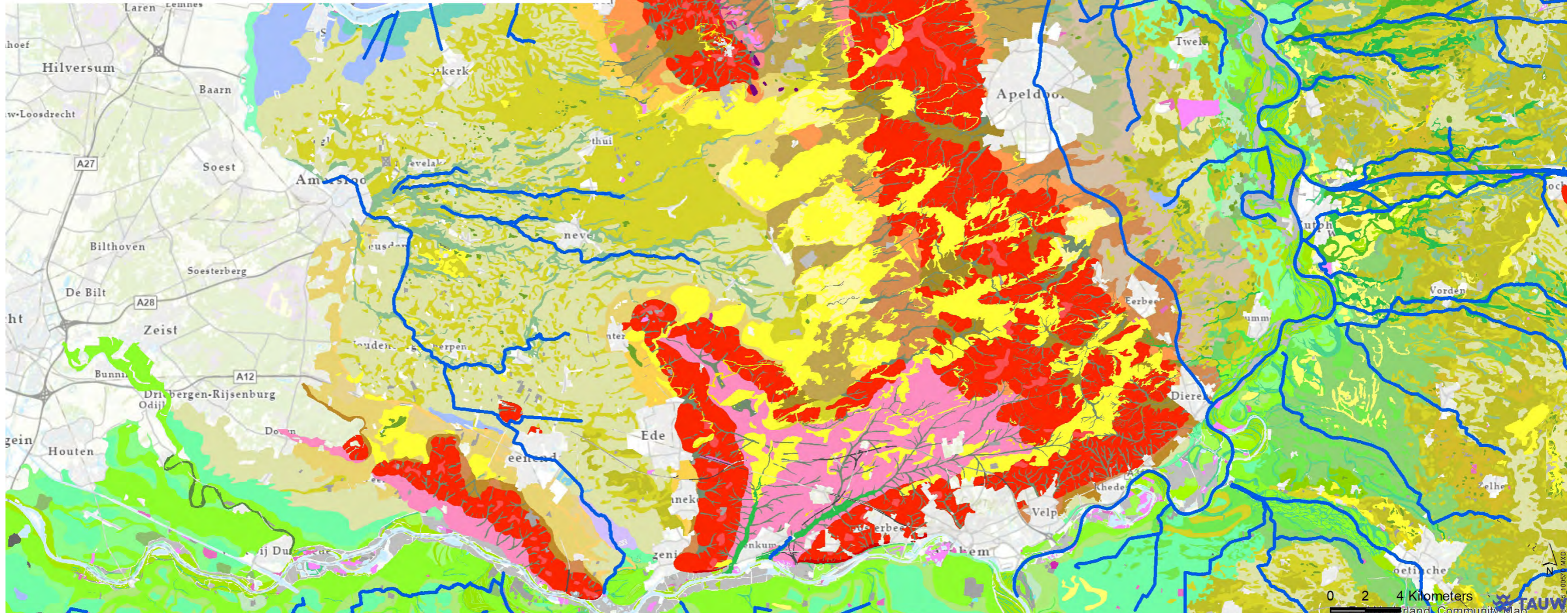
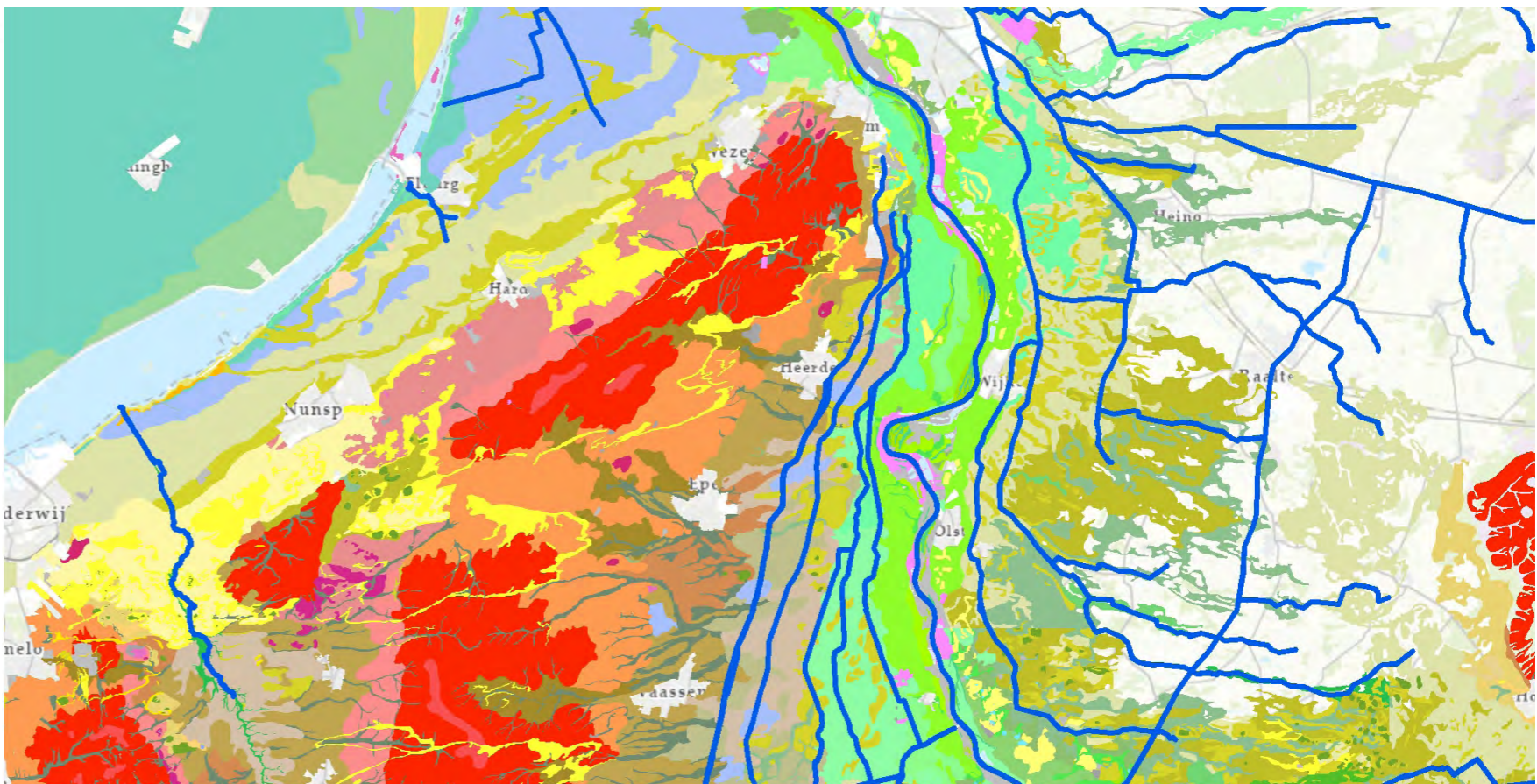
- Aanwasvlakte
- Beek(dal)overstromingsvlakte
- Beekdalbodem
- Beekdalbodem met meanderuggen en geulen
- Boezemland, vlietland, moerassige vlakte
- Crevasserug
- Daluitspoelingswaaler
- Dalvlakte/terras
- Dalvormige laagte
- Dekzandplateau
- Dekzandrug
- Dekzandvlakte
- Dekzandwelvingen
- Doodijsgat
- Doorbraakwaaler
- Droogdal
- Getij-inversierug
- Geulranddekzandrug
- Glooiing van heilingspoelingen
- Glooiing van sneeuwmeltwaterafzettingen
- Gordeidekzandglooiing
- Gordeidekzandrug
- Gordeidekzandvlakte
- Gordeidekzandwelvingen
- Groeve
- Holle weg
- Horstglooiing
- Kronkelwaardgeul
- Kronkelwaardrug
- Laagte met randwal incl. pingorines
- Laagte ontstaan door afgraving
- Laagte zonder randwal
- Landduin
- Landduinen met bijbehorende vlakten en laagten
- Meanderuggen en -geulen
- Oeverwal
- Ondergraven stuwwalzijde
- Ontgonnen veenvlakte
- Ontgonnen veenvlakte met petgaten
- Overloop- of crevassegeul
- Plateau-achtige horst
- Plateau-achtige storthoop, opgehoogd, opgespoten terrein of kunstmatig eiland
- Plateau-achtige terrasrest
- Restgeul
- Rivier-erosielaagte, kolk/wiel
- Rivierdalbodem
- Rivierduin
- Rivierkom- en oeverwalachtige vlakte
- Rivierkomvlakte
- Rivierstrandglooiing
- Smeeltwaterterras, 'Kame'
- Smeeltwaterwaaler, Sandr
- Storthoop
- Storthopen met grind-, zand-, kleigaten of ijzerkuilen
- Stroomrug of stroomgordel
- Stroomruggglooiing
- Stultzandvlakte
- Stuwwal
- Stuwwalglooiing
- Stuwwalplateau
- Terp (wierd) of hoogwatervluchtplaats
- Terrasafzettingwelvingen
- Terrasrest-rug
- Terrasvlakte
- Trechtvormig droogdal
- Veenrestvlakte
- Vlakten ontstaan door afgraving en/of egalisatie
- Vlakten van fluviale doortbraakafzettingen
- Vlakten van getij-afzettingen
- Vlakten van getij-riviermondafzettingen
- Vlakten van rivierafzettingen
- Vlakten van sneeuwmeltwaterafzettingen
- Vlakten van ten dele verspoelde dekzanden of loss
- Welvingen in rivierafzettingen
- Welvingen in sneeuwmeltwaterafzettingen

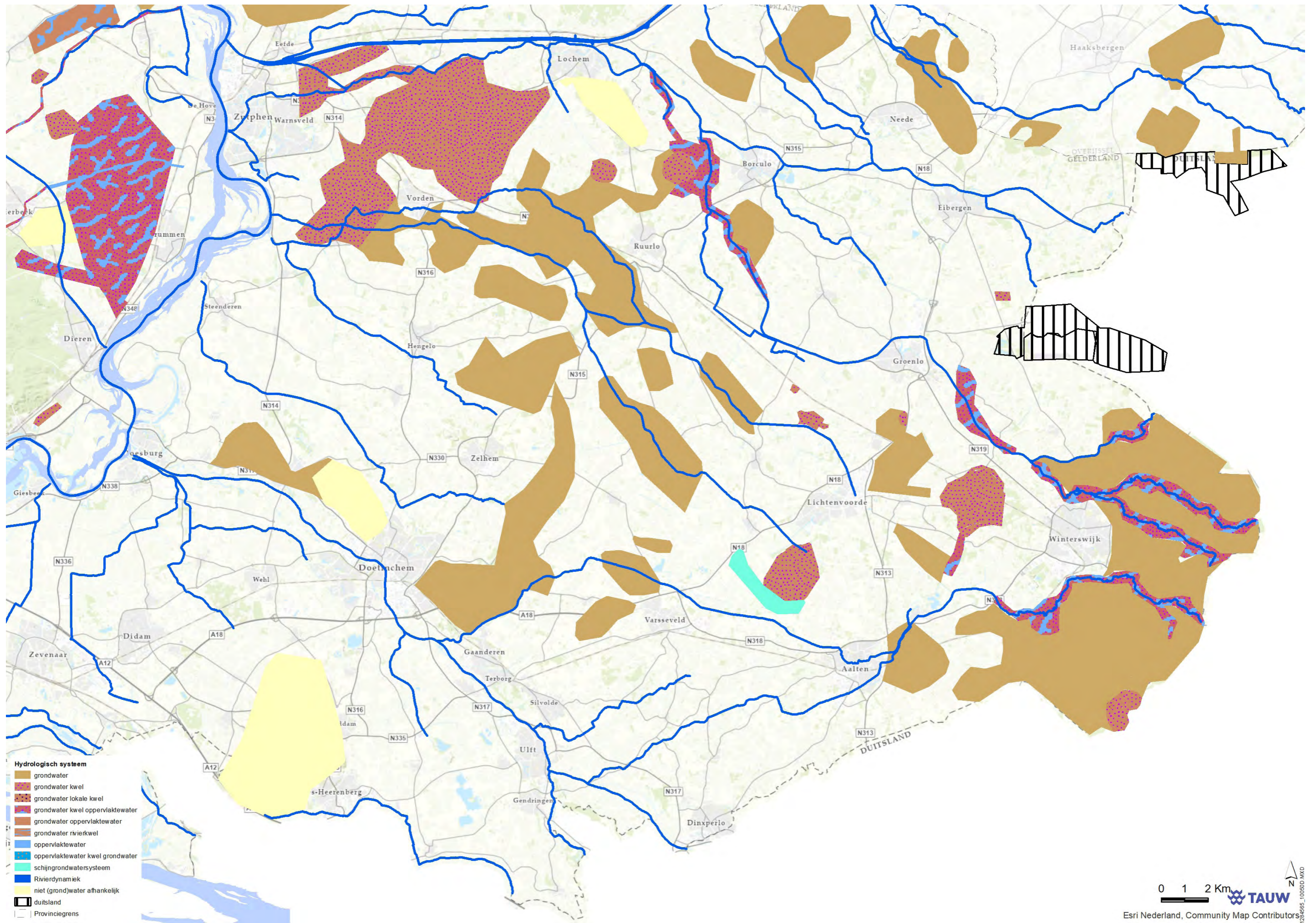
9. Geomorfologische kaart - Veluwe & IJssel

Geomorfologische kaart

- Beek(dal)overstromingsvlakte
- Beekdalbodem
- Beekdalbodem met meanderruggen en geulen
- Boezemland, vlietland, moerassige vlakte
- Crevasserug
- Daluitspoelingswaaler
- Dalvormige laagte
- Dekzandkopje
- Dekzandplateau
- Dekzandrug
- Dekzandvlakte
- Dekzandwelvingen
- Doodijsgat
- Doorbraakwaaler
- Droogdal
- Getij-inversierug
- Geulranddekzandrug
- Glooiing van hellingatspoelingen
- Glooiing van sneeuwsmeltwaterafzettingen
- Gordeidekzandglooiing
- Gordeidekzandrug
- Gordeidekzandvlakte
- Gordeidekzandwelvingen
- Groeve
- Grondmoreneglooiing of smeltwaterglooiing met resten van grondmorene
- Holle weg
- Kronkelwaaiergeul
- Kronkelwaaier
- Kunstmatig gecreëerd reliëf voor recreatiedoeleinden zoals golfbanen, motorsportterreinen en parken
- Kustduinen met bijbehorende vlakten en laagten
- Kwelderwal
- Laagte met randwal incl. pingorines
- Laagte ontstaan door afgraving
- Laagte zonder randwal
- Landduin
- Landduinen met bijbehorende vlakten en laagten
- Meanderruggen en -geulen
- Oeverwal
- Ondergraven stuwwalzijde
- Ontgonnen veenvlakte
- Overloop- of crevassegeul
- Plateau-achtige storchoop, opgehoogd, opgespoten terrein of kunstmatig eiland
- Plateau-achtige terrasrest
- Restgeul
- Rivier-erosie laagte, kolk/wiel
- Rivierdalbodem
- Rivierduin
- Rivierkom - en oeverwalachtige vlakte
- Rivierkomvlakte
- Rivierstrandglooiing
- Smeltwaterheuvel
- Smeltwaterrug
- Smeltwaterterras, 'Kame'
- Smeltwaterwaaler, Sandr
- Storchoop
- Storhoppen met grind-, zand-, kleigaten of ijzerkuielen
- Strandwal
- Stroomrug of stroomgordel
- Stroomrugglooiing
- Stuifzandvlakte
- Stuwwal
- Stuwwalglooiing
- Stuwwalplateau
- Terp (wierd) of hoogwatervluchtplaats
- Terrasrest-rug
- Terrasvlakte
- Trechtersvormig droogdal
- Veenrestvlakte
- Vlakte ontstaan door afgraving en/of egalisatie
- Vlakte van fluviatiele doorbraakafzettingen
- Vlakte van getij-afzettingen
- Vlakte van getij-rivierondafzettingen
- Vlakte van mariene doorbraakafzettingen
- Vlakte van rivierafzettingen
- Vlakte van sneeuwsmeltwaterafzettingen
- Vlakte van ten dele verspoelde dekzanden of iöss
- Vlakte van zee- of meerbodematzettingen
- Welvingen in rivierafzettingen
- Welvingen in sneeuwsmeltwaterafzettingen
- Welvingen in zee- of meerbodematzettingen
- Zeestrandglooiing

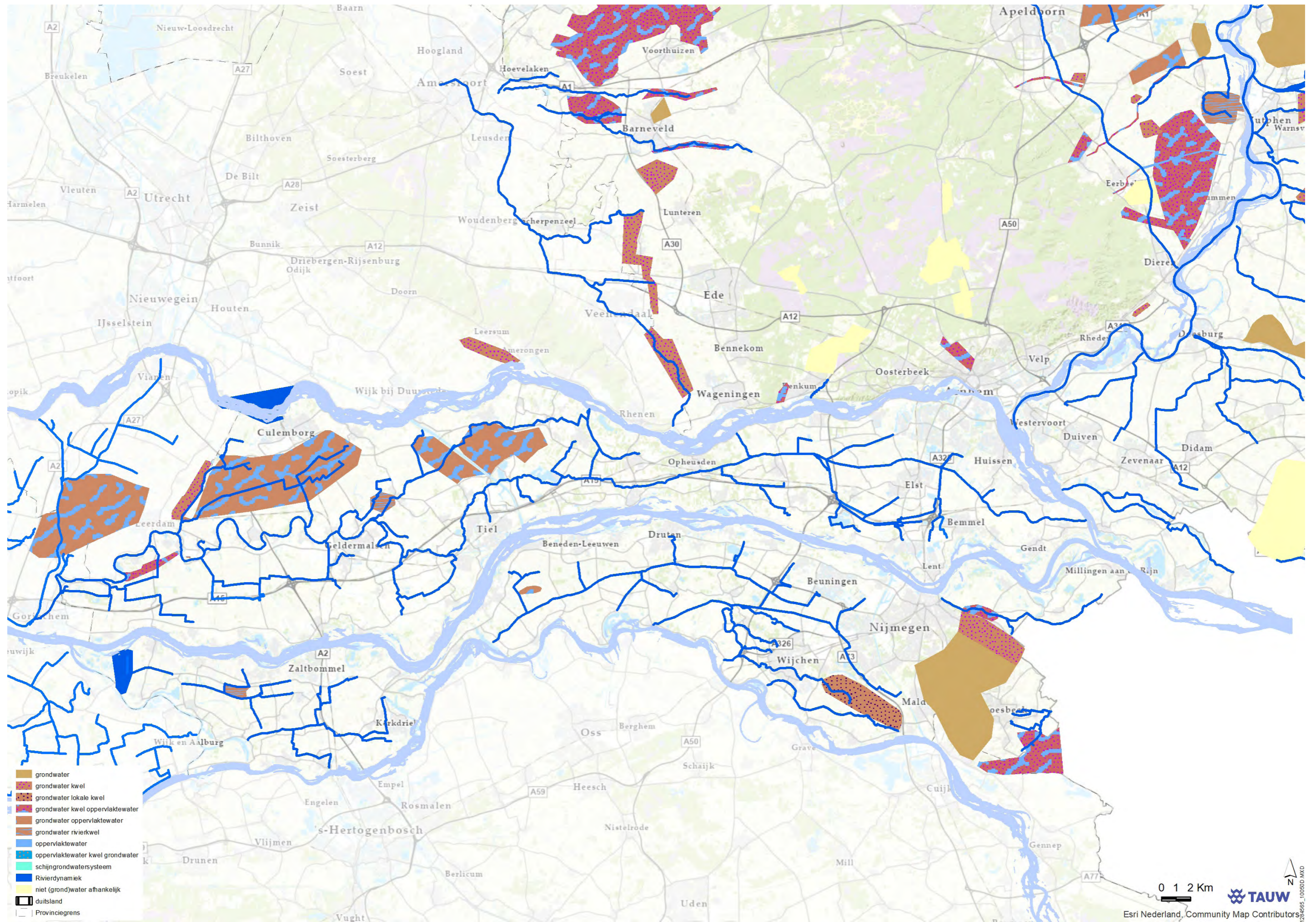

10. Kaart met geïventariseerde gebieden - Achterhoek - hydrologisch systeem

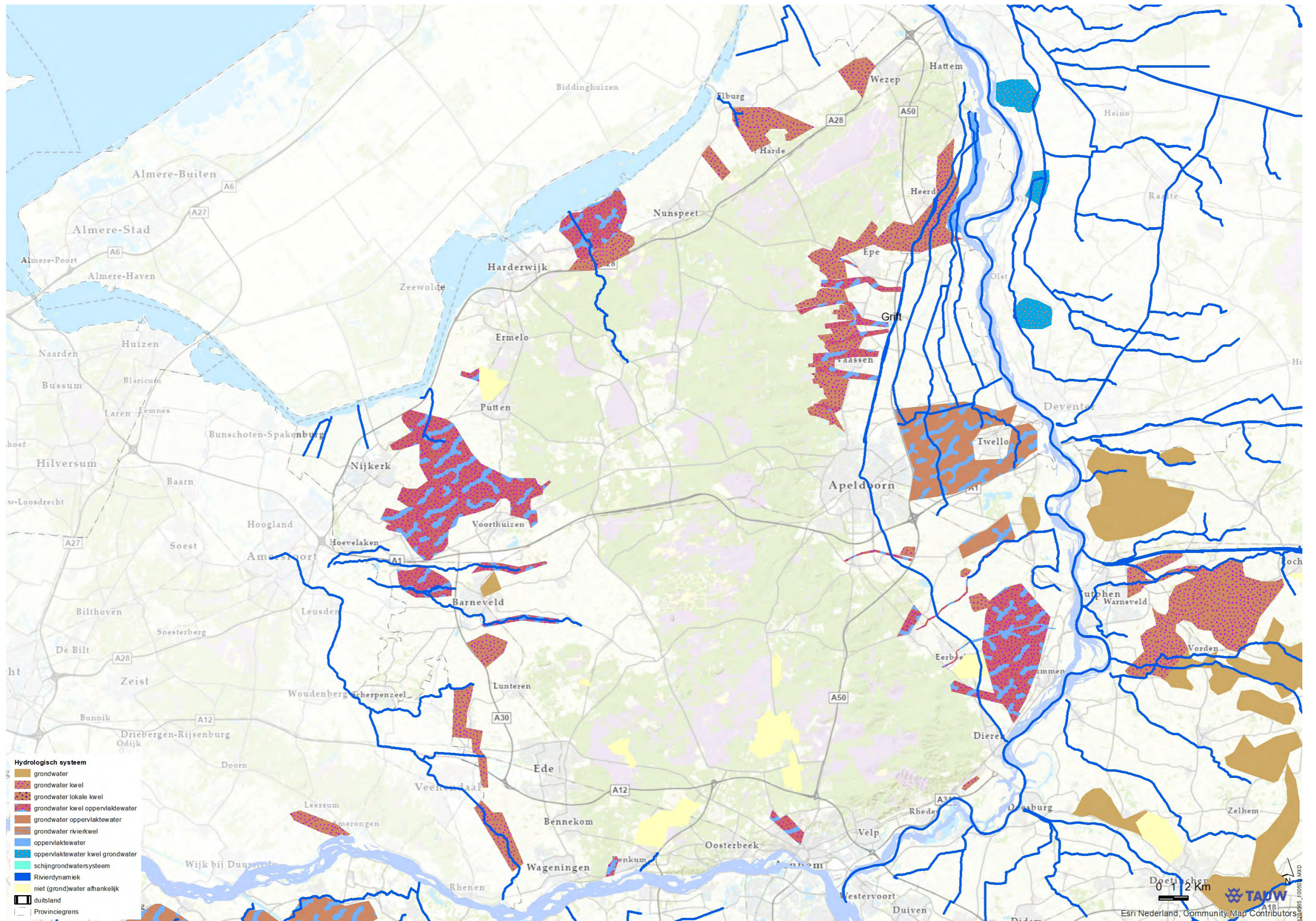

- Hydrologisch systeem**
- grondwater
 - grondwater kwel
 - grondwater lokale kwel
 - grondwater kwel oppervlaktewater
 - grondwater oppervlaktewater
 - grondwater rivierkwel
 - oppervlaktewater
 - oppervlaktewater kwel grondwater
 - schijngrondwatersysteem
 - Rivierdynamiek
 - niet (grond)water afhankelijk
 - Duitsland
 - Provinciegrens

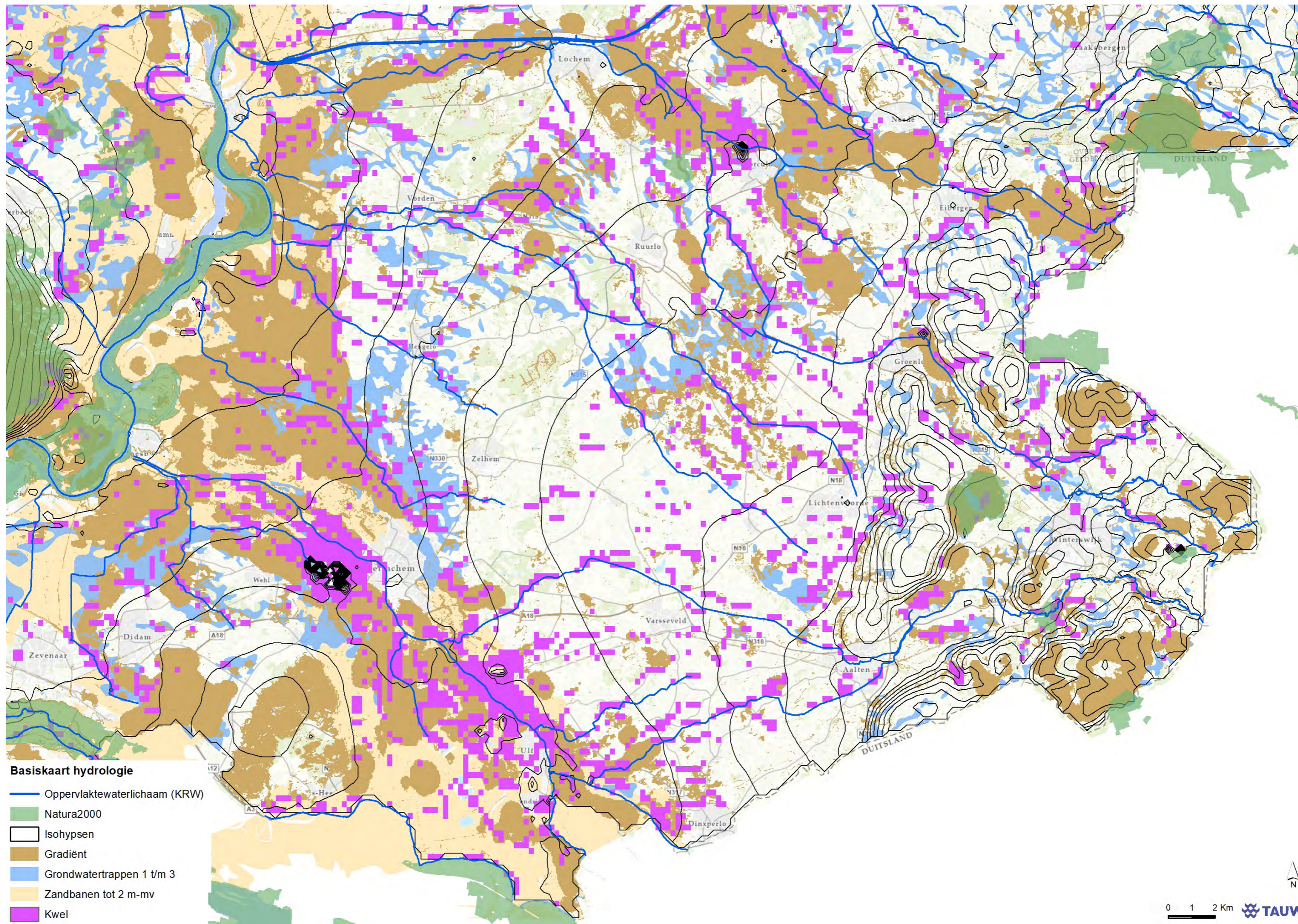
11. Kaart met geïventariseerde gebieden - Betuwe - hydrologisch systeem

12. Kaart met geïventariseerde gebieden - Veluwe & IJssel - hydrologisch systeem

13. Basiskaart Hydrologie - Achterhoek

Basiskaart hydrologie

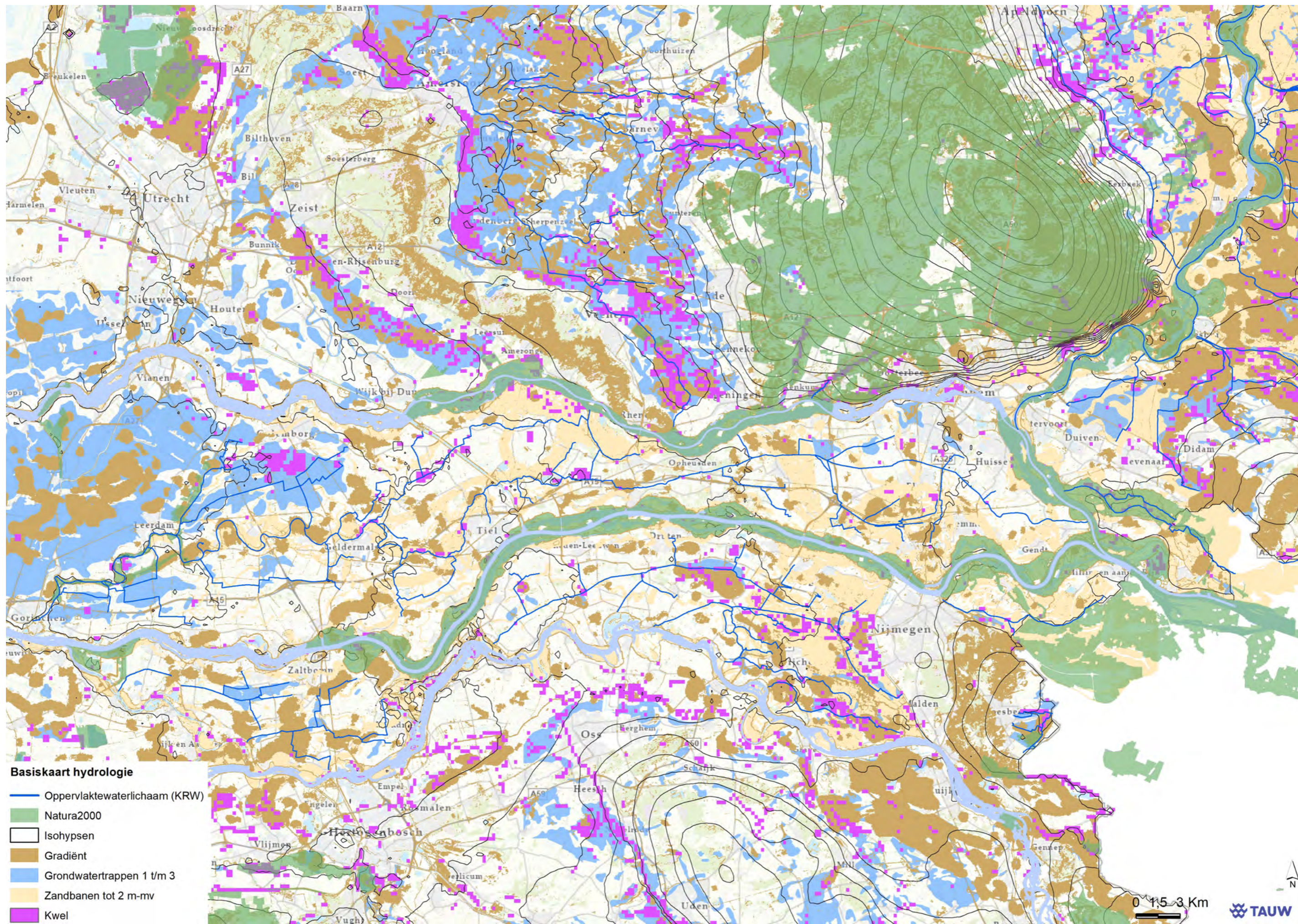
- Oppervlaktewaterlichaam (KRW)
- Natura2000
- Isohypsens
- Gradiënt
- Grondwatertrappen 1 t/m 3
- Zandbanen tot 2 m-mv
- Kwel

0 1 2 Km

1228495_100460.MXD

14. Basiskaart Hydrologie - Betuwe

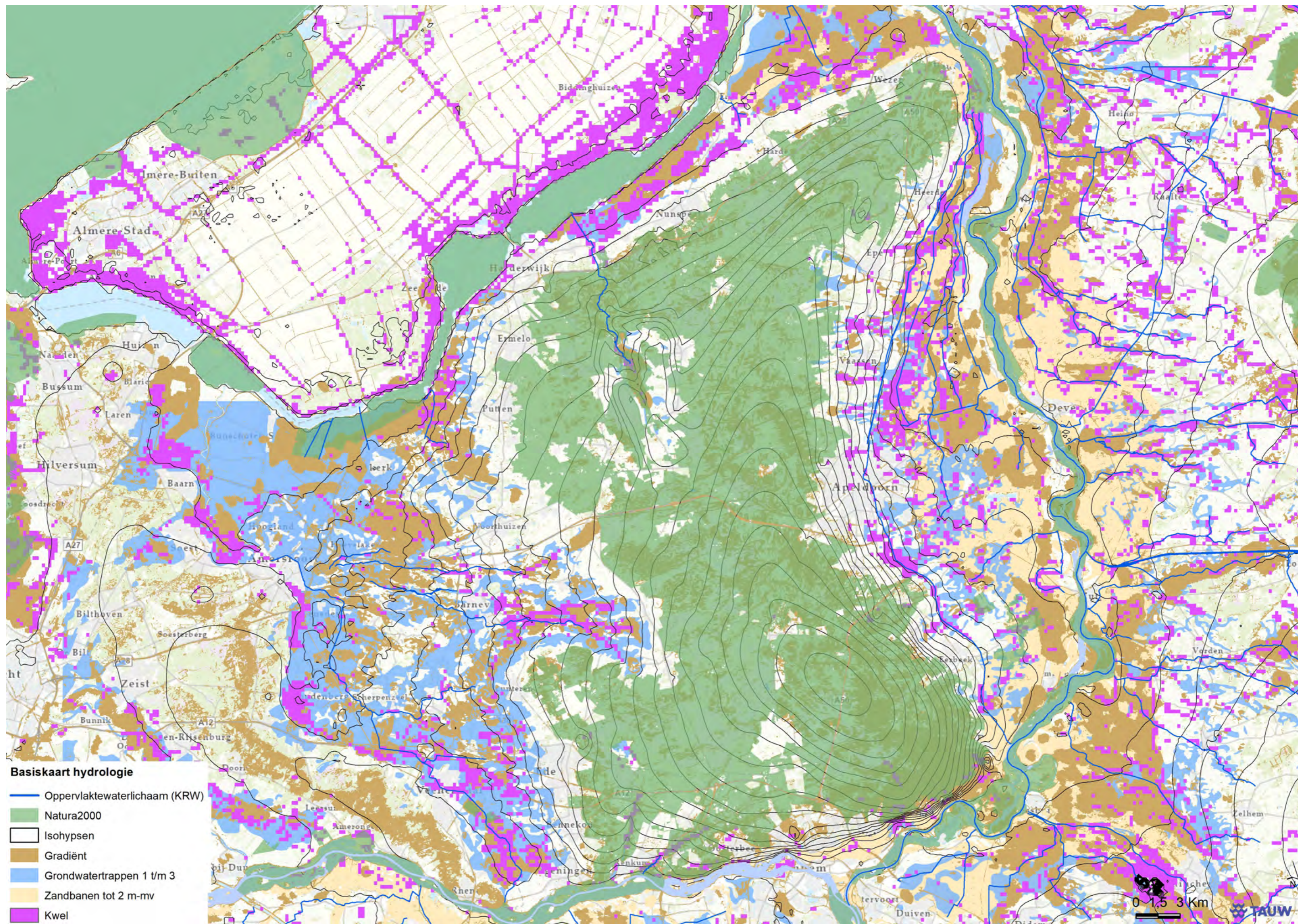
Basiskaart hydrologie

- Oppervlaktewaterlichaam (KRW)
- Natura2000
- Isohypsen
- Gradiënt
- Grondwatertrappen 1 t/m 3
- Zandbanen tot 2 m-mv
- Kwel

0 1,5 3 Km

15. Basiskaart Hydrologie - Veluwe & IJssel

Basiskaart hydrologie

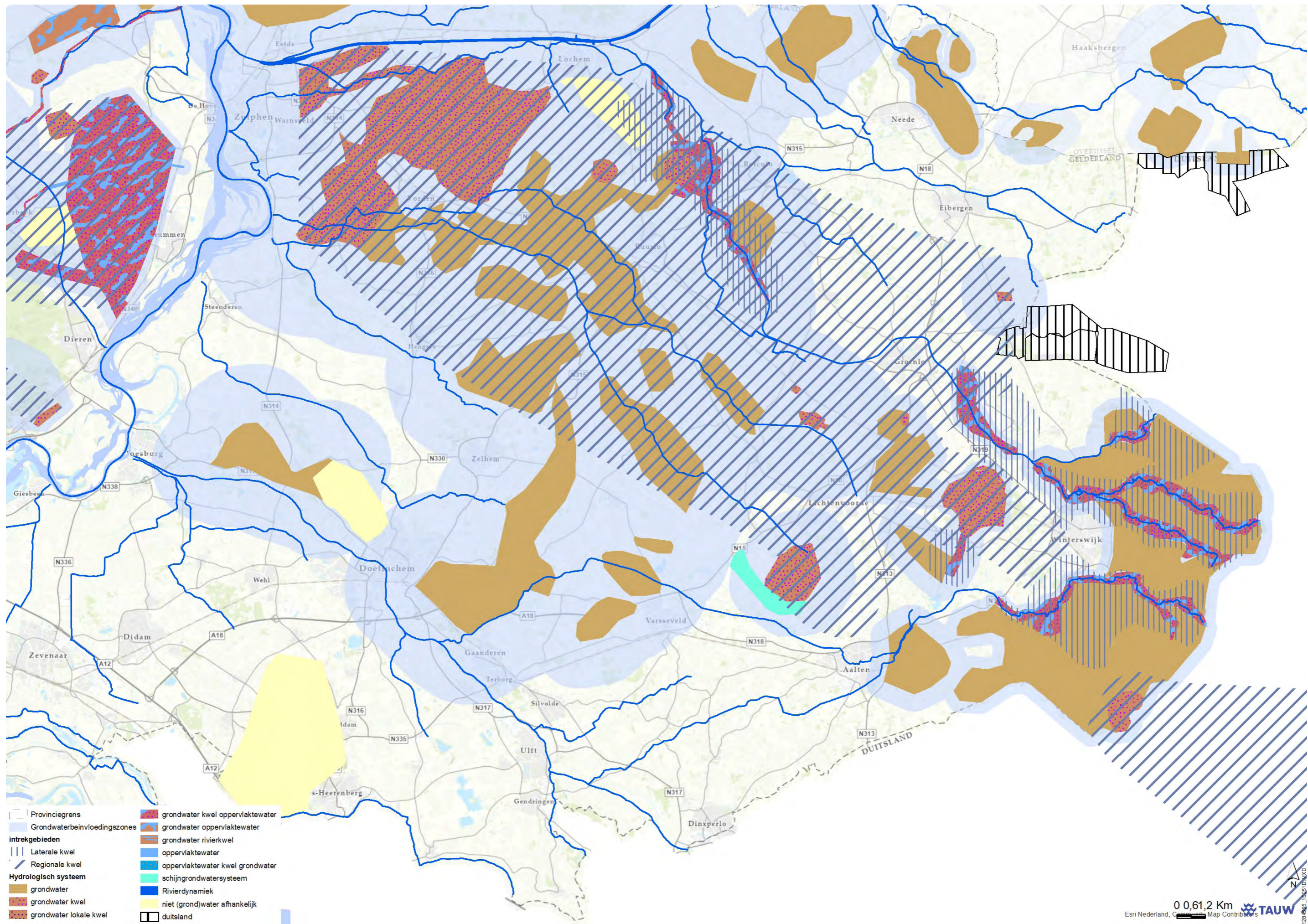
- Oppervlaktewaterlichaam (KRW)
- Natura2000
- Isohypsen
- Gradiënt
- Grondwatertrappen 1 t/m 3
- Zandbanen tot 2 m-mv
- Kwel

0 1.5 3 Km

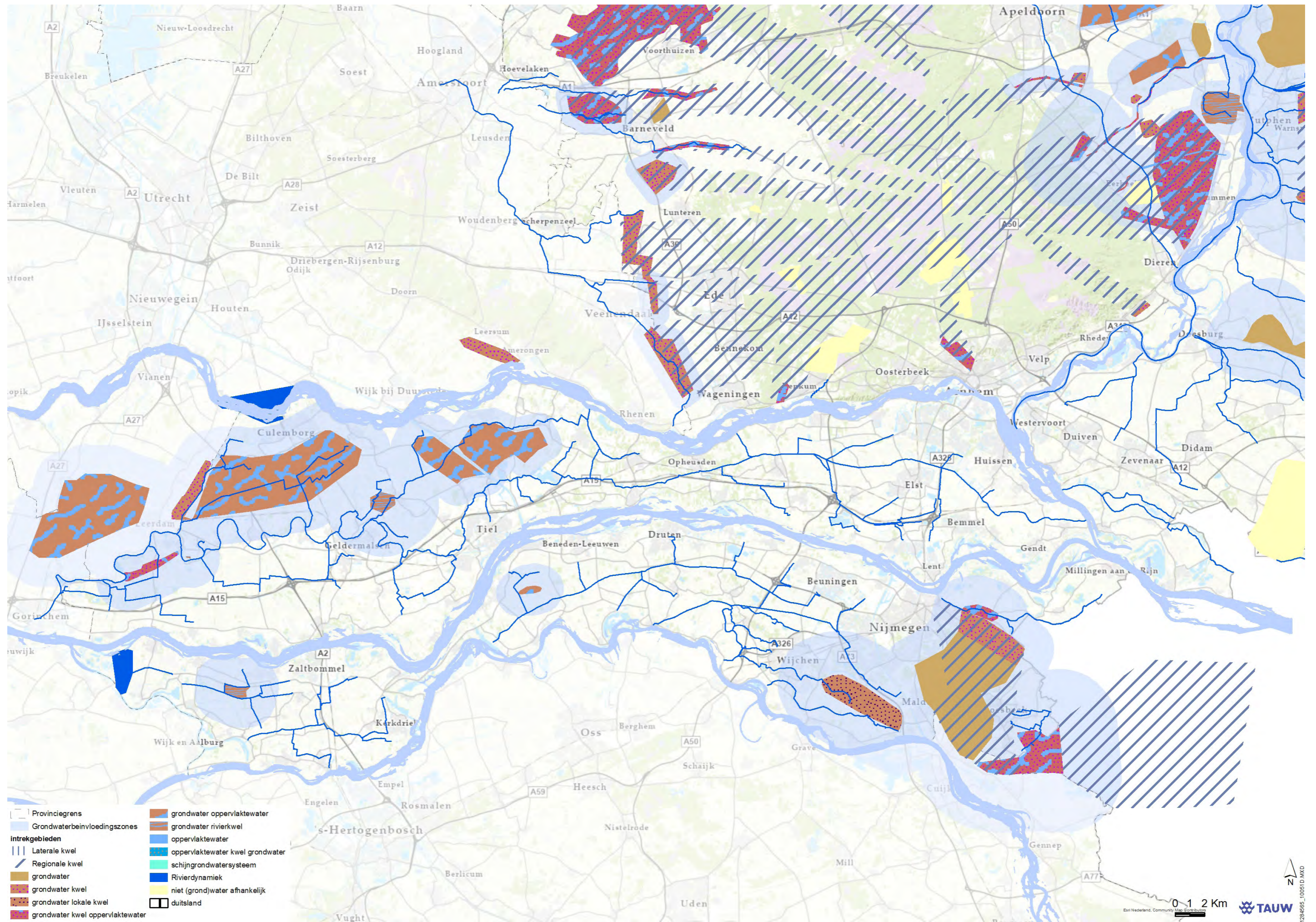
OBN: optimalisatie hydrologisch systeem

16. Beïnvloedingsgebieden grondwater & intrekgebieden grondwater - Achterhoek

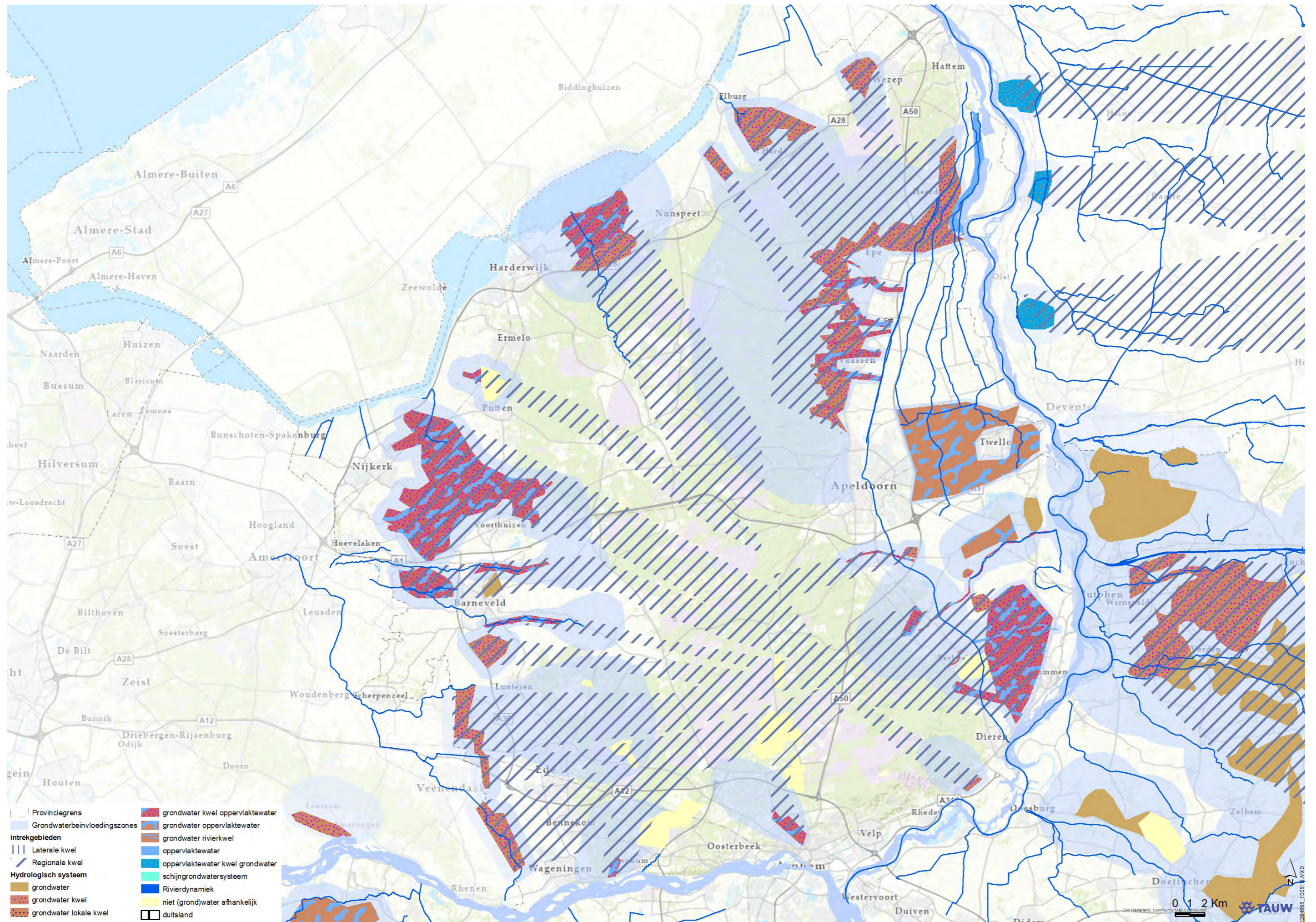

—	Provinciegrens	■	grondwater kwel oppervlaktewater
■	Grondwaterbeïnvloedingszones	■	grondwater oppervlaktewater
	intrekgebieden	■	grondwater rivierkwel
	Laterale kwel	■	oppervlaktewater
	Regionale kwel	■	oppervlaktewater kwel grondwater
■	Hydrologisch systeem	■	schijngrondwatersysteem
■	grondwater	■	Rivierdynamiek
■	grondwater kwel	■	niet (grond)water afhankelijk
■	grondwater lokale kwel	■	duitsland

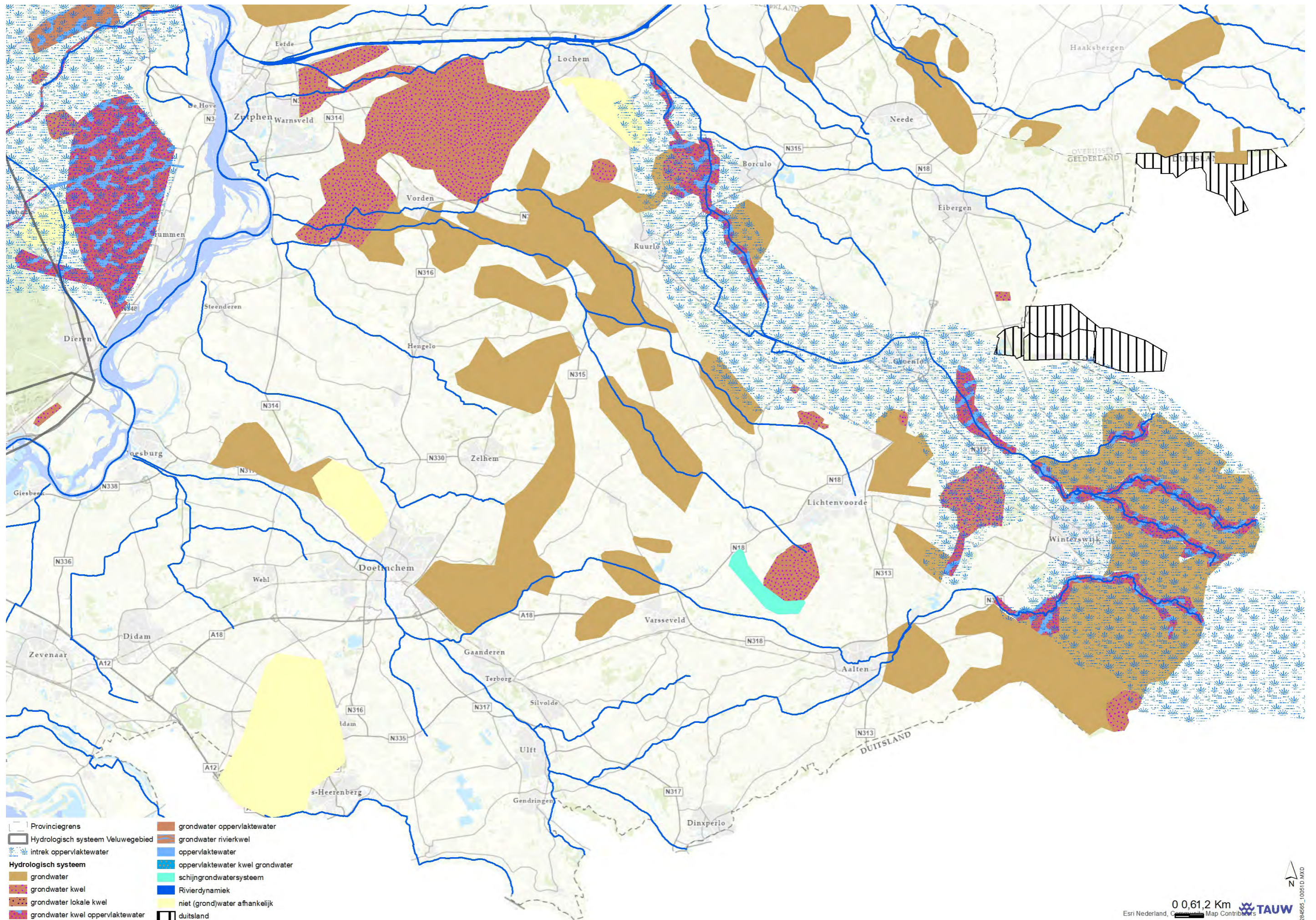
17. Beïnvloedingsgebieden grondwater & intrekgebieden grondwater - Betuwe

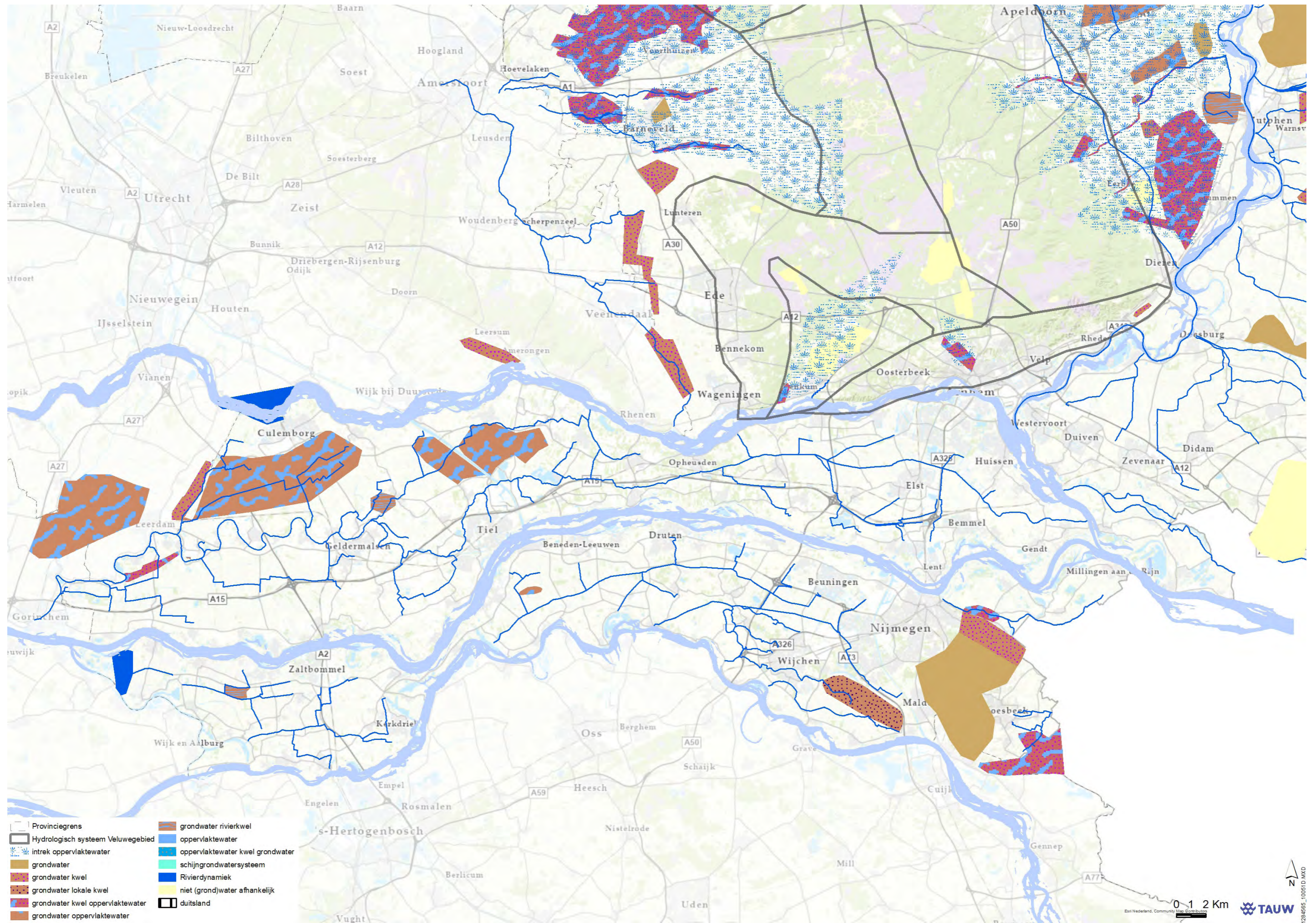
18. Beïnvloedingsgebieden grondwater & intrekgebieden grondwater - Veluwe & IJssel

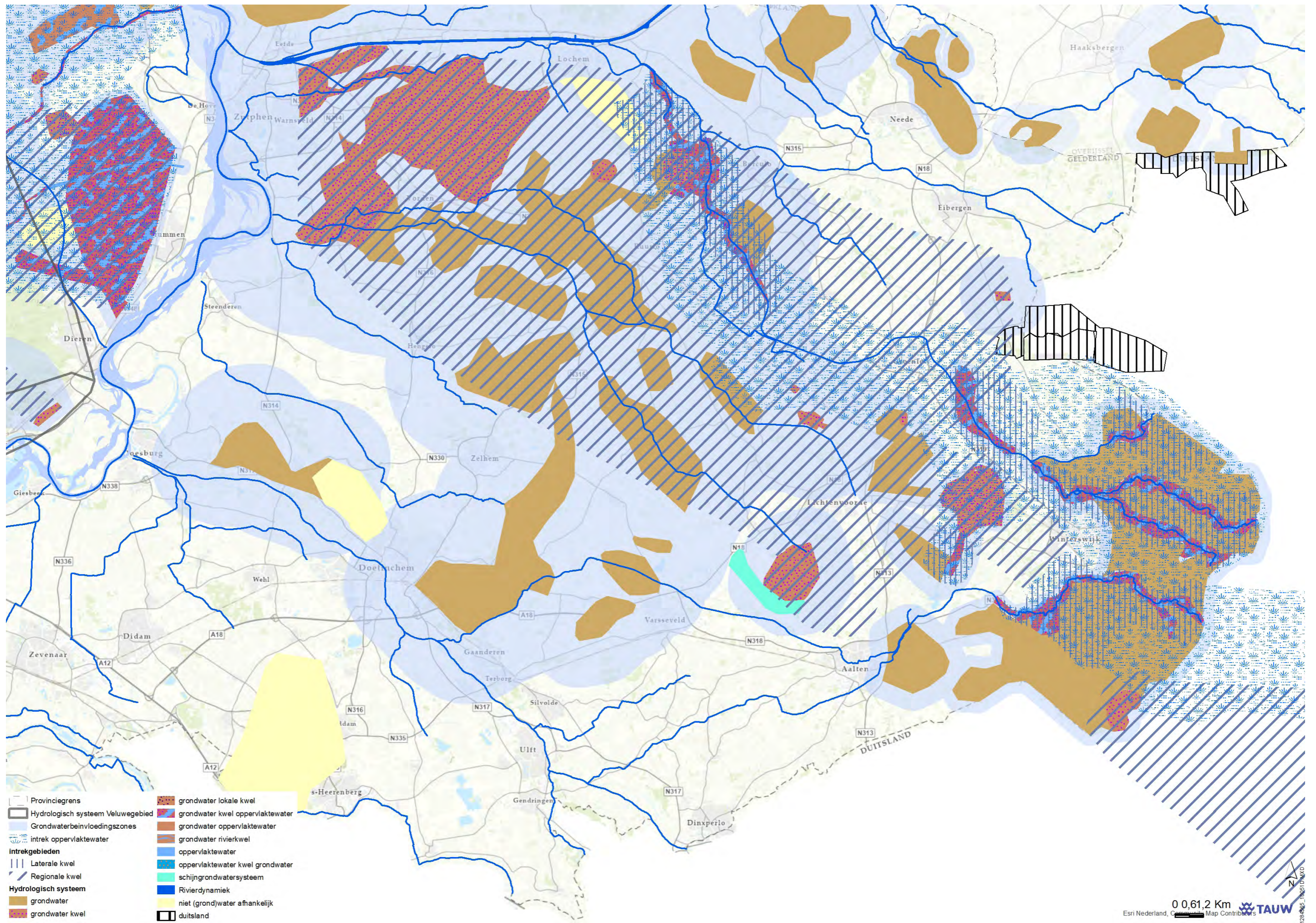
19. Intrekgebieden oppervlaktewater - Achterhoek

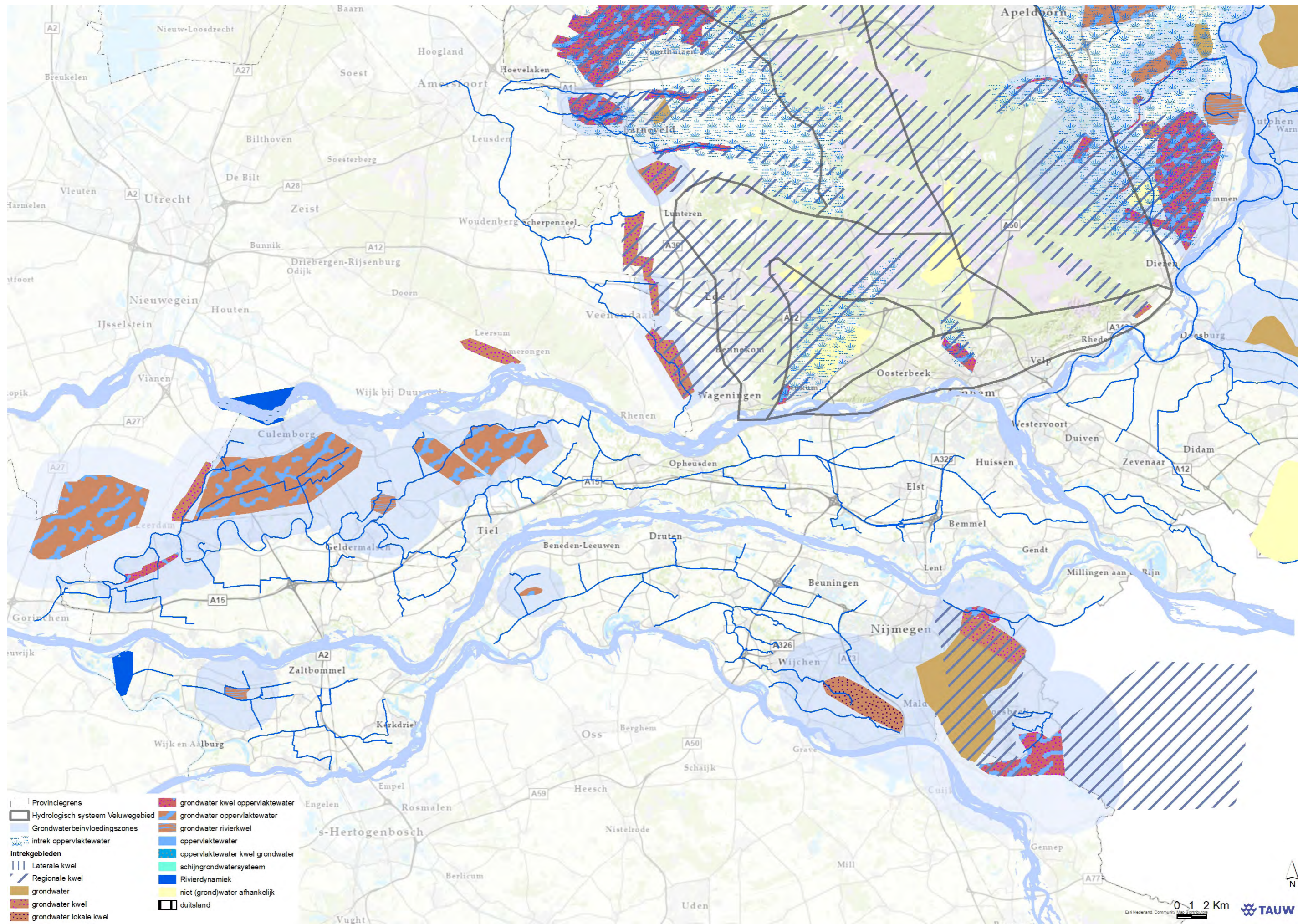
20. Intrekgebieden oppervlaktewater - Betuwe

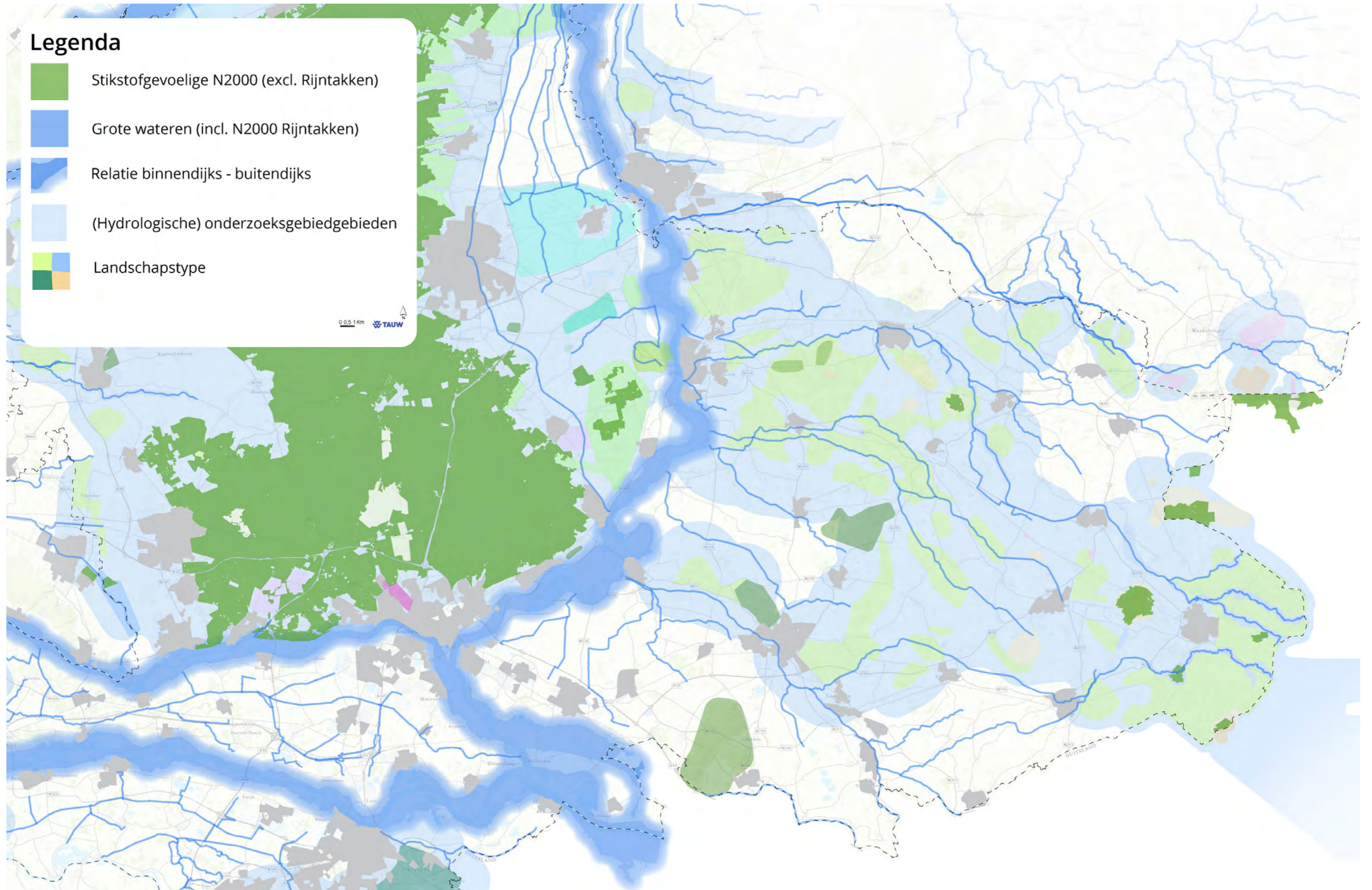
22. Beïnvloedingsgebieden grondwater, intrekgebieden grondwater & intrekgebieden oppervlaktewater - Achterhoek

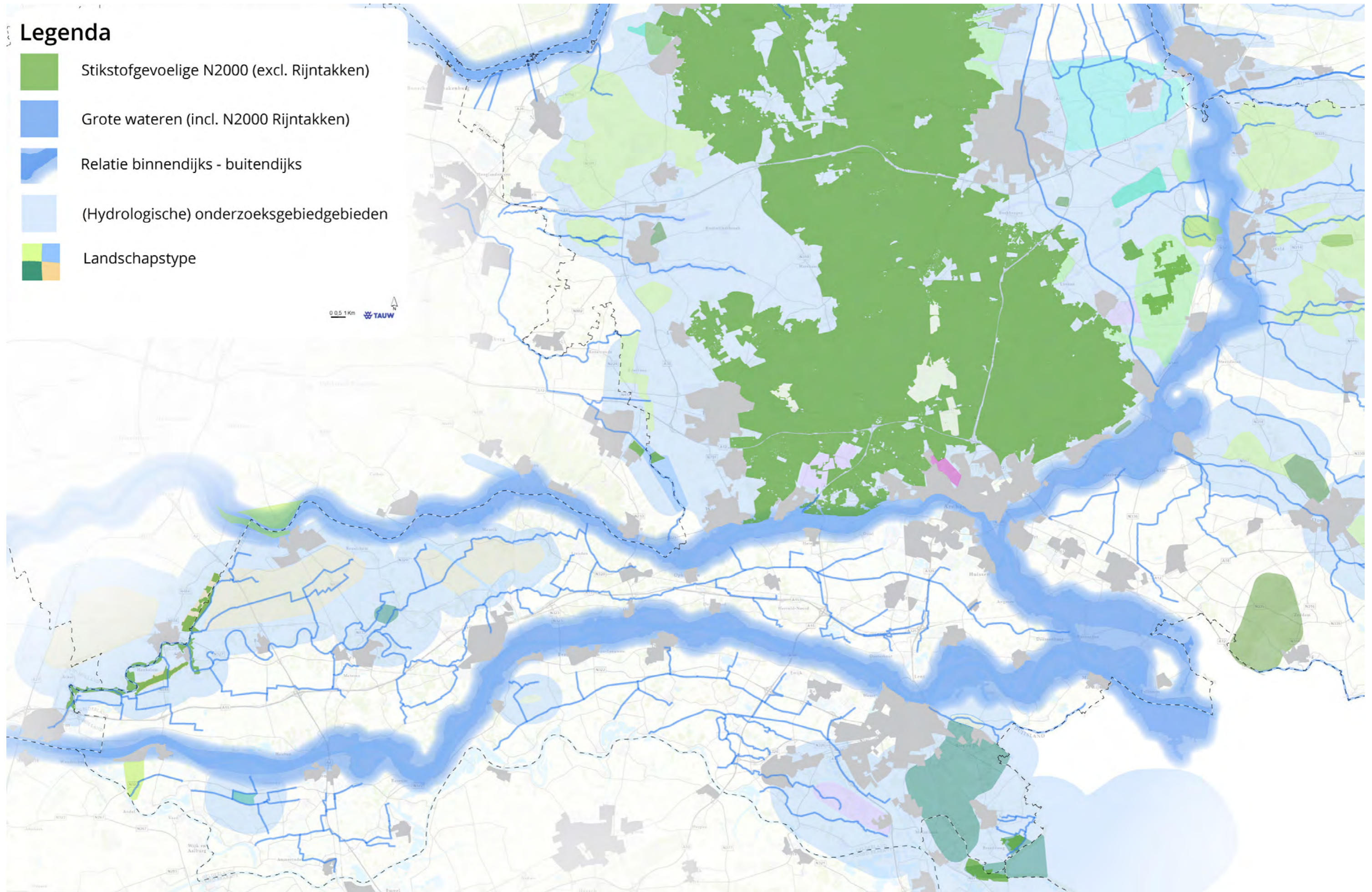
23. Beïnvloedingsgebieden grondwater, intrekgebieden grondwater & intrekgebieden oppervlaktewater - Betuwe

25. Hydrologische onderzoeksgebieden - Achterhoek

26. Hydrologische onderzoeksgebieden - Veluwe & IJssel

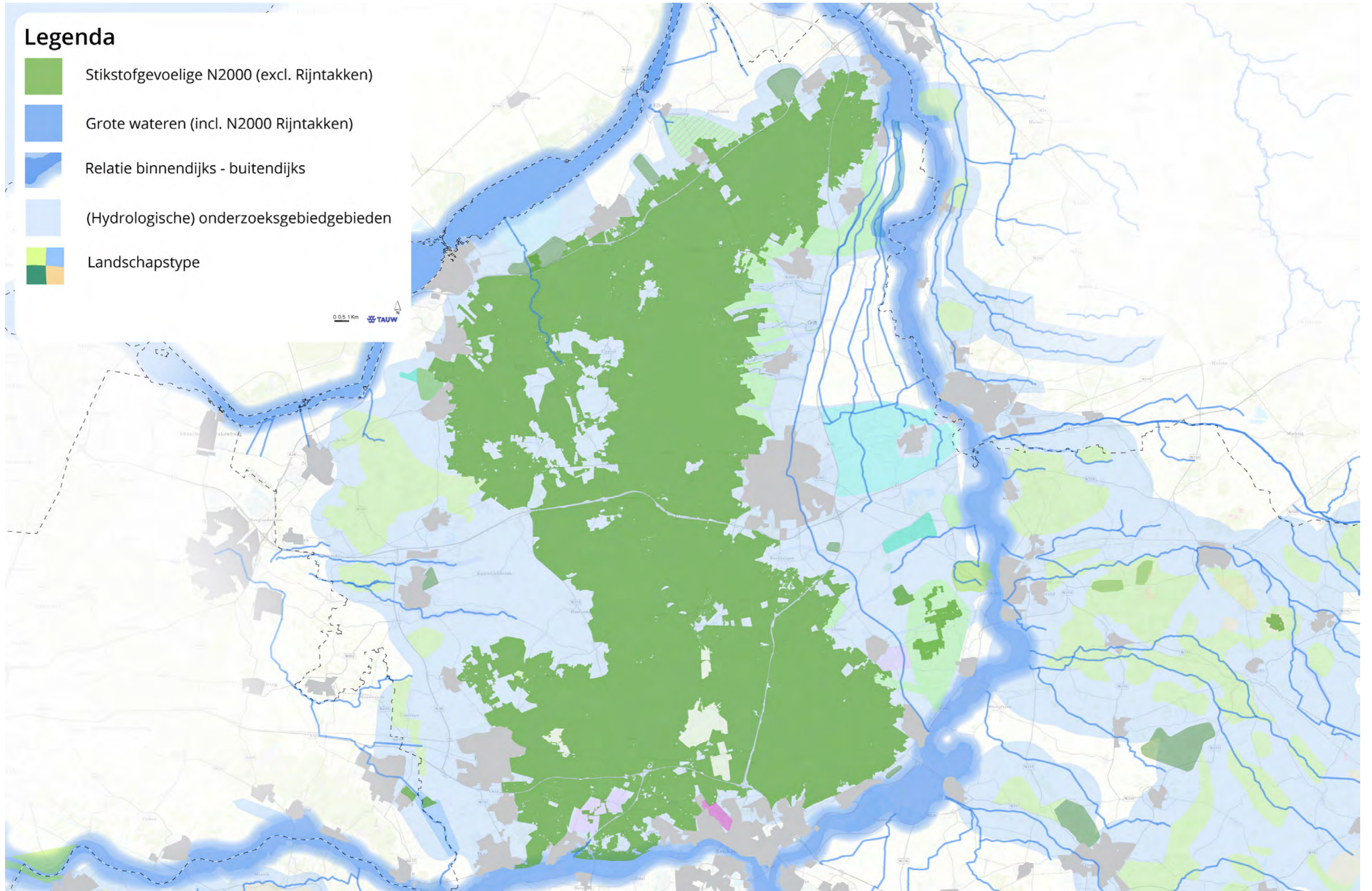

27. Hydrologische onderzoeksgebieden - Veluwe & IJssel

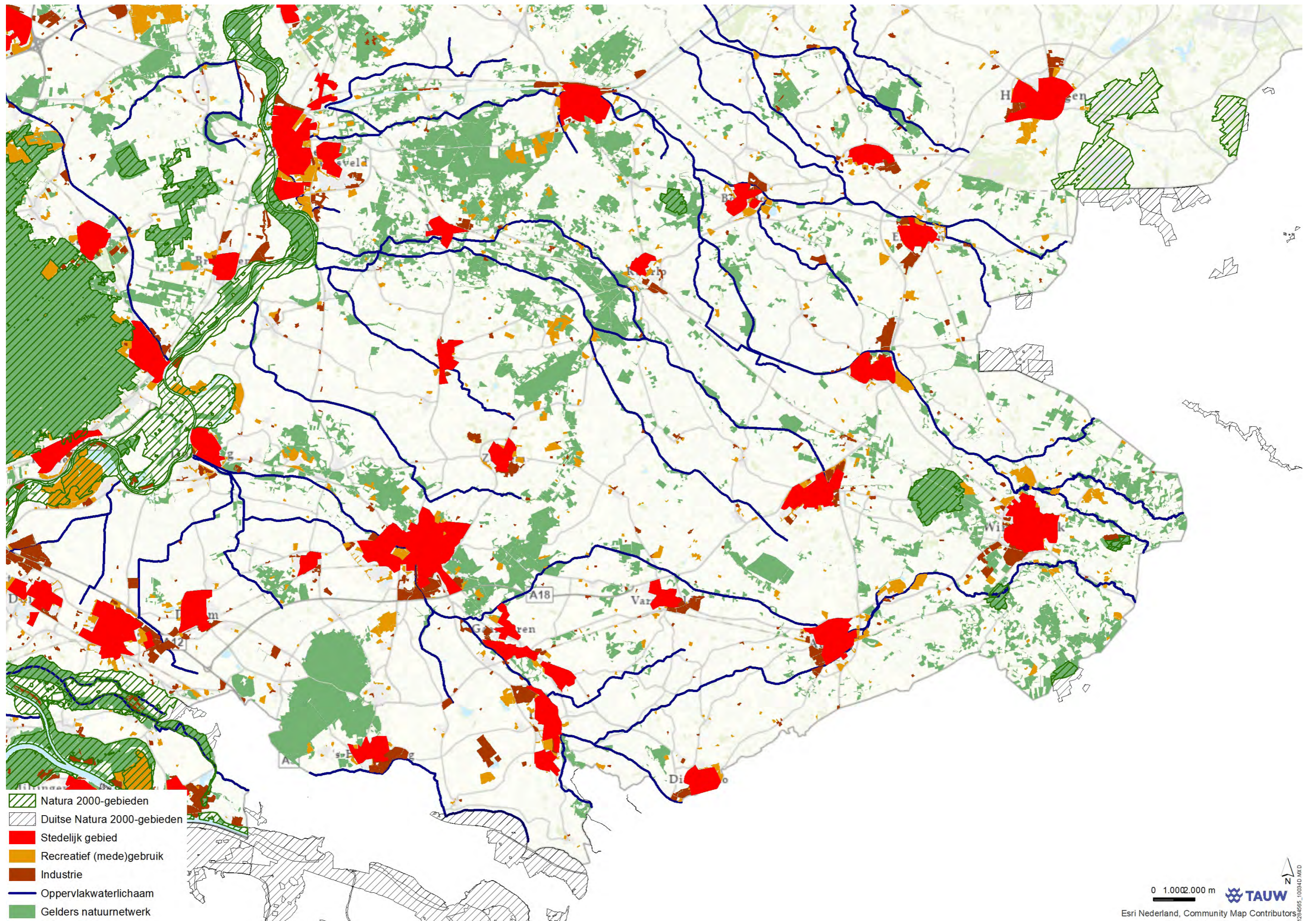
Legenda

- Stikstofgevoelige N2000 (excl. Rijntakken)
- Grote wateren (incl. N2000 Rijntakken)
- Relatie binnendijks - buitendijks
- (Hydrologische) onderzoeksgebiedgebieden
- Landschapstype

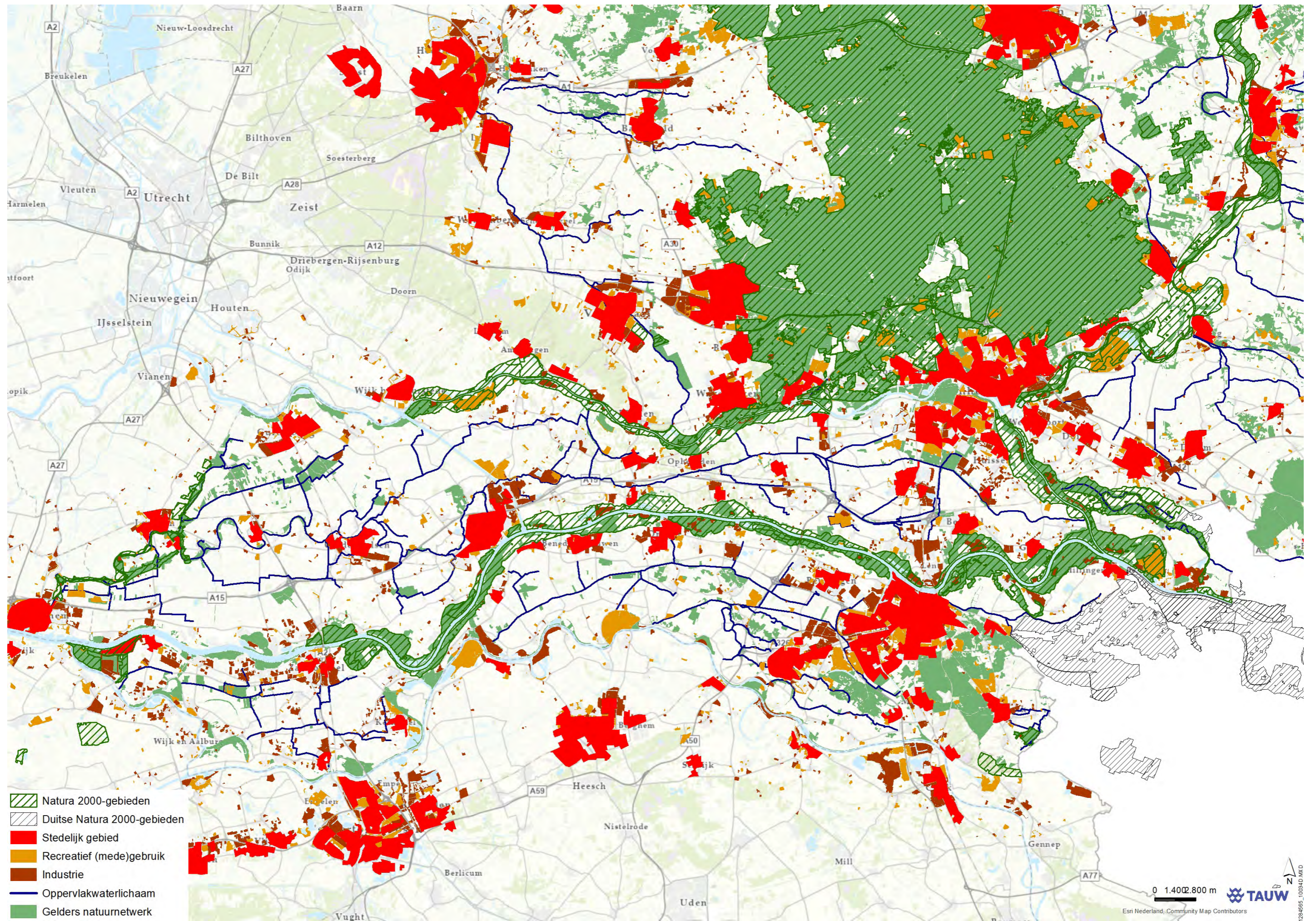
0,05 Km

28. Ruimtegebruik - Achterhoek

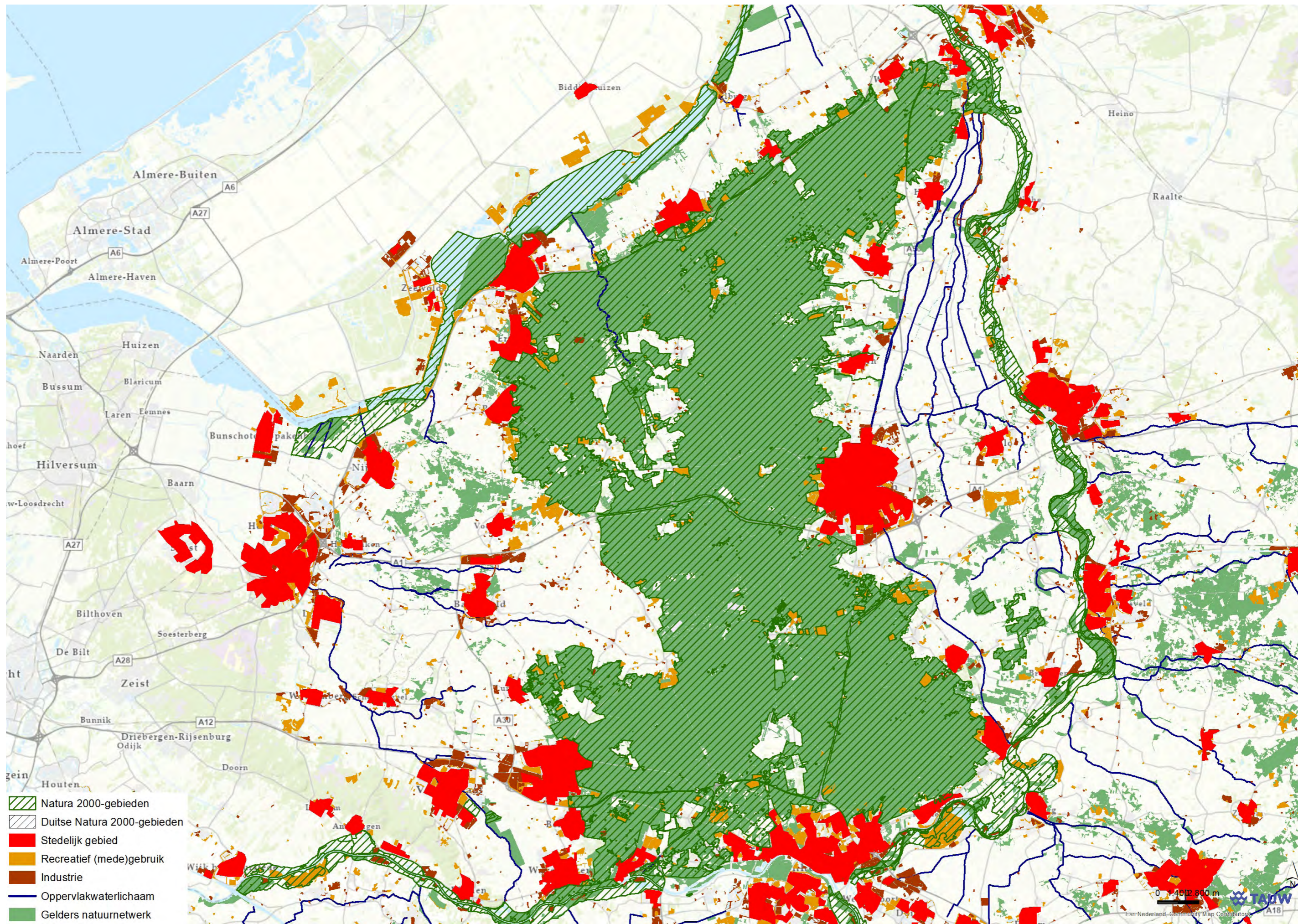

29. Ruimtegebruik - Betuwe

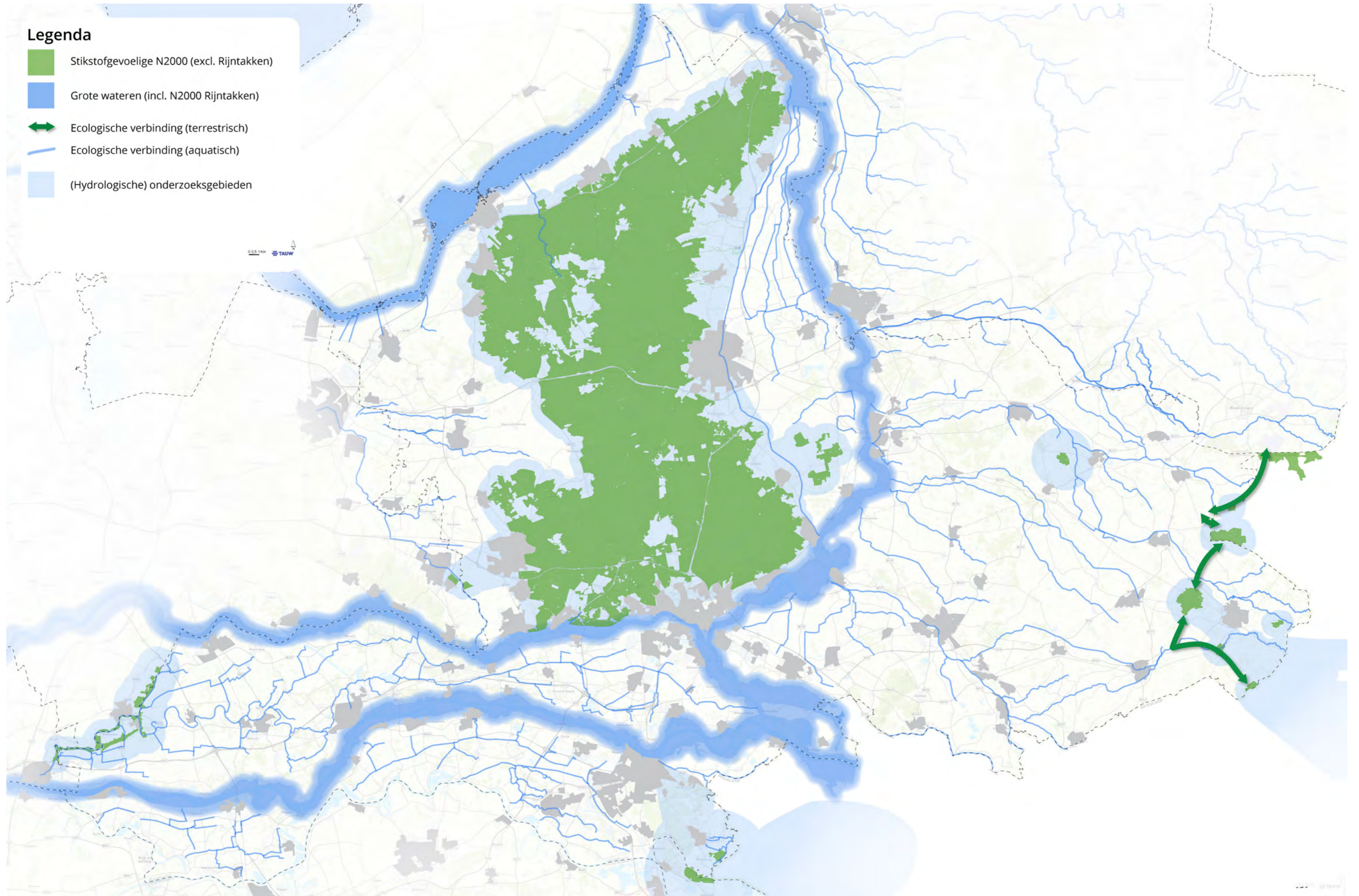
- Natura 2000-gebieden
- Duitse Natura 2000-gebieden
- Stedelijk gebied
- Recreatief (mede)gebruik
- Industrie
- Oppervlaktewaterlichaam
- Gelders natuurnetwerk

30. Ruimtegebruik - Veluwe & IJssel

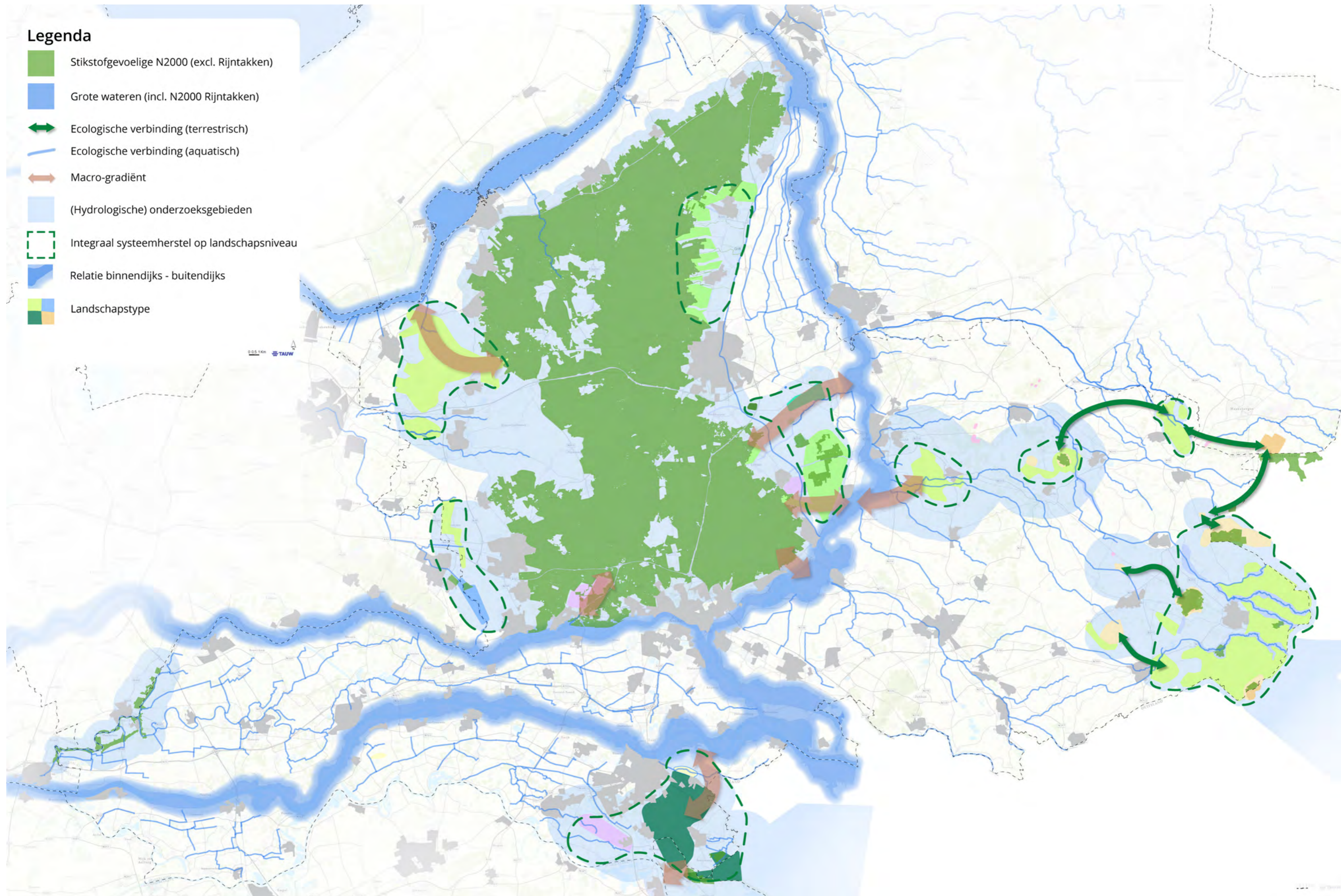

OBN: Connectiviteit

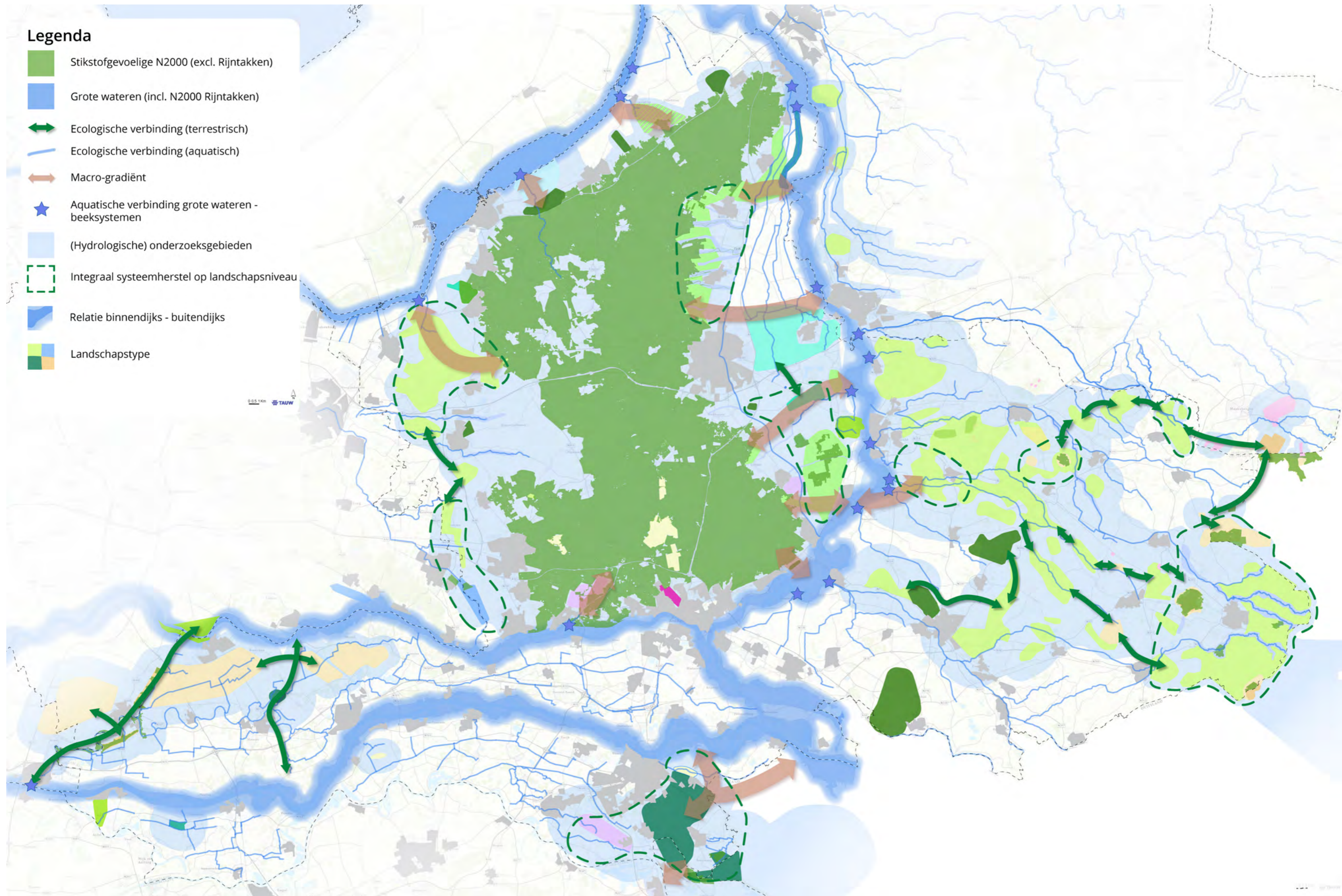
31. Onderzoeksgebieden voor robuust systeemherstel N2000, Basis

32. Onderzoeksgebieden voor robuust systeemherstel N2000, Basis+

33. Onderzoeksgebieden voor robuust systeemherstel N2000, Basis++

Bijlage 2**Onderbouwing actuele biotische
waarden**

Toelichting biotische waardenkaart

Toelichting

In onderstaande tabel zijn per cluster de gebieden opgenomen met kenmerkende hoge natuurwaarden. Deze resulteren uit een studie op basis van gebiedsspecifieke kenmerken. De inventarisatie is gebaseerd op onder meer Natura 2000-beheerplannen, natuurbeheerplannen en andere relevante beleidsinformatie, alsmede op basis van actuele verspreidingsgegevens van de laatste 10 jaar uit de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). De natuurwaarden zijn geclusterd op landschapstypeniveau. De landschapstypen zijn overeenkomstig met de landschapstypen conform de OBN systematiek. Deze zijn bepaald op basis van aanwezige soorten, landschapsstructuren, abiotische randvoorwaarden en in sommige gevallen landgebruik (e.g. cultuurlandschappen). Er is gekozen voor een clustering op OBN landschapstypen zodat deze overeenkomstig zijn met de OBN aangrijpingspunten voor robuust systeemherstel.

Cluster Veluwe

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Beekbergerwoud	Nat broeklandschap op zandgrond, met vochtige graslanden en beekbegeleidend bos. Natuurontwikkelingsgebied met hoogwaardige kwelgevoede natuur.	<ul style="list-style-type: none"> • Aanwezigheid van o.a. bosbies en waterviolier duidt op aanwezigheid van kalkrijke kwel. • Grondwater en kwelwater afhankelijk 	Gevlekte witsnuitlibel Amfibieën zoals poelkikker IJsvogel Libellen Insecten van vochtige graslanden zoals groot dikkopje en moerassprinkhaan Flora van oude bossen (o.a. bosanemoon, gewone salomonszegel) N10.02 Vochtig hooiland N14.01 Beekbegeleidend bos Schakel in de Beekberger Poort

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Lampenbroek	Nat broeklandschap met bloemrijke vochtige hooilanden, houtwallen en vochtige bossen.	<ul style="list-style-type: none"> • Gebied wordt gevoed door grondwater vanuit het Veluwemassief. GHG komt tot aan maaiveld • Aanwezigheid van o.a. bosbies, gewone dotterbloem en waterviolier duidt op aanwezigheid van kalkrijke kwel • Er stromen drie beken door het gebied: de Verloren Beek, de Loenense Beek Noord en de Voorsterbeek • Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk. 	Kleine ijsvogelvinder Moerassprinkhaan Flora van oude bossen (o.a. bosanemoon, gewone salomonszegel) N10.02 Vochtig hooiland, N14.01 Beekbegeleidend bos Schakel in de Beekberger Poort
Appense Veld	Droog zandlandschap met heidebebossing op lemige bodem met enkele waardevolle vennen met bijzondere flora.	<ul style="list-style-type: none"> • Lemige bodem • Aanwezigheid van oude dijk (Appense dijk uit 1435) en enkele kolken ontstaan door dijkdoorbraken • Prehistorische grafheuvels aanwezig • Grondwater en oppervlaktewater afhankelijk 	Dagvlinders van structuurrijke graslanden en bosranden (o.a. kleine ijsvogelvinder, groot dikkopje) Amfibieën en reptielen (o.a. heikikker, levendbarende hagedis, poelkikker) Gewone grootoorvleermuis Blauwvleugelsprinkhaan, moerassprinkhaan, IJsvogel Flora van oude bossen (o.a. gewone salomonszegel) Schakel in de Beekberger Poort
Oeverwal van Landgoed de Poll	Kleinschalig cultuurlandschap met afwisseling van bossen, eikenhakhout, akkers, graslanden, poelen, historische lanen en hagen op oude oeverwal met bijzondere rivierduinflora en -fauna.	<ul style="list-style-type: none"> • Oude zandige oeverwal • Grondwater afhankelijk 	Dagvlinders van gemengde bossen (kleine ijsvogelvinder) Amfibieën zoals kamsalamander, knoflookpad, poelkikker Schakel in de Beekberger Poort

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Zone rondom Landgoederen Brummen	<p><i>Kleinschalig cultuurlandschap</i></p> <p>Uitgestrekte kwelzone bestaande uit kleinschalig cultuurlandschap met samenhangend geheel van landgoederen, (broek)bosjes, kleine beken, moeraszones, houtsingels, vochtige (schraal)graslanden en poelen</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Plaatselijk kwelgevoede en grondwaterafhankelijke natuur aanwezig. <p>Ook oppervlaktewater van belang</p>	<p>Dagvlinders van structuurrijke graslanden en bosranden (grote weerschijnvlinder, groot dikkopje, kleine ijsvogelvlinder)</p> <p>Amfibieën (kamsalamander, knoflookpad, poelkikker)</p> <p>Levendbarende hagedis</p> <p>Grondgebonden zoogdieren (bunzing, hermlijn)</p> <p>Vleermuizen (zoals gewone grootoorvleermuis, laatvlieger, rosse vleermuis)</p> <p>Zwartblauwe rapunzel (in één bosje buiten Natura 2000)</p> <p>Ijsvogel</p> <p>Flora van oude bossen (bosanemoon, dalkruid, gewone salomonszegel)</p> <p>N10.02 Vochtig hooiland, N14.01</p> <p>Beekbegeleidend bos</p>
Open landschap ten westen van Loenen	<p><i>Kleinschalig cultuurlandschap</i> met kruidenrijke akkers, graslanden, bosjes, lanen en bossingels</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk. 	<p>Dagvlinders van structuurrijke graslanden en bosranden (grote parelmoervlinder, grote weerschijnvlinder, kleine ijsvogelvlinder)</p> <p>Hermelijn</p> <p>Laatvlieger</p> <p>Levendbarende hagedis</p> <p>Poelkikker</p> <p>Flora van oude bossen (zoals gewone salomonszegel)</p>
Zone tussen Eerbeek en Laag Soeren	<p><i>Boslandschap</i> met recreatiepark en open plekken met kruidenrijk grasland</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Niet (grond) waterafhankelijk. 	<p>Dagvlinders van bosranden en beekdalen (grote weerschijnvlinder, kleine ijsvogelvlinder)</p>

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Middachter bossen	<p>Boslandschap</p> <p>Kwelgevoed bronbos met bijzondere plantensoorten.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kwelgevoede natuur. Aanwezigheid van o.a. bosbies en gewone dotterbloem duidt op aanwezigheid van kalkrijke kwel • Grondwater en kwelwater afhankelijk 	<p>Onderdeel van EVZ tussen Eerbeek en IJssel</p> <p>Dagvlinders van bosranden en beekdalen (grote weerschijnvlinder, kleine ijsvogelvlinder)</p> <p>Gladde slang</p> <p>IJsvogel</p> <p>Flora van oude bossen (bosanemoon, gewone salomonszegel)</p> <p>N14.03 Haagbeuken- en essenbos</p> <p>Schakel in de Haviker Poort</p>
Beekberger Poort	<p>Kleinschalig cultuurlandschap</p> <p>De Beekberger Poort is een ecologische verbinding en gradiënt die moet fungeren als groene wig tussen het centrale deel van het Veluwe massief en de IJssel, daarnaast belangrijke klimaatcorridor in de vorm van een bekencorridor. De poort ligt in een kleinschalig cultuurlandschap met diverse grote en kleine bos- en natuurgebieden en een keten van landgoederen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Langgerekte zone met beken en sprengen en afwisselingen tussen hogere zandgronden en lagere beekdalen 	<p>Voor natuurwaarden zie Beekbergerwoud, Appensche Veld, Lampenbroek en Landgoed de Poll</p>
Haviker Poort	<p>Kleinschalig cultuurlandschap</p> <p>Ecologische verbinding tussen Veluwe en rivierengebied. Omvat het overgangsgebied van de hoge, droge, voedselarme Veluwe naar de laaggelegen, natte (kwel), voedselrijke uiterwaarden van de IJssel</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk 	<p>Voor natuurwaarden zie Middachter bossen</p>
Soerense Poort	<p>Beekdallandschap</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Toevoer van kwel in de boven-, midden- en benedenloop 	<p>Dagvlinders van structuurrijke graslanden, bosranden en beekdalen (zoals kleine</p>

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
	<p>Beekdal van de Soerense beek, bestaande uit waardevol beekdallandschap. Er is sprake van een kleinschalige afwisseling tussen bas, natuur en agrarisch gebied. De beek loopt door tot in de IJssel en heeft daar een open verbinding. Aan de oostkant ligt de parel Den Bosch, hier liggen goed ontwikkelde beekbegeleidend bossen en bossen van leemgrond voor. Ook kent het gebied waardevolle overgangen naar arm vochtig en droog bos.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kwel- en oppervlaktewaterafhankelijke natuur. Kwelgevoede natuur o.a. aanwezig in de graslanden van het Soerense Broek. • Aanwezigheid van o.a. bosbies, waterviolier en holpijp duidt op aanwezigheid van kalkrijke kwel • Leemgrond • Overgangen van vochtig en droog 	<p>ijsvogelvlinder, grote weerschijnvlinder, geelsprietdikkopje, groot dikkopje)</p> <p>Moerassprinkhaan</p> <p>Amfibieën (zoals kamsalamander, poelkikker en heikikker.</p> <p>Flora van oude bossen, zoals bosanemoon, dalkruid en gewone salomonszegel</p> <p>IJsvogel</p> <p>Grauwe klauwier, paapje en roodborsttapuit</p> <p>Rosse vleermuis</p> <p>N14.01 Beekbegeleidend bos</p> <p>EVZ (Poort van de Veluwe richting IJssel)</p>
<p>Voorsterbeek</p>	<p>Gegraven beek met de status 'Kunstmatig'. De beek wordt gevoed vanuit bovenlopen die ontspringen op de oostelijke Veluwerand (o.a. Oudebeek en Loenensebeek). Via een gemaal mondt de beek uit in de IJssel. De beek loopt grotendeels door agrarisch cultuurland</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Beek stroomt door zwak hellende dekzandvlakte tussen stuwwal en IJssel • Groot deel is gekanaliseerd en genormaliseerd, waardoor oorspronkelijke meanders zijn verdwenen. In benedenloop zijn opnieuw meanders aangelegd <p>KRW-score 2018: biologische waterkwaliteit is matig (macrofauna en vis) tot goed (overige waterflora)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aanwezige stuwen zijn vispasseerbaar <p>Beek heeft drainerende werking (zorgt voor afvangen van kwelwater)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verhang van 0,5 m/km over gehele beek <p>Voorsterbeek kan wateraanvoer ontvangen vanuit de IJssel en zo water</p>	<p>IJsvogel</p> <p>Libellen en juffers</p> <p>Vissen (o.a. bittervoorn, kleine modderkruiper)</p> <p>Moerassprinkhaan</p> <p>EVZ</p> <p>N10.02 Vochtig grasland plaatselijk aanwezig langs de beek</p> <p>KRW-waterlichaam</p>

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Oekense beek	<p>Beekdallandschap</p> <p>Lange, gekanaliseerde beek Landgoed Voorstonden (onderdeel van Natura 2000-gebied Landgoederen Brummen) doorsnijdt. Vormt samen met Rhienderense beek natuurlijke verbinding tussen Veluwe en IJssel.</p>	<p>met een andere kwaliteit richting het gebied inlaten</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beek heeft belangrijke functie in de waterbeheersing in de Zuidelijke IJsselvallei 	<p>N14.01 Beekbegeleidend bos plaatselijk aanwezig langs de beek</p>
Renkums beekdal	<p>Kleinschalig cultuurlandschap met beekdal en hooilanden</p> <p>Benedenloop van Renkums beekdal met vochtige hooilanden, moeraszones, kruidenrijke graslanden en smalle stroken bos</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Plaatselijk lemige bodem <p>Sinds 2014 vindt extensief beheer plaats in de Papierweide (voormalige industrieterrein Beukenlaan)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk 	<p>Rosse vleermuis</p> <p>IJsvogel</p> <p>Vissen</p> <p>Libellen</p> <p>N14.01 Beekbegeleidend bos</p> <p>Schakel in Renkumse Poort</p>
Agrarisch gebied ten noorden van Renkum	<p>Cultuurlandschap</p> <p>Landbouwgebied met delen met agrarisch natuurbeheer (kruiden- en faunarijk grasland) en een klein heideperceel</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Open ontginning op de spoelzandwaaier van Wolfheze • Niet (grond)waterafhankelijk 	<p>Bunzing</p> <p>Gewone grootoorvleermuis</p> <p>Zandhagedis</p> <p>Heideperceel: o.a. bruine vuurvlieder, blauwvleugelsprinkhaan, zoemertje</p>
Agrarische enclave Ginkel	<p>Coulissenlandschap</p> <p>Landbouwenclave omgeven door de Ginkelse heide en uitgestrekte bossen. Coulissenlandschap met akkers, weiden, hooilanden, kwelrijke plassen, houtwallen, heggen, bosjes, lanen, kruidenrijke greppels en bermen. Hoge natuurwaarden door aanwezigheid van</p>	<ul style="list-style-type: none"> • De ontginningskern ligt aan de rand van een smeltwaterdal • Noordelijk deel: natte zone met ondiep grondwater dat matig gebufferd is, ijzerhoudend en voedselarm. Vermoedelijk afkomstig uit oude veenachtige laagten met ijzerrijke kwel. Gebied kent 	<p>Dagvlinders van structuurrijke graslanden en bosranden (bruine vuurvlieder, geelsprietdikkopje, groot dikkopje)</p> <p>Bunzing</p> <p>Reptielen en amfibieën (zoals rugstreeppad, kamsalamander, zandhagedis)</p> <p>Vleermuizen (laatvlieger, watervleermuis, franjestaart, gewone grootoorvleermuis)</p>

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
	<p>overgangszones, kleinschaligheid en (natte) landschapselementen. Direct naast enkele vennetjes en poelen (met drijvende waterweegbree en poelkikker) in Natura 2000. Natuurgericht beheer</p>	<p>geleidelijke overgangen van nat naar droog</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het oorspronkelijke landschap met reliëf en bodem is nog grotendeels intact. Oude landbouwgronden met rijk bodemleven • Niet (grond)waterafhankelijk 	
<p>Agrarische enclave Kootwijk</p>	<p>Kleinschalig cultuurlandschap bestaande uit het agrarisch gebied van de Kootwijkse enk, met kleine bosjes/houtwallen omgeven door bos, heide en zandverstuivingen</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Bodem bestaat uit enkeerdgrond en zwak lemig en leemarm fijn zand • Niet (grond)waterafhankelijk 	<p>Vliegend hert Gewone grootoorvleermuis</p>
<p>Arnhem Noord (Sonsbeekpark / Schaarsbergen)</p>	<p>Stadsnatuur Stadsparken Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem, met loofbos en de Sint Jansbeek. Rondom de Sint Jansbeek is waardevolle natte natuur aanwezig in de vorm van bronbossen en moerasweides. Noordelijk deel rondom Schaarsbergen is divers gebied met bos, bebouwing, graslanden, akkers</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Gelegen op de zuidhelling van de stuwwal van Arnhem • Stadsparken worden doorsneden door droge en natte dalen (met grote hoogteverschillen), waaronder beekdal van de Sint Jansbeek • In de beekdalen komen voedselrijke zand- en leemgronden voor, de zogenaamde Veluwe-löss, met leemlagen op diverse dieptes • De beek wordt gevoed door diverse gegraven sprengen en natuurlijke bronnen. Op de plekken van de natuurlijke bronnen groeien elzenbronbossen en kwelafhankelijke planten 	<p>Kamsalamander Ijsvogel Libellen Bosvogels (zoals zwarte specht) Vleermuizen (zoals rosse vleermuis, laatvlieger, watervleermuis, franjestaart, gewone grootoorvleermuis) Flora van oude bossen (zoals bosanemoon, gewone salomonszegel)</p>

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
<p>Vliegveld Deelen</p>	<p>Cultuurlandschap. Open gebied met delen met kruidenrijke graslanden</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Veel variatie en gradiënten op kleine afstand (hoog-laag, droog-nat, voedselarm-voedselrijk) Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk • Noordelijke punt van smeltzandwaaier. Bodem bestaat uit grof zand en fijn zand. Oude ontginning van Deelen bestaat uit enkeerdgrond • Bij afbraak van het vliegveld na WOII is basenhoudend verhardingsmateriaal achtergebleven. Hierdoor hebben zich op het kale substraat droge heischrale graslanden en heiden met verzuringsgevoelige zeldzame vaatplanten van zwak-gebufferde bodems ontwikkeld. Ook komen soorten voor van sterker-gebufferde, droge, kalk- en basenrijke bodems. • Niet (grond)waterafhankelijk 	<p>Dagvlinders van structuurrijke graslanden en bosranden (zoals aardbeivlinder, bosparelmoervlinder, geelsprietdikkopje)</p> <p>Insecten van heidevelden en/of heischrale graslanden (heivlinder, grote parelmoervlinder, kommavlinder, zoemertje)</p> <p>Zandhagedis</p> <p>Vleermuizen (gewone grootoorvleermuis, laatvlieger, watervleermuis)</p>
<p>Agrarisch gebied langs N804 (zuidelijk perceel)</p>	<p>Cultuurlandschap. Agrarische enclave langs de N804 bestaande uit kruiden- en faunarijke grasland en akker</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ontgonnen halverwege 20^e eeuw • Bodem bestaat uit leemarm en zwak lemig fijn zand • Maakt samen met Deelensche Veld deel uit van een daluitspoelingswaaier • Niet (grond)waterafhankelijk 	<p>Dagvlinders van structuurrijke graslanden en bosranden (bosparelmoervlinder, bruine vuurvlinder, geelsprietdikkopje, groot dikkopje, grote weerschijnvlinder, groentje)</p> <p>Insecten van heidevelden en/of heischrale graslanden (zoals heivlinder, grote parelmoervlinder, zoemertje, veldkrekkel)</p> <p>Akkerflora (zoals korensla)</p>

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Oranjekazerne	Cultuurlandschap. Bebouwd gebied (militaire kazerne) met droog productiebos	<ul style="list-style-type: none"> • Bodem bestaat uit grof zand • Niet (grond)waterafhankelijk 	Rugstreeppad Zandhagedis Vleermuizen (zoals franjestaart, gewone grootoorvleermuis, laatvlieger)
De Groene Grens en Ecozone de Klomp	Natuurontwikkelingsgebied met recente ontwikkeling van nat schraalgrasland (kalkmoeras en blauwgrasland), bloemrijke hooilanden, poelen, bosjes, houtwallen en natuurakkers	<ul style="list-style-type: none"> • IJzer- en kalkrijke kwel komt aan de oppervlakte • Beekeerdgrond (lemig fijn zand) • Grondwater en kwelwater afhankelijk 	Plantensoorten van nat schraalland (orchideeën, klokjesgentiaan, vetblad, moeraskartelblad, parnassia) Drijvende waterweegbree Akkerflora (o.a. korensla) IJsvogel Poelkikker Vissen (o.a. grote modderkruiper)
Binnenveldse hooilanden	Kleinschalig cultuurlandschap. Uitgestrekte zone met vochtige hooilanden, natte schraallanden, trilveen langs de Grift	<ul style="list-style-type: none"> • Laaggelegen gebied tussen Veluwe en Utrechtse Heuvelrug • Tot de late middeleeuwen zeer nat gebied met riviertje Grebbe en Kromme Eem. In 15^e eeuw werd de Grift gegraven • Deels (beek)eerdgrond en deels veengrond • Grondwater en kwelwater afhankelijk 	Poelkikker Vissen (o.a. grote modderkruiper) Kwartelkoning, patrijs, weidevogels Evt grauwe klauwier, paapje en roodborsttapuit
Agrarisch gebied Lunteren, Ederveen e.o.	Kleinschalig cultuurlandschap met graslanden, akkers, bosjes en de Munnikenbeek	<ul style="list-style-type: none"> • In de komvormige laagte bij Ederveen komen van oudsher natte, schrale hooilanden voor • Eerdgronden met leemarm, zwak lemig en lemig fijn zand • Grondwater en kwelwater afhankelijk 	Vleermuizen (o.a. gewone grootoorvleermuis, laatvlieger, rosse vleermuis)

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Heideperceel in agrarische enclave de Driesprong	Heideveld in landbouwenclave de Driesprong, omgeven door uitgestrekte bossen en enkele heideterreinen en stuifzanden	<ul style="list-style-type: none"> • Gelegen op uitloper van de stuwwal • Bodem bestaat uit grof zand • Niet (grond)waterafhankelijk 	Zandhagedis, levendbarende hagedis
Oud groevenbeek en omgeving	Boslandschap met open plekken van graslanden en heiden.	<ul style="list-style-type: none"> • Gradiënt Veluwe – Randmeren • Niet (grond)waterafhankelijk 	Dagvlinders van heiden en bosranden zoals groentje en groot dikkopje Broedvogels van bossen zoals zwarte specht Flora van oude bossen zoals dalkruid en gewone salomonszegel. Levendbarende hagedis EVZ Veluwe - Flevoland
Kleinschalig cultuurlandschap bij Oud groevenbeek	Kleinschalig cultuurlandschap met bossen graslanden en houtwallen	<ul style="list-style-type: none"> • Gradiënt Veluwe – Randmeren • Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk 	EVZ Erica – Groot Zandbrink EVZ Eselder beek – Barneveldse beek
Groene valleilint	Kleinschalig cultuurlandschap met bossen, droge en vochtige heiden, vennen, graslanden en landschapselementen zoals houtwallen.	<ul style="list-style-type: none"> • Gradiënt Veluwe – Randmeren • Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk 	Vogels van kleinschalige cultuurlandschappen zoals roodborsttapuit Soorten van vochtige heiden zoals gevlekte witsnuitlibel en gentiaanblauwtje Flora van oude bossen zoals bosanemoon en gewone salomonszegel Levendbarende hagedis Kamsalamander en heikikker N06.04 Vochtige heide N14.02 Hoog- en laagveenbos EVZ Meerveld – Erica EVZ Noord Veluwe

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Groene valleilint	<i>Kleinschalig cultuurlandschap</i> met bossen, vochtige heiden, vennen, graslanden, akkers en landschapselementen zoals houtwallen.	• Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk	Heikikker en poelkikker Levendbarende hagedis N06.04 Vochtige heide N06.05 Zwakgebufferd ven EVZ Erica – Groot Zandbrink EVZ Esvelder beek – Barneveldse beek
Schaffelaarse bos	<i>Boslandschap met heide.</i>	• Grondwaterafhankelijk	N06.04 Vochtige heide N17.03 Park- of stinzenbos
Kleinschalig landschap nabij Barneveld	<i>Kleinschalig cultuurlandschap</i>	• Grondwater en kwelwaterafhankelijk	Flora van oude bossen zoals gewone salomonszegel Soorten van kleinschalige cultuurlandschappen zoals steenuil. N07.01 Droge heide N14.02 Hoog- en laagveenbos
Esvelderbeek en omgeving	<i>Beekdallandschap</i>	• Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk	N03.01 Beek en bron
Groote Valkse beek en omgeving	<i>Beekdallandschap</i>	• Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk	N03.01 Beek en bron
Bloemkampen	<i>Kleinschalig cultuurlandschap</i> met vochtige hooi- en graslanden, houtwallen, bossen, bosranden en een beek.	• Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk	Dagvlinders van structuurrijke graslanden en bosranden (zoals groot dikkopje) Vochtige schraallanden met orchideeën, zonnedauw Moerassprinkhaan Libellen (weidebeekjuffer) Vissen IJsvogel Roodborsttapuit Flora van oude bossen zoals bosanemoon

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
			N14.02 Beekbegeleidend bos N17.06 Vochtig en hellinghakhout (essenhakhout)
Buitengebied 't Harde	Kleinschalig cultuurlandschap met graslanden, houtwallen en (landgoed)bossen	• Grondwater en kwelwater afhankelijk	Dagvlinders van structuurrijke graslanden en bosranden (zoals groot dikkopje) Moerassprinkhaan Vogels van oud bossen, zoals zwarte specht en wespendif Flora van oude bossen zoals gewone salomonszegel
Noordrand Veluwe nabij Nunspeet	Boslandschap met landgoedbossen en overgangen naar agrarisch gebied	• Grondwater en kwelwater afhankelijk	Vogels van oud bossen, zoals zwarte specht en wespendif Flora van oude bossen zoals gewone salomonszegel
Omgeving Veluwemeerkust Wezep	Boslandschap met landgoedbossen en overgangen naar agrarisch gebied	• Grondwater en kwelwater afhankelijk	Vogels van oud bossen, zoals zwarte specht en wespendif Flora van oude bossen zoals gewone salomonszegel
Landgoedbos Doornspijk	Kleinschalig cultuurlandschap met bossen	• Grondwater en kwelwater afhankelijk	Flora van oude bossen zoals Lelietje van dalen en Gewone salomonszegel
Randzone noordoost Veluwe	Kleinschalig cultuur- en beekdallandschap aan de bosrand van de Veluwe	• In de lager gelegen komgebieden tussen de Veluwe en IJssel treedt kwel op (ofwel diepe kwel vanaf de Veluwe ofwel lokale kwel uit dekzandruggen en oeverwallen) • Grondwater en kwelwater afhankelijk	Dagvlinders van structuurrijke graslanden en/of bosranden (zoals groentje, groot dikkopje, bosparemoervlinder, bruine vuurvlinder) Dagvlinders van structuurrijke heide (heideblauwtje) Dagvlinders van vochtige graslanden en/of beekdalen (zilveren maan, grote weerschijnvlinder) Moerassprinkhaan

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Noordoostelijke randzone Veluwe	Kleinschalig cultuurlandschap van bossen, graslanden en landgoederen zoals landgoed Vosbergen	<ul style="list-style-type: none"> In de lager gelegen komgebieden tussen de Veluwe en IJssel treedt kwel op (ofwel diepe kwel vanaf de Veluwe ofwel lokale kwel uit dekzandruggen en oeverwallen) Grondwater en kwelwater afhankelijk 	Kamsalamander en poelkikker IJsvogel Vissen (zoals beekprik) en libellen (zoals weidebeekjuffer) Flora van oude bossen (zoals bosanemoon) N14.01 Beekbegeleidend bos Onderdeel van Wisselse Poort Dagvlinders van bosranden (zoals groot dikkopje) Flora van oude bossen (zoals bosanemoon) Moerassprinkhaan Kamsalamander en poelkikker
Apeldoorn tot IJssel	Kleinschalig cultuurlandschap met verspreide (landgoed)bossen en kruidenrijke graslanden. Ook kleine percelen met vochtig bos en vochtig hooiland. Natuurontwikkelingsgebieden zoals het Weteringse Broek. Meerdere weteringen doorkruisen het gebied, waaronder de Grote Wetering	<ul style="list-style-type: none"> In de lager gelegen komgebieden tussen de Veluwe en IJssel treedt kwel op (ofwel diepe kwel vanaf de Veluwe ofwel lokale kwel uit dekzandruggen en oeverwallen) Grondwater en oppervlaktewater afhankelijk 	Dagvlinders van structuurrijke graslanden en bosranden (zoals groentje en groot dikkopje) Dagvlinders van gemengde bossen (kleine ijsvogelvlinder) Moerassprinkhaan Kamsalamander en poelkikker Vissen (zoals bittervoorn) Flora van oude bossen (zoals bosanemoon)
Vossenbroek	Broeklandschap met vochtige bossen en hooilanden	<ul style="list-style-type: none"> Kwelgebied gelegen langs de Grift Grondwater en kwelwater afhankelijk 	Poelkikker Libellen IJsvogel N14.01 Beekbegeleidend bos N14.02 Hoog- en laagveenbos Schakel in de Wisselse Poort TOP-lijst-gebied

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Grote wetering en omgeving	Waterloop met langselegen kruidenrijke graslanden en enkele vochtige bossen	<ul style="list-style-type: none"> • Weteringen zijn eind middeleeuwen gegraven voor afwatering van het gebied • Oppervlaktwater afhankelijk 	Poelkikker Libellen Vissen (zoals bittervoorn) IJsvogel N14.01 Beekbegeleidend bos

Cluster Rijntakken

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Sint Jansberg en De Bruuk	Boslandschap. Stuwwal met beboste helling en moerasgebied met vochtige (blauw)graslanden en heischrale graslanden. Afwisseling van wilgen- en elzenstruwelen en eikenbossen.	<ul style="list-style-type: none"> • Basenrijke kwel • Stuwwal • Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk 	Flora van oude bossen (zoals bosanemoon en gewone salomonszegel) Dagvlinders van vochtige graslanden zoals grote weerschijnvlinder Kamsalamander N10.01 Nat schraalland N14.02 Hoog- en laagveenbos EVZ Bruuk - Kranenburg
Haterse en Overasseltse Vennen	Kleinschalig cultuurlandschap. Heideontginning met natte heiden, vennen en enkele vochtige bossen	<ul style="list-style-type: none"> • Gorden van rivierduinen met zandlandschap en oude Maasmeanders • Schijngrondwatersysteem en oppervlaktewater afhankelijk 	Amfibieën van natte heidelandschappen zoals kamsalamander en heikikker Lavendelheide Soorten kenmerkend voor natte heiden en zure vennen zoals zonedauw Levendbarende hagedis N06.06 Zuur ven en hoogveenvennen N06.04 Vochtige heide N10.02 Vochtig hooiland EVZ Overasseltse vennen – Bergharen EVZ Bergharen – Maas EVZ Bergharen – Fort St. Andries
Polder Beek-Ubbergen	Kleinschalig cultuurlandschap met natte graslanden onder invloed van kwel uit de stuwwal.	<ul style="list-style-type: none"> • Gelegen aan de voet van de stuwwal • Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk 	Waarden voor vogels van cultuurland, weidevogels, water- en moerasvogels Kamsalamander N03.01 Beek en Bron EVZ Refter - Ooij

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
De Meren	Moeraslandschap met nat schraalland en moerasbos.	<ul style="list-style-type: none"> • Hoge grondwaterstand • Grondwater en oppervlaktewater afhankelijk. 	Waarden voor water-, oever- en moerasvogels Poelkikker en grote modderkruiper N10.02 Vochtig hooiland N14.03 Haagbeuken- en essenbos EVZ Bergharen – Maas EVZ Bergharen – Fort St. Andries
Polder Loevestein	Uiterwaardenlandschap. Kleinschalig uiterwaardenlandschap met vochtige graslanden en verruiging	<ul style="list-style-type: none"> • Dynamisch riviersysteem. Rivierdynamiek bepalend voor aanwezige waarden. 	Kamsalamander en grote modderkruiper Waarden voor weidevogels, water-, en moerasvogels N01.03 Rivier- en moeraslandschap N05.04 Dynamisch moeras
Polder omgeving Achterdijk	Cultuurlandschap (kommenlandschap). Open kommenlandschap met weteringen	<ul style="list-style-type: none"> • Weteringen aanwezig als gevolg van menselijk handelen • Grondwater en oppervlaktewater afhankelijk. 	Heikikker en poelkikker Waarden voor weidevogels en vogels van cultuurlandschappen
Everdingerward & Goilberdinerwaard	Uiterwaardenlandschap aan de zuidzijde van de Lek ter hoogte van Everdingen	<ul style="list-style-type: none"> • Laagdynamische rivier. Rivierdynamiek bepalend voor aanwezige waarden. 	Kamsalamander, heikikker en poelkikker Waarden voor weidevogels, water- en moerasvogels. N01.03 Rivier- en moeraslandschap
Steenwaard	Uiterwaardenlandschap aan de noordzijde van de Lek ter hoogte van Molenzicht.	<ul style="list-style-type: none"> • Laagdynamische rivier. Rivierdynamiek bepalend voor aanwezige waarden. 	Kamsalamander, heikikker en poelkikker Waarden voor weidevogels, water- en moerasvogels. N01.03 Rivier- en moeraslandschap
Polder omgeving Maurikse Wetering	Cultuurlandschap (kommenlandschap). Open kommenlandschap in de Betuwe.	<ul style="list-style-type: none"> • Kommegebied met overgangen naar omliggende stroomruggen • Grondwater en oppervlaktewater afhankelijk 	Grote modderkruiper, heikikker Waarden voor weidevogels en vogels van kleinschalige cultuurlandschappen

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Polder omgeving Maurik	Cultuurlandschap (kommenlandschap). Open kommenlandschap in de Betuwe.	<ul style="list-style-type: none"> • Kommegebied met overgangen naar omliggende stroomruggen • Grondwater en oppervlaktewater afhankelijk 	Grote modderkruiper, heikikker Waarden voor weidevogels en vogels van kleinschalige cultuurlandschappen
Bosreservaat Joppe & Gorsselse Heide	Kleinschalig cultuurlandschap met mozaïek van bosschages, graslanden, heiden en landschapselementen zoals boutwallen en bomenrijen.	<ul style="list-style-type: none"> • Overgang zandgronden naar IJsseldal • Lokaal grondwaterafhankelijk. Ook delen niet (grond)waterafhankelijk. 	Vogels van bosranden en kleinschalige cultuurlandschappen zoals steenuil Dagvlinders van bosranden en kleinschalige cultuurlandschappen zoals kleine ijsvogelvlinder Kamsalamander en knoflookpad EVZ Eesterhoek
Landgoed Dorth	Kleinschalig cultuurlandschap met bosschages en graslanden	<ul style="list-style-type: none"> • Overgang zandgronden naar IJsseldal • Grondwater afhankelijk 	Vogels van bosranden en cultuurlandschappen zoals steenuil Kamsalamander N17.03 Park- of stinzenbos
Landgoederen ten noorden van Diepenveen	Kleinschalig cultuurlandschap met bosschages, vochtige en droge graslanden en landschapselementen zoals houtwallen en landgoederen zoals De Haere.	<ul style="list-style-type: none"> • Overgang zandgronden naar IJsseldal • Oppervlaktewater, kwelwater en grondwater afhankelijk. 	Vogels van bosranden en cultuurlandschappen zoals steenuil Dagvlinders van bosranden en cultuurlandschappen zoals kleine ijsvogelvlinder Flora van natte heiden zoals ronde zonnedauw Kamsalamander
Sprengbossen Beek	Boslandschap met sprengen op stuwwal. Door de hoogte, löss en het koele klimaat van de noordhelling komen hier soorten voor die elders niet worden aangetroffen.	<ul style="list-style-type: none"> • Sprengen • Löss bodem • Gradiënt van de stuwwal 	Oude bossen zoals Elzenbronbos Flora van oude bossen zoals lelietje-van-dalen
Stuwwal Nijmegen & Mookerheide	Boslandschap gelegen op stuwwal.	<ul style="list-style-type: none"> • Löss bodem • Gradiënt van de stuwwal • Grondwater afhankelijk 	Oude bossen Flora van oude bossen zoals lelietje-van-dalen Zandhagedis, hazelworm

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Tichelgaten Buren	Kleinschalig cultuurlandschap met ruigten, wilgenstruwelen, elzenbos en kalkmoeras	<ul style="list-style-type: none"> • Basenrijke rivierkwel • Grondwater en rivierkwel afhankelijk 	Moeraswespenorchis en bonte paardenstaart Nachtegaal en boomvalk N12.03 Glanshaverhooiland N14.03 Haagbeuken- en essenbos EVZ Linge
Regulieren & Beesdsche Veld	Kleinschalig cultuurlandschap (broekontginningenlandschap). Broekontginning met graslanden met wilgengrienden, populierenbossen en hooilanden op komkleigronden.	<ul style="list-style-type: none"> • Komkleigronden • Grondwater en oppervlaktewater afhankelijk. 	Waarden voor weidevogels, water-, oever- en moerasvogels Heikikker en grote modderkruiper Bunzing en hermelijn N10.02 Vochtig hooiland N17.05 Wilgengriend EVZ Linge EVZ Regulieren - Diefdijk
Overmarsch	Rivierenlandschap Oude meander van de IJssel met rietland, graslanden en bos.	<ul style="list-style-type: none"> • Oude meander van de IJssel • Steilrand naar zandgronden bij Empe 	Waarden voor moerasvogels Kamsalamander en knoflookpad Ringslang N05.04 Dynamisch moeras N14.01 Rivier- en beekbegeleidend bos EVZ Empe EVZ Voorstondense Beek
De Lieskampen	Kleinschalig cultuurlandschap met vochtig hooiland, bossen en wilgengrienden.	<ul style="list-style-type: none"> • Komkleigronden 	Kamsalamander en grote modderkruiper N10.02 Vochtig hooiland N14.03 Haagbeuken- en essenbos N17.05 Wilgengriend EVZ Meidijkse Wielen - Capreton

Cluster Achterhoek

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Beurzerbeek	Beek en bosrijk beekdallandschap. Relatief smal beekdal, veelal gekenmerkt door soortenrijke bosvegetaties (alluviaal bos en eiken-haagbeukenbos) met bijbehorende beek- en bosfauna.	<ul style="list-style-type: none"> Natuurlijke beekloop (bovenloop), ingesneden in plateau. Ontspringt in aangrenzend Duitsland. deels aansnijding zeer oude bodemlagen. Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk 	<p>Beekgebonden fauna zoals bosbeekjuffer, ijsvogel.</p> <p>Dagvlinders van beekdallandschappen en kleinschalige cultuurlandschappen, zoals kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder.</p> <p>Rijke bosflora met onder andere bosanemoon en slanke sleutelbloem.</p> <p>N14.01 Beekbegeleidend bos</p>
(noord) Ratumse Beek	Beek en bosrijk beekdallandschap. Relatief smal beekdal, veelal gekenmerkt door soortenrijke bosvegetaties (alluviaal bos en eiken-haagbeukenbos) met bijbehorende beek- en bosfauna.	<ul style="list-style-type: none"> Natuurlijke beekloop (bovenloop), ingesneden in plateau. Ontspringt in aangrenzend Duitsland. deels aansnijding zeer oude bodemlagen. Grondwater kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk 	<p>Beekgebonden fauna zoals bosbeekjuffer, beekprik, serpeling en ijsvogel.</p> <p>Dagvlinders van beekdallandschappen en kleinschalige cultuurlandschappen, zoals kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder.</p> <p>Rijke bosflora met onder andere bosanemoon en slanke sleutelbloem.</p> <p>Bronpopulaties inheemse boomsoorten zoals winterlinde en fladderiep.</p> <p>N14.01 Beekbegeleidend bos</p>
(zuid) Willinkbeek	Beek en bosrijk beekdallandschap. Relatief smal beekdal, veelal gekenmerkt door soortenrijke bosvegetaties (alluviaal bos en eiken-haagbeukenbos) met bijbehorende beek- en bosfauna.	<ul style="list-style-type: none"> Natuurlijke beekloop (bovenloop), ingesneden in plateau. Ontspringt in aangrenzend Duitsland. deels aansnijding zeer oude bodemlagen. Grondwater kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk 	<p>Beekgebonden fauna zoals bosbeekjuffer, beekprik, serpeling en ijsvogel.</p> <p>Dagvlinders van beekdallandschappen en kleinschalige cultuurlandschappen, zoals kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder.</p> <p>Rijke bosflora met onder andere bosanemoon en slanke sleutelbloem.</p>

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Bekendelle / Boven Slinge	<p>Beek en bosrijk beekdallandschap.</p> <p>Relatief breed beekdal met zijdalen, in belangrijke mate gekenmerkt door rijke alluviale bosvegetaties (overstomingssituaties) met overgangen naar vochtig kwelgevoed bos op de flanken en drogere bostypen op de aangrenzende hogere gronden (onder meer eiken-haagbeukenbos). Ondanks de recreatieve druk in delen van het gebied wordt het gekenmerkt door een rijke beek- en bosfauna.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Natuurlijke beekloop (bovenloop), ingesneden in plateau. Ontspringt in aangrenzend Duitsland. • deels aansnijding zeer oude bodemlagen. • Grondwater kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk 	<p>ronpopulaties inheemse boomsoorten zoals winterlinde en fladderiep.</p> <p>N14.01 Beekbegeleidend bos</p> <p>Beekgebonden fauna zoals bosbeekjuffer, beekprik, serpeling, ijsvogel en waterspitsmuis.</p> <p>Dagvlinders van beekdallandschappen en kleinschalige cultuurlandschappen, zoals kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder.</p> <p>Rijke flora van oude bossen, zoals slanke sleutelbloem, bosgeelster en schaafstro</p> <p>Bronpopulaties inheemse boomsoorten zoals winterlinde en fladderiep.</p> <p>N14.01 Beekbegeleidend bos</p>
Buitengebied Winterswijk-Huppel	<p>Kleinschalig cultuurlandschap (oud hoevenlandschap). Afwisseling van agrarisch gebied, met kleinere droge en natte natuurgebieden en landschapselementen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Relatief dunne tot zeer dunne dekzandafzettingen op ondiepe slecht doorlatende ondergrond (potklei, keileem). • Kleinschalige gradiëntrijke afwisseling in bodemgesteldheid en waterhuishouding. • Grondwater afhankelijk 	<p>Amfibieën en reptielen zoals levendbarende hagedis en kamsalamander</p> <p>Dagvlinders van beekdallandschappen en kleinschalige cultuurlandschappen, zoals kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder.</p> <p>Kleine zoogdieren zoals hermelijn, bunzing en vleermuizen</p> <p>Vogels van kleinschalig cultuurlandschap zoals patrijs en steenuil</p>
Buitengebied Winterswijk-Henxel&Ratum	<p>Kleinschalig cultuurlandschap (oud hoevenlandschap). Afwisseling van agrarisch gebied, met kleinere droge en</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Relatief dunne tot zeer dunne dekzandafzettingen op ondiepe slecht doorlatende ondergrond (potklei, keileem). 	<p>Amfibieën en reptielen zoals levendbarende hagedis en kamsalamander</p>

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
	<p>natte natuurgebieden en landschapselementen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kleinschalige gradiëntrijke afwisseling in bodemgesteldheid en waterhuishouding. Grondwater afhankelijk 	<p>Dagvlinders van beekdallandschappen en kleinschalige cultuurlandschappen, zoals kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder. Kleine zoogdieren zoals hermelijn, bunzing en vleermuizen Vogels van kleinschalig cultuurlandschap zoals patrijs en steenuil</p>
<p>Willinks Weust / Vosseveld</p>	<p><i>Kleinschalig cultuurlandschap (oud hoevenlandschap, broek- en heidelandschap) met enkele kalksteengroeven.</i> Afwisseling van agrarisch gebied, met kleinere droge en natte natuurgebieden en landschapselementen. Willinks Weust bestaat uit een afwisseling van rijk bos, heide, jeneverbesstruweel en nat en droog schraalgrasland. Met name de kleinere oude Muschelkalkgroeve vormt een geheel eigen milieu met zeer kenmerkende flora en fauna.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Relatief dunne tot zeer dunne dekzandafzettingen op ondiepe slecht doorlatende ondergrond (potklei, keileem, Muschelkalk). • Kleinschalige gradiëntrijke afwisseling in bodemgesteldheid en waterhuishouding. • Lokaal is sprake van kwel. Verder grondwater afhankelijk. 	<p>Amfibieën en reptielen zoals levendbarende hagedis, rugstreepad en kamsalamander Dagvlinders van kleinschalige cultuurlandschappen, zoals kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder. Kleine zoogdieren zoals hermelijn, bunzing en vleermuizen Vogels van kleinschalig cultuurlandschap zoals patrijs en steenuil Oehoe (steengroeve) Insecten van heide en schraalland zoals geelsprietdikkopje, groot dikkopje Rijke bosflora met onder andere bosanemoon, heekruid en slanke sleutelbloem. Nat schraalgrasland (blauwgrasland), zeldzame vorm met middeneuropese flora elementen (karwijselie) Droge en vochtige heide en heischrale graslanden met onder meer kenmerkende paddenstoelen zoals wasplaten</p>

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Buitengebied Winterswijk-Kotten&Woold	<i>Kleinschalig cultuurlandschap (oud hoevenlandschap).</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Relatief dunne tot zeer dunne dekzandafzettingen op ondiepe slecht doorlatende ondergrond (potklei, keileem). • Kleinschalige gradiëntrijke afwisseling in bodemgesteldheid en waterhuishouding. • Grondwater afhankelijk 	<p>Amfibieën en reptielen zoals levendbarende hagedis en kamsalamander</p> <p>Dagvlinders van beekdallandschappen en kleinschalige cultuurlandschappen, zoals kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder.</p> <p>Kleine zoogdieren zoals hermelijn, bunzing en vleermuizen</p> <p>Vogels van kleinschalig cultuurlandschap zoals patrijs en steenuil</p>
Wooldse Veen / Burlo-Vardingholter Venn & Entenschlatt	<p><i>Nat zandlandschap (herstellend komhoogveen met overgangszones naar minerale bodems)</i></p> <p>Aan Nederlandse zijde zijn de randzones heringericht ten behoeve van hydrologisch herstel en bijbehorende natuurwaarden.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Deels vergraven komhoogveen met restveen in wisselende dikte op zandondergrond. • Overgangen naar minerale zandgronden. • Aan de Nederlandse zijde is in de randzone sprake van ondiepe slecht doorlatende ondergrond (potklei, keileem). • Aan de Duitse zijde is sprake van een foliescherm als anti-verdrogingsmaatregel. 	<p>Vlinders van heide en hoogveen zoals groentje, geelsprietdikkopje, groot dikkopje en heideblauwtje. Hoogveenspecialisten zoals veenbesblauwtje, veenhooibeestje en veenbesparelmoervlinder zijn pas recent uit het gebied verdwenen.</p> <p>Overige insecten van heide en hoogveen zoals moerassprinkhaan, heidesabelsprinkhaan, zompsprinkhaan, speerwaterjuffer, hoogveenglanslibel, gevlekte witsnuitlibel, en venwitsnuitlibel</p> <p>Amfibieën zoals heikikker en poelkikker</p> <p>Reptielen zoals gladde slang, levendbarende hagedis en hazelworm</p>
Randzone Wooldse Veen / Borkense Baan	<p><i>Kleinschalig cultuurlandschap (veen- en heideontginning).</i></p> <p>Ontgonnen hoogveen (Kottense Veen) en ontgonnen of beboste droge en natte</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hoofdzakelijk zandgronden. • Afwisseling van droog en nat. • Lokaal kwel (m.n. langs Borkense Baan). • Grondwater afhankelijk 	<p>Insecten zoals moerassprinkhaan en gevlekte witsnuitlibel</p> <p>Amfibieën zoals heikikker, poelkikker en kamsalamander</p>

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
	heidevelden. Deels met (naald)bos begroeid, met name aan de Duitse zijde.		Reptielen zoals gladde slang, levendbarende hagedis en hazelworm Dagvlinders van beekdallandschappen en kleinschalige cultuurlandschappen, zoals kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder. Kleine zoogdieren zoals hermelijn, bunzing en vleermuizen Vogels van kleinschalig cultuurlandschap met als zeer kenmerkende soort van landschappen rond heide- en veengebieden de grauwe klauwier
Hagenbeek	Nat zandlandschap , gevarieerd kleinschalig landschap	<ul style="list-style-type: none"> • Herstelde schraallanden met poelen en bosschages • Grondwater en kwelwater afhankelijk 	Amfibieën en dagvlinders, zoals boomkikker, poelkikker, kleine ijsvogelvlinder
Beekvliet / Stelkampsveld	Nat zandlandschap , met afwisselend broek en heide	<ul style="list-style-type: none"> • Gevarieerd, gaaf en kleinschalig heide- en broekontginnings- en kampenlandschap met zeer waardevolle schraallanden, natte en droge heiden, broekbossen en andere bossen; akkers op de dekzandruggen. waardevolle basenrijke kwel in de laagtes in en rond Stelkampsveld • Grondwater en kwelwater afhankelijk 	Naast rijke vegetatie, van belang voor karakteristieke soorten zoals boomkikker (grote aantallen), levendbarende hagedis en heideblauwtje
Baakse beek	Cultuurlandschap , Baakse beek met enkele grotere GNN-gebieden	<ul style="list-style-type: none"> • Baakse Beek ontspringend in beekjes op het Oost-Nederlands Plateau, vandaar snelstromend afdalend 	Beek door cultuurlandschap met op korte afstand van de beek plaatselijk concentraties van bijzondere amfibieën (zoals poelkikker en boomkikker) binnen en buiten GNN
Veengoot	Cultuurlandschap , Veengoot met enkele grotere GNN-gebieden	<ul style="list-style-type: none"> • Grootschalig broekontginnings- en ruilverkavelingslandschap met de 	Beek door cultuurlandschap met op korte afstand van de beek plaatselijk hoge concentraties van

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
		Veengoot als door het moeras gegraven waterloop, ontspringend in beekjes op het Oost-Nederlands Plateau, vandaar snelstromend afdalend	bijzondere amfibieën (vooral boomkikker, en poelkikker (in lagere aantallen) binnen en buiten GNN
Boven Slinge- Bielheimerbeek	Cultuurlandschap , met beekloop, langs de oevers ligt een ketting van GNN-percelen	• Grootschaliger heideontginnings- en ruilverkavelingslandschap met de Boven-Slinge	Beek door cultuurlandschap met op korte afstand van de beek plaatselijk hoge concentraties van bijzondere amfibieën (boomkikker) en zoogdieren, zoals frequente waarnemingen van bunzing en meerdere waarnemingen van otter
't Zand	Nat zandlandschap , Heideontginning	• Bebest heideontginningslandschap, landgoed met resten van de vroegere heide, overgangen naar natte gebieden (Wolfersveen), kampen en Varssele Enk	Bijzondere amfibieën en reptielen (boomkikker, kamsalamander en levendbarende hagedis) en daarnaast divers qua dagvlinders met grote weerschijnvlinder en kleine ijsvogelvlinder
Landgoederen Ruurlo - Vorden	Cultuurlandschap , oorspronkelijk grotendeels kampen- en heideontginningslandschap	• Hoofdzakelijk vervlochten landgoederenlandschap met de Vorden, Kiefskamp, Wildenborch, Wientjesvoort, De Wiersse, 't Medler, Onstein, Ruurlo en 't Zelle;	Rijkere loofbossen met o.a. zevenster Eiken-haagbeukenbos met rijke ondergroei en overgangen van nat naar droger bos op de oude loop van de Baakse beek.
Lochemse Berg / Kale Berg	Droog zandlandschap	• Hooggelegen stuwwal van Lochemerberg: beboste besloten kern met karakteristieke krans van open essen, aflopend tot aan de Berkel in het oosten (Zwiep) en de Barchemse Veengoot aan de zuidwestkant • Niet (grond)water afhankelijk	Voor vogels van belang, zoals keep, steenuil en zwarte specht.
Velhorst	Nat zandlandschap , grotendeels heideontginningslandschap	• Groot aaneengesloten gebied van droog, voedselarm gemengd bossen en heide Schijngroundwatersysteem	Levendbarende hagedis komt verspreid over het gebied voor. Daarnaast typische bossoorten zwarte specht en boomarter

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Groote Veld	Nat zandlandschap , grotendeels heideontginningslandschap	<ul style="list-style-type: none"> Groot aaneengesloten gebied van droog, voedselarm gemengd bossen en heide Schijngrondwatersysteem 	Typische heidesoorten zoals dagvlinders (heideblauwtje) en reptielen (Levendbarende hagedis komt verspreid over het gebied voor). Daarnaast typische bossoorten zwarte specht en boomarter.
Buitengebied Geesteren-De Horst	Kleinschalig cultuurlandschap met bossen en graslanden waar voeding door kwel een rol speelt	<ul style="list-style-type: none"> Grondwater afhankelijk. 	Broekgebied, Boomkikker en kamsalamander Vissen, zoals de kleine en grote modderkruiper Das Ijsvogelvlinder Leefgebied steenuil N15.02 Dennen-, eiken- en beukenbos N14.01 Rivier- en beekbegeleidend bos
Noordijkerveld	Nat zandlandschap met restanten van droge en natte heide, poelen, (broek)bossen en (schrle) graslanden	<ul style="list-style-type: none"> Grondwater afhankelijk 	Boomkikkerpopulatie Leefgebied steenuil Kleine ijsvogelvlinder N06.05 Zwakgebufferd ven N06.04 Vochtige heide N11.01 Droog schraalgrasland N14.02 Hoog- en laagveenbos N10.01 Nat schraalland
Needse Achterveld / Buurserbeek / buitengebied Neede-Oost	Nat zandlandschap met restanten van droge en natte heide, poelen, (broek)bossen en (schrle) graslanden Grote contrasten in landschap: open essen op de Needse Berg, besloten broekontginningen met natuurontwikkeling rond Koeweidendijk, open rivierweiden rond de Bolksbeek en	<ul style="list-style-type: none"> Grondwater afhankelijk 	Evz Buurser Beek/Schipbeek als verbinding voor o.m. boomkikker en dieren van heide en schraallanden naar Noordijkerveld en Lankheet Leefgebied steenuil Kamsalamander Ijsvogelvlinder, grote weerschijnvlinder, gentiaanblauwtje

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
	restanten van de vroegere heidevelden Needse Achterveld en Teesselinksven		N06.04 Vochtige heide N14.03 Haagbeuken- en essenbos N10.02 Vochtig hooiland N14.02 Hoog- en laagveenbos N07.01 Droge heide N11.01 Droog schraalgrasland
Teeselinkven	Nat zandlandschap met restanten van droge en natte heide, poelen, (broek)bossen	<ul style="list-style-type: none"> • Grondwater afhankelijk 	Kamsalamander Kleine ijsvogelvlinder, grote weerschijnvlinder Boomkikker N15.02 Dennen-, eiken- en beukenbos N06.04 Vochtige heide N06.05 Zwakgebufferd ven N17.02 Droog hakhout
Slinge / buitengebied Groenlo-Zwolle	Beekdallandschap met beekloop en bospercelen	<ul style="list-style-type: none"> • Grote delen van de oorspronkelijke beekloop lijken nog intact Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk. 	Bospercelen zijn zowel droge als vochtige bossen. Van belang voor vissoorten zoals beekprik in een nevenwater van de Slinge (Oosterholtsgoot) en ongewervelden zoals bosbeekjuffer in oude beekloop.
Korenburgerveen	Nat zandlandschap , heide en hoogveen	<ul style="list-style-type: none"> • Hoogveen in een natuurlijke kom, aan de randen ook natte heide, blauwgrasland, broekbos; de Schaarsbeek ontspringt in het veen; Hoogveengebied met bijzondere gradiënten en randzones; • Grondwater en kwelwater afhankelijk 	Natura 2000-gebied; Zeer rijke flora en fauna. bijzondere vegetaties: levend hoogveen, overgangsmoerassen (galigaanmoerassen), blauwgrasland, vochtige heide, berkenbroek, beekbegeleidend bos. Kerngebied voor de kamsalamander en van belang voor dagvlinders en libellen (heideblauwtje en hoogveenglanslibel) EVZ Korenburgerveen - Aaltense Goor;

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Randzones Korenburgerveen	Nat zandlandschap , heide en schraalland	<ul style="list-style-type: none"> • Grondwater en kwelwater afhankelijk. 	<p>EVZ Meddo verbindt het Korenburgerveen met het Zwillbrocker Venn in Duitsland;</p> <p>EVZ Spoordijk Winterswijk - Zutphen onderdeel van evz Baakse Beek - Veengoot, verbindt het gebied met andere schraallandreservaten</p> <p>Kamsalamander, heikikker en poelkikker, levendbarende hagedis</p> <p>Dagvlinders van (vochtige) heidelandschappen, zoals kleine ijsvogelvlinder, geelsprietdikkopje, grote weerschijnvlinder</p> <p>Percelen aan de zuidwest en oostelijke zijde met enkele heideterreintjes</p>
Aaltense Goor	Nat zandlandschap , broekontginningslandschap	<ul style="list-style-type: none"> • Zeer kleinschalig broekontginningslandschap met natte schraallandjes en een zeer dichte verkaveling met elzensingels; daarnaast een zelfde gebied (Zwarte Veen), maar grootschalig ruilverkaveld; aan de zuidkant de Romienendiek (dekzandrug) met bosjes en heideveldjes • Grondwater en kwelwater afhankelijk. 	<p>Rijk aan vogels, waaronder grauwe klauwier, steenuil en koekoek, reptielen (levendbarende hagedis), en amfibieën (kamsalamander)</p> <p>De EVZ Baakse Beek - Veengoot verbindt dit gebied met de Graafschap en naar het oosten met het land van Winterswijk en Duitsland; model: kamsalamander</p> <p>De EVZ Boven-Slinge verbindt dit gebied met de Slangenburg in het westen en Winterswijk in het oosten</p>
Buitengebied Halle	Cultuurlandschap met bosschages en poelen	<ul style="list-style-type: none"> • Deels bebost heideontginningslandschap, overgangen naar kampen van Halle en Halle Nijman • Grondwater afhankelijk 	<p>Van belang voor boomkikker</p>
Koolmansdijk / Nijkampsheide	Nat zandlandschap , afwisselend broek en heide	<ul style="list-style-type: none"> • Grondwater en kwelwater afhankelijk 	<p>Boomkikker en poelkikker</p>

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Lievelderveld en omgeving	Nat zandlandschap, heideveld. Overblijfsel van groot heideveld wat omstreeks 1900 bestond tussen Zelhem en Vragender gelegen in kleinschalig landschap	<ul style="list-style-type: none"> • Grondwater en kwelwater afhankelijk. 	Dagvlinders van vochtige heidelandschappen en broeklandschappen zoals geelsprietdikkopje en grote weerschijnvlinder Levendbarende hagedis, kamsalamander, poelkikker. Voor dagvlinders van belang. Een van de weinige plaatsen in de achterhoek met grotere aantallen heideblauwtje.
Zwillbrocker Venn	Nat zandlandschap, heide en hoogveenlandschap	<ul style="list-style-type: none"> • Bron huppel en beurzerbeek 	
Ellewicker Feld	Nat zandlandschap, heide en broeklandschap		
Het Lankheet	Nat zandlandschap, bos en heidelandschap. Inclusief historisch cultuurlandschap met het beekdal van de hoofdstroom, de Buurserbeek. Koffijgoot: herstelde zijbeek van de Berkel met waardevolle water- en oeverbiotopen	<ul style="list-style-type: none"> • Het centrum van het huidige landgoed is een rug die in de voorlaatste ijstijd is gevormd en de plaatselijke waterscheiding vormt: noordelijk stroomt het water af op de Buurserbeek, zuidelijk op de Berkel • Grondwater afhankelijk 	Soortenrijk met typische heide en hoogveensoorten zoals dagvlinders (heideblauwtje, kleine ijsvogelvlinder) en libellen (hoogveenglanslibel), reptielen (levendbarende hagedis) en vogels (koekoek, steenuil).
Haaksbergerveen	Nat zandlandschap, Heide en hoogveen	<ul style="list-style-type: none"> • Grondwater afhankelijk 	Het Haaksbergerveen is een van de best herstellende hoogveenrestanten van Nederland Kenmerkende flora van heide en hoogveenlandschappen zoals veenbes, beenbreek, zonnedauw, wollegras en lavendelheide Reptielen zoals adder Amfibieën zoals heikikker, kamsalamander

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
Luentener Fischteich & Ammeloer Venn	Nat zandlandschap , heide en broeklandschap. Boslandschap met heiden en poelen.	<ul style="list-style-type: none"> • Grondwater afhankelijk. 	Libellen zoals gevlekte witsnuitlibel, speerwaterjuffer
Zuiderzendvelderveld	Heidelandschap , met droge en natte heiden, bossen en poelen.	<ul style="list-style-type: none"> • Grondwater afhankelijk. 	Geelsprietdikkopje N06.04 Vochtige heide N07.01 Droge heide
Buurserzand	Heidelandschap , met natte heiden, vennen en bossen.	<ul style="list-style-type: none"> • Restanten hoogveen • Zure vennen 	Kamsalamander Gevlekte witsnuitlibel en beekrombout Beenbreek N06.04 Vochtige heide N06.06 Zuur ven en hoogveenvennen
Den Drostler en de Leemputten	Cultuurlandschap met wateren en sterke samenhang met Zwillbrocker Venn	<ul style="list-style-type: none"> • Oost-Nederlands Plateau: dekzand op keileem en tertiaire klei. • Grondwater en kwelwater afhankelijk. 	Sierlijke en gevlekte witsnuitlibel Boomkikker
Schaarsbeek / Grote Goor	Beekdallandschap , met aangrenzend nat zandlandschap , beboste broek- en heideontginningslandschap	<ul style="list-style-type: none"> • Pleistocene erosiegeul met de Schaarsbeek, en het Grote Goor • Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk. 	Vooral van belang wat betreft vogelsoorten met soorten zoals grauwe klauwier, steenuil, keep en tapuit. De EVZ Korenburgerveen - Aaltense Goor loopt door dit gebied; De EVZ Boven-Slinge verbindt de Winterswijkse beken met de Oude IJssel;
Slinge	Beekdallandschap met aangrenzend Nat zandlandschap , afwisselend broek en heide met poelen	<ul style="list-style-type: none"> • Historische watergang, wel vergraven en gekanaliseerd, maar op delen zijn meanders hersteld 	Naast de beek gevarieerd met onder andere droog bos, rivier- en beekbegeleidend bos, vochtige hooilanden en heideveldjes langs de beek. Van

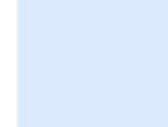
Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
		<ul style="list-style-type: none"> • Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk. 	belang voor dagvlinders met kleine ijsvogelvlinder en heideblauwtje. Amfibieën in de poelen met poelkikker en boomkikker
Kienveen	Nat zandlandschap	<ul style="list-style-type: none"> • Basenrijk kwelwater. Laagte in het dekzandlandschap. Deel van het jaar water op maaiveld • Schijngrondwatersysteem 	Naast bijzonder flora, belangrijk voor amfibieën en reptielen (poelkikker, kamsalamander, levendbarende hagedis) Dagvlinders en libellen (kleine ijsvogelvlinder en gevlekte witsnuitlibel)
Ampsensche Veld	Kleinschalig kampen- en heideontginningen-landschap met inliggend nat zandlandschap . Enkele landgoederen met bos, restanten schraalland en heide	<ul style="list-style-type: none"> • Ampsensche veld is een laatste restant van een veel grotere natte heide • Grondwater afhankelijk. 	Kenmerkende soorten zijn aanwezig zoals boommarter, zwarte specht en levendbarende hagedis. Amfibieën (kamsalamander, poelkikker)
Oude Beek	Beekdallandschap . Door grond en kwelwater gevoede gegraven beekloop	<ul style="list-style-type: none"> • Wordt gevoed met water uit Stelkampsveld • Grondwater, kwelwater en oppervlaktewater afhankelijk. 	Diverse percelen Rivier- en beekbegeleidend bos direct naast de beek en op enige afstand ervan. Daarnaast in de directe omgeving van de beek poelen met typische soorten zoals poelkikker en boomkikker
Hagenbos (Kruisbergsche Bosschen)	Boslandschap gelegen op stuwwal met zwakgebufferde vennen en vochtige heide	<ul style="list-style-type: none"> • Stuwwal • Niet (grond)water afhankelijk 	Kamsalamander en heikikker Dagvlinders van bosranden en kleinschalige cultuurlandschappen zoals kleine ijsvogelvlinder Vogels van bosranden en kleinschalige cultuurlandschappen zoals steenuil Levendbarende hagedis N06.04 Vochtige heide N06.05 Zwakgebufferd ven N17.06 Vochtig en hellinghakhout

Naam gebied	Landschapsecologische karakteristiek	Abiotische karakteristiek	Actuele natuurwaarden
De Zumpe / Landgoed Slangenburg / Heidenhoekse Vloed	Kleinschalig cultuurlandschap met bosschages, vochtige graslanden en landschapselementen.	<ul style="list-style-type: none"> • Slangenburg: vochtige leemgrond • Grondwater afhankelijk 	EVZ Oude IJssel-west EVZ Bingerden – Oude IJssel Kamsalamander en boomkikker Dagvlinders van bosranden en kleinschalige cultuurlandschappen zoals kleine ijsvogelvinder EVZ Boven Slinge EVZ Oude IJssel EVZ Montferland - Slangenburg
Het Heekenbroek	Kleinschalig cultuurlandschap met bossen, vochtige en droge graslanden	<ul style="list-style-type: none"> • Grondwater afhankelijk. 	Kamsalamander Dagvlinders van bosranden en kleinschalige cultuurlandschappen zoals kleine ijsvogelvinder N14.03 Haagbeuken- en essenbos

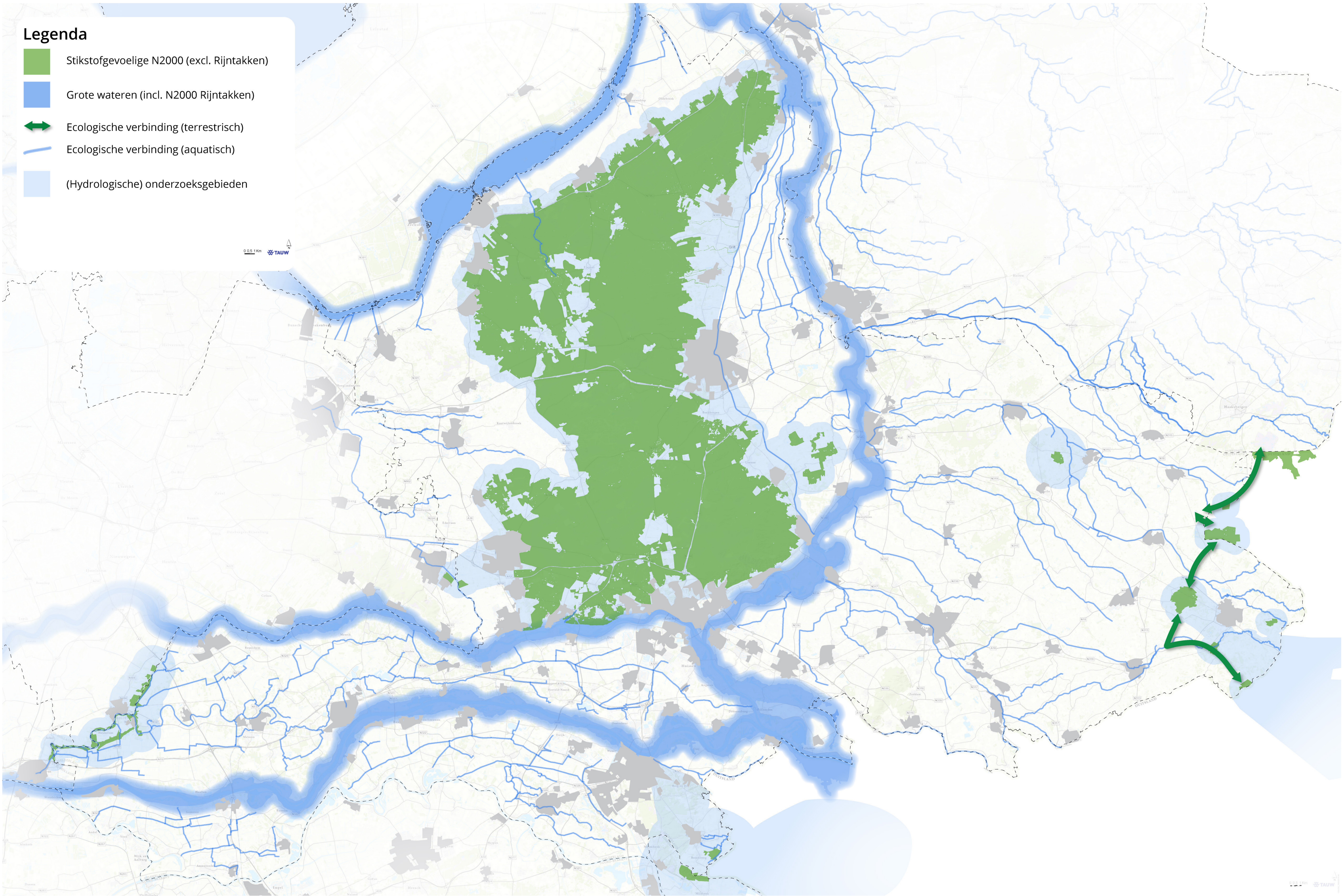
Bijlage 3**Overzichtskaarten scenario's A0+
formaat**

1. Onderzoeksgebieden voor robuust systeemherstel N2000, Basis

Legenda

- Stikstofgevoelige N2000 (excl. Rijntakken)
- Grote wateren (incl. N2000 Rijntakken)
- Ecologische verbinding (terrestrisch)
- Ecologische verbinding (aquatisch)
- (Hydrologische) onderzoeksgebieden

0,05 1 Km TAUW

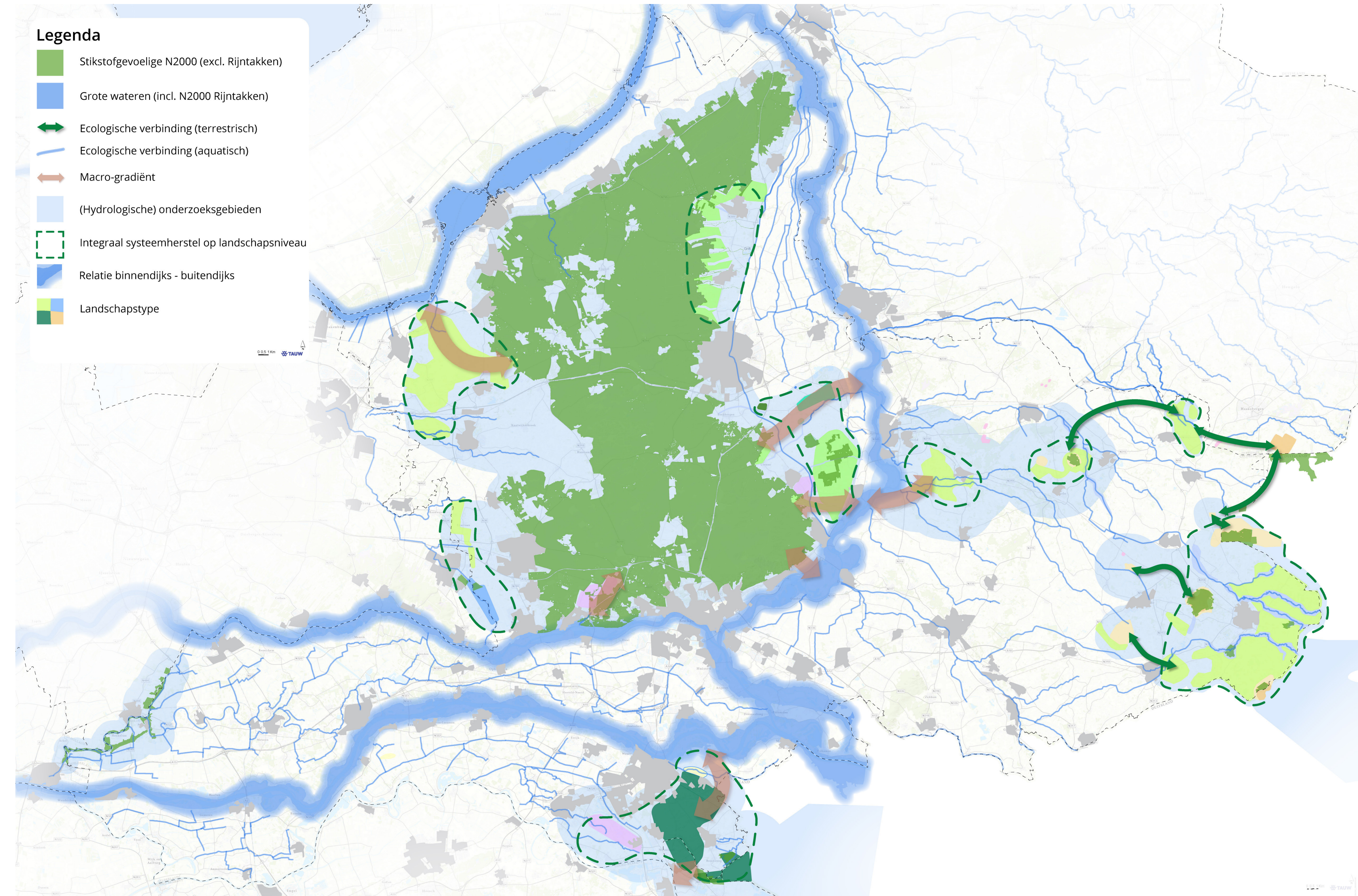
TAUW

2. Onderzoeksgebieden voor robuust systeemherstel N2000, Basis+

Legenda

- Stikstofgevoelige N2000 (excl. Rijntakken)
- Grote wateren (incl. N2000 Rijntakken)
- Ecologische verbinding (terrestrisch)
- Ecologische verbinding (aquatisch)
- Macro-gradiënt
- (Hydrologische) onderzoeksgebieden
- Integraal systeemherstel op landschapsniveau
- Relatie binnendijks - buitendijks
- Landschapstype

0,05 1km TAUW

3. Onderzoeksgebieden voor robuust systeemherstel N2000, Basis++

